

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

JOURNAL OF MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY
ADMINISTRATIVE AND ECONOMIC SCIENCES FACULTY

İÇERİDEN ÖĞRENENLER TİCARETİNE YAKLAŞIMLAR

M. Fevzi ESEN

EKONOMİK KALKINMA SÜRECİNDE İKTİSADİ BİRLEŞMELERİN ROLÜ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Hakan TUNÇ

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DÖVİZ KURU KANALININ ETKİNLİĞİ: 2003-2016 DÖNEMİ İÇİN VAR ANALİZİ

Harun KAYA ve Murat BELKE

SİYASİ ALANDA DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİNİN TOPLUMSAL ALANDAKİ REALİTESİ (1808 – 1908)

Nematollah A. FANID ve Deniz YILMAZER

TÜRKİYE'DEKİ TEKNOPARKLARDA KADIN İSTİHDAMI

Hasan UZUN, Gökçe CEREV ve Fatih SAVUK

AKTİF İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE KÜTAHYA İŞKUR'UN MESLEKİ EĞİTİM

FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ

Osman Kürşat ACAR ve Ecehan KAZANCI YABANOVA

ENTREPRENEURIAL LEADERSHIP: A THEORETICAL FRAMEWORK

Yusuf ESMER ve Faruk DAYI

SÜT ÜRETİM İŞLETMELERİNDE RİSK YÖNETİMİ

Nigar ÖZÇETİN

MUHASEBE MESLEK ETİĞİ VE UYGULAMALARI: BATI AKDENİZ BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA

Hakan ÖZÇELİK ve Serkan KESKİN

MERMER SEKTÖRÜ İŞLETMELERİNİN MUHASEBE-FİNANSMAN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

GELİŞTİRMEYE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Hüseyin DALĞAR, İsmail ÇELİK, Ömer TEKŞEN ve Tayfun YILMAZ

MAKU IIBFD

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt: 4, Sayı: 2, Güz 2017

Volume: 4, Issue: 2, Autumn 2017

Sahibi / Owner

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF adına
Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Rektör

Editör / Editor

Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL

Editör Yardımcısı / Assistant Editor

Arş. Gör. Hasan Fatih SEVAL
hfseval@mehmetakif.edu.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Osman TUĞAY	Doç. Dr. Mustafa LAMBA
Doç. Dr. İsmail ÇELİK	Yrd. Doç. Dr. Gülsüm KORKUT
Yrd. Doç. Dr. Zafer BALPINAR	Yrd. Doç. Dr. Özlem ÖZER
Yrd. Doç. Dr. Düriye TOPRAK	Yrd. Doç. Dr. Murat BELKE

Yazışma Adresi / Corresponding Address

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İstiklal Yerleşkesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi BURDUR
0 248 213 2500
<http://dergipark.gov.tr/makuiibf>
iibfdergi@mehmetakif.edu.tr

2017

Aralık / December

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yerleşkesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, siyaset bilimi, finans, bankacılık, maliye ve diğer ilgili sosyal bilimler alanlarında makaleler yayınlar. Dergide yayınlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

YAYIN İLKELERİ

- Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, siyaset bilimi ve diğer ilgili alanlarda makaleler yayımlanmaktadır. Makaleler en az iki hakem tarafından kör hakemlik uygulamasıyla değerlendirilmektedir. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makalelerin değerlendirme veya yayınlanma aşamasında yazardan herhangi bir ücret talep edilmez. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.
- Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, atıf yapma ve kaynak gösterme düzeni olarak APA 6. Sürümü benimsemektedir.
- Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne gönderilen yazılar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve hâlihazırda yayınlanmak üzere sunulmamış olmalıdır.
- Makaleler, <http://dergipark.gov.tr/makuiibf> adresinden kullanıcı kaydı yapıldıktan sonra MS Office Word programında A4 formatında sisteme yüklenmelidir.
- Çalışmalar DergiPark sistemi üzerinden gönderilmeden önce mutlaka yayın ilkelerimiz ve yazım kurallarımız incelenmelidir.
- Dergimize gönderilen makaleler, intihalin önüne geçmek amacıyla iThenticate intihal tarama programıyla taranmakta, alıntı oranı %25 ve daha fazla olan makaleler ile gövde metninde akademik kuralların dışına çıkan benzerlik veya alıntı tespit edilen makaleler değerlendirmeye alınmaz ve yasal işlem başlatılır.
- Dergimize gönderilen makaleler şekil ve içerik yönünden ön incelemesi yapıldıktan sonra en az iki hakeme gönderilmektedir. Hakemlerden olumlu görüş alınan yazılar yayım sürecine alınır. Hakemlerden bir olumlu ve bir olumsuz rapor alınması halinde çalışma Editör tarafından uygun görülmesi halinde üçüncü bir hakeme gönderilir.
- Değerlendirme süreci tamamlanan makaleler, yayına kabul tarihleri itibariyle sıralanır ve derginin ilgili sayısında yayımlanır. Yayına kabul edilen makaleler için yazar(lar)a DergiPark aracılığıyla yayına kabul e-postası gönderilir.
- Aynı yazar(lar)ın bir sayıda iki makalesi birden yayımlanmaz.
- Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nde özgün araştırmaların dışında zaman zaman çeviriler de yayımlanmaktadır. Yapılan çevirinin nerede yayınlandığını gösterir kopyası, yazar(lar)ın ve ilk yayının yapıldığı derginin onayı ile birlikte yazının eki olarak dergiye gönderilmelidir.
- Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayınlanmasına, rapor çerçevesinde yazar(lar)dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayınlanmamasına karar verilmekte ve bu karar yazar(lar)a sistem üzerinden bildirilmektedir. Yazar(lar), hakemler tarafından istenilen bütün değişiklikleri yapmakla yükümlüdür. İstenilen değişiklikler yapılmadan çalışmalar yayınlanmaz.
- Dergide yayımlanan çalışmalar için yazar(lar)a telif ödemesi yapılmamaktadır. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin telif hakkı, makalenin DergiPark üzerinden gönderilmesiyle Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne devredilmiş sayılır.
- Yayına kabul edilen veya yayımlanan makaleler, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin yazılı izni olmaksızın herhangi bir şekilde çoğaltılamaz ve yayımlanamaz. Ancak, kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılabilir.
- Araştırma konusu makale ve yazı herhangi bir kurum tarafından destek görmüş veya tezden üretilmiş ise bu durum eser başlığının son kelimesi üzerine (*) işareti konularak aynı sayfada dipnot olarak belirtilmelidir.

EDİTÖRDEN

Kıymetli okur ve yazarlarımız,

Üniversitelerin temel iki vazifesinden biri ülkenin ihtiyaçları ve imkânları doğrultusunda toplumun eğitim düzeyinin gelişimine destek olmak iken, diğeri de bilgi birikimine katkı sağlamaktır. Bu anlamda ülkemizin genç ve dinamik üniversitelerinden olan Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin IV. cilt 2. sayısını okurlarımıza sunulmuş olmanın onurunu yaşıyoruz.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, siyaset bilimi ve diğeri ilgili alanlarda makaleler yayımlanmaktadır. Makaleler en az iki hakem tarafından kör hakemlik uygulamasıyla değerlendirilmektedir.

Yeni olmasına rağmen Dergimizin dinamik kadrosunun özverili çalışmaları ve yazarlarımızın her geçen sayıda artan ilgi ve destekleri ile alanındaki diğeri dergiler arasında öne çıkma çabası, takipçilerimizin dikkatlerinden kaçmamaktadır.

Hâlihazırda SOBIAD, Index Copernicus, ESJI, ResearchBIB, Cite Factor, Scientific Indexing Service endekslerinden taranan Dergimiz, bunlara ilaveten daha birçok endekse de taranmak üzere başvuruda bulunmuş ve yazışmalar devam etmektedir.

Dergimizin kalitesinin artırılması çerçevesinde, okuyucu ve yazarlardan gelen talepler de dikkate alınmak suretiyle dizgi ve sayfa düzeni konularında yenilikler yapılmaktadır. Bu anlamda sizlere ulaştırdığımız yeni sayfa düzeninin daha fazla beğenilerinize mazhar olacağı ümidindeyiz.

Gelişmeye açık daha nice sayılarda okuyucu ve yazarlarımızla buluşmak için ilgi ve desteğinizin artarak devam etmesi ümidi ile fikir ve araştırmayla dolu sağlıklı günler dilerim.

MAKÜ İİBF Dergisi Editörü
Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL

HAKEM LİSTESİ

Dergimizin bu sayısında hakemlik yapan hocalarımız (Unvan ve isim sıralamasına göre)

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Burcu DEMİREL	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Gökhan ÖZER	Gebze Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Metin BERBER	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Müslüme NARİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk İŞCAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Hakan EVİK	İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Belgin AYDINTAN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Derviş BOZTOSUN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Derya GÜLER AYDIN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Gülay GÜNAY	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Gönül DEMEZ	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan GÜL	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice Şebnem SEÇER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. İlkay DİLBER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Melih ÖZÇALIK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa LAMBA	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Müge AKNUR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Necmiye CÖMERTLER ŞİMŞİR	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Osman Kürşat ONAT	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Sevcan GÜNEŞ	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Seyit Battal UĞURLU	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Seymur AĞAZADE	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman BOLAT	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup Koray DUMAN	Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali BİLGENOĞLU	Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Erdal EKE	Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat BELKE	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI	Sakarya Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İÇERİDEN ÖĞRENENLER TİCARETİNE YAKLAŞIMLAR <i>APPROACHES TO INSIDER TRADING</i> M. Fevzi ESEN	5
EKONOMİK KALKINMA SÜRECİNDE İKTİSADİ BİRLEŞMELERİN ROLÜ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI <i>THE ROLE OF ECONOMIC UNIONS IN ECONOMIC DEVELOPMENT:</i> <i>A REGIONAL RESEARCH</i> Hakan TUNÇ	20
TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DÖVİZ KURU KANALININ ETKİNLİĞİ: 2003-2016 DÖNEMİ İÇİN VAR ANALİZİ <i>EFFICIENCY OF EXCHANGE RATE CHANNEL IN TURKISH ECONOMY: VAR</i> <i>ANALYSIS FOR THE PERIOD OF 2003-2016</i> Harun KAYA ve Murat BELKE	28
SİYASİ ALANDA DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİNİN TOPLUMSAL ALANDAKİ REALİTESİ (1808 – 1908) <i>THE REALITY OF DEMOCRATIZATION MOVEMENTS IN POLITICAL FIELD IN</i> <i>SOCIETY (1808 – 1908)</i> Nematollah A. FANID ve Deniz YILMAZER	48
TÜRKİYE'DEKİ TEKNOPARKLARDA KADIN İSTİHDAMI <i>WOMEN EMPLOYMENT OF TECHNOPARKS IN TURKEY</i> Hasan UZUN, Gökçe CEREV ve Fatih SAVUK	65
AKTİF İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE KÜTAHYA İŞKUR'UN MESLEKİ EĞİTİM FAALİYETLERİ'NİN İNCELENMESİ <i>AN INVESTIGATION OF KÜTAHYA İŞKUR'S VOCATIONAL TRAINING ACTIVITIES</i> <i>WITHIN THE FRAME OF ACTIVE LABOUR MARKET POLITICS</i> Osman Kürşat ACAR ve Ecehan KAZANCI YABANOVA	85
ENTREPRENEURIAL LEADERSHIP: A THEORETICAL FRAMEWORK <i>GİRİŞİMCİ LİDERLİK: TEORİK BİR ÇERÇEVE</i> Yusuf ESMER ve Faruk DAYI	112
SÜT ÜRETİM İŞLETMELERİNDE RİSK YÖNETİMİ <i>RISK MANAGEMENT IN DAIRY PRODUCT COMPANIES</i> Nigar ÖZÇETİN	125
MUHASEBE MESLEK ETİĞİ VE UYGULAMALARI: BATI AKDENİZ BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA <i>ACCOUNTING PROFESSIONAL ETHICS AND APPLICATION: A RESEARCH IN WEST</i> <i>MEDITERRANEAN REGION</i> Hakan ÖZÇELİK ve Serkan KESKİN	138
MERMER SEKTÖRÜ İŞLETMELERİNİN MUHASEBE-FİNANSMAN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ GELİŞTİRMEYE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA <i>A RESEARCH ON THE ACCOUNTING-FINANCE PROBLEMS AND SOLUTIONS OF</i> <i>MARBLE SECTOR ENTERPRISES</i> Hüseyin DALĞAR, İsmail ÇELİK, Ömer TEKŞEN ve Tayfun YILMAZ	151

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Yıl/Year: 2017, Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 2

e-ISSN: 2149-1658

İÇERİDEN ÖĞRENERLER TİCARETİNE YAKLAŞIMLAR

APPROACHES TO INSIDER TRADING

M. Fevzi ESEN

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, fevziesen@medeniyet.edu.tr

Başvuru tarihi/Application date: 02.03.2017

Yayına kabul tarihi/Acceptance date: 04.07.2017

ÖZET

İçeriden öğrenenler ticareti, piyasaların şeffaflığını engellemekte ve yatırımcıların piyasaya güvenini sarsmaktadır. İçeriden öğrenenler ticareti günümüzde birçok finansal piyasada yasaklanmış olmasına rağmen, yasaklanması veya serbest bırakılması konusunda literatürde halen görüş birliğine varılamamıştır. Menkul kıymet borsası bulunan ülke sayısındaki artışla birlikte, içeriden öğrenenler ticaretinin engellenmesine yönelik düzenlemede bulunan ülke sayısında da artış yaşanmıştır. Fakat bu ülkelerden yarısından daha azı, söz konusu düzenlemeleri uygulamaktadır. Bu çalışmada, içeriden öğrenenler ticaretini destekleyici ve yasaklayıcı yaklaşımlar incelenmiş olup; konu sosyolojik, ekonomik ve hukuki boyutlarıyla ele alınmıştır. Çalışmada, içeriden öğrenenler ticaretinin yatırımcılar başta olma üzere, piyasa oyuncularına sosyoekonomik etkilerinin test edilerek tartışılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İçeriden Öğrenenler Ticareti, Asimetrik Bilgi, Finansal Suçlar

ABSTRACT

Insider trading prevents transparency of the market and undermines the investors' confidence. Although it is forbidden at many financial markets, it has not been decided whether to forbid or not. With the increasing number of countries which have stock exchange, there is an increasing number of countries that promulgate regulations. However, less than half of the countries apply regulations. In this study, prohibitive and supportive approaches to insider trading are reviewed and the topic is discussed with its sociologic, economic and judicial dimensions. The research concludes that socioeconomic impacts of insider trading to market, especially to investors, must be empirically tested.

Keywords: Insider Trading, Asymmetric Information, Financial Crimes

GİRİŞ

Bilgi, karar - seçim mekanizmasının temel unsurlarındandır ve kıt kaynaklar içerisinde yapılan seçim, ekonominin en önemli temel sorularından biri olarak gösterilmektedir (MacKaay, 1982: 107). Bilginin iktisadi bir değerinin olması, sermaye piyasalarında öğrenenler ticaretinin farklı disiplinler açısından ele alınması gerekliliğini ortaya koymuş; piyasa şeffaflığı ve etkinliği için hangi tür bilginin piyasa işlemlerinde kullanılabilceği, hangi derecede bir serbesti sağlanacağı ve piyasa düzenleyicilerinin bu konudaki rollerinin ne olacağı tartışma konusu olmuştur. Bu sebeple literatürde içeriden öğrenenler ticareti yaklaşımları ekonomik, sosyal ve hukuki boyutlarıyla birlikte ele alınmıştır.

İçeriden öğrenenler ticareti kapsamında ayrıcalıklı bilginin kullanımı (yöneticilerin kendi menfaatleri için bilgiyi kullanması) konusundaki ilk çalışma 1910 yılında H.L. Wilgus tarafından yapılmıştır. Çalışmada, şirket yöneticilerinin yaptıkları hisse senedi alım-satım işlemleri incelenerek; yöneticilerin şirket içi pozisyonlarından doğan sorumlulukları, eksik ve hatalı işlem bildirimleri konusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur (Wilgus, 1910). İçeriden öğrenenler ticareti konusunda yapılan ilk sayısal çalışmada ise Smith (1941), içeriden öğrenenlerin gerçekleştirdikleri işlem hacimlerinin hisse senedi fiyatlarına etkisini incelemiş ve içeridekilerin alım - satım davranışlarını belirlemede tanımsal istatistik ölçülerini kullanmıştır (Smith, 1941).

1961 yılında görülen Cady & Roberts davasıyla şahsi menfaat temini için içerideki bilginin kullanımının yasaklanması ve “bilginin kamuya açıklanması ya da bilgiye dayanılarak yapılan işlemlerden kaçınılması (disclose or abstain)”, içeriden öğrenenler ticaretinin yasaklanıp yasaklanmaması konusunu tartışmalı hale getirmiştir (Georgakopoulos, 1993: 2). Daha sonraki çalışmaların “bilgiye eşit ulaşım (equal access)” kapsamında çıkarılıp modern finans teorisi kapsamında incelendiği görülmektedir.

İçeriden öğrenenler ticaretinin işletmeyi ve piyasayı ne derecede etkilediği, yasaklama ve serbesti yaklaşımlarının temelini oluşturmaktadır. Önceleri, mahkemelere intikal eden vakalarda içeriden öğrenenlerin ticari işlemlerine sınırlama getirilmediğinden, içeriden öğrenenlerin sadece mensubu oldukları işletmelere karşı güven yükümlülüğü taşıması gerektiği noktasında hükümler verilmiş, bu tutum zaman içerisinde içeriden öğrenenlerin yatırımcılara karşı da güven sorumluluğu taşıdığı yönünde değişmiştir (Painter, 1965). 1980 sonrası içeriden öğrenenlerin mensup oldukları şirkete karşı güven yükümlülüğünü ihlali (fiduciary duty) ve bilginin suiistimal (misappropriation) edilmesi ilkelerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiğinin savunulması, piyasalarda şeffaflığın sağlanmasına yönelik adımları da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, 1984 yılında içeriden öğrenenler ticareti suçu cezaları arttırılmış, Amerika Birleşik Devletleri Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonunun (SEC) menkul kıymet alım-satım işlemlerini araştırma yetkisi genişletilerek tespit edilen haksız kazançların misliyle para cezaları öngörülmüştür (Brodsky, 1984: 937).

İçeriden öğrenenler ticareti işletme yönetimi çerçevesinde ilk olarak Manne (1966) tarafından incelenmiştir. Düzenlemelerin keyfi, siyasi ve etkisiz olduğunu savunan çalışma ile birlikte, üzerinde halen uzlaşılamayan bir tartışma başlamıştır. Manne'ye göre içeriden öğrenenler ticareti işletme, toplum ve piyasalar için ekonomik olarak faydalıdır ve herhangi bir düzenlemeyi gerektirmemektedir (Manne, 1966). Manne'ye cevap niteliğinde olan

çalışmasında Schotland (1967), içeriden öğrenenler ticaretinin önlenmesinin yatırımcıların piyasa karşı güvenini koruyan bir faktör olduğunu belirtmektedir. Çalışmada ayrıca, SEC'in içeriden öğrenenler ticaretinin engellenmesinde yaptırımların yetersiz olduğu ve konuya bilimsel bakış açısı ile yaklaşılması gerektiğinin altı çizilmektedir.

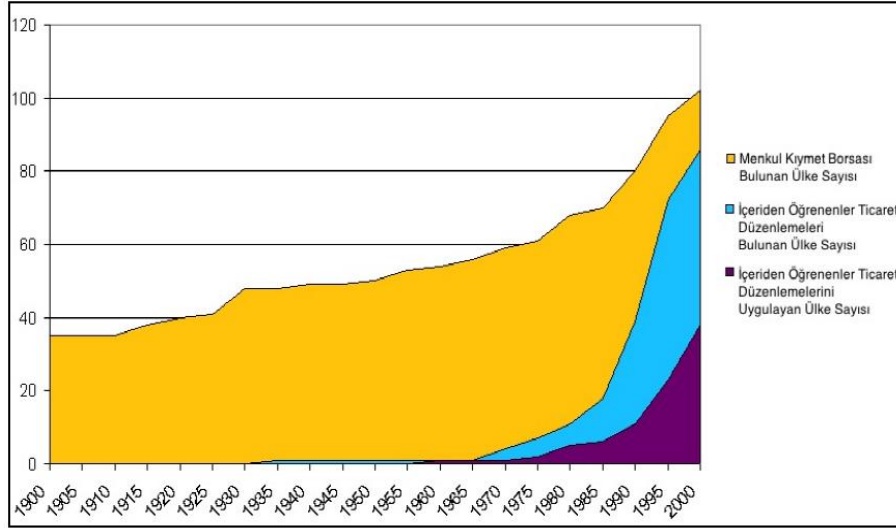
Modern finans teorisi kapsamında, yatırımcıların içeriden öğrenenlerin işlemlerini takip ederek piyasa üzerinde getiri sağlayıp sağlamadığı üzerine yapılan çalışmalarla, içeriden öğrenenler ticaretinin piyasalara etkisi ampirik olarak incelenmeye başlanmıştır. Bu konuda ilk olarak Niederhoffer (1968) içeriden öğrenenlerin gerçekleştirdikleri işlemlerin karakterlerini ve tahminleyici özelliklerini değerlendirmiş; alım - satım davranışlarındaki değişimlerin kuşkulu işlemler olabileceğini savunmuştur (Lorie & Niederhoffer, 1968).

Finansal küreselleşme bir diğer adıyla finansal entegrasyon süreci, piyasalarda yeni ürün ve hizmetlerin yaratılması ve finansal liberalizasyon başta olmak üzere bilginin ve teknolojinin finansal piyasalarda etkin şekilde kullanılmasına imkân tanımıştır. Gerek bireysel gerekse kurumsal yatırımcılar portföylerini geniş bir yelpazede çeşitlendirerek minimum maliyetle işlemler gerçekleştirmeye başlamış, bilgi teknolojilerindeki gelişmeler uluslararası piyasalardaki portföy yatırımlarını tetiklemiştir. Teknolojiye paralel olarak artan rekabet, yatırım - ticaret bariyerlerinin kalkması mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamıştır. İşletmeler toplum, kurumsal kültür ve politik odaklar üçgeninde çok boyutlu ilişkiler kurmaya başlamış, artan iş ilişkileriyle birlikte yöneticiler arasında işletme ve yatırımcıyı ilgilendirecek bilgi paylaşımları hız kazanmıştır. Bu durum işletmelerin kendi fonksiyonlarını yeniden tanımlama ve kurumsal yönetim ilkelerini gözden geçirmeleri gerektiğini ortaya koymuştur. Nitekim, McKinsey tarafından her dönem periyodik olarak yayımlanan global kurumsal yönetim raporuna göre yatırımcılar iyi yönetilen ve yatırımcıyı korumak adına kamuyu bilgilendirme gibi çeşitli araçlarla kurumsal yönetim etkinliği sağlayan işletmelere daha çok güvenmekte ve para ödemektedir (McKinsey Global Survey Results, 2015). Yöneticilerin ve çalışanların menkul kıymet işlemlerinin çalıştıkları işletmeye etkileri "vekalet teorisi"; sermaye piyasalarına etkileri de "piyasa teorisi" kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Örneğin, hisse senedi sahiplerinin daha fazla temettü elde edebilmek için kârlı yatırım projelerinin gerçekleştirilmesini beklediği bir durumda yapılacak yatırımın kârlı olduğu kadar riskli bir yatırım da olduğu farz edilirse, işletmenin yöneticileri teşviklerini, gücünü, itibarını veya işini kaybedeceği korkusuyla yatırım kararı almaya yanaşmamakta ve bu durum çeşitli anlaşmazlıklar doğurmaktadır (Jensen, 1976: 305). Şirket yöneticilerinin içeriden öğrenenler ticareti sebebiyle hissedarlar ile çıkar çatışması yaşayıp yaşamayacağı ve bu durumun işletmenin maliyetlerini ve etkinliğini ne şekilde etkileyeceği Bebchuk vd. (1990), Padilla (2002) ve Beny (2004) tarafından yapılan çalışmalarda tartışılmıştır.

İçeriden öğrenenler ticaretinin piyasaya etkileri konusunda yapılan ilk ampirik çalışmalara Jaffe (1974), Finnerty (1976) ve Kyle (1985) örnek olarak verilebilir. Söz konusu çalışmalardan, içeriden öğrenenler ticaretine düzenlemeler getirilmesinden çok, piyasa işleyişine müdahale olmadan kontrollü bir serbestinin getirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu konuda yapılan etik çalışmaların ise piyasa güvenilirliği ve hakkaniyeti korumak adına sıkı düzenlemelerin yapılması görüşünde olduğunu söylemek mümkündür.

Piyasadaki bilginin niteliğine göre düzenleme yapılmasını savunan yaklaşımda, hisse senedi fiyatlarını arttıracak olumlu bilginin piyasalarda daha hızlı yayıldığı ve olumlu bilgiye dayanarak gerçekleştirilen işlemlerin yasaklanması gerektiği belirtilmektedir. Olumsuz bilgi piyasalarda daha uzun sürede ve kademeli düşüşlerle etkisini gösterdiği için, olumsuz bilgiyi kullanarak mutlak zarardan korunan içeriden öğrenenin ise toplumsal faydayı düşürmediğinden dolayı işlem gerçekleştirmesinin yasaklanmaması gerektiği savunulmaktadır (Grechenig, 2007: 9-11).

Şekil 1. Menkul Kıymetler Piyasası Olan Ülkeler ve İçeriden Öğrenenler Ticareti Düzenlemeleri

Kaynak: Bhattacharya ve Daouk, 2002: 106

Yıllar itibariyle menkul kıymetler borsası bulunan ülke sayısında artış kaydedildiği halde, 1965 yılına kadar içeriden öğrenenler ticareti düzenlemeleri bulunan ve bu düzenlemeleri uygulayan tek devlet Amerika Birleşik Devletleri olarak tespit edilmiştir. 2016 itibariyle 113 ülkede menkul kıymet borsası bulunurken, bunlardan yaklaşık %80'inde içeriden öğrenenler ticareti konusunda hukuki bir düzenleme mevcut olup, bunların yarısından azı düzenlemeleri uygulamaktadır. Langevoort (2010) içeriden öğrenenler ticareti düzenlemelerinin, büyük yatırımcıların piyasaları domine ettikleri algısının kırılması için sembolik olarak yapılmış olduğu ve yatırımcıların menfaatlerinin korunduğu mesajı verilerek olumlu bir imaj yaratılmak istendiğini belirtmektedir (Langevoort, 2010: 165). Ayrıca düzenlemelerin aynı bilgiye ulaşımı değil, kamuya açıklanmış bilgiye eşit olarak ulaşımı desteklediği ve düzenlemelerin içeriden öğrenenlerin piyasa üstünde kâr ettiği algısını önlemek için yapıldığı belirtilmektedir (Wang & Steinberg, 2010: 20-27).

Özet olarak, içeriden öğrenenler ticareti yaklaşımları incelendiğinde konunun literatürde:

- İçeriden öğrenenler ticaretinin ihraççı işletmenin operasyonlarına, kurumsal yapısına, maaş ve ücret sistemine etkisi,
- İçeriden öğrenenler ticaretinin piyasalardaki bilginin, sermayenin ve operasyonların dağılımdaki etkisi,
- Adalet, bilgide eşitlik ve kamu hakları,

- İşletme hissedarları ve diğer piyasa oyuncularına etkisi gibi argümanların çerçevesinde tartışıldığı anlaşılmaktadır.

1. İÇERİDEN ÖĞRENENLER TİCARETİNİ YASAKLAYICI YAKLAŞIMLAR

İçeriden öğrenenler ticareti 1980'li yıllardan itibaren hem basının hem de akademik dünyanın ilgisini çeken beyaz yaka piyasa suçlarından biri olmuştur. Bu sebeple 80'li yılların ikinci yarısından itibaren içeriden öğrenenler ticareti düzenlemeleri tüm dünyada yaygınlık kazanmış ve cezai yaptırımlar ağırlaştırılmıştır. Yapılan ampirik çalışmalar, gelişen piyasalara paralel olarak içeriden öğrenenler ticareti düzenlemelerinin kapsamının da genişlediği sonucuna ulaşmaktadır (Beny, 2005: 17).

İçeriden öğrenenler ticaretini yasaklayıcı yaklaşımların temelinde ekonomik motivasyonun yanı sıra; adalet, eşitlik ve güven gibi hukuki - etik gerekçelerin bulunduğu açıktır. Buna ek olarak, literatürde içeriden öğrenenler ticaretini yasaklayıcı yaklaşımların siyasi argümanlarla şekillendiğini savunan çalışmalar da bulunmaktadır (Strudler & Orts, 1999).

Yasaklayıcı düzenlemelerin piyasalara etkileri üzerine yapılan çalışmalarda cezai yaptırımları ağır olan ve sıkı denetlenen ülkelerde menkul kıymet fiyatlarının bilgilendirici, piyasaların daha likit ve yatırımcı portföyünün daha geniş olduğu saptanmıştır (Bris, 2005: 268).

Etik yaklaşımlar içeriden öğrenenler ticaretinin, etkisi ne olursa olsun, içerdiği fiil bakımından uygun olmadığı ve piyasa oyuncuları arasında haksız rekabet ortamı oluşturduğunu iddia etmektedir. Örneğin, köleliğin günümüzde serbest olduğu varsayımından hareketle, kölenin sahibi için çalışıp kazanacağı para, köleye sahip olmadan kişinin kazanabileceği paradan daha fazla olsa yani; kölelik sisteminin ekonomik katkısı fazla olsa bile; söz konusu uygulama niteliğinden dolayı etik değildir. Bu bağlamda bir eylemin sonucu, o eylemin değerini veya etik olup olmadığını belirleyemez ve taraflar arasında eşitlik - adalet söz konusu değilse uygulama etik değildir. Konuya diğer bir örnek ise gündelik yaşamdan doktor - hasta ilişkisi olarak verilebilir. Sonucu iyi veya kötü olsun hastaya en küçük tıbbi müdahalenin söz konusu olduğu durumlarda dahi, doktorun süreç hakkındaki tüm bilgiyi hastaya aktarması hem etik hem de hukuki bir zorunluluktur. Bu açıdan düşünüldüğünde, içeriden öğrenenlerin kamuya açıklanmamış bilgiyi kullanarak işlem gerçekleştirmesi etik bir davranış olarak görülmemektedir.

Yukarıda bahsedilen örneklerde taraflar arasındaki (köle - sahip, doktor-hasta) ilişkinin sermaye piyasalarındaki yatırımcı - içeriden öğrenenler ilişkisiyle eşit tutulamayacağı savunulabilir. Örneğin, bir kölenin sahibi ile olan ilişkisi, yatırımcı ve içeriden öğrenen ilişkisinden farklıdır. Bir köle, özgürlüğü elinden alınarak ve etik olmayan bir uygulamaya maruz bırakılarak işini gerçekleştirmektedir. Fakat tedavi olabilmek için belirli bir maliyete katlanan hastanın doktoruyla olan ilişkisi yukarıda dikkat çekilen ilişkiden tamamen farklıdır. Piyasalarda da yatırımcıların içeriden öğrenenlerden daha fazla riski göze alarak yani belirli bir maliyete katlanarak yatırım yaptıkları ve ayrıcalıklı bilgi açısından dezavantajlı oldukları gerçeği de göz önüne alınırsa; içeriden öğrenen - yatırımcı ilişkisinin doktor - hasta ilişkisine benzer bir yapıda olduğu söylenebilir (Snoeyenbos & Smith, 2000: 361 – 363). Bu konuda

Easterbrook (1981) içerideki bilginin nasıl yaratıldığı, paylaşıldığı ve kullanıldığı konusunun önemine dikkat çekmiştir. Werhane (1989) ise çalışmasında piyasalarda serbestiyetin rekabet için gerekli bir şart olduğuna dikkat çekerek, taraflar arasında eşitliği bozan durumların adaleti ve tarafsızlığı ihlal edeceğini belirtmiştir. Ayrıca çalışmada, ekonomik veya etik gerekçesi ne olursa olsun, legal olan bir piyasa mekanizmasında adaleti ve tarafsızlığı ihlal eden illegal bir uygulamanın meşru olamayacağı savunulmaktadır.

İçeriden öğrenenler ticaretini “sosyal adalet teorisi” kapsamında değerlendiren bir diğer çalışmada ise, içeriden öğrenenler ticaretinden yararlanan / zarar gören birey sayısı oranının söz konusu ticareti faydalı veya zararlı olarak nitelendirmede kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmış; “iyi olan doğrudur” anlayışını, “doğru olan iyidir” şeklinde hakkaniyet esaslı olarak ele alan “adalet teorisi” kapsamında değerlendirmeler yapılmıştır (Lippke, 1993). McGee (2010) içeriden öğrenenler ticaretini etik ve fayda teorileri kapsamında inceleyen çalışmaya örnek olarak verilebilir.

İçeriden öğrenenler ticaretinin etik olmadığı konusundaki bir diğer argüman ise, ayrıcalıklı bilginin yatırımcıların izni olmadan kullanılması ve bu yolla bilgi avantajı elde edilmesidir (Velasquez, 2002: 454-458). Yaklaşımda, birçok yatırımcının eşit şartlarda ulaşamadığı içerideki bilgiye sahip olan bir yatırımcının, piyasada bilgi asimetrisi sorunu doğurduğu ve söz konusu bilgiye dayanarak yaptığı işlemlerin hakkaniyet çerçevesinde değerlendirilemeyeceği savunulmuştur (Colvin, 1991: 603). Buna göre, içeriden öğrenenin yatırımcılara ve işletmeye karşı güven yükümlülüğü taşıdığı için ayrıcalıklı bilgiyi suistimal ederek işlem yapması yasaklanmıştır. Piyasalarda diğer yatırımcıların ulaşamadığı içerideki bilgiyi kullanarak işlem yapanların piyasalarda adaletsizliği körüklediği ve yatırımcıların güvenini sarstığı belirtilmiştir (Brudney, 1979).

İçerideki bilginin mülkiyet hakkı, ticari sır ve patentlerde olduğu gibi, işletmelerin tüzel kişiliğine ait sayılmaktadır (Macey, 1984: 28). Ekonomik değerinden hareketle, içerideki bilginin içeriden öğrenenler ve yatırımcılar arasında önemli bir faktör olduğu gerçeği, içerideki bilginin işletme–içeriden öğrenen–yatırımcı üçgeninde doğru konumlandırılması ve bunun sosyal refaha katkısı konularını beraberinde getirmektedir. İçerideki bilgi, ekonomik bir değeri olduğu için işletmenin malıdır ve bilginin üretilmesi aşamasında kendilerinin emeği olduğunu düşünen içeriden öğrenenler çıkarlarını optimize ettikten sonra, yani işletme ve içeriden öğrenenler mutabakatı sağlandığında, bir düzenleme getirilmesi taraftarıdır (Easterbrook & Fischel, 1996: 256-262). Bu noktada içeriden öğrenenler ticareti düzenlemeleri, içerideki bilgiyi doğru konumlandığı için işletme içi maliyetleri (sermaye ve aracılık maliyetleri) düşürmekte ve kaynakların etkin kullanımına bağlı olarak sosyal refahı arttırmaktadır (Macey, 1988: 793-795).

Piyasaların dinamik yapısı gereği yatırımcılar kamuya açıklanan bilgilerden yararlanarak yatırım kararlarında değişikliğe gitmektedir. Değişikliklerin bir kısmı rasyonel gerekçelere dayanmakta, bir diğer kısmı ise yatırımcıların beklentilerini yönlendiren söylentilerden ileri gelmektedir. Hisse senedi fiyatlarına “gürültü” faktörünü ekleyen “söylentiler”, piyasalarda yeterli bilgiye sahip olmayan yatırımcıların zararına sebep olmaktadır. Bu kapsamda incelenen içeriden öğrenenler ticaretinin, söylentiye dayalı işlemleri ve bedavacılığı (free-riding) arttırarak piyasaları rasyonellikten uzaklaştırdığı; ihraççı

işletmenin itibarını düşürerek menkul kıymet fiyatlarını olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir (Moore, 1990: 177-179).

Piyasalarda tüm yatırımcıların getirilerini etkileyen faiz riski, kur riski, politik risk gibi sistematik riskin kaynaklarından biri de içeriden öğrenenler ticareti olarak görülmektedir. Yatırımcılar içeriden öğrenenler ticaretini sistematik bir risk olarak gördükleri için yatırım stratejilerini içeriden öğrenenlerin işlemlerini taklit ederek düzenlemektedir (Bergmans, 1991: 119). Bu durum zamanla diğer yatırımcıları piyasanın dışına itmekte ve içeriden öğrenenleri piyasalarda avantajlı bir oyuncu konumuna getirmektedir (Goshen & Parchomovsky, 2001: 1229 - 1234). Ayrıca, piyasayı terk eden yatırımcılar menkul kıymet fiyatlarında alım-satım marjı (bid-ask spread) artışına sebep olmaktadır (Chung & Charoenwong, 1998: 1-3). Bu durumun içeriden öğrenenlerin sayısında da artışa sebep olduğu ampirik olarak gösterilmiştir (Estrada, 1994: 211).

İçeriden öğrenenler ticaretinin menkul kıymet fiyatlarındaki oynaklığı arttırdığı ve yaygın olduğu piyasaların diğer piyasalara göre daha oynak olduğu belirtilmektedir (Du ve Wei, 2004: 916-917). Oynaklık piyasada riskleri arttırdığı için piyasa etkinliğini düşürmekte ve daha az maliyetle, yüksek hacimlerde işlemlerin gerçekleştirilebildiği likit bir piyasaya imkan tanımamaktadır. Piyasa likiditesindeki düşüş ise piyasadaki çıkışları beraberinde getirdiği için bu durum menkul kıymetlerin de içerisinde bulunduğu bir çok finansal varlığa olan talebin azalmasına ve piyasa aktivitelerinin genelinde bir düşüşe sebep olmaktadır. Bununla birlikte oynak bir piyasada yatırımcı, artan riskten kaçındığı için menkul kıymet alım - satım marjı artmaktadır.

Bir işletmede içerideki öğrenenler ticaretinin varlığı, yatırımcıların ve piyasanın söz konusu işletmeye olan güvenini sarsmaktadır. Güveni sarsılan yatırımcılar alım-satım işleminden kaçınmakta ve menkul kıymetler fiyatları seviyesi düşmektedir. Fiyatların yani işletmenin değerinin düşmesi, yatırımcıların beklediği getirileri de düşürdüğü için işletmenin özsermaye maliyeti de artmaktadır. Piyasaları terketmeyen yatırımcılar ise işletmelerden risk primlerinin tazmin edilmesini isteyip, işletmeye mali olarak ekstra yük getirebilmektedir (Wang & Steinberg, 2010: 32).

İçerideki bilginin çalışanlar arasında bilgiyi edinim rekabetini doğurması ve çalışanların, işletmede ayrıcalıklı bilgiye dayalı ticaretin gerçekleştiği yönündeki tespitleri, iş motivasyonu başta olmak üzere ücret mekanizmasının adil işletilmediği problemlerini beraberinde getirmektedir. Kraakman (1991) çalışmasında içeriden öğrenenler ticaretinin işletme içerisinde ücret etkinliğini bozduğunu belirtmektedir. İşletme maliyetlerini arttırıcı bu durumla birlikte, işletme etkinliği bozularak işletme yatırımlarında düşüş gerçekleşmektedir (Manove, 1985: 823-825). Ayrıca içeriden öğrenenler ticaretinin yöneticilerin karar alma süreçlerini sekteye uğratan önemli bir faktör olduğu; içeriden öğrenenler ticaretinin yasaklanmasının, özellikle büyük şirketlerde, karar alma mekanizmalarını geliştireceği belirtilmektedir (Haft, 1982).

2. İÇERİDEN ÖĞRENENLER TİCARETİNİ DESTEKLEYİCİ YAKLAŞIMLAR

Rasyonel her yatırımcı menkul kıymet alıp satarken, düşük fiyattan minimum işlem maliyetiyle satın almayı ve sonrasında yüksek fiyattan satıp kâr etmeyi amaçlamaktadır.

Yatırımcının sahip olduğu yeteneklerle bilgiyi anlamlı hale dönüştürüp kullanarak yatırımlarını daha kârlı hale getirmesi veya gerçekleştirdiği işlemlerden dolayı zarara uğraması, finansal işlemlerin muhtemel iki sonucudur. Haklı bir nedene dayanmaksızın diğer yatırımcıların aleyhine olacak şekilde meydana gelen bir “sebepsiz zenginleşmeden” veya “zarardan kaçınma” işleminden farklı olarak içeridekilerin, diğer yatırımcılara zarar vermeden içerideki bilgiyi kullanarak kazanç sağlamasının en doğal hak olduğu görüşü, içeriden öğrenenler ticaretini destekleyici yaklaşımların temelini oluşturmaktadır.

Hukuki açıdan bakıldığında, içeriden öğrenenler ticaretinin yatırımcıları zarara uğratan yanlış bir davranış olduğu konusunun (fiilin zararının) ispatlanamaması, fiilin bir suç olarak kabul edilemeyeceği görüşünü beraberinde getirmiştir. Çünkü suç, anlama ve isteme kabiliyeti olan kişinin yarattığı bir hareketin hukuki bir değeri ihlal etmesiyle ceza veya tedbir uygulanmasını gerektiren bir fiildir (Pollock, 2010: 3-4) ve suçun nedensellik bağları arasında, suçu işleyen “fail” ve suçun fiili ile zarara uğrayan “mağdur” bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlar, içeriden öğrenenler ticaretinin yaralama, gasp, hırsızlık, hakaret suçları gibi fail - mağdur ilişkisinin söz edildiği durumların dışında olduğunu ve zararının ispatlanamayacağını belirtilmiş; içeriden öğrenenler ticareti ironik bir şekilde “mağdursuz suç” olarak tanımlanmıştır (Manne, 1985: 937).

İçeriden öğrenenler ticareti düzenlemelerini eleştiren ilk akademik çalışma 1966 yılında Manne tarafından yayınlanmıştır. Manne'ye göre içeriden öğrenenler ticaretiyle tüm bilgiler fiyatlara yansıdığı için hisse senedi fiyatları gerçek değerini bulmakta ve bu durum hem işletmeye hem de toplumsal faydaya katkı sağlamaktadır. İçeriden öğrenenler ticaretini serbest bırakmak yöneticiler, direktörler ve işletme çalışanlarının girişimcilik duygularını geliştirerek işletme değerini arttırıcı, yeni - inovatif bilgi üretimi yönündeki motivasyonlarına katkı sağlayacak ve artan bilgi akışı sebebiyle doğrudan işletmeye, dolaylı olarak da topluma yarar sağlanacaktır (Manne, 1966: 110-119). Bu durum işletmelerin yönetici ve diğer çalışanları için ekstra ücret ve teşvik programlarından kaynaklanan maliyetlerini de düşürecektir (Carlton ve Fischel, 1982: 866). Ayrıca, içeriden öğrenenlerin ticareti düzenlendiği takdirde, kararlarında risk alan ve şirketi için yeni fikirler üreten lokomotif yöneticilerin ve çalışanların menkul kıymet alım - satım işlemleri kısıtlanacak; çalışanların işlemleri açısından denetlenmesi zor bir tablo ortaya çıkacaktır. Nitekim, içeriden öğrenenler ticareti yasağından dolayı işlem yapamayan yönetici ve çalışanların, fonlarını offshore olarak değerlendirerek risk ve yaptırımlardan doğacak maliyetlerden sakındıkları belirtilmiştir (Manne, 1969: 1-8).

Piyasalarda kısa süreli işlemlerle yüksek kazanç hedefleyen spekülâtörler olduğu gibi, alım - satım işlemi yapmadan önce işletmenin temel mali tablolarını inceleyip kapsamlı bir analiz yaparak, az riskle uzun vadede kazanç hedefleyen uzun vadeli yatırımcılar da bulunmaktadır. İçeriden öğrenenler ticaretine düzenleme getirildiği takdirde içeridekiler ayrıcalıklı bilgiyi kullanamayacağı için, piyasalarda spekülâtif işlemler artmaktadır. İçeriden öğrenenlerin içerideki bilgiyi kullanabildiği durumda ise, içerideki bilgi zaten fiyatlara yansıtacağı için yatırımcıların sağlıklı bilgi teminini bozan spekülâtif işlemlere fırsat olmayacak ve piyasanın doğasına uygun olarak, uzun vadeli yatırımcıların işlem hacimlerinde artış gözlenecektir (O'Hara, 2001: 1052). Yatırımcıların yatırımlarına başlamadan önce temel analizle uygun menkul kıymeti seçmesi ve teknik analizle işlem zamanlamasını

gerçekleştirmesi reel bilgi sağlayacağı için, yatırımcılar arasında piyasaların sağlıklı işlediği algısı artacak ve uzun vadeli yatırımcıların sayısı artarak, ihraççı şirkete olan sadakat perçinlenecektir.

İçeriden öğrenenler ticaretinin yasaklanması karşıtı bir diğer argüman ise, “adalet ve eşitlik” olgularının subjektif olduğu konusudur. İçeriden öğrenenler ticareti düzenlemelerinin dayandırıldığı “piyasalarda adaleti sağlama ve bilgiye eşit ulaşım” ilkesi, kavram olarak ölçülemediği ve kişiden kişiye değiştiği için bilimsel manada eleştirilmiş ve piyasa oyuncularına ispatlanmış bir zararı yoksa, içeriden öğrenenler ticareti düzenlemelerinin “adalet” temeline oturtulamayacağı savunulmuştur. Bu noktada içeriden öğrenenler ticaretine yararcılık ve hak odaklı çerçevede bakılması gerektiği; etik ilkelere uygunluğundan çok, ekonomik açıdan getiri ve götürüsünün değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Pratikte, her yatırımcının bilgiye ulaşım açısından eşit tutulamayacağı gerçeği göz önünde bulundurulduğu takdirde, yeteneği, sermayesi ve emeği diğerlerinden üstün olan yatırımcılar veya işletmenin büyük çoğunluğunu elinde bulunduran hissedarların işletmede üretilen bilgi konusunda da entellektüel mülkiyet hakkına sahip olacağı belirtilmektedir (Brudney, 1979).

Bilginin piyasalara hızlı, homojen ve tam dağılımı likitide açısından önemli bir faktördür. İçeriden öğrenenler ticareti ile içerideki bilginin piyasalara daha hızlı yayıldığı ve menkul kıymet fiyatlarına yansıyan bilgi ile fiyatların doğru konumlandırılarak, piyasalardaki belirsizliğin yani riskin düştüğü savunulmaktadır. Bu durum işletmelerin piyasa değerini arttırdığı gibi, işletmelerin kendi yatırımları için tahsis ettikleri parasal kaynakların maliyeti olan sermaye maliyetlerini de düşürmektedir (McGee, 1988).

Piyasalarda minimum maliyetle edinilen geçerli ve kapsalı bir bilgi, yatırımcıların rasyonel davranışlarına katkı sağlayarak menkul kıymetlerin doğru fiyatlandırılmasını sağlamakta ve piyasa etkinliğini arttırmaktadır. “Kamuya açıklama” stratejisi ile hedeflenen bu durum, çoğu zaman bilgiyi toplama, biçimlendirme, üretme ve piyasaya sunma maliyetlerinin yanısıra; bilginin rakiplerin eline geçmesi gibi ekstra maliyete sebep olmaktadır. İçeriden öğrenenler ticaretini engellemek için piyasa düzenleyicileri tarafından şart koşulan “kamuyu aydınlatma” maliyetleri arttıracığı için, içeriden öğrenenler ticaretinin yasaklanmaması gerektiği belirtilmiştir (Meek vd, 1995: 555).

Ekonomik etkilerine bakıldığında içeriden öğrenenler ticaretinin menkul kıymet fiyatlarında zaman içerisinde ne kadar değişime sebep olduğu, yani finansal enstrümandan beklenen getiriler üzerindeki belirsizliğe etkisi tartışılmalıdır. Piyasalarda finansal enstrümanların fiyatlarındaki dalgalanmalara, farklılıklara işaret eden belirsizlik ve risk ölçütü olarak tanımlanan volatilité, tüketim davranışları, sermaye yatırımları ve makroekonomik değişkenler üzerinde önemli etkilere sahip olduğundan dolayı, yatırımcıların menkul kıymet alım - satımı sırasında göz önünde bulundurduğu en temel değişkendir. İçeriden öğrenenler ticareti serbestisini savunan yaklaşımlarda, içeriden öğrenenlerin yaptıkları işlemlerin hisse senedi fiyatlarında kademeli artışa sebep olduğu ve ani fiyat dalgalanmalarını düşürdüğü tespit edilmiştir. Örneğin, hisseleri piyasada 2\$'dan işlem gören bir şirketin, üretim maliyetlerini düşüren yeni bir teknolojiyi kullanacağı ve buna ilişkin duyurunun ay sonunda kamuya paylaşılacağı belirtilmiş olsun. İçeriden öğrenenler ticaretinin yasak olduğu bir durumda hisse senedi fiyatlarının kamuya açıklama sonrası ani şekilde değer kazanacağı ve

10\$ seviyesine çıkacağı düşünüldüğü takdirde, hisse senedinin ortalama fiyatı 6\$, standart sapması ise 4\$ olarak izlenecektir. İçeriden öğrenenler ticaretine izin verildiği takdirde; örneğin, ilk kademede içeriden öğrenenler işlemi gerçekleştiğinde fiyat 5\$'a çıkacak, sonraki işlemlerde fiyatlar kademeli olarak 7\$ ve 10\$ seviyesini bulacaktır. Bu durumda ise ortalama fiyat 6\$'da sabit kalırken, standart sapma 2,92\$ seviyesinde kalacak yani volatilité düşecektir. Bu durum içeriden öğrenenler ticaretinin menkul kıymet fiyatlarında kademeli bir artışa sebep olduğunu ve fiyatlardaki belirsizliği düşürdüğünü göstermektedir (Estrada, 1994: 211-212).

Bir menkul kıymetin gerçek değerini belirleyebilmek için, makro ekonomik, endüstriyel ve menkul kıymet ihraççısına ait nitel ve nicel verilerin sistematik şekilde toplanarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Piyasadaki tüm bilginin menkul kıymet fiyatlandırma sürecine katılarak gerçek fiyatların belirlenmesi metodlarından birisi olan “mozaik teorisine” göre yatırımcıların parça şeklinde, birbiriyle ilişiksiz ve anlamsız gördüğü bilgilerin yönlendirici, bir yöne eğiltici tüyo şeklinde yatırım kararları için anlamlı olabileceği savunulmaktadır. Söz konusu teoriye göre, analistler, yatırımcılar veya işletme yöneticileri, direktörler ve çalışanlar tarafından birbirinden ayrı olarak farklı zamanlarda yapılan yatırım değerlendirmeleri ve projeksiyonlar iyi derlenip, dokümanite edilmesi halinde bilgi mozaığı oluşacak ve menkul kıymet hakkında anlamlı bilgilere ulaşılabilecektir (Jegadeesh vd., 2004: 1083-1084). İçeriden öğrenenler ticareti serbest bırakıldığı takdirde içerideki bilgi analistler ve profesyoneller tarafından farklı kaynaklardan elde edilip kullanılabilmesi için, harmanlanıp yatırımcının faydasına sunulacağı ve bu durumun piyasa etkinliğini arttıracığı belirtilmiştir (Caccese, 1997: 11). Örneğin, 2009 yılında Galleon Grup Başkanı Raj Rajaratnam'ın 63 milyon \$ haksız kazanç elde ettiği iddiasıyla başlatılan ve 2011 yılında içeriden öğrenenler ticareti gerçekleştirildiği sonucuna varılan vaka, “mozaik teorisi” kapsamında değerlendirilmektedir. Söz konusu davada fail içerideki bilgiyi direkt veya tüyo şeklinde edinmemiş, tek başına ayrıcalıklı ve gizli bilgi kategorisinde değerlendirilemeyecek farklı ve tek başına anlamsız görünen bilgi parçalarını farklı kaynaklardan edinerek içeriden öğrenenler ticareti suçuna karışmıştır (Henning, 2011).

Düzenleme karşıtı görüşlerden bir diğeri ise, içeriden öğrenenler ticaretinin etik olmadığını iddia edilemeyeceği konusudur. Bu görüşte, içeriden öğrenenler ticaretinin hiçbir yatırımcıya zarar vermediği ve içeriden öğrenenlerin de yatırımcıların zarar gördükleri hissini taşımadıkları belirtilmektedir (Wang & Steinberg, 2010: 92). Nitekim aktif ve potansiyel yatırımcıların içeriden öğrenenler ticareti algısını tespit etmek için yapılan bilimsel çalışmalarda, sanılanın aksine; kişilerin içerideki bilgiyi kullanarak işlem gerçekleştirmeye meyilli oldukları tespit edilmiştir (Statman, 2005: 78). Bu durum, içeriden öğrenenler ticaretinin etik olmayan bir davranış olarak sayılmadığı görüşünü desteklediği gibi, içeriden öğrenenler ticaretinin piyasa oyuncularına zarar verdiği görüşünün içeriden öğrenenler tarafından benimsenmediğini iddia etmektedir (Wang & Steinberg, 2010: 92).

SONUÇ

Adil ve etkin bir piyasa için içeriden öğrenenler ticaretini yasaklayıcı düzenlemelerin gerekliliğini savunan argümanlar şu şekilde sıralanabilir:

1. İçeriden öğrenenler ticareti finansal piyasalarda güveni sarsar ve yatırımcıları yatırım yapmaktan uzaklaştırır. Bu hem likiditeyi hem piyasa etkinliğini düşürür.

2. İçeriden öğrenenler ticareti kamuyu geç aydınlatmaya sebep olmakta ve buna bağlı piyasa riskleri artmaktadır. Piyasalarda yatırımcılar yatırım kararlarını beklenen getiri ve riske göre aldıkları için, yatırım kararlarını ertelerler.
3. İçerideki bilgi işletmenin malıdır ve içeriden öğrenenler ticareti bir nevi bilgi hırsızlığıdır.
4. İçeriden öğrenenler ticareti ile bilgi tüm yatırımcıların hizmetine sunulmadığı ve birçok yatırımcıya eş anlı olarak ulaştırılmadığı için içeriden öğrenenler ticareti adil bir ticari faaliyet değildir.
5. İçeriden öğrenenler ticaretini yapanlar haksız kazanç temin ederek zenginliklerini arttırmaktadır. Bu durum sebepsiz zenginleşmeye de sebep olduğu için ahlâken yanlıştır.

İçeriden öğrenenler ticaretinin düzenlemelerle yasaklanmasının aleyhinde sunulan argümanlar ise şunlardır:

1. İçeriden öğrenenler ticareti kurumsal girişimciler için önemli bir motivasyon kaynağıdır.
2. İçeriden öğrenenler ticaretini yasaklamak içeriden öğrenenlerin kendi işletmelerinin hisse senedi alımını zorlaştırır.
3. İçeriden öğrenenler ticareti menkul kıymetlerdeki riski düşürür ve doğru fiyat oluşumuna katkı sağlayarak piyasa etkinliğini artırır.
4. İçeriden öğrenenler ticareti hiçbir yatırımcıya zarar vermez.
5. İçeriden öğrenenler ticaretini engellemek maliyetli ve çok zordur.
6. İçeriden öğrenenler ticareti “suç” kavramıyla ilişkilendirilemez.
7. İçeriden öğrenenler ticaretini yasaklamak, bilgiye ulaşımı daha maliyetli hale getireceği için sadece profesyonel yatırımcılara ve analistlere fayda sağlamaktadır.

Piyasaları bozucu işlemlerden biri olarak kabul edilen içeriden öğrenenler ticaretinin piyasalarda doğal fiyat oluşumunu engelleyici ve günümüzde en hızlı artış yakalayan ekonomik suçlardan biri olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, Türkiye’de içeriden öğrenenler ticaretinin yatırımcılar başta olma üzere, piyasa oyuncularına sosyoekonomik etkilerinin ampirik olarak test edilerek tartışıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

İşletme yöneticileri, çalışanlar ve işletmede söz sahibi olan hissedarlarla birlikte, bunların yakınları ve işletmeyle işe dayalı bir ilişki içerisinde bulunan denetçiler, yatırım danışmanları, broker’lar gibi ayrıcalıklı bilgiye ulaşabilecek kişilerin “içeriden öğrenen” kategorisine dahil edilip edilemeyeceği dinamik bir çerçevede değerlendirilip ampirik olarak tetst edilmelidir. İçeriden öğrenenler ticaretinin piyasalara maliyeti esas alınarak yapılacak düzenlemelerin, işletmelerin kurumsal ilkeleri ve minimum işlem maliyeti gözetilerek şekillendirilmesi önerilebilir.

Sonuç olarak içeriden öğrenenler ticareti piyasa düzenleyici kurumlar açısından prestij, güç ve piyasalarda adaleti sağlama; içeriden öğrenenler açısından kazançları artırma; diğer yatırımcılar açısından ise zarara uğramama manasına gelmektedir. İçeriden öğrenenler ticareti konusunda yapılacak düzenlemelerin piyasa oyuncularının yatırım profilleri de göz önünde bulundurularak toplumsal refah açısından değerlendirilmesi; işlemlerin şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmesinin sağlanması ve denetime açık platformlarla diğer piyasa oyuncularının

güveninin tesis edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’de içeriden öğrenenler ticaretinin piyasalara etkisinin sosyal refah, etik – hukuk ve kurumsal yönetim ilkeleri boyutunda test edilmesi gerekli olup; bu konuda ampirik çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için araştırmacılarla veri paylaşımının ilgili otoritelerce yapılması gerekmektedir. İçeriden öğrenenlerin işlem verilerine ulaşımı kolaylaştıracak düzenlemelerin Türkiye’de içeriden öğrenenler ticaretine ilişkin birçok çalışmaya kapı aralayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- BEBCHUK, L.A., & CHAIM, Fershtman (1990), “The effect of insider trading on insiders' reaction to opportunities to “waste” corporate value”, Northwestern University Kellogg Business School, Discussion Paper 889, 1-30
- BENY, L.N. (2004), “A comparative empirical investigation of agency and market theories of insider trading”, Law & Economics Working Papers, 1-67
- BERGMANS, Bernhard (1991). Inside information and securities trading: a legal and economic analysis of the foundations of liability in the U.S.A. and the European community, Graham & Trotman
- BHATTACHARYA, Utpal, DAOUK, Hazem (2002), “The world price of insider trading”, The Journal of Finance, 57(1), 75-108
- BRIS, Arturo (2005), “Do insider trading laws work. European Financial Management”, 11(5), 267-312
- BRODSKY, D.M. (1984), “Insider trading and the insider trading sanctions act of 1984: new wine into new bottles?”, Washington And Lee Law Review, 41(3), 921-941
- BRUDNEY, Victor (1979), “Insiders, outsiders, and informational advantages under the federal securities laws”, Harvard Law Review, 93(2), 322-376
- CACCESE, Michael S. (1997), ”Insider trading laws and the role of securities analysts”, Financial Analysts Journal, 53(2), 9-12
- CARLTON, Dennis W., FISCHER, Daniel R. (1982), “The regulation of insider trading”, Stanford Law Review, 35, 857-895
- CHUNG, Kee H., CHAROENWONG, Charlie (1998), “Insider trading and the bid-ask spread”, Financial Review, 33(1), 1-20
- COLVIN, Oliver (1991), “A dynamic definition of and prohibition against insider trading”, Santa Clara Law Review, 31, 603-640
- EASTERBROOK, Frank H., FISCHER, Daniel R. (1996), “The economic structure of corporate law”, Harvard University Press
- ESTRADA, Javier (1994), “Insider trading, regulation, deregulation and taxation”, Swiss Review of Business Law, 5, 209-218
- FINNERTY, J.E. (1976), “Insiders' activity and inside information: a multivariate analysis”, The Journal of Financial and Quantitative Analysis, 11(2), 205-215.
- GEORGAKOPOULOS, Nicholas (1993), “Insider trading as a transactional cost a market microstructure justification and optimization of insider trading regulation”, Connecticut Law Review, 26, 1-51
- GOSHEN, Z., PARCHOMOVSKY, Gideon (2001), “On insider trading, markets, and “negative” property rights in information”, Virginia Law Review, 87(7), 1229 – 1277
- GRECHENIG, Kristoffel R. (2007), “Positive and negative information - insider trading rethought”, University Of St. Gallen Law School Law And Economics Research Paper Series, 28, 2-13
- HAFT, Robert J. (1982), “The effect of insider trading rules on the internal efficiency of the large corporation”, Michigan Law Review, 80, 1051–1071
- HENNING, Peter J. (2011), “Why is insider trading wrong?”, <http://dealbook.nytimes.com/2011/04/11/Why-is-insider-trading-Wrong/>, (Erişim: 20.05.2016)
- JAFFE, J.F. (1974), “Special information and insider trading”, The Journal of Business, 47(3), 410-428
- JEGADEESH, Narasimhan, KIM, J., D. KRISCHE, S., & LEE, M. C. (2004), “Analyzing the analysts: when do recommendations add value?”, Journal of Finance, 59, 1083-1124

- JENSEN, Michael C., MECKLING, William H. (1976), “Theory of the firm: managerial behavior, agency costs, and ownership structure”, *Journal of Financial Economics*, 3(4), 1976, 305-360
- JULAN, Du, SHANG-JIN, Wei (2004)”, Does insider trading raise market volatility”, *The Economic Journal*, 114(498), 2004, 916-942
- KRAAKMAN, Reinier (1991), *The legal theory of insider trading regulation in the United States, European insider dealing: law and practice*, Lexis Law.
- KYLE, A. S. (1985), “Continuous auctions and insider trading”, *Econometrica*, 53, 1315–1336
- LANGVEOORT, Donald C. (2010), “Cross-Border insider trading”, *Dickinson Journal of International Law*, 19, 161-180
- LIPPKE, R. (1993), “Justice and insider trading”, *Journal of Applied Philosophy*, 10(2), 215-226
- LORIE, J. H., NIEDERHOFFER, V. (1968), “Predictive and statistical properties of insider trading”, *Journal of Law And Economics*, 11, 35-51
- MACEY, J.R. (1984), “From fairness to contract: the new direction of the rules against insider trading”, *Hofstra Law Review*, 13(1), 9-64
- MACEY, Jonathan R. (1988), “Ethics, economics and insider trading: Ayn Rand meets the theory of the firm”, *Yale University Law School Faculty Scholarship Series, Paper 1738*, 785-804
- MACKAAY, Ejan (1982), *Economics of information and law*, Springer
- MANNE, Henry C. (1969), “Offshore and on - the Sec’s reach threatens to exceed its grasp”, *Barron’s*, 1-8
- MANNE, Henry G. (1966), *Insider trading and the stock market*, New York, Free Press
- MANOVE, M. (1985), “The harm from insider trading and informed speculation”, *Quarterly Journal of Economics*, 104(4), 1985, 823-845
- MCGEE, R.W. (1988), “Insider trading: an economic and philosophical analysis”, *Mid-Atlantic Journal of Business*, 25(1), 35-48
- MCGEE, Robert (2010), “Analyzing insider trading from the perspectives of utilitarian ethics and rights theory”, *Journal of Business Ethics*, 91(1), 65-82
- MCKINSEY, Global survey results of 2015, <http://www.mckinsey.com/insights>, (Erişim: 12.06.2016)
- MEEK, Gary K., ROBERTS, Clare, B., Gray, SIDNEY J. (1995), “Factors influencing voluntary annual disclosures by U.S., U.K. and continental european multinational corporations”, *Journal of International Business Studies*, 26, 555-572
- MOORE, J. (1990), “What is really unethical about insider trading”, *Journal of Business Ethics*, 9(3), 171-182
- O'HARA, Phillip Anthony (2001), “Insider trading in financial markets: legality, ethics, efficiency”, *International Journal of Social Economics*, 28(10), 1046-1063
- PADILLA, Alexandre (2002). Can agency theory justify the regulation of insider trading?”. *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 5(1), Pp. 3-38
- PAINTER, W.H. (1965), “Inside information: growing pains for the development of federal corporation law under rule 10b-5”, *Columbia Law Review*, 65(8), 1361-1370
- POLLOCK, Joycelyn M. (2010), *Criminal law*, Elsevier
- SCHOTLAND, Roy A. (1967), “Unsafe at any price: a reply to Manne”, *insider trading and the stock market. Virginia Law Review*, 53(7), 1425 – 1438
- SMITH, F.P. (1941), *Management trading, stock market prices and profits*, Yale University Press
- SNOEYENBOS, Milton, SMITH, Kenneth (2000), “Ma and sun on insider trading ethics”, *Journal of Business Ethics*, 28(4), 361 – 363

- STATMAN, M. (2005), "Fair Trading: The ethics of trading in financial markets", *Journal of Portfolio Management*, 76, 76-84.
- STRUDLER, Alan, Orts, Eric (1999), "Moral principle in the law of insider trading", *Texas Law Review*, 78, 375-438
- VELASQUEZ, M. G. (2002), *Business ethics: concepts and cases*, Upper Saddle River Nj, Prentice Hall
- WANG, William, Steinberg, Marc (2010). *Insider trading*, Oxford University Press, Usa
- WERHANE, Patricia H. (1989), "The ethics of insider trading", *Journal of Business Ethics*, 8(11), 841-845
- WILGUS, H. L. (1910), "Purchase of shares of corporation by a director from a shareholder", *Michigan Law Review*, 8(4), 267-297

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Yıl/Year: 2017, Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 2

e-ISSN: 2149-1658

EKONOMİK KALKINMA SÜRECİNDE İKTİSADİ BİRLEŞMELERİN ROLÜ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

THE ROLE OF ECONOMIC UNIONS IN ECONOMIC DEVELOPMENT: A REGIONAL RESEARCH

Hakan TUNÇ

Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, hakantunc32@gmail.com

Başvuru tarihi/Application Date: 13.04.2017

Yayına kabul tarihi/Acceptance date: 22.09.2017

ÖZET

Ülkelerin kendi aralarındaki iktisadi faaliyetleri, daha avantajlı gerçekleştirebilmek için bağlayıcı bir sözleşme aracılığıyla gerçekleştirmelerine iktisadi birleşme denmektedir. Bu çalışmada iktisadi birleşmelerin önemli aşamalarından biri olan Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin kalkınma sürecine katkısının nasıl algılandığının incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Türkiye'de 1999-2016 yılları arasında gerçekleşen ekonomik büyüme ile aynı dönemde gerçekleşen ihracattaki, ithalattaki ve dış ticaret hacmindeki büyüme arasında Spearman Korelasyon yardımıyla 0.95 güven aralığında pozitif yönlü güçlü ilişki olduğunu saptanmıştır. Çalışmanın son kısmında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesinin, Türkiye'nin Kalkınma sürecine etkisi konusunda kişilerin düşüncelerini almak amacıyla likert ölçeğinde bir anket uygulaması yapılmış olup, genel itibariyle bu ilişkiye olumlu baktıklarını ve kişilerin medeni durumu yaş aralığı ve mesleği ile Türkiye'nin Gümrük Birliğine girmesinin ülke vatandaşlarının gelirlerini arttırdığını ve refah seviyesini yükselttiğini düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Birleşme, Gümrük Birliği, Kalkınma

ABSTRACT

Economic union indicates that countries implement their own economic activities through a binding contract in order to make them more advantageous. In this study, which is one of the important stages of the economic union of the Customs Union, aimed to examine the contribution of Turkey to the development process.

In addition the relationship between growth, export and import for the period from 1999 to 2016 has been investigated by employing Spearman Correlation method. Spearman Correlation was found to have a strong positive correlation in the 0.95 confidence interval. At the end of the study whether involvement into the Customs Union, on the impact of Turkey on the development process, to take people's thoughts a survey was conducted on the likert scale this relationship is positive and statistically significant difference was found between the marital status of the persons, the age range and occupation, and the fact that Turkey's entry into the Customs Union increased the incomes of the citizens of the country and raised the level of prosperity.

Keywords: Economic Union, Custom Union, Development

GİRİŞ

Kalkınma, bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerdeki reel artışın yanında, eğitim altyapı, hukuk, sağlık ve kültürel faaliyetlerdeki topyekûn gelişmedir. Büyüme ve kalkınma kavramlarının farklılığı halen tartışılırken, ekonomik büyümenin olmadığı bir süreçte kalkınmadan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Kalkınma modelleri dengeli ve dengesiz kalkınma modelleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Dengeli kalkınma modellerinde ekonomide bütün sektörlerde eşanlı bir gelişme gözükürken, dengesiz kalkınma modellerinde ise bir sektörün aşırı geliştiği, aşırı gelişimin yarattığı pozitif dışsallık sayesinde diğer sektörlerinde geliştiği modeldir.

Kalkınma sürecini etkileyen birçok ekonomik faktörden söz edilebilir. Bunlardan biride ülkelerin kendi aralarında yaptıkları iktisadi birleşme antlaşmalarıdır. İktisadi Birleşme, birden fazla ülkenin kendi aralarında ticareti daha verimli hale getirebilmek için avantajlı maddeler içeren bir sözleşme yapıp, bu sözleşmeye bağlı olarak İktisadi faaliyetlerini sürdürmeleridir.

İktisadi birleşmeler tercihli ticaret antlaşmalarından başlayıp iktisadi birliğe kadar aşamalı olarak devam etmektedir. Bu aşamalardan en önemlisi şüphesiz Gümrük Birliği antlaşmalarıdır. Gümrük birliği, ülkelerin kendi aralarında gümrük tarifelerini kaldırdıkları, birliğe üye olmayan ülkelere de birlik tarafından belirlenmiş ortak tarifelerin uygulandığı sistemdir. Türkiye 1 Ocak 1996 yılı itibariyle Gümrük Birliği'ne tabi olmuştur. Gümrük birliğinin ekonomik kalkınma sürecini etkilemesinde en etkili ara değişken ise dış ticarettir. Daha önce yapılan çalışmalarda, dış ticaretin ekonomik kalkınmada katalizör görevi gördüğü ya da dış ticaretin ekonomik kalkınma sürecinde zayıf bir etkiye sahip olduğu veya olumsuz bir etkiye sahip olduğuna dair sonuçlara ulaşılmıştır (Ersungur ve Doru, 2014: 225). Türkiye'nin Gümrük birliğine girmesi ile dış ticaretinde hacimsel bir gelişme olduğu, ihracatında ithalatında arttığı genel kabul görmektedir. (Bayar ve Ozekicioğlu, 2011: 16) Ayrıca dışa açık ekonomik modellerinde kalkınma üzerinde olumlu etki sağladığı bazı çalışmalarda ifade edilmiştir (Güngör ve Kurt, 2007: 208)

1- GÜMRÜK BİRLİĞİ- KALKINMA İLİŞKİSİ

Gümrük Birliği'nin kalkınma sürecinde ki en önemli etkisi dış ticaret hacmindeki artıştır. Üretilen mal ve hizmetleri, kendi sınırlarınız dışında pazarlayabilmek ve ilgili sektörlerde pazarınızı uluslararası boyuta taşıyabilmek Adam Smith ve David Ricardo'dan günümüze kadar ülkeler açısından karlı bir faaliyet olduğu iktisatçıları tarafından vurgulanmıştır. 2016 yılı itibariyle 28 üyeli Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracat 68 milyar dolar olup, toplam ihracattaki pay ise % 48'dir. 2016 yılı itibariyle 28 üyeli Avrupa Birliği üyesi ülkeleri ile yapılan ithalat 77 milyar dolar olup, toplam ithalattaki payı ise % 40'dır (Tuik:2017).

Gümrük birliğinin kalkınma sürecine katkısını maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Avrupa Birliği Bakanlığı, t.y.) .

- Gümrük birliğine giriş ile Türkiye ekonomisinde rekabet politikasında ve fikri mülkiyet hukukunda bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile iç piyasada monopol ve tröst yapılar önlenmeye çalışılmış olup tüketici lehine

bir iktisadi döneme geçilmiştir. Ayrıca fikri hakların korunması ülkede özgürlüğün ve hukuk sisteminin gelişimine katkı sağlamıştır.

- Gümrük birliğine giriş ile uyum sürecinde sanayi mallarına getirilen teknik şartlar nedeniyle, ülkede üretim yönetimi gelişmiş, daha kaliteli ve daha sağlıklı mal üretimi için gerekli eğitim ve düzenlemeler artmış olup bu durum kalkınma sürecine olumlu katkı sağlamıştır.
- Gümrük Birliğine giriş ile gümrük mevzuatına uyum ve Uluslararası ticaret hukukuna uyum çabaları artmış olup buna bağlı olarak Türkiye’de hukuk sistemini geliştirmiştir.
- Gümrük Birliği’ne giriş ile yeni pazarlara giriş konusunda çalışmalar artmış olup, daha çok yabancı dil bilen ve daha eğitilmiş beşeri sermayeye ihtiyaç artmıştır. Bu durum eğitim sistemini geliştirerek kalkınma sürecine olumlu katkı sağlamasına neden olmuştur.
- Gümrük Birliği’ne giriş ülkede ileride Avrupa birliğine tam giriş konusunda beklentilerin artmasına neden olmuştur. Beklentilerin artması ülkede her kesimde bir sosyal hareketliliğe neden olmuştur. Öğrenci değişim hareketleri ile birçok Türk öğrenci Avrupa Birliği üyesi ülkelere eğitim almaya gitmiş, birçok yabancı öğrencide Türkiye’ye eğitim almaya gelmiştir.
- Gümrük Birliği’ne giriş ile ülkede imalat sanayi hızla gelişmiş olup ekonomik kalkınma sürecine olumlu katkı sağlamıştır(Tonus,2007:210).
- Gümrük birliği ve sonrası süreçte Türkiye Avrupa birliği tarafından finanse edilen bölgesel kalkınma amaçlı fonları kullanmış olup bu fonlar aracılığıyla çok fazla kalkınma projesi hayata geçirilmiştir(Yılmaz,1999).
- Gümrük birliği sonrasında Türkiye uluslararası rekabet boyutunda üstünlük seviyesini artırmış olup, Türkiye ekonomisi, AB ülkeleri ekonomileriyle "rekabet edebilecek" seviyeye ulaşmıştır (Bilici, 2006: 45).
- Gümrük Birliği sonrasında Türkiye’de tasarrufların azaldığı ve tüketim eğiliminin arttığı söylenebilir (Şen, 2014: 45) .
- Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye uluslararası rekabet gücünde kısmi artışlar yaşanmıştır (Şen, 2014: 50).

Çalışmanın bu kısmında 28 üyeli Avrupa birliği ülkeleri ile yapılan dış ticaret ile ekonomik kalkınmayı temsilen (Ersungur ve Duru, 2014:230) büyüme arasında, istatistiksel bir ilişkinin varlığı test edilecektir. Büyüme verisi olarak TÜİK yardımıyla 1999-2016 yılları arası gerçekleşen alıcı fiyatlarıyla gayri safi yurt içi hasıladaki yıllık değişim verisi kullanılmış olup dış ticareti temsilen 28 üyeli Avrupa birliği ülkeleri ile yapılan ihracat, ithalat ve dış ticaret hacminin aynı dönemde yıllık büyüme verisi kullanılmıştır. Sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Sperman Korelasyon Tablosu

	Korelasyon Katsayısı(Sperman)	Olasılık Değeri (Sig)	Örneklem Büyüklüğü
Büyüme-İhracat Büyüme	0,501	0,034	18
Büyüme-İthalat Büyüme	0,659	0,003	18
Büyüme-Dış Ticaret Hacmindeki Büyüme	0,664	0,003	18

Veri setimizin dar olması ve normal dağılmaması nedeniyle bu ilişkinin analizinde Sperman korelasyonu kullanılması tercih edilmiştir(Kalaycı, 2005: 85). Tablo 1 incelendiğinde Türkiye’de 1999-2016 yılları arasında gerçekleşen ekonomik büyüme ile aynı dönemde gerçekleşen ihracattaki, ithalattaki ve dış ticaret hacmindeki büyüme arasında 0.95 güven aralığında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. İlişki katsayıları 0,501, 0,659, 0,664 olması değişkenler arasında güçlü ilişki olduğunu göstermektedir(Kalaycı, 2005:112).

2- GÜMRÜK BİRLİĞİ - KALKINMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE ALGI UYGULAMASI

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne girmesinin, Türkiye’nin Kalkınma sürecine etkisi konusunda kişilerin düşüncelerini almak amacıyla likert ölçeğinde bir anket uygulaması yapılmıştır. Ankete toplam 483 kişi cevap vermiştir. Anketimizin bir bütün olarak güvenilirlik testinde Cronbach's Alpha değeri 0,71 çıkmıştır. Kalkınmaya ilişkin sorularımızda Cronbach's Alpha değeri 0,805 çıkmıştır. Bu değer anketimizin güvenilir bir anket olduğunu göstermektedir(Kalaycı,2005:405).

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

	N	Means	Std Deviation	Skewness	Kurtosis
Türkiye’nin Gümrük Birliğine girmesinin ülke vatandaşlarının gelirlerini arttırdığını ve refah seviyesini yükselttiğini düşünüyorum.	483	3,1905	1,23274	-,354	-1,017
Türkiye’nin Gümrük Birliğine girmesinin altyapı üzerinde olumlu bir etki yarattığını düşünüyorum.	483	3,3499	1,09494	-,565	-,464
Türkiye’nin Gümrük Birliğine girmesinin Türkiye’nin siyasi kültürüne olumlu yansıdığını düşünüyorum.	483	3,2133	1,13875	-,409	-,737
Gümrük Birliği’ne girilmesinin Türk vergi sisteminin olumlu etkilendiğini düşünüyorum.	483	3,0973	1,14002	-,209	-,804
Gelecekte Türkiye’nin Avrupa Pazarları ile arasındaki serbest dolaşımın artacağını düşünüyorum.	483	3,4576	1,07004	-,675	-,165

Tablo 2’de kalkınmayı temsil eden sorulara, kişileri verdiği cevaplara ilişkin temel istatistik sonuçları verilmiştir. 1 cevabının kesinlikle katılmıyorum olduğu, 5 cevabının ise kesinlikle katılıyorum olduğu likert ölçeğimizin ortalaması 3’tür. 3’ün üzerinde bir ortalamaya sahip sorularda katılıyorum yönünde 3’ün altında ortalama sahip sorularda katılmıyorum yönünde bir eğilim olduğundan söz edebiliriz. Tablo 2’de görüldüğü üzere bütün sorularımıza ilişkin cevaplarımızın ortalamaları 3’ün üzerindedir. Cevaplarımız genel olarak kişilerin Gümrük birliğinin kalkınma sürecine olumlu katkı sağladığını düşünmektedir. Özellikle altyapı üzerine olumlu katkı sağlama fikri ile gelecekte Avrupa Birliği coğrafyasında serbest dolaşımın artacağı fikri ortalamaları oldukça yüksektir. Ayrıca beş soru içinde standart sapma değerlerinin birbirine çok yakın olması, basıklık ve çarpıklık değerlerinin 2,-2 aralığında gerçekleşiyor olması veri setimiz de değişen varyans ve normal dağılım (Morgan, Leech, Gloeckner, Barret, 2004: 59) sorunlarının olmadığını gösterir.

Çalışmanın devamında sorularımızda kalkınmayı en çok temsil ettiği düşünülen soru olan Gümrük birliğinin vatandaşların refah seviyesini artırdığı düşüncesinin demografik faktörlerle farklılaşması incelenecektir. İki den fazla grup olan demografik değişkenlerin analizinde Varyans Testi kullanılmıştır. Temel hipotezlerimiz aşağıdaki gibidir.

H0(1) = Kişilerin yaş aralığı ile Türkiye’nin Gümrük Birliğine girmesinin ülke vatandaşlarının gelirlerini artırdığını ve refah seviyesini yükselttiğini düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H0(2) = Kişilerin mesleği ile Türkiye’nin Gümrük Birliğine girmesinin ülke vatandaşlarının gelirlerini artırdığını ve refah seviyesini yükselttiğini düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H0(3) = Kişilerin eğitim seviyesi ile Türkiye’nin Gümrük Birliğine girmesinin ülke vatandaşlarının gelirlerini artırdığını ve refah seviyesini yükselttiğini düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo 4. Varyans Test Sonuçları (Anova)

	Levene İstatistiği	Levene İstatistiği Olasılık Değeri (sig)	F değeri	Olasılık Değeri(sig)	Standart Hata
Yaş Aralığı- Refah Beklentisi	2,577a	,053	5,434	,000	,05509
Meslek- Refah beklentisi	,880	,476	2,550	,039	,05573
Eğitim- Refah Beklentisi	1,004	,405	1,485	,205	,05598

Varyans testlerinin iki temel varsayımı vardır. Birincisi ilgili değişkenlerin verileri normal dağılmalıdır. Bu varsayım ile ilgili sonuçlar yukarıda verilmiştir. Diğer varsayımı ise model varyansları homojen dağılmalıdır (Büyüköztürk, 2007: 47). Varyansların homojenliğinin tespiti için Levene istatistiği kullanılmış olup her 3 model içinde Levene istatistiği olasılık değerleri 0.05 anlamlılık seviyesinin üstündedir. Bu sonuçlar varyansların homojen dağıldığını göstermektedir (Kalaycı, 2005: 219). Model sonuçlarımızı incelediğimizde kişilerin gümrük birliği sonucu refah beklentisinin kişilerin yaşından ve mesleğinden etkilendiğini fakat eğitim seviyesinden etkilenmediğini görüyoruz. Çünkü eğitim ayrışmasında model olasılık değerimiz 0,05’den büyük çıkmıştır. Kişilerin mesleği ile

kişilerin yaş aralığının refah beklentisiyle farklılık çıktığı için çalışmaya bu iki modeli ikili farklılığını test etmek için Tukey testi sonuçları ile devam edilecektir.

Tablo:5 Tukey Test Sonuçları

Yaş Aralıkları	Standart Hata	Tukey Sig Değeri	Ortalamala Farkları
18-25, 26-35	,13317	,187	,61099
18-25, 36-45	,15683	,001	,26727
18-25, 46-	,18268	,022	,52049
26-35, 46-	,18514	,505	,25767
26-35, 36-45	,15969	,138	,34372
36-45, 46-	,20282	,974	-,08605
Meslek	Standart Hata	Tukey Sig Değeri	Ortalamala Farkları
Memur- Serbest Meslek	,17781	,998	,06300
Memur- Öğrenci	,16421	,393	-,33266
Memur- Diğer Meslekler	,44957	,631	,72209
Memur- İşsiz	,15418	,981	-,09923
Serbest Meslek - Öğrenci	,17161	,258	,39566
İşsiz -Öğrenci	,44715	,236	1,05475
Diğer Meslekler- İşsiz	,44356	,490	,82132

Varyans analizinde ikili testlerde en çok kullanılan testlerden biri Tukey testidir(Kalaycı,2005:135). Yukarıda tablo 5'deki Tukey sonuçları incelendiğinde ikili meslek ayrışmasında bütün olasılık değerlerimiz(sig) 0.05 anlamlılık seviyesinin üstünde çıkmıştır. Bu sonuçlar ikili bir mesleki ayırmadan söz edemeyeceğimizi göstermektedir. Fakat ikili yaş farklılıklarını incelediğimizde 18-25, 26-36 yaş aralığı ile 18-25 yaşın 46 yaş ve üzeri yaş aralığı ile olasılık değerleri 0,05 anlamlılık seviyesinden küçük çıktığı için bir farklılık arz ettiklerini söyleyebiliriz. Bu durumu 18-25 yaş aralığı kuşağın çok genç olması ve gümrük birliği geçiş sürecini yaşamamış olması nedeniyle olaya farklı baktıklarını söyleyebiliriz.

Çalışmada son olarak kişinin cinsiyeti ile kişinin medeni durumunun gümrük birliği refah ilişkisine bakış farklılıkları incelenecektir. Bu kategorilerde sadece iki değişken olduğu için analizler bağımsız örneklem T testi yardımıyla yapılacaktır. Temel Hipotezlerimiz aşağıdaki gibidir.

H0(4) = Kişilerin cinsiyeti ile Türkiye'nin Gümrük Birliğine girmesinin ülke vatandaşlarının gelirlerini arttırdığını ve refah seviyesini yükselttiğini düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H0(5) = Kişilerin medeni durumu ile Türkiye'nin Gümrük Birliğine girmesinin ülke vatandaşlarının gelirlerini arttırdığını ve refah seviyesini yükselttiğini düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo:6 T Testi Sonuçları

	Levene İstatistiği F Değeri	Levene İstatistiği Olasılık Değeri	T Değeri	Olasılık Değeri(sig)
Cinsiyet-Refaf Beklentisi	14,150	,000	,428	,669
Medeni Durum-Refaf Beklentisi	,439	,508	-2,420	,016

Tablo 6 incelendiğinde olasılık değeri anlamlılık seviyesi olan 0.05’den büyük olduğu için Kişilerin cinsiyeti ile Türkiye’nin Gümrük Birliğine girmesinin ülke vatandaşlarının gelirlerini arttırdığını ve refah seviyesini yükselttiğini düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark çıkmamıştır. Olasılık değeri anlamlılık seviyesi olan 0.05’den küçük olduğu için kişilerin medeni durumu ile Türkiye’nin Gümrük Birliğine girmesinin ülke vatandaşlarının gelirlerini arttırdığını ve refah seviyesini yükselttiğini düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Bekârların cevaplarının ortalama değeri 3,31 evlilerin ise bu değer 3,04’tür. Bekârların evlilere göre gümrük birliğinin kalkınmaya etkisine daha olumlu baktıklarını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Küreselleşme ile birlikte dünyada emeğin ve sermayenin serbest dolaşımı artmış, rekabet ulusal boyutlardan, uluslararası boyutlara taşınmıştır. Globalleşme süreci sadece ekonomik alanda değil hayatın her alanında kendini göstermiş, eğitimden, sağlığa hukuktan, sosyo-kültürel faaliyetlere kadar her alanda standartlar, dünya standartları ile eşanlı ve eşgüdümlü bir biçimde gelişme sağlamıştır. Her ülke geleceklerinin inşasında, diğer bir deyişle kalkınma süreçlerinde kendi sınırları dışındaki dünya ile ilişik hatta bütünleşik bir strateji izlemenin gerekli ve kaçınılmaz olduğunu, Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, Şangay Beşlisi gibi yapıların en azından ekonomik başarısını gördükçe, anlamıştır.

Bu çalışmada kalkınma sürecinde ki iktisadi birleşmelerin rolünü, Türkiye’nin de 1 Ocak 1996 yılı itibariyle tam üye olduğu Gümrük Birliği perspektifinden incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde 1999-2006 yılları arasında 28 ülkeli Avrupa Birliği ülkeleri ile yapılan dış ticaret hacmindeki büyüme oranı ile alıcı fiyatlarla gayri safi yurt içi hasıladaki büyüme oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Çalışmanın son kısmında kişilerin Gümrük birliğinin kalkınma sürecine etkisine bakışını ölçmek için bir anket uygulaması yapılmış olup kişilerin genel itibariyle bu ilişkiye olumlu baktıklarını ve kişilerin medeni durumu yaş aralığı ve mesleği ile Türkiye’nin Gümrük Birliğine girmesinin ülke vatandaşlarının gelirlerini arttırdığını ve refah seviyesini yükselttiğini düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Kişilerin cinsiyeti ve eğitim seviyesi ile aynı farklılık saptanamamıştır.

KAYNAKLAR

- KALAYCI, Ş. (2005). “SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri”, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 1.Baskı, Ankara.
- SEYİDOĞLU, H. (1993). “Uluslararası İktisat”, İstanbul, Güzem Yayınları, 415-416
- MORGAN, B. GEORGE, A., NANCY. L.L., GLOECKENER, G.W., KAREN. C. B.(2004). “ SPSS for Introductor, Statistics: Use and Interpretation.” Second Edition. London, Lawrance Erlbaum Associates.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2007). “ Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı”, 7.Baskı, Pegem Yayıncılık.
- BAYAR, I.ve OZEKICIOĞLU, Y.(2011)., “Effects Of European Union-Turkey Customs Union On Turkish Foreign Trade”, Studies in Business and Economics, eccsf.ulbsibiu.ro/articole/vol92/922bayar&ozekicioglu.pdf, Erişim Tarihi:06.02.2017
- BİLİCİ, N. (2006) ” Ab'de Ekonomik Bütünleşme Ve Türkiye'nin Entegrasyonu”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 5,(2), 39-45.
- YILMAZ., Z.(1999),” Bölgesel Kalkınmanın Boyutları Ve Ab-Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,3, 78-96.
- TONUS, Ö (2007),” Op enness and industrialization in Turkey after the Customs Union”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7, 191-214.
- ERSUNGUR, Ş.M., DORU, Ö.(2014),”Türkiye’de Dış Ticaret Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Ekonometrik Analizi: 1980-2010”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,28(3), 225-240.
- ŞEN, S.(2014) “Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Ekonomik ve Mali Etkileri: Güncel Bir Değerlendirme”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 51(589), 37-52.
- <http://avrupa.info.tr/tr/abde-ticaret-ve-ekonomi/guemruek-birligi.html>, erişim tarihi:1.02.2017
- GÜNGÖR, B., KURT, S.(2007),” Dışa Açıklık Ve Kalkınma İlişkisi (1968-2003): Türkiye Örneği”, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(2), 197-210.
- Avrupa Birliği Bakanlığı, <http://www.ab.gov.tr/>, Erişim tarihi: 13.04.2017
- Türkiye İstatistik Kurumu, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, Erişim Tarihi: 06.04.2017

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DÖVİZ KURU KANALININ ETKİNLİĞİ: 2003-2016
DÖNEMİ İÇİN VAR ANALİZİ***

***EFFICIENCY OF EXCHANGE RATE CHANNEL IN TURKISH ECONOMY: VAR
ANALYSIS FOR THE PERIOD OF 2003-2016***

Harun KAYA

Arş. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü, hkaya@mehmetakif.edu.tr

Murat BELKE

Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, mbelke@mehmetakif.edu.tr

Başvuru tarihi/Application date: 18.09.2017

Yayına kabul tarihi/Acceptance date: 02.10.2017

ÖZET

Merkez bankaları tarafından alınan para politikası kararlarının toplam talebi ve fiyatları etkilemesi parasal aktarım mekanizması kanalları üzerinden gerçekleşmektedir. Bu nedenle, para politikalarının ekonomi üzerindeki etkilerini doğru bir şekilde tespit edebilmek ve başarılı bir para politikası tayin edebilmek için parasal aktarım mekanizması kanallarının işleyişini anlamak büyük önem kazanmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, Türkiye’de para politikalarının aktarımında döviz kuru kanalının etkinliğini test etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, enflasyon hedeflemesi rejimi ve küresel finansal kriz sonrası yeni politika stratejilerinin uygulamaya geçirildiği dönemleri kapsamı bakımından önem kazanmaktadır. Türkiye’de döviz kuru kanalının etkinliği 2003:1-2016:12 dönemindeki aylık veriler ile VAR modeli temelinde etki-tepki, varyans ayrıştırma ve Granger nedensellik testleri kullanılarak incelenmektedir. Elde edilen bulgular, Türkiye’de ilgili dönemde döviz kuru kanalının etkin olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Para Politikası, Parasal Aktarım Mekanizması, Döviz Kuru Kanalı, VAR Modeli.

ABSTRACT

The monetary policy decisions taken by central banks affect the aggregate demand and prices through the channels of monetary transmission mechanisms. For this reason, it is very important to understand the functioning of the channels of monetary transmission mechanism in order to identify the effects of monetary policies on the economy accurately and to determine a successful monetary policy.

In this context, this study aims to test the efficiency of exchange rate channel in the transmission of monetary policies in Turkey. This study is important in terms of the periods it covers that the inflation targeting regime and the new policy strategies after the global financial crises were put into practice. Efficiency of exchange rate channel in Turkey is examined by using impulse-response, variance decomposition and Granger causality tests on the basis of VAR model with monthly data of 2003:1-2016:12. The findings indicate the inefficiency of exchange rate channel in Turkey during the review period.

Keywords: Monetary Policy, Monetary Transmission Mechanism, Exchange Rate Channel, VAR Model.

* Bu çalışma, Yrd. Doç. Dr. Murat Belke danışmanlığında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen “Parasal Aktarım Mekanizması: Türkiye’de Kredi ve Döviz Kuru Kanallarının Var Analizi” başlıklı yüksek lisans tezi çalışmasından türetilen ve 27-29 Temmuz 2017 tarihinde EUREFE’17 uluslararası kongresinde sunulan “Türkiye’de Para Politikalarının Döviz Kuru Kanalı Aktarımı: Var Yaklaşımı” başlıklı yayınlanmamış bildirinin genişletilmiş halidir.

GİRİŞ

Günümüzde dünya genelindeki birçok merkez bankası para politikası araçlarını kullanarak açık veya örtük olarak fiyat istikrarını sağlama görevini sürdürmektedir. Para politikası uygulamalarının toplam talebi, çıktı açığını ve bu yolla enflasyonu etkilemesi parasal aktarım mekanizması kanalları üzerinden açıklanabilmektedir. Para politikalarının aktarımına ilişkin bu kanallar; faiz kanalı, varlık fiyatları kanalı, döviz kuru kanalı, kredi kanalı ve beklentiler kanalından oluşmaktadır. Para politikalarının ekonomi üzerindeki etkileri hakkında doğru bir değerlendirmeye sahip olmak ve başarılı bir para politikası tayin etmek için parasal aktarım mekanizmasının işleyişini anlamak büyük önem kazanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB), 2001 krizi sonrasında temel amacı fiyat istikrarı olarak belirlenmiş ve bu amaca ulaşmada uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını kendisinin belirleyebileceği kanunla düzenlenerek banka araç bağımsızlığına kavuşturulmuştur. Bu noktadan hareketle Merkez Bankası, 2002 yılında örtük, 2006 yılında ise açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçmiştir. Küresel kriz sonrası oluşan makroekonomik konjonktürün gerektirdiği koşullar doğrultusunda TCMB, 2010 yılının sonundan itibaren hem fiyat istikrarı hedefinden taviz vermeden hem de finansal istikrara katkıda bulunacak yeni bir para politikası bileşimi benimsemiştir. Bu bağlamda TCMB, temel politika aracı olan politika faizine ilave olarak faiz koridoru, zorunlu karşılıklar, likidite yönetimi ve rezerv opsiyonu mekanizmasıyla araç kümesini zenginleştirmiş, yeni bir para politikası çerçevesi oluşturarak parasal aktarım mekanizmasının ve özellikle küresel finansal kriz sonrası sermaye akımlarındaki artan oynaklığın döviz kuru üzerinde yarattığı risklere karşı döviz kuru kanalının etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Bu nedenle çalışma, Türkiye'de para politikalarının aktarımında döviz kuru kanalının etkinliğini incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışma, TCMB'nin araç bağımsızlığını kazandığı dönemden başlamakta ve küresel kriz sonrası yeni politika stratejisini de içeren dönemi kapsamı bakımından önem kazanmaktadır. Bu çalışma parasal aktarım mekanizması kanallarından döviz kuru kanalının Türkiye ekonomisindeki etkinliğini, 2003:1-2016:12 dönemine ilişkin aylık verileri kullanarak VAR modeli ile tahmin etmektedir. VAR modeline dayalı olarak uygulanan etki-tepki, varyans ayrıştırma ve Granger nedensellik analizleri sonucu elde edilen bulgular incelenen dönem itibarıyla döviz kuru kanalının etkin olmadığını göstermektedir.

Çalışmanın giriş bölümünde parasal aktarım mekanizması kavramı açıklanmakta, parasal aktarım mekanizmasının işleyişi ve para politikalarının aktarım kanallarından döviz kuru kanalı ayrıntılı olarak irdelenmektedir. Çalışmanın literatür araştırması bölümünde döviz kuru kanalına odaklanan ampirik çalışmalar uluslararası literatürde ve Türkiye özelinde incelenmektedir. Literatür araştırması bölümünden sonra çalışmada kullanılan veri seti ve kullanılan yöntem tanımlanarak Türkiye ekonomisinde para politikalarının döviz kuru kanalı aktarımı 2003:1-2016:12 dönemi için uygulamalı olarak analiz edilmektedir. Elde edilen bulgular, sonuç kısmında değerlendirilerek çalışma sonlandırılmaktadır.

Parasal aktarım mekanizması, para politikası uygulamalarının üretim, tüketim, istihdam gibi reel ekonomik değişkenler üzerinde meydana getirdiği değişimleri inceleyen iktisadi bir konudur. Parasal otorite, başta kısa vadeli faizler olmak üzere para politikası

araçları üzerinde değişiklik yaparak çeşitli kanallardan hasıla ve enflasyonu hedefleri doğrultusunda etkilemektedir. Bu süreç, para politikası kararlarının reel ekonomiyi etkilemesinden oluşmakta ve parasal aktarım mekanizması olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir ifade ile para politikası ile reel ekonomik aktivite arasındaki etkileşimi gösteren mekanizmadır (Taylor, 2000: 2).

Ülke ekonomilerinde parasal aktarım mekanizmasının işleyişine yönelik literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak, para politikalarının ekonominin bütününe dair etkisi net olarak belirlenemediği ve aktarım kanallarının işleyişine dair bir fikir birliği olmadığı için parasal aktarım mekanizması “siyah kutu” (black box) olarak değerlendirilmiştir (Bernanke ve Gertler, 1995: 27).

Parasal aktarım mekanizmasının işleyişi genel olarak üç aşamada ele alınarak gösterilebilmektedir (European Central Bank [ECB], 2000: 43):

- i) Para politikasındaki değişimler birinci aşamada faizlere, varlık fiyatlarına, döviz kuruna, likiditeye ve kredi koşullarına sirayet etmek suretiyle finansal piyasa koşullarını etkilemektedir. Böylece finansman maliyetlerinde değişimler ortaya çıkmaktadır.
- ii) Finansman maliyetindeki meydana gelen değişmelerin hanehalkı ve firmaların harcama davranışlarına yansımaları ikinci aşamada ortaya çıkmaktadır.
- iii) Son aşamada ise toplam harcamalardaki değişimler fiyatları ve üretim seviyesini etkilemektedir.

Merkez bankaları kısa vadeli faiz oranlarını para politikası aracı olarak kullanmakta ve alınan faiz oranı kararları ekonomiyi başlıca beş kanal aracılığıyla etkilemektedir. Para politikası kararları; beklentiler, faiz oranları, varlık fiyatları, döviz kuru ve kredi kanalı yoluyla tüketici ve üreticilerin harcama, tasarruf ve yatırım kararlarını şekillendirerek toplam harcamaları, toplam talebi, çıktı düzeyini ve enflasyonu etkilemektedir (Mishkin, 1995: 4; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB], 2013: 5-7).

Parasal aktarım kanallarının işleyişinde etkili olan faktörlerin birbirinden farklı olması kanalların birbirinden bağımsız olduğu veya aynı dönemde çalışmayacağı anlamına gelmemektedir. Parasal büyüklüklerdeki değişimler birden fazla kanalın birlikte harekete geçmesine neden olarak hâsıla ve enflasyon üzerinde etkili olabilmektedir (Erdoğan ve Beşballı, 2009: 29).

Uluslararası sermaye hareketlerinin büyük ölçüde serbestleştiği ve sermaye hareketlerinin faiz hassasiyetinin oldukça yüksek olduğu bir ortamda uygulanan para politikası, faiz oranlarını değiştirmek suretiyle döviz kuru üzerinde güçlü etkilere neden olabilmektedir. Merkez bankası bu yolla faiz oranlarını değiştirerek sermaye hareketlerinin hacmini ve ulusal paranın değerini etkilemektedir. Faiz oranlarındaki artışlar ulusal paranın değerlenmesine, faiz oranlarındaki azalışlar ise ulusal paranın değer kaybetmesine yol açmaktadır. Döviz kurunda meydana gelen bu tür hareketlere bağlı olarak uluslararası ticarete konu olan malların fiyatlarında ve dış ticaret hacminde değişimler meydana gelmektedir (Kamin vd., 1998: 12-13).

1. LİTERATÜR

Döviz kuru kanalıyla işleyen mekanizma, kurların reel ekonomi üzerinde iki önemli etkisi ile açıklanmaktadır. Bunlardan ilki döviz kurunun net ihracat üzerindeki etkisi, ikincisi ise döviz kurunun bilanço üzerindeki etkisidir.

Döviz kuru kanalı esnek döviz kuru ve tam sermaye hareketliliği rejimi altında faiz oranı etkisini de içermektedir. Diğer bir ifadeyle, döviz kuru ile faiz oranı kanalı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Döviz kuru kanalında parasal bir sıkılaşma esnek döviz kuru ve tam sermaye hareketliliği varsayımı altında ülke parasının değerlendirilmesine neden olacaktır. Burada parasal daralmadan dolayı ülke parasının değerlendirilmesinin üretim düzeyindeki etkisini şu şekilde analiz edilebilmektedir; sıkılaştırıcı para politikası reel faiz oranında bir artışa yol açmakta, bu artış ülkeye sermaye girişlerini teşvik etmektedir. Yurtiçinde yükselen faiz oranlarından faydalanmak isteyen yabancı yatırımcılar döviz satarak yerli varlıkları satın almak istemeleri sonucunda yerli paranın değeri artmaktadır. Yerli paranın yabancı paralar karşısında değerinin artması ülke içerisinde üretilen malların fiyatını, yurt dışında üretilen benzer mallara nispi olarak artırmaktadır. Diğer bir deyişle ihracat mallarının fiyatı artarken ithalat mallarının fiyatı azalmaktadır. Buna bağlı olarak net ihracat ve çıktı azalmaktadır (Norrbin, 2000:12; Smets ve Wouters, 1999: 491).

Döviz kurları sadece geleneksel dış ticaret kanalı üzerinden değil aynı zamanda finansal gelişmişlik düzeyi, mali ve reel kesimin bilanço yapısı ve üretim fonksiyonundaki girdi kompozisyonuna bağlı olarak farklı kanallar üzerinden ekonomiyi etkileyebildiği için parasal aktarım mekanizmasında önemli bir unsur olmaktadır (Başçı vd., 2008: 478). Bu bağlamda döviz kuru kanalının doğru anlaşılması, özellikle enflasyon hedeflemesi rejimiyle para politikası yürüten ülkelerde enflasyonun doğru ve zamanında tahmini açısından hayati öneme sahiptir (Devereux vd., 2006: 505).

Döviz kuru değişimleri net ihracat yanında firmaların bilançosunu da etkilemektedir. Birçok ülkede firmalar yabancı para cinsinden borçlara sahiptir. Döviz açık pozisyonu taşıyan ekonomik kesimler kur şoklarına karşı daha duyarlıdır ve makroekonomik açıdan döviz açık pozisyonu ülkelerin finansal kırılganlığının artmasına neden olmaktadır. Döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar firmaların net varlık değerlerini ve borç-varlık rasyosunu etkileyerek ekonomik kesimlerin harcama ve borçlanma davranışlarında değişikliklere neden olmaktadır (Kamin vd., 1998: 12-13).

Döviz kuru değişikliklerinin net ihracat ve bilanço üzerindeki etkisi, dışa açıklık oranı, uluslararası sermaye hareketliliğinin düzeyi ve üretim faktörlerinin yabancı kaynak bağımlılığı gibi ülkelere özgü faktörlere bağlıdır (Disyatat ve Vongsinsirikul, 2003: 407; Mundell, 1963: 475-476). Döviz kuru dalgalanmasının üretim seviyesi ve fiyatlar üzerindeki etkisi, bu faktörlerin nispi önemine bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, dünya ekonomisiyle daha fazla bütünleşmiş ülkelerde döviz kuru hareketlerinin toplam talep ve fiyatlar üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu tahmin edilmektedir (Ca'Zorzi vd., 2007: 7).

Literatür incelendiğinde döviz kuru kanalını inceleyen çalışmaların, diğer aktarım kanallarını inceleyen çalışmalara nispeten daha az sayıda olduğu göze çarpmaktadır. Böyle olmasının altında yatan temel neden ise gelişmiş ekonomilerde bu kanalın etkisinin düşük olmasıdır. Smets ve Wouters (1999) VAR modeli yardımıyla 1975:1-1997:4 dönemi için

Almanya’da döviz kuru kanalını incelemişlerdir. Çalışmada, faiz oranının ve döviz kurunun GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)’nın farklı bileşenleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmış ve para politikası şokunun açıklanması noktasında döviz kurunun rolüne dikkat çekilmiştir. Sonuç olarak sıkı para politikası uygulanması sonucu, faiz kanalının ticaret bilançosunu pozitif olarak geliştirdiği gözlemlenirken döviz kuru kanalının dış ticaret bilançosunu bozduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, döviz kuru ticaret mallarının fiyatları üzerinde faiz oranına göre daha doğrudan etkiler oluşturduğu saptanmıştır.

Parasal aktarım kanallarını eşbütünleşik yapısal VAR yöntemi ile inceleyen Camarero ve diğerleri (2002), İspanya için 1986:1-1998:5 dönemini ele aldığı çalışmasında daraltıcı para politikasının fiyatlar genel seviyesinde aşağı yönlü bir baskıya yol açtığı, ayrıca kısa ve uzun dönem faiz oranlarında bir artış ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte toplam çıktının azaldığı ve yerel parada (Peseta) değer kaybının meydana geldiği gözlenmiştir.

Ahmed ve İslam (2004), Bangladeş için hem banka kredileri hem de döviz kuru kanalının işlerliğini test etmişlerdir. Söz konusu çalışmada rezerv para, bankacılık sistemindeki toplam mevduat hacmi (vadeli ve vadesiz mevduatlar), özel sektör avansları, nominal döviz kuru, ithalat ve ihracat hacmi, reel gayrisafi yurtiçi hasıla ve tüketici fiyatı endeksi değişkenleri hem 1979:Ç3-2005:Ç2 dönemi hem de 1990:Ç1-2005:Ç2 dönemi için VAR modeli yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, her iki dönem itibarıyla hem banka kredileri kanalının hem de döviz kuru kanalının zayıf da olsa etkin olduğunu göstermektedir.

Japonya’nın 1970Ç1-2003Ç1 dönemine ilişkin olarak döviz kuru kanalının önemini araştıran Nagayasu (2007), çalışmasında nominal efektif döviz kuru, rezerv para arzı (nominal faiz oranları % 0 olsa bile merkez bankası para politikasının tutumunu belirleyen rezerv para) ve çıktıyı temsilen reel GSYH ile sanayi üretim endeksi değişkenlerini VAR modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Örneklem döneminin başlangıcının seçilmesinde, sabit döviz kuru rejimi dönemine ait gözlemlerin çalışmaya dâhil edilmek istenmemesi düşüncesi etkili olmuştur. Çalışmanın sonuçları, para politikalarının döviz kuru üzerinde etkili olduğunu ancak döviz kuru kanalının toplam hasılayı etkileyecek düzeyde yeterli ve fonksiyonel olmadığını göstermiştir.

Parasal aktarım kanalları Boughara (2009) tarafından, Fas için 1990:Ç1-2005:Ç4 ve Tunus için 1989:Ç1-2005:Ç4 dönemlerinde VAR modeli ile analiz edilmiştir. Üç tip değişken kullanılan çalışmada politika değişkenini bankalararası para piyasası faiz oranı, aktarım değişkenlerini nominal efektif döviz kuru, özel sektör toplulaştırılmış kredi miktarı ve Fas ile Tunus’un borsa endeksleri, hedef değişkenleri ise sanayi üretim endeksi ve tüketici fiyatı endeksi temsil etmektedir. Çalışmanın bulgularına göre hem Fas hem de Tunus ekonomisi için döviz kuru kanalının etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca gösterilen gerekçe ise her iki ülkedeki mevcut kur rejimleridir. Buna göre, Tunus’ta sürünen parite rejiminin uygulanması ve Fas’ta döviz kurunun dar bir bant etrafında dalgalanmaya bırakılması döviz kuru kanalının etkin olmasını engelleyen en önemli faktörlerdir.

Sayıları sınırlı olsa da parasal aktarım kanallarından döviz kuru kanalının işleyişini Türkiye özelinde test eden çalışmalar mevcuttur. Kasapoğlu (2007) aktarım kanallarının

etkinliğini VAR modeli çerçevesinde 1990:01-2000:11 ve 2001:03-2006:07 olmak üzere iki alt dönemde incelemiştir. Çalışmada dönemlerin ikisinin birden modele dahil edilmesi durumunda, iç kriz ve dış şokların analizinin güvenilirliğini olumsuz yönde etkileyebileceği düşüncesi tüm dönemin iki alt döneme ayrılarak ele alınmasında etkili olmuştur. Elde edilen bulgulara göre, tüm dönemde pozitif bir döviz kuru şokuna, sanayi üretimi anlamlı tepki vermezken, enflasyonun şoku takip eden beş ay boyunca istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif yönde tepki verdiği tespit edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar, yerli paradaki değer kaybının çıktı düzeyini anlamlı sayılabilecek şekilde etkilemediği fakat ithal girdilerin ve nihai malların fiyatlarını yükselterek enflasyonun artmasına neden olduğu şeklinde yorumlanmıştır. İkiye ayrılan dönemlerden ilk dönem (1990:01-2000:11) ile tüm dönemin sonuçları (1990:01-2006:07) benzer özellikler göstermekteyken ikinci dönemde (2001:03-2006:07) sanayi üretimi endeksine ek olarak enflasyon değişkeni de döviz kuruna istatistiki olarak anlamlı bir tepki vermemiştir.

Erdoğan ve Yıldırım (2008) döviz kuru kanalının işleyişini 1995:01-2006:12 dönemine ilişkin aylık veriler ve VAR modelini kullanarak incelemiştir. Çalışmada faiz oranı değişkenine verilen bir standart sapmalı şok sermaye girişini teşvik etmekte ve ulusal paranın değerlenmesine yol açmaktadır. Böylece reel kuru düşmesi ekonomi üzerinde iki farklı etki doğurmaktadır. İlk etkiye göre reel kurdaki düşüş eğilimi sanayi maliyetlerini düşürerek dış satıma konu olan malların üretimini pozitif yönde uyarmaktadır. İkinci etkiye göre ise reel kurdaki düşüş ithalat mallarını nispi olarak ucuzlatmakta ve sonuçta ithalat hacminin artmasına neden olmaktadır. İhracata konu olan malların daha düşük maliyetle üretilmesine karşın, tüketim malları ithalatının artması, maliyet avantajını düşürmektedir. Sonuç olarak elde edilen bulgular, Türkiye’de döviz kuru kanalının işlediği şekilde yorumlanmıştır.

Büyükkakin ve diğerleri (2009) VAR modelini kullanarak 1990:1 -2007:9 döneminde Türkiye’de parasal aktarımın döviz kuru kanalını incelemiştir. Ele alınan modele Türkiye’de yaşanan krizleri temsilen Şubat-Mayıs 1994, Aralık 2000 ve Şubat 2001 ayları için kukla değişkenler de eklenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, faiz oranlarının yükselmesi (daraltıcı para politikası), yerli varlıklara olan talebi artırmakta ve sermaye girişleri döviz kurunun düşmesine yol açarak ihracat ve yurtiçi toplam talebi azaltıcı yönde bir etki doğurmaktadır. Ayrıca düşen ithalat fiyatları, ithal tüketim fiyatlarındaki azalma nedeniyle doğrudan ve ithal girdi maliyetlerindeki azalma nedeniyle dolaylı olarak enflasyonu etkilemektedir. Sonuç olarak enflasyondaki değişimler açısından döviz kuru değişkeninin önemli bir parametre olduğu ve Türkiye ekonomisinde döviz kuru kanalının etkin bir şekilde işlediği saptanmıştır.

Cambazoğlu ve Karaalp (2012), 2003:01-2010:08 dönemi için Türkiye’de parasal aktarım mekanizması döviz kuru kanalı etkinliğini, VAR yöntemiyle test etmiştir. Para, mal ve döviz kuru piyasalarının birbirleriyle etkileşim içinde olduğu çalışmada, incelenen dönemler arasında faiz oranı etkilerini de içeren döviz kurunun, genişletici para politikası sonucunda reel değer kaybı yaşaması, toplam talepte artışa neden olmuş ve enflasyon oranı artmıştır. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda faiz kanalıyla etkileşim içindeki döviz kuru kanalının Türkiye’de etkin olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmanın sonuçları, döviz kuru kanalının TCMB tarafından enflasyonu ve üretim seviyesini etkilemede

yararlanılabilecek bir aktarım kanalı olduğunu ifade eden Büyükkın ve diğerlerinin (2009) sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Son iki IMF anlaşmasının geçerli olduğu dönemde döviz kuru kanalının işleyişini inceleyen Arabacı ve Baştürk (2013), 2002:01–2008:05 dönemi için VAR analizi yardımıyla 2002-2008 dönemini üç kısma ayırarak incelemiştir. Çalışmada ilk dönem 2002-2004, ikinci dönem 2004-2006, üçüncü dönem 2006-2008 yıllarını kapsamaktadır. Elde edilen bulgulara göre bir politika şoku sonrasında döviz kurunun ağırlığının ele alındığı tüm dönem için sabit olmadığı, ilk dönem için yaklaşık olarak 0.30, ikinci dönem için yaklaşık olarak 0.18 ve son dönem için ise yaklaşık olarak 0.10 geçiş etkisinin (pass-through) olduğu saptanmıştır. Ayrıca, mali baskınlığın önemli oranda gerilemesinin yanında dolarizasyonun ortadan kalkması ve açık enflasyon hedeflemesine geçilmesi, son dönemde geçiş etkisinin azalmasında rol alan önemli unsurlar arasında sayılmıştır.

2. VERİ SETİ VE KULLANILAN YÖNTEM

Çalışmada 2003:1-2016:12 dönemindeki aylık veriler temelinde VAR modeli kullanılarak parasal aktarım mekanizmasının döviz kuru kanalının etkinliği sorgulanmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin veri tanımlamaları ve kaynakları Tablo 1’de gösterilmektedir. Tüm seriler (faiz oranı hariç) doğal logaritmik dönüşüme tabi tutulmuştur. Sanayi üretim endeksi, tüketici fiyat endeksi ve dış ticaret haddi (Dış ticaret haddi verileri elde edilirken ithalat ve ihracat serileri ayrı ayrı mevsimsellikten arındırılarak birbirlerine oranlanmıştır) serilerindeki mevsimsellik Census X12-ARIMA yöntemine göre mevsimsellikten arındırılmıştır. Veriler, TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Türkiye İstatistik Kurumu, Eurostat ve IMF International Financial Statistics’den karşılaştırmalı olarak elde edilmiştir. Ekonometrik testler için Eviews paket programı kullanılmıştır.

Tablo 1. Döviz Kuru Kanalı Analizinde Kullanılan Değişkenler

Değişken	Sembol	Açıklama	Kaynak
Tüketici Fiyat Endeksi	TUFE	Fiyat seviyesi 2003 temelli tüketici fiyat endeksi tarafından temsil edilmektedir.	TÜİK, TCMB, IMF-IFS
Üretici Fiyat Endeksi	UFE	Fiyat seviyesi 2003 temelli üretici fiyat endeksi tarafından temsil edilmektedir.	TÜİK, TCMB, IMF-IFS
Sanayi Üretim Endeksi	SANAYI_URETİM_ENDEKSI	2010 temelli sanayi üretim endeksi tarafından temsil edilmektedir	TÜİK, TCMB, IMF-IFS
Faiz Oranı	FAIZ	TCMB politika faizini temsilen Borsa İstanbul Repo ve Ters Repo Piyasası gecelik repo oranı kullanılmaktadır.	TCMB, Eurostat, IMF-IFS
Reel Efektif Döviz Kuru	REEL_EF_KUR_UFE	Döviz kurunu temsilen 2003 üretici fiyatları bazlı reel efektif döviz kuru kullanılmaktadır.	TCMB, IMF-IFS
Dış Ticaret Birim Değer Endeksi	TICARET_HADDI_DEGER	Ticaret hadlerini temsilen ise dış ticaret birim değer endeksi kullanılmıştır. $((PX/PM)*100)$ ¹	TCMB, IMF-IFS

Parasal aktarım mekanizması çalışmalarında genellikle değişkenler arasında içsel ve dışsal ayrımını ortadan kaldırarak tüm değişkenleri içsel olarak ele alan VAR modelleri kullanılmaktadır. Ancak sahte regresyon problemine yol açmamak için VAR modelinde yer

¹ Burada PX: ihracat fiyat endeksini; PY: ithalat fiyat endeksini göstermektedir.

alan değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmada öncelikle serilerin birim kök içerip içermediğine odaklanılmaktadır.

Birim kök analizleri, hem Dickey ve Fuller (1981) tarafından önerilen Geliştirilmiş Dickey ve Fuller (Augmented Dickey-Fuller, ADF) hem de serilerde içsel yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot ve Andrews (1992) tarafından geliştirilen Zivot ve Andrews birim kök testleri yardımıyla incelenmektedir. Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi özellikle analiz döneminde TCMB politika değişimleri ve 2008 finansal krizi gibi önemli olaylar yaşamış Türkiye ekonomisine ilişkin veriler bakımından önem kazanmaktadır.

Serilerin durağanlığının sağlanması sonrasında analizde kullanılan değişkenler arasındaki dinamik ilişki literatürü takiben VAR modeli yardımıyla incelenmektedir. VAR modeli karmaşık bir yapıya sahiptir ve modelden elde edilen katsayılar kullanılamamaktadır. Bu nedenle çalışmada VAR modelinin parametrelerinin tahminlerinden ziyade değişkenler arasındaki dinamik ilişkiye odaklanılmaktadır. Değişkenler arasındaki dinamik ilişki etki-tepki, varyans ayrıştırma ve Granger nedensellik testleri yardımıyla incelenmektedir.

VAR modelinde yer alan değişkenlerin durağan olması gerektiğinden analizde öncelikle değişkenlerin durağanlığının sağlanması amacıyla Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen standart birim kök testi ve serilerde içsel tek bir yapısal kırılmaya olanak tanıyan Zivot ve Andrews (1992) tarafından önerilen birim kök testleri uygulanmaktadır.

Dickey ve Fuller (1979) tarafından önerilen birim kök testi, modeli yalnızca birinci dereceden otoregresif süreç olarak ele almakta ve modelde otokorelasyon olmadığını varsaymaktadır. Dickey ve Fuller (1981), daha yüksek dereceden otoregresif süreçlerin test edilebileceği şekilde modeli geliştirmişlerdir. Modelde hata terimleri arasında otokorelasyonun olması durumunda, otokorelasyonu ortadan kaldıracak şekilde bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modele ilave edilmektedir. Gecikme uzunluğu ise Akaike veya Schwartz Bayesyen bilgi kriterleri kullanılarak belirlenmektedir (Enders, 2014: 215-217).

Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen ADF birim kök testine ilişkin modeller:

$$\Delta y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \alpha_j \Delta Y_{t-j} + e_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \alpha_j \Delta Y_{t-j} + e_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \alpha_j \Delta Y_{t-j} + e_t \quad (3)$$

Yukarıdaki alternatif tüm modellerde $\delta = 0$ olup olmadığını incelemektedir. Teste ilişkin kritik değerler Dickey ve Fuller (1979) ve MacKinnon (1991) tarafından sunulan değerlerle aynıdır.

Zivot ve Andrews (1992), yapısal kırılma dönemlerinin Perron'un (1989)² aksine dışsal değil içsel olarak belirlendiği, alternatif hipotez altında trend fonksiyonundaki tahmini

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Perron, Pierre; (1989), "The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis".

bir kırılmaya izin veren bir birim kök testi geliştirmişlerdir. Zivot ve Andrews (1992) birim kök testinde örneklemin tümünde her bir olası kırılma dönemi için kukla (temsili, dummy) değişken kullanılmakta ve modelde kırılma dönemi minimum t-istatistiğinin olduğu noktada bulunmaktadır.

Zivot ve Andrews (1992) birim kök testinde yokluk hipotezi aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \mu + y_{t-1} + e_t \quad (4)$$

Yokluk hipotezi y_t serisinde dışsal yapısal bir kırılmanın olmadığı birim kök sürecini gösterirken, alternatif hipotez ise zamanın bilinmeyen bir noktasında meydana gelen trenddeki tek seferlik kırılmaya sahip trend durağan bir süreci belirtmektedir. Bu nedenle Zivot ve Andrews'e (1992) göre birim kök testlerinin önceki testlerden üstün tarafı, birim kök hipotezinin bilinmeyen bir noktadaki yapısal değişime sahip durağanlığa karşı test edilmesidir.

Perron'un (1989) ADF test stratejisini izleyen Zivot ve Andrews (1992: 254), birim kök hipotezinin test edilebilmesi için aşağıdaki regresyon eşitliklerini kullanmışlardır. Birim kök testinde sabitte (Model A), trendde (Model B) ve hem sabitte hem de trendde (Model C) kırılmaya izin veren üç temel model aşağıdaki şekildedir:

Model A:

$$y_t = \hat{\mu}^A + \hat{\theta}^A DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^A t + \hat{\alpha}^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^A \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (5)$$

Model B:

$$y_t = \hat{\mu}^B + \hat{\beta}^B t + \hat{\gamma}^B DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{\alpha}^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^B \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (6)$$

Model C:

$$y_t = \hat{\mu}^C + \hat{\theta}^C DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^C t + \hat{\gamma}^C DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{\alpha}^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^C \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (7)$$

$$DU_t(\lambda) = \begin{cases} 1, & t > T\lambda \\ 0, & \text{diğer durumlarda} \end{cases}$$

$$DT_t^*(\lambda) = \begin{cases} t - T\lambda, & t > T\lambda \\ 0, & \text{diğer durumlarda} \end{cases}$$

Modelde λ kırılma kesrini (veya kırılma noktasını) göstermektedir ($\lambda = T_B/T$). T_B kırılma zamanını, T gözlem sayısını göstermektedir. Modellerde oluşturulan kukla değişkenlerden $DU_t(\lambda)$ sabitteki ve $DT_t^*(\lambda)$ trenddeki kırılmayı temsil etmektedir. Zivot ve Andrews (1992: 254-255) her bir serinin minimum t istatistiğini ve kırılma noktasını belirlemek için kırılma kesrinin ($\lambda = T_B/T$) muhtemel tüm değerlerini kullanarak model A, B ve C'yi, $j = 2/T$ 'den $j = (T - 1)/T$ 'ye kadar EKK yöntemiyle tahmin etmektedir. Kırılma yılı (noktası) T-2 adet regresyon tahmininden elde edilen minimum t istatistik değerine karşılık gelen yıldır (noktadır). Hesaplanan t istatistik değeri Zivot ve Andrews (1992) tarafından sağlanan kritik değerlerden büyük olması durumunda yapısal değişimin bulunmadığı birim kökün varlığına yönelik yokluk hipotezi reddedilmektedir.

VAR modeli parasal aktarım mekanizması sürecini ampirik olarak incelemek için faydalı bir araçtır. Çünkü VAR modeli, ekonomide dışsal olarak meydana gelen parasal etkilerin, para otoritelerince verilen endojen tepkilerden ayrılmasına olanak sağlamaktadır (Smets ve Wouters, 1999: 490). Ayrıca, analizin VAR modeli ile yapılmasının temel sebebi, değişkenlerin tamamının içsel olarak ele alınabilmesinin yanı sıra anlaşılması kolay EKK yöntemi ile yapılan VAR modeli tahminlerinin, daha karmaşık eşzamanlı denklem modellerine göre daha sağlıklı sonuçlar vermesidir (Gujarati, 2006: 749).

İçsel değişkenlerin, modele ait denklemlerin hem sağ, hem de sol tarafında yer alması, incelenen ilişkinin tahminini ve oradan bir sonuç çıkarılmasını zorlaştırdığından, değişkenler arası ilişkileri yapısal olmayan tekniklerle belirlemek, bazen daha iyi sonuç vermektedir. Değişkenlerin gerçekten dışsal olduğunun bilinmediği durumda her bir değişken simetrik olarak ele alınmalıdır. Örnek olarak iki değişkenli durumda, $\{y_t\}$ zaman serisinin $\{z_t\}$ serisinin cari ve geçmiş değerlerinden etkilendiği ve eş anlı olarak $\{z_t\}$ zaman serisinin $\{y_t\}$ serisinin cari ve geçmiş değerlerinden etkilendiği durum göz önünde bulundurulmaktadır. Bu durumda basit iki değişkenli model aşağıdaki şekildedir:

$$y_t = b_{10} + b_{12}z_t + \gamma_{11}y_{t-1} + \gamma_{12}z_{t-1} + \varepsilon_{yt} \quad (8)$$

$$z_t = b_{20} + b_{21}y_t + \gamma_{21}y_{t-1} + \gamma_{22}z_{t-1} + \varepsilon_{zt} \quad (9)$$

Hem y_t hem de z_t serilerinin durağan olduğu ε_{yt} ve ε_{zt} 'nin σ_y ve σ_z standart sapmaya sahip birbirleriyle ilişkili olmayan ak gürültü hata terimleri olduğu varsayılmaktadır. Eşitlik (1) ve (2) birinci dereceden VAR modelini oluşturmaktadır. Çünkü en uzun gecikme uzunluğu bire eşittir. Sistem yapısı, y_t 'nin ve z_t 'nin birbirini etkilemesine izin vermesi nedeniyle geri bildirim içermektedir (Enders, 2014: 285; Asteriou ve Hall, 2007: 279).

Granger (1969), nedensellik tanımlamasını serilerin durağan olduğu varsayımına dayandırmaktadır. Serilerin durağan olmadığı durumda varyans ve buna bağlı olarak nedenselliğin varlığı zamana bağlı olarak değişebilecektir (Granger, 1969: 429).

Granger'ın (1969: 431) temel nedensellik modeli, Y_t ve X_t gibi sıfır ortalamalı durağan iki zaman serisine sahiptir. Model:

$$\begin{aligned} X_t &= \sum_{j=1}^m a_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j Y_{t-j} + \varepsilon_t \\ Y_t &= \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + \eta_t \end{aligned} \quad (10)$$

ε_t ve η_t hata terimleri, aralarında ilişki bulunmayan ak gürültü serileridir. Diğer bir ifadeyle; $E[\varepsilon_t \varepsilon_s] = 0 = E[\eta_t \eta_s], t \neq s$ ve $E[\varepsilon_t \varepsilon_s] = 0$ tüm t, s için gecikme sayısını gösteren m , sonlu ve veri zaman serisinden daha kısadır. Nedensellik tanımı gereği Y_t 'nin X_t 'ye nedensel olabilmesi için bazı b_j değerleri sıfır olmamalıdır. Aynı şekilde X_t 'nin Y_t 'ye nedensel olabilmesi için c_j değerleri sıfır olmamalıdır. Eğer her iki durum birlikte gerçekleşirse X_t ve Y_t arasında geri bildirim ilişkisi bulunmaktadır (Granger, 1969: 431).

3. AMPİRİK BULGULAR

ADF bulguları Tablo 2’de sunulmaktadır. Seriler hem düzey hem de birinci farkları için analiz edilmiştir. ADF birim kök testi sonuçları, faiz, reel efektif döviz kuru ve üretici fiyatları endeksinin düzey değerlerinde durağan olduğunu gösterirken, diğer tüm değişkenlerin birinci farklarında durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları³

Değişkenler	ADF (Sabitli)		ADF (Sabitli ve Trendli)	
	Düzye	I. Fark	Düzye	I. Fark
Faiz	-4.85***		-4.26***	
Kur	-3.13**		-4.05***	
Ticaret Haddi	-1.59	-5.25***	-1.41	-5.32***
S.Ü.E.	-1.54	-4.49***	-2.58	-4.53***
Tüfe	-1.25	-6.05***	-1.97	-6.17***
Üfe	-0.41	-8.07***	-3.57**	-8.01***

ADF birim kök testi ile birlikte, modeldeki değişkenlere tek yapısal kırılmaya olanak sağlayan Zivot-Andrews birim kök testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 3’de sunulmaktadır. Sonuçlara göre faiz, reel efektif döviz kuru ve üretici fiyatları endeksi değişkenlerinin tek yapısal kırılmalı olarak durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle ilgili değişkenler yapısal kırılmadan arındırıldıktan sonraki düzey değerleri kullanılarak VAR modeline dâhil edilmiştir.

Tablo 3. Zivot&Andrews (ZA) Birim Kök Testi Sonuçları⁴

Değişkenler	MODEL A		MODEL C	
	Kırılma Dönemi	Test İstatistiği	Kırılma Dönemi	Test İstatistiği
Faiz	2008M12	-5.34***	2009M01	-4.81
Kur	2005M12	-4.84*	2010M12	-5.35**
Ticaret Haddi	2014M10	-3.85	2012M11	-4.50
S.Ü.E.	2008M08	-3.41	2008M04	-4.11
Tüfe	2006M04	-3.76	2010M04	-4.39
Üfe	2006M05	-4.45	2008M12	-4.93*

Birim kök testlerine ilişkin bulgular değerlendirildiğinde faiz değişkeninin sabitte (Model A), reel efektif döviz kuru ve üretici fiyatları endeksi değişkenlerinin ise hem trend hem de sabitte (Model C) tek yapısal kırılma altında durağan olduğu görülmektedir. Bu nedenle faiz değişkeni 2008M12 dönemi sabitteki yapısal kırılmadan, reel efektif döviz kuru ve üretici fiyat endeksi değişkenleri sırasıyla 2010M12 ve 2008M12 dönemleri hem sabit hem de trenddeki yapısal kırılmalardan arındırılmıştır. Söz konusu üç değişken yapısal kırılmadan arındırılarak seviye değerleri ile modele dâhil edilirken, ticaret hadleri, sanayi üretim endeksi ve tüketici fiyatı endeksi değişkenlerine ilişkin durağan fark serileri kullanılmıştır. Fark serilerine uygulanan Zivot ve Andrews birim kök test sonuçları Tablo 4’de yer almaktadır.

³ Gecikme uzunluklarının seçiminde minimum Akaike bilgi kriteri kullanılmıştır. ADF birim kök testi için MacKinnon (1991) tarafından sağlanan kritik değerler kullanılmıştır. *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerinde serilerin durağan olduğunu ifade etmektedir.

⁴ *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerinde serilerin yapısal kırılma altında durağan olduğunu ifade etmektedir. Model A sabitte kırılmayı, Model C ise sabitte ve trendde kırılmayı göstermektedir. %1 anlam düzeyinde kritik değerler sırasıyla Model A için (-5.34), Model C için (-5.57)’dir ve istatistiksel olarak anlamlı olan istatistik değerleri (***) ile gösterilmiştir. %5 anlam düzeyinde kritik değerler sırasıyla Model A için (-4.93), Model C için (-5.08)’dir ve istatistiksel olarak anlamlı olan istatistik değerleri (**) ile gösterilmiştir. %10 anlam düzeyinde kritik değerler sırasıyla Model A için (-4.58), Model C için (-4.82)’dir ve istatistiksel olarak anlamlı olan istatistik değerleri (*) ile gösterilmiştir.

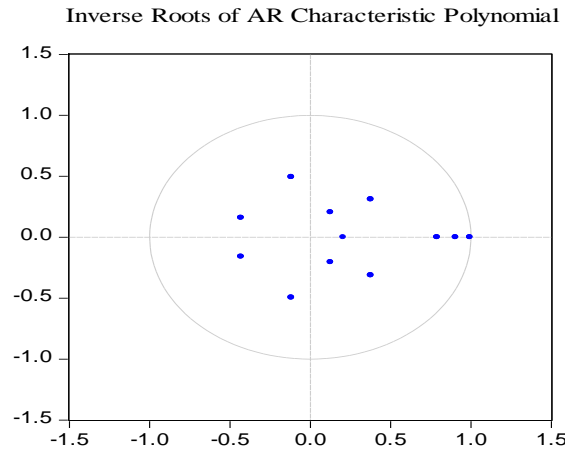
Tablo 4. Fark Serilerinde Zivot&Andrews (ZA) Birim Kök Testi Sonuçları⁵

Değişkenler	MODEL A		MODEL C	
	Kırılma Dönemi	Test İstatistiği	Kırılma Dönemi	Test İstatistiği
Ticaret Haddi	2009M08	-5.60***	2006M09	-5.71***
S.Ü.E.	2009M06	-5.26**	2009M06	-5.85***
Tüfe	2008M12	-7.02***	2008M12	-7.00***

VAR modeli gecikme uzunluğuna duyarlı bir analiz olduğu için modele ilişkin optimal gecikme uzunluğu VAR modelinin istikrar koşullarını sağlayan 2 gecikme olarak seçilmiştir.⁶ Gecikme uzunluğu test sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları⁷

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	1172.168	NA	1.72e-14	-14.66878	-14.55297	-14.62175
1	2139.271	1849.051	1.41e-19	-26.38076	-25.57011*	-26.05156*
2	2196.614	105.3091	1.08e-19*	-26.64923*	-25.14373	-26.03786
3	2223.309	47.01159	1.22e-19	-26.53219	-24.33185	-25.63866
4	2249.095	43.46310	1.40e-19	-26.40372	-23.50852	-25.22801
5	2282.491	53.76936*	1.46e-19	-26.37096	-22.78092	-24.91308
6	2302.988	31.45374	1.82e-19	-26.17595	-21.89106	-24.43590
7	2321.050	26.35568	2.35e-19	-25.95032	-20.97059	-23.92810
8	2345.598	33.96587	2.83e-19	-25.80627	-20.13169	-23.50188

Şekil 1. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Ayrıca modulus değerlerinin tamamı 1'den küçüktür. Böylece VAR modelinin istikrar koşulu sağlanmaktadır. Şekil 1'de tahmin edilen modelin AR karakteristik polinomun ters köklerinin birim çember içerisindeki konumu, modelin durağanlığında sorun olmadığını göstermektedir.

⁵ *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerinde serilerin yapısal kırılma altında durağan olduğunu ifade etmektedir. Model A sabitte kırılmayı, Model C ise sabitte ve trendde kırılmayı göstermektedir. %1 anlam düzeyinde kritik değerler sırasıyla Model A için (-5.34), Model C için (-5.57)'dir ve istatistiksel olarak anlamlı olan istatistik değerleri (***) ile gösterilmiştir. %5 anlam düzeyinde kritik değerler sırasıyla Model A için (-4.93), Model C için (-5.08)'dir ve istatistiksel olarak anlamlı olan istatistik değerleri (**) ile gösterilmiştir. %10 anlam düzeyinde kritik değerler sırasıyla Model A için (-4.58), Model C için (-4.82)'dir ve istatistiksel olarak anlamlı olan istatistik değerleri (*) ile gösterilmiştir.

⁶ VAR modeline ilişkin gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriteri (AIC), ve nihai öngörü hatası (FPE) tarafından 2 olarak belirtilirken, Schwarz bilgi kriteri (SC) ve Hannan-Quinn bilgi kriterleri tarafından 1 olduğu belirtilmektedir. Ancak VAR modeli 1 gecikme için istikrar koşullarını sağlayamadığı için gecikme uzunluğu 2 seçilerek modele devam edilmiştir.

⁷ Kriterler tarafından belirlenen gecikme seviyesini göstermektedir.

Etki-tepki fonksiyonlarına göre, politika değişkeni olan faiz oranındaki bir standart sapmalılık şoka sırasıyla reel efektif döviz kuru, dış ticaret birim değer endeksi, sanayi üretim endeksi, üretici fiyatları endeksi ve tüketici fiyatları endeksinin göstermiş olduğu tepkiler yer almaktadır. Söz konusu tabloya göre faiz oranının hata terimine verilen bir standart sapmalılık şoka reel efektif döviz kurunun istatistiki olarak anlamlı bir tepki vermediği görülmektedir. Bununla beraber pozitif bir faiz şoku (daraltıcı para politikası), döviz girişine neden olarak yerli paranın değer kaybetmesine ve ilk iki dönem için döviz kurunun düşmesine neden olmaktadır. Faiz şokunun döviz kurunu düşürücü etkisi ihraç malları fiyatlarının düşmesine ve ithalat hacminin artmasına neden olarak dış ticaret hadlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu durum Ek 1'de etki-tepki fonksiyonları ile görülebilmektedir.

Ticaret hadlerinin bozulması istatistiki açıdan anlamlı olmamakla beraber faiz şokuna verdiği negatif yönlü tepki teorik açıklamalara paralel nitelikler göstermektedir. Teorik olarak daraltıcı para politikası uygulamasına sanayi üretim endeksinin negatif tepki vermesi gerekirken sadece ekonomik anlamlılık düzeyinde bir dönem pozitif sonrasındaki iki dönem ise negatif tepki verdiği ve daha sonrasında tamamen anlamlılığını yitirdiği görülmektedir. Başlangıçtaki bu pozitif tepki ara malları ve enerjide yüksek oranda dışa bağımlı sektörlerin ticaret hadlerinin bozulmasına rağmen kurların düşmesiyle üretim maliyetlerinde sağladıkları avantajlardan kaynaklanabilmektedir.

Üretici fiyatları endeksi ve tüketici fiyatları endeksinin faiz şokuna verdiği tepkiler karşılaştırıldığında her iki değişkenin de pozitif yönde ancak üretici fiyatları endeksinin daha büyük oranda tepki verdiği gözlemlenmektedir. Her iki fiyat endeksinin de pozitif faiz şokuna karşı teorik beklentilerin tersine pozitif yönde tepki vermesi maliyet enflasyonu, yüksek derecede dolarize olmuş bir ekonominin etkinlik derecesi ve yüksek enflasyon beklentileri gibi faktörlerden kaynaklanabilmektedir.

Modelde bulunan değişkenler arasındaki karşılıklı nedensellikleri ve nedenselliklerin yönlerini incelenmek üzere Granger nedensellik testi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre sanayi üretim endeksi ve üretici fiyatları endeksinden tüketici fiyatları endeksine doğru tek, reel efektif döviz kurundan üretici fiyatları endeksine doğru tek ve dış ticaret birim değer endeksinden sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü Granger nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Aktarım değişkenlerinden dış ticaret hadleri, hedef değişkenlerden sanayi üretim endeksinin; diğer aktarım değişkeni olan reel efektif döviz kuru ise farklı bir hedef değişken olan üretici fiyatları endeksinin nedeni olmaktadır. Granger nedensellik testi sonuçlarını değişkenlerin nedensellik yönleri doğrultusunda Tablo 7'de özetlemek mümkündür.

Tablo 6. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: D_TUFE

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
UFE	5.396672	2	0.0673
D_SANAYI_URETIM_ENDEKSI	5.247129	2	0.0725
REEL_EF_KUR_UFE	1.614655	2	0.4460
D_TICARET_HADDI_DEGER	1.580680	2	0.4537
FAIZ	0.141962	2	0.9315

Bağımlı Değişken: UFE

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D_TUFE	0.158244	2	0.9239
D_SANAYI_URETIM_ENDEKSI	1.201680	2	0.5484
REEL_EF_KUR_UFE	8.548035	2	0.0139
D_TICARET_HADDI_DEGER	0.334079	2	0.8462
FAIZ	3.631504	2	0.1627

Bağımlı Değişken: D_SANAYI_URETIM_ENDEKSI

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D_TUFE	0.098872	2	0.9518
UFE	3.540024	2	0.1703
REEL_EF_KUR_UFE	0.848945	2	0.6541
D_TICARET_HADDI_DEGER	11.53582	2	0.0031
FAIZ	3.046603	2	0.2180

Tablo 7. Granger Nedensellik Testi Özet Sonuçları

Tek Yönlü Nedensellik		
D_SANAYI_URETIM_ENDEKSI	→	D_TUFE
D_UFE	→	D_TUFE
D_REEL_EF_KUR_UFE	→	UFE
D_TICARET_HADDI_DEGER	→	D_SANAYI_URETIM_ENDEKSI
D_REEL_EF_KUR_UFE	→	FAIZ

Döviz kuru kanalını incelemede kullanılan diğer bir araç olarak varyans ayrıştırma analizi, para politikası uygulamalarının değişkenlerin her birinde meydana getirdiği etkiye hem değişkenin kendisinin hem de diğer değişkenlerin ne kadar kaynaklık ettiği hakkında bilgi sağlamaktadır. Modelde hedef değişkenler arasında yer alan sanayi üretim endeksi ve aktarım değişkenlerinden olan dış ticaret hadleri varyans ayrıştırma sonuçları Ek 2’de sunulmaktadır.

Politika değişkenine verilen bir birim şok sonucunda sanayi üretim endeksinin varyans hata teriminde meydana gelen değişikliğe kendisinden sonra en büyük oranda kaynaklık eden değişkenin dış ticaret hadlerinin olduğu görülmektedir. On dönemin sonunda dış ticaret hadleri, sanayi üretim endeksindeki değişimin %4’üne kaynaklık etmektedir. Aynı dönem sonu itibarıyla sanayi üretim endeksi ve dış ticaret hadleri dışındaki değişkenlerin hepsinin, sanayi üretim endeksindeki değişimi %6 civarında açıklayabilmıştır. Elde edilen bu bulgu Granger nedensellik testi sonuçlarıyla birbirini desteklemektedir. Ayrıca faiz şokunun hedef değişkenleri kur ve/veya dış ticaret hadleri gibi aktarım değişkenleri üzerinden etkilemesi döviz kuru kanalının teorik açıklamalarıyla tutarlılık göstermektedir. Dış ticaret hadlerinin varyans hata terimindeki değişikliğe kendisi dışında en çok kaynaklık eden değişkenler; on dönemin sonunda %5,5 civarında tüketici fiyatları endeksi ile aynı dönemin sonunda yaklaşık

%4,7 ile reel efektif döviz kuru değişkenidir. Buradan para politikasının dış ticaret haddi üzerindeki etkilerinin belirlenmesinde reel efektif döviz kurunun önemli bir gösterge olduğu anlaşılmaktadır.

Elde edilen bulgular ışığında döviz kuru kanalının incelenen dönem itibariyle parasal aktarım mekanizması içinde etkin olduğuna ilişkin ikna edici ampirik bulgulara rastlanmamış, ancak değişkenlerin etki-tepki, Granger nedensellik ve varyans ayrıştırma analizlerinde teorik açıklamalarla tutarlı olarak iktisadi anlamlılık düzeyinde tepkiler verdiği saptanmıştır.

Bulgular, döviz kuru kanalının etki-tepki analizi bulgularına istinaden, döviz kurunun geçiş etkisini (pass through) inceleyen Arabacı ve Baştürk'ün (2013) 2006-2008 alt dönemi etki-tepki analizi bulgularıyla örtüşmektedir. Ancak Türkiye'de döviz kuru kanalının etkinliğini araştıran, döviz kuru kanalının TCMB tarafından fiyatlar genel seviyesi ve üretim açığı etkilemede kullanılabilecek bir aktarım kanalı olduğunu ileri süren Erdoğan ve Yıldırım (2008), Büyükkakın ve diğerleri (2009) ve Örnek'in (2009) çalışmalarıyla örtüşmemektedir.

SONUÇ

Parasal aktarım mekanizması kanallarından döviz kuru kanalının etkinliğinin analiz edildiği bu çalışmada 2003:1-2016:12 dönemi aylık verileri kullanılarak VAR modeli tahmin edilmiştir. VAR modeli temelinde etki-tepki fonksiyonları kullanılarak politika değişkenini temsil eden faiz oranına verilen şok karşısında söz konusu kanal için fiyatlar genel seviyesi ve toplam çıktı düzeyinin göstermiş olduğu tepkiler incelenmiştir. Etki-tepki fonksiyonlarından elde edilen bulgular doğrultusunda döviz kuru kanalının etkin olduğuna dair güçlü kanıtlara rastlanılmamıştır.

Etki-tepki fonksiyonları incelendiğinde faiz şokuna istatistiki olarak anlamlı bir tepki veren değişkenle karşılaşılmamıştır. Ancak dış ticaret hadlerinin faiz şokuna negatif yönde tepki vermesinin iktisadi anlamlılık bakımından teorik beklentilerle tutarlı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Döviz kuru kanalının etkin olduğuna dair ampirik desteklere ulaşamamasının nedeni olarak kur rejimi olarak dalgalı döviz kuru rejimi ve para politikası rejimi olarak enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesi olabilmektedir. Zira enflasyon hedeflemesi rejimiyle dövize endekslenme davranışı kırılarak fiyat istikrarına odaklanılmaya başlanmıştır. Ayrıca ekonomilerin dışa açıklık dereceleri, ithal edilen ara mallarının hacmi ve artan rekabet ortamı gibi faktörler de döviz kuru kanalını etkileyen unsurlar arasında bulunmaktadır. Çalışmada fiyat endekslerinin pozitif faiz şokuna karşı teorik beklentilerin tersine negatif yönde değil pozitif yönde tepki vermesi ampirik literatürde maliyet enflasyonu, yüksek derecede dolarize olmuş ekonominin etkinlik derecesi ve yüksek enflasyon beklentileri gibi olgulara bağlı olarak açıklanmaktadır.

İleriki çalışmalarda parasal aktarım mekanizmasının etkinliği Türkiye'nin de aralarında bulunduğu farklı para politikası uygulamalarına ve finansal yapılara sahip gelişmekte olan ülkelerle birlikte analiz edilerek para politikası değerlendirmelerine derinlik ve genişlik kazandırılabilmesi düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- AHMED, S. ve ISLAM, E. (2004), The Monetary Transmission Mechanism in Bangladesh: Bank Lending and Exchange Rate Channels, *The Bangladesh Development Studies*, 30(3&4), 31-87.
- ARABACI, Ö. ve FİLİZ-BAŞTÜRK, M. (2013), Türkiye’ de Döviz Kuru Kanalı: 2002-2008 Dönemi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(18), 111-131.
- ASTERIOU, D. ve HALL, S. G. (2007), *Applied Econometrics: A Modern Approach*, New York, Pallgrave Macmillan (revised edition).
- BAŞÇI, E., ÖZEL, Ö., SARIKAYA, Ç. (2008), The Monetary Transmission Mechanism in Turkey: New Developments in Transmission Mechanisms for Monetary Policy in Emerging Market Economie, *BIS Papers*, 35, 475-499.
- BERNANKE, B. S. ve GERTLER, M. (1995), Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission, *Journal of Economic Perspective*, 9(2), 27-48.
- BOUGHRARA, A. (2009), Monetary Transmission Mechanisms in Morocco and Tunisia, *Economic Research Forum (ERF) Working Paper Series*, 460, 1-29.
- BÜYÜKAKIN, F., BOZKURT, H., CENGİZ, V. (2009), Türkiye’de Parasal Aktarımın Faiz Kanalı Granger Nedensellik ve Toda-Yamamoto Yöntemleri ile Analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33, 101-118.
- CA’ZORZİ, M., HAHN, E., SANCHEZ, M. (2007), Exchange Rate Pass-Through in Emerging Markets, *ECB Working Paper Series*, 739, 1-31.
- CAMARERO, M., ORDONEZ, J., TAMARİT, C. (2002), Monetary transmission in Spain: a Structural Cointegrated VAR Approach, *Applied Economics* 34(17), 2201-2212.
- CAMBAZOĞLU, B., KARAALP, H.S. (2012), Parasal Aktarım Mekanizması Döviz Kuru Kanalı: Türkiye Örneği, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), 53-66.
- CENGİZ, V. (2009), Parasal Aktarım Mekanizması İşleyişi ve Ampirik Bulgular, *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 33, 225-247.
- DE BONDT, G. J. (1997), Monetary Transmission in six EU-Countries: an Introduction and Overview, De Nederlandsche Bank NV, *Econometric Research and Special Studies Department, Research Memorandum WO&E*, 527(9742), 1-30.
- DEVEREUX, M., LANE, P., XU, J. (2006), Exchange Rates and Monetary Policy in Emerging Market Economies, *The Economic Journal*, 116(511), 478-506.
- DICKEY, D. A., FULLER, W. A. (1979), Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root, *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- DICKEY, D. A., FULLER, W. A. (1981), Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with A Unit Root, *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- DİSYATAT, P., VONGSİNSİRİKUL, P. (2003), Monetary Policy and the Transmission Mechanism in Thailand, *Journal of Asian Economics*, 14, 389-418.

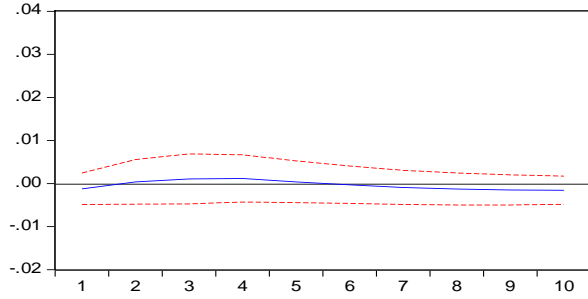
- ECB, (2000), *Monetary Policy Transmission in the Euro Area*, 12 Mayıs 2017 tarihinde https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/mbjul2000_article07.pdf, adresinden alındı.
- ENDERS, W. (2014), *Applied Econometric Time Series (fourth revised edition)*, New York: John Wiley & Sons Inc.
- ERDOĞAN, S., BEŞBALLI, S. G. (2009), Türkiye’ de Banka Kredileri Kanalının İşleyişi Üzerine Ampirik Bir Analiz, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 28-41.
- ERDOĞAN, S., YILDIRIM, D. Ç. (2008), Türkiye’ de Döviz Kuru Kanalının İşleyişi: VAR Modeli ile Bir Analiz, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 95-108.
- GRANGER, C. W. J. (1969), Investigating Casual Relations by Econometric Models and Cross Spectral Methods, *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- GUJARAT, D. N. (2006), *Temel ekonometri*, Çev.: Ü. Şenesen, G. Günlük-Şenesen, İstanbul: Literatür Yayınları.
- KAMIN, S., TURNER, P., VAN’T DACK, J. (1998), The transmission mechanism of monetary policy in emerging market economies, *Bank for International Settlements (BIS) Papers*, 98(3), 5-64.
- KASAPOĞLU, Ö. (2007), *Parasal Aktarım Mekanizmaları: Türkiye İçin Uygulama*, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- LOAYZA, N., HEBBEL, K. S. (2002), *Monetary Policy Functions and Transmission: An Overview*, 30 Haziran 2017 tarihinde http://si2.bcentral.cl/public/pdf/banca_central/pdf/v4/001_020Gallego.pdf, adresinden alındı.
- MACKINNON, J. G. (1991), Critical Values for Cointegration Tests, R. F. Engle ve C. W. J. Granger içinde *Long Run Economic Relationships: Reading in Cointegration*, Oxford: Oxford University Press.
- MISHKIN, F. S. (1995), Symposium on the Monetary Transmission Mechanism, *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 3-10.
- MISHKIN, F. S.;(2001), The Transmission Mechanism and the Role of Asset Prices in Monetary Policy, *NBER Working Paper Series*, 8617, 1-21.
- MUNDELL, R. A. (1963), Capital Mobility and Stabilization Policy Under Fixed and Flexible Exchange Rates, *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 29(4), 475-485.
- NAGAYASU, J. (2007), Empirical Analysis of the Exchange Rate Channel in Japan, *Journal of International Money and Finance*, 26(6), 887-904.
- NORRBIN, S. (2000), What Have We Learned from Empirical Tests of Monetary Transmission Effect?, *Central Bank of Sweden Working Paper Series*, 121, 1-40.
- NUALTARANEE, J. (2001), *Transmission Mechanism of Monetary Policy: Literature Survey and Theoretical Discussion*, 05 Nisan 2017 tarihinde <http://wbcu.car.chula.ac.th/papers/transmission.htm>, adresinden alındı.
- ÖRNEK, İ. (2009), Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizması Kanalları İşleyişi, *Maliye Dergisi*, 156, 104-125.
- PERRON, P. (1989), The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis, *Econometrica*, 57(6), 1361-1401.

- SIMS, C. A., (1980), Macroeconomics and Reality, *Econometrica*, 48(1), 1-48.
- SIMS, C. A., STOCK, J. H., WATSON, M. W. (1990), Inference in Linear Time Series Models with Some Unit Roots, *Econometrica*, 58(1), 113-144.
- SMETS, F., WOUTERS, R. (1999), The Exchange Rate and the Monetary Transmission Mechanism in Germany, *De Economist*, 147(4), 489-521.
- STOCK, J. H., WATSON, M. W. (2001), Vector Autoregressions, *Journal of Economic Perspectives*, 15(4), 101-115.
- TAYLOR, J. B. (2000), The Monetary Transmission Mechanism and the Evaluation of Monetary Policy Rules, *Working Papers Central Bank of Chile*, 87, 1-31.
- TCMB, (2013), *Parasal Aktarım*, 30 Nisan 2017 tarihinde <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8cdd0f38-142f-493b-b489-bdc0111491bb/ParasalAktarim.pdf?MOD=AJPERES>, adresinden alındı.
- ZIVOT, E., ANDREWS, D. W. K. (1992), Further Evidence of Great Crash, the Oil-Price Shock and the Unit Root Hypothesis, *Journal of Business and Economic Statics*, 10(3), 251-270.

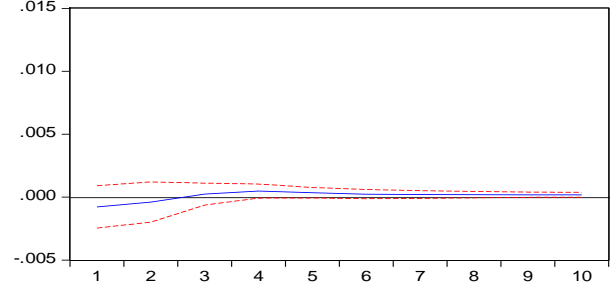
EK

1. Etki-Tepki Sonuçları

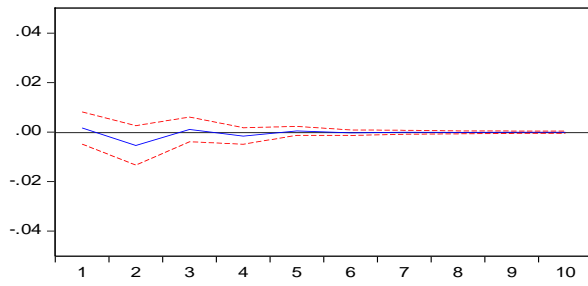
Response of REEL_EF_KUR_UFE to FAIZ

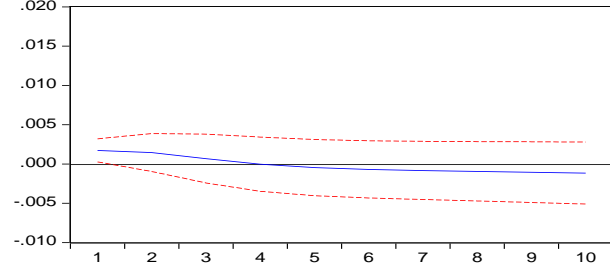
Response of D_TICARET_HADDI_DEGER to FAIZ

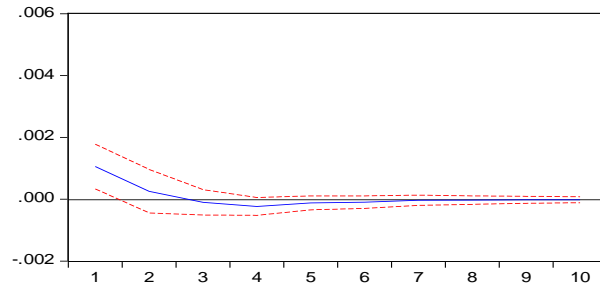
Response of D_SANAYI_URETIM_ENDEKSI to FAIZ

Response of UFE to FAIZ

Response of D_TUFE to FAIZ

2. Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Variance Decomposition of D_SANAYI_URETIM_ENDEKSI

Period	S.E.	D_TUFE	UFE	AYI_UR ETIM_E NDEKSI	D_SAN UFE	REEL_E F_KUR_ UFE	RET_HA DDI_DE GER	FAIZ D_TICA
1	0.041774	0.774126	3.614173	95.61170	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.053878	0.669279	3.813831	94.62840	0.192087	0.142100	0.554299	0.554299
3	0.057889	1.398078	3.461634	92.10535	0.167849	2.326949	0.540144	0.540144
4	0.059124	1.422983	3.647236	90.18217	0.208056	3.963053	0.576506	0.576506
5	0.059267	1.467315	3.680395	89.96828	0.212321	4.089212	0.582478	0.582478
6	0.059291	1.476236	3.686278	89.94050	0.226330	4.085981	0.584673	0.584673
7	0.059297	1.478846	3.685678	89.93040	0.235201	4.085290	0.584582	0.584582
8	0.059299	1.478812	3.685688	89.92364	0.241263	4.085759	0.584837	0.584837
9	0.059300	1.479058	3.685658	89.92016	0.243992	4.086263	0.584868	0.584868
10	0.059301	1.479188	3.685772	89.91810	0.245843	4.086224	0.584869	0.584869

Variance Decomposition of D_TICARET_HADDI_DEGER:

Period	S.E.	D_TUFE	UFE	AYI_UR ETIM_E NDEKSI	D_SAN UFE	REEL_E F_KUR_ UFE	RET_HA DDI_DE GER	FAIZ D_TICA
1	0.010836	5.252961	0.382763	0.432688	3.931934	89.99965	0.000000	0.000000
2	0.011084	5.678159	3.197140	1.283324	3.758648	86.08185	0.000879	0.000879
3	0.011409	5.404291	3.075082	1.240992	3.842127	86.36197	0.075536	0.075536
4	0.011454	5.431517	3.210188	1.366999	4.020887	85.77761	0.192794	0.192794
5	0.011490	5.474149	3.270596	1.364296	4.237539	85.41452	0.238899	0.238899
6	0.011511	5.472066	3.314911	1.377337	4.443296	85.13266	0.259729	0.259729
7	0.011522	5.469903	3.362326	1.374646	4.554671	84.96075	0.277704	0.277704
8	0.011531	5.470622	3.396655	1.373029	4.613922	84.85061	0.295161	0.295161
9	0.011536	5.473306	3.422260	1.372745	4.653487	84.76733	0.310867	0.310867
10	0.011541	5.476716	3.447958	1.372011	4.679215	84.69842	0.325681	0.325681

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Yıl/Year: 2017, Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 2

e-ISSN: 2149-1658

**SİYASİ ALANDA DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİNİN TOPLUMSAL
ALANDAKİ REALİTESİ (1808 – 1908)**

***THE REALITY OF DEMOCRATIZATION MOVEMENTS IN POLITICAL FIELD IN
SOCIETY (1808 – 1908)***

Nematollah AGAHABALAEI FANID

Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, nfaid@mehmetakif.edu.tr

Derya YILMAZER

Doktora Öğrencisi, Ufuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, deryayilmazer@icloud.com

Başvuru tarihi/Application date: 20.10.2017

Yayına kabul tarihi/Acceptance date: 30.10.2017

ÖZET

Demokratikleşme sürecine Avrupa'ya göre çok geç başlayan Osmanlı Devletinde demokratikleşme çabaları toplumsal alanda yeteri kadar karşılığını bulamamış ve demokrasi kavramı halk için fazla bir anlam ifade etmemiştir. Osmanlı devleti için demokratikleşme azınlıkları devlet bünyesinde tutabilmek, dağılmayı engellemek için bir çare olarak düşünülmüş ve genelde dış baskılar sonucu iç sorunların çözümü için bir araç olarak kullanılmıştır. Tanzimat Döneminde aydın bir sınıfın oluşması basın yolu ile kamuoyu yaratma çabaları umut verici olsa da Tanzimat ve Islahat Fermanları halk hareketlerinin değil saray bürokrasisinin çabaları sonucunda gerçekleşmiştir. Halk hukuksal olarak kendisine verilen hakların çoğu zaman farkına bile varmamıştır. Demokratik düşüncenin zayıf başarısı Kanun-i Esasi ile iki aşamalı da olsa bir seçim sisteminin getirilmesidir. Fakat hemen ardından otuz yıl sürecek bir istibdat yaşanması meşruti yönetimin halk tarafından benimsenmediğini gösterir. İncelenen yüz yıllık sürecin en önemli sonucu 1908'de Anayasanın tekrar ilan edilmesi ve 1909 değişiklikleridir. Milli Mücadeleyi gerçekleştiren ve Cumhuriyeti kuran kadro bu süreçte yetişmiştir.

Anahtar kelimeler: *Demokrasi, Anayasa, Kamuoyu, Islahat*

ABSTRACT

The process of democratization in the Ottoman Empire, which started too late in comparison with Europe, has not been able to find a way to democratize itself as much as the social field and the concept of democracy has not meant much for the people. Democratization for the Ottoman state was conceived as a means of keeping minorities in the state and preventing the dissolution, and often external pressures were used as a means of solving the ending internal problems. While the formation of an intellectual class in the Tanzimat Period were the efforts to create public opinion through the press have been promising, Tanzime and Reform Edicts took place as a result of the efforts of the palace bureaucracy, not the popular movements. People often do not even realize the rights given to them legally. The weak success of democratic thought is the introduction of a two-stage electoral system with the Basic Law. However, a thirty-year follow-up of despotism immediately afterwards shows that the constitutional government has not been adopted by the people. The most important result of the one hundred year-period which has been examined is the revision of Constitution in 1908 and the amendment in 1909. The people who carried out the National Struggle and founded the Republic grew up in this process.

Key words: *Democracy, Constitution, Public Opinion, Reform*

GİRİŞ

Demokratikleşme, dağılmakta olan bir devleti kurtarabilmek için son çare olarak düşünüldüğünde ve bu süreç halkın talepleri ve toplumun iç dinamikleri ile içyapıların ürettiği tepkiler sonucu değil, dışarıdan gelen bir dayatma ve çok yönlü dış zorlamaların sonucu olarak yaşandığında, var olan toplumsal yapı sürece nasıl tepki gösterir ve demokrasi kavramı toplumda ne anlam ifade eder?

Bu çalışmada Türklerin 200 yıl süren demokratikleşme çabalarının, ilk 100 yıllık süreci, siyasi gelişmelerde toplumun sürece nasıl dâhil olduğu ya da olamadığı “demokrasi” kavramının Osmanlı ve Türk toplumunda nasıl algılandığı incelenmeye çalışılmıştır. Demokrasi, “demos = halk” ve “kratos = otorite” kelimelerinin birleşimi ile oluşan, kısaca halk otoritesi, halkın egemenliği olarak tanımlanan bir terimdir. Fakat galiba Jean Jacques Rousseau’nun da dediği gibi “Demokrasi gerçek şekliyle hiçbir zaman var olmamıştır ve olmayacaktır. İlkçağdan bugüne kadar birçok farklı demokrasi anlayışı türemiştir. Hatta birbirinin tam zıttı uygulamalar bile demokrasi olarak tanımlanabilmektedir. Bazen demokrasi bir amaç, bazen de bir araç olarak konumlanmıştır. Hatta demokrasiyi korumak adına, demokratik olmayan bazı uygulamalar da tarihi süreçte yer alır. Osmanlı Devletinde Senedi İttifak ile başlayan demokratikleşme süreci, Tanzimat Döneminde yasa üstünlüğü, Azınlıkları devlet bünyesinde tutmaya çalışan Islahat Fermanı, kısmen de olsa halkın ilk kez yönetime katıldığı Kanuni Esasi ve Padişahın yetkilerinin en çok sınırlandırıldığı Kanuni Esasi 1909 değişiklikleri incelenirken tüm bu süreçte iç ve dış dinamikler ile beraber sürecin toplumsal yansımaları ve bu bağlamda “demokrasi” kavramı, bu kavramın Osmanlı Devletinde siyasi-sosyal ve kültürel yönleri incelenmeye çalışılmıştır.

1. TANZİMAT ÖNCESİ DÖNEM

1.1. Batılılaşma Sürecinin Başlaması

Demokrasi, “halk” ve “iktidar” sözcüklerinden türemiştir ve en genel şekli ile “halkın iktidarı” olarak tanımlanır. Demokrasilerde esas prensip halkın egemenliğidir fakat halkın yöneticilerini seçebilmesi için belli bir olgunluğa erişip demokrasiyi içine sindirmiş olması gerekir. Avrupa’da demokratikleşme, 18.yüzyıldan itibaren burjuva ve aristokrat sınıflarının çatışması, 19. yüzyıldan itibaren burjuva ve işçi sınıfı arasındaki çatışmalarla gerçekleşmiştir. Avrupa’da demokrasinin gelişmesinde hak talepleri ve mücadeleler yatmaktadır (Altun, 2005: 11).

Osmanlı Devletinde demokratikleşme macerası farklı bir seyir izlemiştir. Osmanlı Devleti ilk kez 1699 Karlofça Antlaşması’ndan sonra, toprak kayıpları ve yenilgiler sonucunda batının üstünlüğünü kabul etmiştir. Batılılaşma çabaları bu tarihten itibaren başlar. Bu süreçte ıslahat ve batılılaşma terimleri birbirinin eş anlamlısı gibi kullanılmıştır (Çavdar, 2003: 22).

18. yüzyılda batılılaşma çabaları daha çok askeri alanda gerçekleşmiştir. Avrupa’dan askeri uzmanlar getirilmiş, askeri okullar açılmıştır. Bu okullarda, batı usulünde matematik ve fen bilimleri öğretilmeye başlanmıştır fakat amaç bilim yapmak değil, Osmanlı ordusuna teknik elaman yetiştirmektir (Kuran,1994:4).

Yenilgilerin ve toprak kayıplarının getirdiği değişim isteği bu dönem boyunca orduyu düzeltme çabaları ve bunun için gerekli teknik eleman yetiştirmekten ileri gidememiştir (Ülken, 2001: 26).

1699 Karlofça Antlaşması ile başlayıp, Tanzimat Dönemine kadar geçen süreç Osmanlı Devleti için bir anlama, kavrama ve farkına varma dönemidir. Bu dönemde ağır yenilgiler, toprak kayıpları, Avrupa karşısındaki üstünlüğün yitirilmesi, yöneticileri düşünmeye ve tedbir almaya sevk etmiş fakat batı düşüncesinin Türk aydınlarına tesiri, ilk defa III. Selim ve II. Mahmut saltanatında görülmeye başlanmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda ıslahatlar ordu üzerinde yoğunlaşırken, ordudaki bozukluğun aslında toplum içindeki bütün kurumların uğradığı yozlaşmaya bağlı olduğu anlaşılamamıştır (Mumcu, 1996: 12).

17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde yönetimin keyfileşmesi, tımar sisteminin bozulup, iltizam usulü ile halka ağır vergiler uygulanması, taşra yöneticileri üzerinde devlet otoritesinin ve denetimin zayıflaması halkta tepkilere sebep olmuş. Bu süreçte Anadolu'da Celali İsyanları yaygınlaşmıştır. Halk isyan etse de bu isyanlar hak talebi ya da bireysel özgürlükler için değildir. Yönetimin isyanlar için aldığı tedbirler şiddet içermektedir. Yönetim halka tarikatlar yolu ile tevekkül ve baş eğme felsefesini aşılamaktadır. Tarikat liderleri, pirlere, şeyhler kentlerde ve köylerde, uysal bir tabaka oluşturup halk üzerinde tahakküm odağı oluşturmaktadır. Bu gelişmeler ilerleyen süreçte halkın tepki yâda tepkisizliğinin sebebi olacaktır (Tanör, 2016: 31).

18. yüzyıl sonlarında Fransız İhtilali'nin yaşanması, milliyetçilik akımının yayılmaya başlaması ve Osmanlı Devletinde, çeşitli soy ve dine mensup tebaanın hak talepleri ıslahatları farklı bir boyuta taşımıştır. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde ıslahatlar demokratikleşme alanında yoğunlaşmıştır. Türk tarihinde demokratikleşme süreci Avrupa'dan farklı bir süreç izlemiştir. Avrupa'da sınıf çatışmaları ve halkın hak talebi itici güç olurken, Türk demokratikleşmesinde azınlıkları devlet bünyesinde tutma isteği ve dış baskılar itici güç olmuştur. Türk tarihinde demokratikleşme batıya öykünme şeklinde karşımıza çıkar (Çavdar, 2013: 15).

1.2. Anayasal Sürecin Başlangıcı Sened-i İttifak (1808)

Mutlak monarşi ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde anayasa oluşumuna yönelik ıslahatlar, egemenliğin paylaşımını içeren dönüşümler 18. yüzyıl sonlarından itibaren başlamıştır (Çavdar, 2013: 22).

Demokratikleşme sürecinin başlangıcı padişah ile ayanlar arasında imzalanan Sened-i İttifak adı verilen belgedir. Bu belge Osmanlı tarihinde ilk egemenlik paylaşım belgesi olarak değerlendirilebilir. Türk Anayasa Hukuku açısından da önemli bir dönüm noktasıdır. (Çavdar, 2013: 22).

Ayanlar, Osmanlı Devleti'nde 18.yüzyıldan itibaren taşrada güç kazanmaya başlayan yerel egemenlerin adıdır. Dirlik sisteminin bozulmaya başlaması ile taşrada vergi ve asker toplama hakkı iltizam adı verilen bir sistemle ayanlara verilmiş ve ayanlar zamanla güç kazanmışlardır. Osmanlı Devleti'nde yerel güç haline gelen ayanlar zamanla devletin otoritesini tehdit eden bir unsur haline gelmiştir (Akşin, 2014: 23).

Sened-i İttifak merkezi otoriteyi güçlendirebilmek için, siyasi otorite boşluğunu kapatabilme düşüncesi ile yapılmıştır. Padişah kendi isteği ile bazı haklarından feragat etmiş karşılığında ayanların desteğini almıştır.

Sened-i İttifak'ı değerlendirebilmek için, belgenin imzalanmasından biraz daha öncesine gidip o sürece nasıl geldiğini anlamak gerekir. III. Selim Osmanlı tarihindeki ilk radikal ıslahatçı olarak değerlendirilir çünkü kendisinden önceki ıslahatçı padişahlardan farklı olarak her alanda köklü değişiklikler yapmak ve artık işe yaramaz hale gelen yeniçeri ocağını kapatmak istemiştir. Bu dönem tarihe yeni düzen anlamına gelen “Nizam-ı Cedit” dönemi olarak geçmiştir. İstanbul'da yeniçerilerin çıkardığı Kabakçı Mustafa İsyanı ile III. Selim tahttan indirilmiş, yenilik taraftarları dağıtılmış, yeniçeriler Şehzade Mustafa'yı tahta çıkartmıştır. Bu süreçte Ruscuk ayanı olan Alemdar Mustafa Paşa bir direniş odağı oluşturmuş, yenileşme hareketlerinin devamını sağlamak için harekete geçmiştir (Tanör, 2016: 41). Alemdar Mustafa Paşa ıslahatlara devam edeceğini düşündüğü II. Mahmut'u hükümdarlığa taşıdığı gibi kendisi de sadaret mührünü alarak sadrazam olmuştur. Başkentte asayiş sağlanmış gibi görünse de ülkede asayiş ve merkezi otoritenin sağlanması sorunu gündemdedir. Çünkü taşrada ayanlar, merkezde yeniçeriler ülkenin bütünlüğü için hala büyük tehdittir. Alemdar Mustafa Paşa, ülkede otoriteyi sağlamak ve ıslahatlara yeniden başlayabilmek için, ayanlar ile bir sözleşme yapıp onları itaat altına almayı düşünmüştür. Bu sözleşme ile ayanlara bir takım haklar ve güvenceler verilmiştir. 7 Ekim 1808'de İstanbul'a gelen ayanlarla Kâğıthane köşkünde yapılan toplantı sonucunda Sened-i İttifak adını taşıyan belge imzalanmıştır. Tüm bu şartlar düşünüldüğünde belgenin imzalanmasında padişah ve ayanlardan çok Alemdar Mustafa Paşa'nın etkin olduğu görülmektedir. Bu belge imzalanırken amaç halka haklar verip demokratikleşmeyi sağlamak değil, ayanların desteğini alarak merkezi otoriteyi güçlendirmektir. Belge, giriş, yedi şart ve bir ek'ten oluşmaktadır. Belirlenen şartlar şunlardır:

- Ayanlar, padişaha sadık olacaktır fakat kanunsuzluğa karşı direnme hakları olacaktır,
- Ayanlar gerektiğinde asker toplamaya yardımcı olacaklar ve yeni bir ordu kurulacaktır,

Bu şart ile yönetim yeniçerilere karşı kendini güvenceye almaya çalışmaktadır. Vergiler ağır olmayacak ve düzenli toplanacaktır, Devlete ait olan vergilere dokunulmayacaktır. Yeni vergi düzenlemeleri büyük ayanlar ile hükümet arasında görüşülüp kararlaştırılacaktır. Senedi imzalayanlar sadrazamdan gelen her emri padişahın gelen emir olarak kabul edeceklerdir ancak sadaret makamı da kanuna aykırı işlere girişirse senedi imzalayanlar bunu engellemek için iş birliği içinde çalışacaktır. Bu şart ile keyfi uygulamaların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Padişah ve devlet otoritesinin korunmasına nasıl kefil olunduyorsa, ayanların devlete, merkezdeki devlet adamlarının da birbirlerine güven duymaları en büyük şarttır. Bütün hanedan ve ayanlar, karışıklık ve ayrılık yaratanları, reayaya zulüm yapanları ve şeriat buyruklarının yerine getirmesine karşı koyanları cezalandıracaktır. Hanedanlar devlet memurlarına haksız işlem yapılmamasına kefil olurlar. Bu şart ile ayanlara, padişah ve hükümet adaletsiz eylem yaptığında isyan hakkı tanımıştır. Başkentte yeniçeriler isyan çıkarırsa bütün hanedanlar izin almaksızın gelerek ocağın

kaldırılmasına çalışacaktır. Bireyler isyan çıkarırsa idam edilecektir. Bu şart ile padişah kendini güvenceye almıştır. Devlet için büyük bir tehdit kaynağı olan yeniçerilere gözdağı verilmiştir. Fakir reyanın korunması ve güvenliği gerekli olduğunda ayanlar kendi yönetimlerindeki reyanın güvenliğini sağlayacak, halka zulüm kaldırılacaktır. Sened-i İttifak bu yedi şart ve ek'ten oluşmaktadır. (Berkes, 2002: 140) Ek'te bu belge imzalandıktan sonra göreve gelecek sadrazam ve şeyhülislamın da bu senedi imzalamaları öngörülmektedir. II. Mahmut senedin aslını yok ettiği için bu belge üzerinde araştırma yapanlar Ahmet Cevdet Paşa'nın yazdığı "Tarih-i Cevdet" eserindeki nüshayı kullanmaktadır. (Ortaylı, 2011: 43)

Bu belgenin imzalandığı dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda çağdaşlaşma hareketi, demokrasiye geçiş çabası yâda batıya öykünme olarak değerlendirilemez. Belge daha çok zorunluluktan imzalanmıştır. İmzalayan tarafların çekingenliği ve isteksiz tavırları da bu yargıyı güçlendirmektedir. Ayanlardan sadece dört temsilci senede imza atmıştır. II. Mahmut bir süre sonra senedi ortadan kaldırmış ve ayanlarla mücadeleye girişmiştir. Padişah yeniçeri tehdidinin yoğun olduğu böyle bir süreçte, başka bir güç odağı olan ayanlara kısa bir boyun eğme devresinden sonra sadece yanlara değil, belgenin imzalanmasını sağlayan sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'yı da gözden çıkarmıştır. (Ortaylı, 2011: 43) Sened-i İttifak'ın Türk anayasa tarihindeki en önemli özelliği mutlak otorite olan padişahın ilk kez kendi eliyle yetkilerini kısıtlamasıdır. Bu özelliği Osmanlı anayasal gelişmesi için olumlu bir gelişmedir. Fakat belgenin olumsuz yanı ayanları meşrulaştırması ve bir anlamda ülkede feodalleşmeyi başlatmasıdır. (Gözler, 2008: 161) Belgenin Türk demokratikleşme tarihi açısından olumlu ve olumsuz özelliklerinin dışında toplumsal alandaki getirilerine bakacak olursak şunları görmekteyiz:

- Kullar, reaya ve yoksullar için güvence verildiğini,
- Yönetimin keyfi eylemlerinin yasaklandığını,
- Vergilerin haksız ve ezici olmaması gerektiğini,
- Yargısız infazların önlenmeye çalışıldığını.

Senedi İttifakta sadece merkez ve taşra değil, kamuyu da ilgilendiren kazanımlar vardır (Tanör, 2016: 47) Sened-i İttifak imzalandıktan 5 hafta gibi kısa bir süre sonra Alemdar Mustafa Paşa öldürülmüş ve belge ortadan kaldırılmıştır. Halkın bu durma tepkisiz kalması Sened-i İttifak'la gelen kazanımların farkında olmadığını göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde ayanlar Avrupa'daki burjuvalar gibi sürükleyici bir güç değildir. Bu sebeple Sened-İttifak fiilen hükümsüz kalmıştır. Sened-i İttifak, İngiltere'de kral ile feodal beyler arasında imzalanan Magna Charta ile benzetilir. Taraflar ve içerik benzemesine rağmen hakların alınış şekli benzememektedir. İngiltere'de feodaller Londra'yı işgal ederek krala baskı yapıp haklarını almışlardır, Osmanlı Devleti'nde ayanların böyle bir talebi yoktur. Merkezden gelen davet üzerine masaya oturmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde imzalanan bu çok gecikmiş Magna Charta modern devlet yapısı ile uyumsuzdur. (Ortaylı, 2011: 43)

1.3. Radikal Bir Reformcu II. Mahmut

II. Mahmut dönemi, Tanzimat dönemi için bir hazırlık sürecidir. Bu dönem Türk modernleşmesi açısından çok önemli bir yere sahiptir. II. Mahmut var olan kurumlar üzerinde düzelti yapmayıp, kökten bir yenilik hareketine girişmiştir. Yeniçeri ocağının kaldırılması

reformların önünü açmıştır, çünkü yenicheriler reformların önünde en büyük engeldir. Osmanlı Devleti'nde modernleşme çabalarında en önemli iki engel yenicheriler ve ilmiye sınıfı mensuplarıdır. II. Mahmut sadece yenicheri ocağını kaldırmakla kalmayıp, ilmiye sınıfı mensuplarının gücünü de kırmıştır. Sened-i İttifak'ın ortadan kaldırılması ile ayanların etkinliği de kırılmış, reformların önünde hiçbir engel kalmamıştır. II. Mahmut döneminde ordu, yönetim, hukuk, eğitim ve sosyal alanda birçok köklü reform yapılmış ve bu reformlar tazminata hazırlık teşkil etmiştir. Bu süreçte hükümdarın mutlak yetki hakkı devam etse de, düzenlemeler ile yönetilenler “reaya” olmaktan çıkıp “tebaa” ve “halk” statüsüne gelmiş, kapıkulluğu ortadan kaldırılıp onun yerine sivil bürokrasi geliştirilmiştir. (Berkes, 2002: 171)

Tıbbiye ve Harbiye'nin açılması ile ilerleyen süreçte “aydın asker” modeli oluşmaya başlamıştır. Bu okullar da eğitim gören öğrenciler her anlamda donanımlı aydın asker tipini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin demokratikleşme sürecinde önemli bir yere sahip olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mensupları da, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu çekirdek kadrosu da bu okullardan çıkmıştır. Tıbbiye ve Harbiye geleceğe atılmış birer köprüdür. İlköğretimin zorunlu hale getirilmesi, Avrupa'ya öğrenciler gönderilmesi halkın eğitim seviyesinin yükselmesine sebep olmuştur. Eğitim seviyesi yüksek olan toplumlarda demokrasi daha kolay yerleşir. II. Mahmut'un portresini yaptırması, kılık kıyafet reformu da dış görünümde de çağdaşlaşmaya çalışıldığının göstergesidir. II. Mahmut diğer padişahlardan farklı bir görünüşle halkın arasına çıkmıştır. Batı tarzında kıyafetleri, sakalını kısaltması, teşrifat merasimlerini değiştirmesi, portresini resmi dairelere astırması onun halk arasında “gavurlaşmış padişah” olarak anılmasına sebep olmuştur. (Berkes, 2002: 173)

II. Mahmut'un demokratikleşme sürecine en büyük katkısı, hukuk alanında yaptığı reformlardır. Bu dönemde sürekli danışma organları kurulmuştur. Askeri alanda, Dar-ı Şuray-ı Asker-i, Adli alanda, Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye, İdari alanda, Dar-ı Şuray-ı Bab-ı Ali en önemli danışma organlarıdır. (Tanör, 2016: 67) Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye bu günkü Danıştay ve Yargıtay'ın temelini oluşturur. Bu meclis Tanzimat döneminde de yasaların hazırlanmasında önemli görevler üstlenecektir. Meclis-i Vala-yı ile adalet kavramı farklı bir anlam kazanmaktadır. Üst bir adalet kurumu oluşturulmuş, Tanrı emri ve padişah iradesinden başka bir kaynaktan gelen yeni bir yasama süreci başlamıştır. (Berkes, 2002: 175) Hukuk devleti olma yolunda önemli bir adım atılmış, kanunların hazırlanması artık şer-i ve örf-i hukuk temeline dayalı sistemden çıkarılıp, bir üst kurulun görevi haline getirilmiştir. II. Mahmut döneminde yapılan yenilikler ile bazı aydın kadrolarda devletin kurtuluşunun her şeyden önce hukuk kurallarının bütün yönetime tam olarak egemen olması ile gerçekleşebileceği fikri oluşmaya başlamıştır. Tanzimat Fermanı bu düşüncelerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Artık zihinlerde belli belirsiz bir hukuk devleti fikri vardır. (Mumcu, 1996: 13)

II. Mahmut dönemi reformlarının demokratikleşme sürecine en önemli katkısı, İstanbul'dan başlamak üzere tüm vilayetlerde 1830'lardan itibaren muhtarlıkların oluşturulmasıdır. Muhtarlıklar halkın yönetime dolaylı da olsa katılımını sağlamış, hükümet ile halk arasında aracılık yaparak köprü vazifesi görmüştür. (Karal, 1988: 155) Osmanlı Devleti'nin en alt idare birimi olan muhtarlıklar sayesinde halkın ilk kez “seçim” kavramı ile tanıştığı görülmektedir. Kastamonu Taşköprü ve Bolu'da muhtarlık seçimlerine dair belgeler bulunmaktadır. İstanbul'da muhtarlar atama yöntemi il iş başına getirilirken, taşrada özellikle

Müslümanların bulunduğu bölgelerde muhtarlar seçimle belirlenmektedir. Muhtarlıkların kurulma amacı merkezi otoriteyi sağlamak olsa da taşrada seçim usulü uygulanması demokratikleşme süreci ve halkın yönetimde yer alması için çok önemli bir adımdır. Bu durum ilerleyen süreçte halkın yönetimde de sorumluluk almaya başlamasında etkili olacaktır. (Çadırcı, 2007: 18)

2. TANZİMAT DÖNEMİ (1839 – 1876)

2.1. Genel Özellikler

Tanzimat Dönemi Abdülmecit zamanında, Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkında Tanzimat Fermanı olarak da bilinen Gülhane Hatt-ı Hümayun'unun okunması ile başlayan bir süreçtir. Bu dönem sadece Tanzimat Fermanı'ndan ibaret değildir. Ferman sürecin başlangıcıdır. Bu süreç siyasi, idari, ekonomik ve sosyal alanda değişim ve dönüşüm sürecidir.

Fermanın ilanında en etkin isim olan Mustafa Reşit Paşa, İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Palmerstan'a verdiği muhtıra da düşündüğü reformları üç sözcükle özetlemiştir. “*Systeme Immuablement Etabli*” yani “değiştirilemeyecek biçimde yerleşmiş bir sistem” olarak tanımlar. Bu tanımlamadan anlaşılması gereken samimi bir çaba ile hukuk devleti oluşturma isteğidir. (Berkes, 2002: 213)

Tanzimat Döneminde, Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın dışında da birçok yenilik yapılmış, bu süreçte Osmanlı “Avrupalı bir devlet”, “hukuk devleti” olma yolunda ciddi adımlar atmıştır. Temel hak ve özgürlükler, Avrupa tarzı mahkemeler, Avrupa'dan alınan yasalar ve çağdaş eğitim veren okullar bu duruma örnektir. Tanzimat Dönemi'nin getirilerinin yanında olumsuz yönleri de vardır. Yeni kurumlar oluşturulurken, eski kurumlar varlığını devam ettirmiş ve bu durum eski - yeni çatışmasına, özellikle eğitim ve hukuk alanında ikilikler yaşanmasına neden olmuştur. Tanzimat bir geçiş ve buhran devridir. (Ülken, 2001: 56)

2.2. Gülhane Hattı Hümayunu (Tanzimat Fermanı 1839)

Sened-i İttifak'ın hazırlanmasında Alemdar Mustafa Paşa etkili olmuşken, Gülhane Hatt-ı Hümayun'un hazırlanmasında Mustafa Reşit Paşa etkili olmuştur. Mustafa Reşit Paşa, II. Mahmut döneminde Londra'ya elçi olarak gönderilmiş ve batı uygarlığını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Mustafa Reşit Paşa batı uygarlığı ile bütünleşme gereğine inanan bir devlet adamıdır. (Tanör, 2016: 78) Abdülmecit tahta çıktığında Mustafa Reşit Paşa'nın da etkinliği artmıştır. Ferman için padişahı ikna eden de odur. Fermanın hazırlanmasında iç ve dış etkenler vardır. Azınlık isyanlarının yaşanması, Avrupalı devletlerin azınlık haklarını bahane ederek Osmanlı iç işlerine karışması ve Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyan halinde olması bu dönemde yaşanan en büyük sorunlardır. Mustafa Reşit Paşa tüm vatandaşların doğal hakları güvence altına alınıp, kaynaşmış bir Osmanlı toplumu yaratıldığında bu sorunların çözülebileceğini düşünmüştür. Ferman, Gülhane Parkında Mustafa Reşit Paşa tarafından halka okunurken, devlet idarecileri, cemaat temsilcileri, yabancı elçiler hazır bulunmuş, ferman Avrupa devletlerine de resmen bildirilmiştir. Bu durum fermanın yayınlanmasında Avrupa'nın da etkili olduğunu göstermektedir.

Fermanın içeriğinde üç temel nokta vardır: Hükümdar kendi iradesinin sınırlandırılmasını kabul etmiştir. Can, mal ve namus güvenliği padişahın lütfu olmaktan çıkmış, yasal düzenlemelere bağlanmıştır. Yürütme yetkisi temel esaslara bağlanmıştır (Çavdar, 2013: 25). Bu özelliklere bakıldığında Tanzimat Fermanı'nın, Sened-i İttifak'tan farkı, hükümdar ile ayanlar arasında yapılmış bir sözleşme olmak yerine, hükümdarla hükümet arasında yapılıp, aynı zamanda ilan edilen kamuya ve Avrupalı devletlere de açıklanmış bir sözleşme olmasıdır (Berkes, 2002: 215).

Fermanın en önemli getirisi, halka temel haklarının verilmesi ve bu sayede modern devletin temel ilkelerinin oluşmasıdır. Fermanla iktidar kendi kendini sınırlamaktadır bu ferman bir anayasa değildir fakat anayasal döneme geçişte çok önemli bir adımdır. Hükümdar fermanla Müslüman, gayrimüslim herkesin eşit olduğunu bildirmiş, kişilerin can, mal ve namus güvenliğinin garanti altına alındığının, vergilerin adaletle toplanacağını, mahkemelerin halka açık yapılıp kadıların denetleneceğini, rüşvet ve iltimasın kaldırılacağını, kendisinin de yasalara uyacağını bildirmiş ve bu fermanla söz vererek bir anlamda kendisini de bağlamıştır. Bu sebeplerle ferman hukuk devleti olma yolunda önemli bir adımdır. Fermanla 17.yüzyıldan itibaren bozulan devlet düzeni yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır. Uygulamalarda keyfilik yerine "kanun" getirilmek istenmiştir. Bu ferman daha sonra yapılacak köklü değişiklikler için bir temel oluşturmuştur. Görülüyor ki Tanzimat Fermanı, ülkeyi içinde bulunduğu çöküş sürecinden kurtarabilmek için iyi niyetlerle hazırlanmış bir belgedir, fakat kendi içinde tutarsızlıklar ve eksiklikleri de barındırır. Fermanla Osmanlı Devleti'nin gerilemesinin sebebi olarak, şeriatın uygulanmaması gösterilmekte fakat yeni kanunlar çıkarılması da öngörülmektedir. Yeni kanunlar Avrupa örnek alınarak oluşturulduğu için burada bir çelişki oluşmaktadır. (Kuran,1997:136) Fermanla şeriate bağlılığın vurgulanma sebebi toplumda etkin bir rol oynayan ulema taifesini ürkütmemektir. (Tanör,2016:87)

Fermana yapılan eleştiriler, yaptırım ve güvenceler konusunda yoğunlaşmaktadır. Fermanın güvencesi yemindir. Bu sebeple Avrupalı Devletler fermanı bir "vaatler belgesi" olarak görmüştür. Fermanla sonra bu boşluğu kapatabilmek için birçok yenilik daha yapılmıştır. Bu yeniliklerin en önemlisi Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcısı olarak bilinen Islahat Fermanı'dır. Tanzimat Fermanı'ndaki boşluklar zamanla Avrupa ülkelerinin fermandaki maddelerin uygulanmasında denetleyici konumuna gelmelerine sebep olmuştur. (Berkes,2002:216) Tanzimat Fermanı, resmi gazete olan Takvim-i Vakayi'de yayınlanmış, taşra yöneticilerine de ayrı ayrı iletilmiştir. Halkın tepkisine bakacak olursak; eşitlik beklentisi içinde olan Hıristiyan uyruklular fermana daha olumlu baktığı söylenebilir. Her dinden tebaanın eşitlik ilkesine, mutaassıp Müslümanlar tepki göstermekte gecikmemiştir. Mekke şerifi ve çevresindeki ulemalar Tanzimat bürokrasisini "küfür" ile suçlamışlardır. (Ortaylı,2011:107)

Bir süre sonra gayrimüslim tebaada hakların yetersizliği ve uygulanmayışından yakınmaya başlayacaktır ve daha fazla hak talebi ile azınlık isyanları artarak devam edecektir. Avrupalı Devletler ise zaten belgenin yaptırımı olmadığından yakınmaktadır. Tüm eleştirilere rağmen, anayasal içeriği açısından Tanzimat Fermanı, Osmanlı demokratikleşme süreci için kilometre taşıdır. Hukuk Devleti olma yolunda ilk bildirimdir.

2.3. Islahat Fermanı (1856)

Tanzimat Fermanı'nda vaat edilen reformların gerçekleşmemesi Avrupalı Devletlerin Osmanlı üzerine yaptıkları baskıyı arttırmıştır. Tanzimat Fermanı'nın uygulanabilmesi için 1850'den sonra yeni ıslahat bildirgeleri yayınlanmıştır. Bunların içinde en önemlisi 1856'da yayınlanan "Islahat Fermanı"dır. 1853 yılında Rusya Kudüs'te yaşayan Ortadoks'lara haklar talep etmiş ve Osmanlı Devleti bunu kabul etmeyince Rusya ile Kırım Savaşı yaşanmıştır. Savaşta İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ni desteklemiş, Osmanlı Savaştan galip devlet olarak çıkmıştır. Savaş sonunda imzalanan Paris Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin galip mi, mağlup mu olduğunu sorgulatar niteliktedir. Antlaşmada Osmanlı Devleti, Avrupalı Devletler hukukundan yararlanacaktır hükmü ile Osmanlı Avrupalı devlet sayılmış ve toprak bütünlüğü Avrupalı Devlet'lerin garantisi altına alınmıştır fakat Osmanlı bu hükmü kabul ederek kendi toprak bütünlüğünü koruyamayacak güçte olduğunu da kabul etmektedir. Diğer taraftan İngiltere ve Fransa'nın savaşta Osmanlı'yı desteklemesi bu devletleri Osmanlı üzerinde söz sahibi kılmaktadır. (Tanör,2016:95)

Yardımları karşılığında İngiltere ve Fransa'nın isteği azınlıklara haklar tanınmasıdır. Konferans sırasında, Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcısı gibi gösterilen aslında daha çok azınlıklara haklar tanıyan Islahat Fermanı yayınlanmıştır. Osmanlı Devleti, 1856'da yayınladığı Islahat Fermanı ile Kırım Savaşı sırasındaki Avrupa yardımının bedelini ödemiştir. (Ortaylı,2011:132)

Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı gibi anayasa benzeri nitelik taşımaktan çok oradaki vaatleri gerçekleştirmeye yönelik somut reformlardan oluşmaktadır. Islahat Fermanı ile daha önce Tanzimat Fermanında açık ifade edilmemiş olan din ve mezhep hürriyeti, gayrimüslimlerin siyasi hakları belirlenmiş ve bu konulardaki eksik görülen hususlar tamamlanmıştır. (Berkes,2002:216) Islahat Fermanı ile daha önce tanınan can, mal ve namus güvenliği ve gayri Müslimlerin sahip olduğu dinsel özgürlükler bir kez daha güvence altına alınmıştır, bu yolda somut önlemlere başvurma sözü verilmiştir.(Imbert,1909:131) Dinsel topluluklar kendilerini yönetmeleri için cemaat meclisleri oluşturabilmeleri, okul, kilise ve hastane açma hakkı, din, vicdan ve ibadet özgürlüklerinin kesin olarak korunması, din ve mezhebenden dolayı kimsenin aşağılanmaması, kimsenin din değiştirmeye zorlanmaması, İslam dininden çıkanların idam ile cezalandırılmaması, Gayrimüslimlerinde eyalet meclislerine, Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliye'ye, bütün okullara ve askeri hizmete girebilmesi, mahkemelerde tanıklıklarının eş değerde sayılması, Gayrimüslimlere mahkemelerde kendi dinlerinde yemin etme hakkı, yeni ceza yasalarının yapılması, işkence ve angaryanın kaldırılması fermanında yer alan önemli maddelerdir. Fermanında özellikle ekonomik haklar dikkat çekicidir. Islahat Fermanı'nda temel amaç, Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında her yönden eşitlik sağlamaktır. "Osmanlılık" kavramından ilk kez burada bahsedilmektedir. Bu kavrama göre dini, dili, ırkı, mezhebi ne olursa olsun sınırlar içinde yaşayan herkes Osmanlı vatandaşıdır. Islahat Fermanı çeşitli yönlerden eleştirilere uğramıştır. Hatta Tanzimat Fermanı'nın ilanında en etkili isim olan Mustafa Reşit Paşa, Tanzimat Fermanı'nın gerekli her şeyi kapsadığı halde, bu ikinci belgenin gereksiz, aşırı ve devletin egemenliğine aykırı olduğunu savunmuştur. Gayrimüslimlere bu kadar hak tanınması Müslüman halkta tepkiye sebep olacak ve halk arasında çatışma yaşanacaktır. Bu belgenin uluslararası bir antlaşma metninde yer alması Avrupa'nın, Osmanlı iç işlerine karışma ihtimalini de yükseltmektedir. (Berkes,2002:217)

Ulema sınıfı da bu belgeden memnun değildir çünkü ferman şer'i esaslarına uygun değildir. Gayrimüslimlere bu kadar hak verilmesi, Müslümanlar arasında da tepkilere yol açmıştır. Fermanda yer alan "Gayrimüslimleri aşağılayıcı ifadeler kullanılmayacak" maddesi bile "Gâvura gâvur denmeyecek" şeklinde tepkilere sebep olmuştur. Müslümanlar kendilerini devletin sahibi olarak görmektedir ve devletin temeli şeriattır. Tepkilerin sebepleri bunlardır. Özellikle bu fermanda verilen ekonomik haklar ile gayrimüslimler arasında yükselen ve yabancı sermayeye aracılık eden yeni bir sınıf oluşmaktadır. Bu sınıf bir süre sonra ülke ekonomisini kontrol edebilecek duruma gelmiştir. (Tanör,2016:113) Gayrimüslimlerin özellikle ticaret ve sanayi alanında zenginleşerek güçlenmesi bir azınlık burjuvazisi oluşturmuştur. Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti'nin kendi inisiyatifini kullanarak hazırladığı bir yenileşme çabası iken, Islahat Fermanı daha çok dış baskıların sonucunda ilan edilen bir taviz belgesi olarak da yorumlanabilir. İlginç olan Islahat Fermanı'ndan gayrimüslim tebaanın da çok fazla memnun olmayışdır. Verilen haklar yetersiz bulunmuş ve ferman daha fazla hak talebini beraberinde getirmiştir. Tanzimat ve Islahat Ferman'ları bu süreçte Osmanlı Devleti'nin dağılmasına engel olamadığı gibi ulusal ve toplumsal tepkileri de hızlandırmıştır. Tanzimat dönemi yenilikleri Müslüman, gayrimüslim tüm tebaayı ilgilendirdiği için halkta genel bir ilgi uyandırmış ve farklı tepkilere sebep olmuştur. Müslümanlar, gayrimüslimlerle eşit haklara sahip olmaktan rahatsızdır ve düzenlemelerin şeriata aykırı olduğu düşünmektedirler. Gayrimüslimler özellikle askerlik ile ilgili düzenlemelere tepki göstermektedir. Avrupalı devletler ise hakları yeterli bulmamaktadır. (Karal,1988:185) Tanzimat Dönemi'ndeki çabaların başarılı olamaması Osmanlı Devleti'nin yapısı ile ilgilidir. Yüzyıllardır ümmet ideolojisine dayalı bir teokratik devlette, modern yasalar getirmek çatışmalara ve ikiliklere neden olmuştur. Osmanlılık düşüncesi ile bir "Osmanlı milleti" yaratma çabası hem azınlıkların daha fazla hak talebi hem de Avrupalı Devletlerin her seferinde verilen hakları yeterli bulmayarak iç işlere karışması sonucunda işe yaramamıştır. Bu dönem hukuksal ve siyasi alanda ikiliklerin yaşandığı, aksak bir çağdaşlaşmayı, sosyal ve ekonomik alanda ise yarı sömürgeleşmeyi ifade eden bir dönemdir. (Tanör,2016:120)

2.4. Genç Hürriyetçiler (Yeni Osmanlılar)

II. Mahmut dönemindeki radikal reformlar ve Tanzimat Dönemi yeniliklerinin en önemli getirisi, Osmanlı Devleti'nde asker ve sivil aydın bir tabakanın oluşmasıdır. Tanzimat Dönemi'nin sonlarına doğru özellikle 1860'lı yıllardan itibaren "Yeni Osmanlılar" hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hareketin ortaya çıkmasında en etkili kişi şair Şinasi Efendi'dir. Şinasi Efendi, Avrupa'ya öğrenim görmesi için gönderilen gençler arasındadır ve Paris'te öğrenim gördüğü yıllar içinde o dönemim Fransa'sında tüm siyasi akınlar ve olaylardan etkilenmiştir. Ülkeye döndüğünde özellikle gazeteler aracılığı ile ilerici düşüncelerini yaymaya başlamıştır. Şinasi önce "Tercüman-ı Ahval" gazetesinde çalışırken daha sonra kendi gazetesi olan "Tasvir-i Efkâr"ı kurmuştur. Bu gazete Şinasi yazıları ile ulus, özgürlük, kamuoyu gibi kavramlardan bahsetmektedir. Ülke meselelerinde halkın da yorum yapma, çözüm önerme hakkı olduğunu belirterek "kamuoyu" kavramını ortaya koymaktadır. "Tasvir-i Efkâr" gazetesi kısa sürede aydınların toplandığı bir merkez haline gelmiştir. Şinasi Yeni Osmanlı hareketinde ideolojiyi oluşturan kişidir. Batı kurumlarının ülkeye getirilmesi ile dağılma ve

çöküşün engellenebileceğini düşünmektedir. Şinasi batı kurumlarını kastederken burjuvaziye özgü demokratik kurumları ima etmektedir. (Çavdar,2013:31)

Avrupa’da demokratikleşme hareketlerinde burjuva sınıfı ve bu sınıfın hak talepleri önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti’nde kopyala yapıştır sistemi ile kurumların alınması ne çöküşü engelleyebilecek ne de beklenildiği gibi bir anda demokratikleşmeyi sağlayabilecektir. Avrupa’da, aristokratlara karşı mücadele eden burjuvalar liberal düşüncenin oluşmasında etkin rol oynamıştır fakat Osmanlı Devleti’nde ne böyle bir sınıfsal yapı vardır ne de benzer bir süreç yaşanmıştır. Batıdan fikir akımları gelirken aynı zamanda sömürü de gelmektedir. Tüm bunlar demokrasi sürecinin halka inmesine engeldir. Bu dönemde Şinasi kadar etkin olan bir diğer isimde Namık Kemal’dir. İlerleyen süreçte Mustafa Kemal’de onun fikirlerinden etkilenecek ve Namık Kemal için “Türk Milletinin yüzyıllardır beklediği ses” diyecektir.

Namık Kemal ile beraber “Hürriyet”, “Vatan”, “Devrim” sözcükleri anlam kazanmaya başlamıştır. “Hürriyet” sözcüğü yalnızca köle olmama durumunu anlatırken, Namık Kemal ile beraber siyasi bir anlam kazanmaya başlamıştır (Akşin,2014:35). “Vatan” kelimesi ise yine siyasi bir anlam kazanmaya başlamış, gerekirse uğruna can verilecek toprak anlamını almıştır. Namık Kemal’in yazdığı “Vatan yahut Silistre” isimli dört perdelik tiyatro sahnelenmeye başladığında halkta vatanseverlik ve kahramanlık duygularını harekete geçirmiş ve gösterilere sebep olmuştur. “Vatan” sözcüğüne Namık Kemal’in kattığı anlam burada da görülmektedir. Vatan ve hürriyet şairi Namık Kemal’in;

“Ne efsunkar imişsin ey didar-ı hürriyet

Esiri aşkın olduk gerçi kurtulduk esaretten”

Dizelerinde “Hürriyet” kavramının da siyasi bir anlam kazandığını görmekteyiz. Namık Kemal, batılılaşmayı İslam ile bağdaştırmaya çalışmıştır. Bu şekilde egemen ideoloji olan “İslamcılık” ile de çelişmeyerek batılılaşma fikrine meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır. Bu süreçte etkin olan bir başka isim de Ali Suavi’dir. Onun gazetesi olan “Muhbir” yayınlandığı andan itibaren milli bir meclis düşüncesini ortaya atmıştır. Bu süreçte özel gazeteler ve basın fikirlerin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. 1860’lı yılların ilk yarısında basın yoluyla bir dönüşüm yaratılmaya çalışılmış fakat bir örgütlenme olmadan sadece basınla düşüncelerin eyleme geçemeyeceği kısa sürede anlaşılmıştır. (Çavdar,2013:31) Önce “Yurtseverler Birliği” adı altında bir örgüt oluşturulmuş daha sonra bu örgüt “Yeni Osmanlılar” adını almıştır. (Tanör,2016:123) Bu örgüt Avrupa’da “Jön Türkler” yani Genç Osmanlılar olarak tanınmaktadır. “Genç” kavramı önemlidir çünkü bu sözcük o dönemde Fransız İhtilali’nin yaydığı özgürlük, eşitlik kavramlarına bağlılığı ve monarşi karşıtlarını ifade etmektedir. (Akşin,2014:35) Yeni Osmanlılar ile beraber artık parlamento, anayasa, halk kavramları tartışılmaya başlanmış ve meşruti rejime giden yolu “Yeni Osmanlılar” açmıştır.

3. MONARŞİ’DEN MEŞRUTİYET’E

3.1. I. Meşrutiyet (1876)

Yeni Osmanlılar hareketi ve bu hareketin öncülerinin basın yolu ile halka inmesi, ülkede bazı sorunların tartışılabilmesine olanak sağlamıştır. 1860’lardan itibaren aydınlar

arasında imparatorluğun çöküş nedenleri tartışılmaktadır. Azınlık isyanlarının artarak devam etmesi Avrupa'nın iç işlere müdahale etmesi dış borç alınması ile Avrupa'ya bağımlılığın artması Padişah Abdülaziz'in keyfi tutumları en çok tartışılan sorunlardır. Tanzimat çabaları başarısız olmuş ve dönemin aydınları yeni çözüm yolları aramaya başlamıştır. Aydınlar çözüm olarak padişahın yetkilerinin de üzerinde bir yasa bulunmasını, kamusal özgürlüklerin artmasını ve padişahın denetlenmesi gerektiğini savunmaya başlamışlardır. Devletin çöküşünü engellemek için çözüm olarak anayasalı bir yönetim ve halkın da temsil edildiği bir meclis açılması görüşü ortaya çıkmaya başlamıştır. Aydınlar göre sorunların çözümü meşruti bir yönetimdir fakat bu geçiş kolay olmayacaktır. Yeni Osmanlılar henüz bu değişimi yapabilecek güçte değildir. Böyle büyük bir değişim için bürokrasi, ordu ve ulemanın da desteği gerekmektedir. Önce büyük halk gösterileri yapılarak medrese öğrencilerinin de eylemleri ile Abdülaziz sadrazamı değiştirmek zorunda kalmıştır, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa azledilmiş yerine Mütercim Mehmet Paşa atanmıştır. Şeyhülislam değiştirilmiş ve Seraskerliğe Hüseyin Avni Paşa getirilmiştir. Meşrutiyetin ilanında en etkili isim olan Mithat Paşa'da vekiller heyetine atanmıştır. Böylece gerekli olan bürokrasi, ordu ve ulema desteği sağlanmıştır. (Karal, 1988:1-7)

Bu hükümet kurulduğu andan itibaren Abdülaziz ile gerginlik içindedir. Abdülaziz her fırsatta bu atamaları kendi isteği ile yapmadığını belirtmektedir. 1876 Mayısında bir darbe ile Abdülaziz tahttan indirilmiştir. Bu darbe Mithat Paşa'nın da bulunduğu gizli bir kurul tarafından planlanmıştır fakat şeyhülislam, harbiye öğrencileri, topçu birlikleri ve donanma da bu hareketin içindedir. (Tanör,2016:125) Osmanlı tarihinde daha önce de tahttan indirilen birçok padişah vardır fakat genellikle yenilik yapmak isteyen padişahlar tahttan indirilirken bu kez ilk defa yenilik yapmak istemeyen bir padişah tahttan indirilmektedir. Bu gelişme dikkat çekicidir. Darbe sonrasında tahta V. Murat getirilmiş fakat kısa bir süre sonra akli dengesi bozuk olduğu düşünüldüğü için şeyhülislam fetvası ile o da tahttan indirilmiştir. Veliht II. Abdülhamit, Mithat Paşa ile yaptığı görüşme sonucunda aydınlara meşruti rejimi ilan etme sözü verilince onların desteği ile tahta çıkarılmıştır. 1876 yılında Osmanlı Devleti'nde ilk kez anayasa ilan edilmiş ve Osmanlı Devleti'nde meşruti rejime geçilmiştir. Meşrutiyetin ilanında asker, bürokrat ve ulema işbirliği etkili olmuştur. Burada askeri gücün yeniden iktidar değişikliğinde etkili olmaya başladığı görülmektedir fakat bu kez askeri güç yeniçeriler değil modernleştirilen ordudur. Asker, ulema işbirliği Osmanlı Devletinde her dönem görülmüştür fakat yeni bir güç olan bürokrat sınıfı Tanzimat Dönemi'ndeki yeniliklerin getiricisidir. (Tanör,2016:126) Meşrutiyetin ilanında iç dinamiklerin yanında dış gelişmelerde önemli etkindir. Bu süreçte Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açma hazırlığındadır. Sırp isyanları ve bağımsızlık talepleri, Balkanlar'da hızla genişleyen Slav isyanları Avrupalı Devletleri de harekete geçirmiş ve onların ıslahat talebiyle Balkanlar'da yapılacak düzenlemeleri görüşmek için 23 Aralık 1876'da Tersane Konferansı toplatılmıştır.

Meşrutiyetin ilanının konferansın toplandığı gün yapılması tesadüf değildir. Osmanlı Devleti bu sayede Avrupalı temsilcilere Osmanlı halkına temsil edilme hakkı verildiğini, tüm tebaanın hak ve hürriyetlerinin garanti altına alındığını göstermeye çalışmış ve bu sayede konferanstan olumlu sonuç alacağını düşünmüştür. Doğrusu Avrupalılar bu durumdan çok da etkilenmemiş Bosna Hersek ve Bulgaristan'ı özerkliğe doğru götürecek geniş bir ıslahat planı

ortaya koymuşlardır. Osmanlı Devleti bu istekleri kabul etmeyince konferans dağılmıştır. (Karal,1988:27)

Konferans sırasında Osmanlı Hariciye Nazırı Saffet Paşa söz alarak Osmanlı halkının ilan edilen meşrutiyet sayesinde kendi yönetimini üstlendiğini ve konferansa gerek kalmadığını belirtmiştir. (Akşin,2014:41) Konferanstan olumlu sonuç çıkmayınca Rusya ile savaş başlamıştır. Bu savaş tarihe 93 Harbi olarak geçmiştir. Anayasa metni bu koşullar içinde hazırlanmış ve anayasayı Tersane Konferans'ına yetiştirme zorunluluğundan Mithat Paşa aceleci davranmış bu sebeple anayasa aydınların hayal ettiği gibi çok ta demokratik olmamıştır. İç ve dış gelişmeler birlikte düşünüldüğünde Kanun-i Esasi'nin ilanı ile Meşrutî rejime geçiş, milli bir ayaklanma ya da devrim niteliğinde değildir fakat diğer taraftan Sened-i İttifak ya da Tanzimat Fermanı gibi padişah tarafından yapılan bir lütuf gibi de değildir.

Kanun-i Esasi'nin ilanında bürokrat ve asker zorlaması vardır, Tanzimat Dönemi'nden itibaren oluşan özgürlük düşüncesi Meşrutiyetin ilanı için itici güç olmuştur. (Tanör,2016:127)

3.2. Kanun-i Esasi'nin Nitelikleri

Kanun-i Esasi, Mithat Paşa'nın II. Abdülhamit ile yaptığı görüşmeler ve pazarlıklar sonucunda ilan edilmiştir. Anayasanın adı bile bu pazarlıklar ve kavram kargaşası sonucunda belirlenmiştir. Padişah bir "Meclis-i Umumi" kurulacağını vaat etmektedir. Bu süreçte ulema da böyle bir meclisin İslam'a aykırı olmadığını ispatlamaya çalışmaktadır. Kur'an ayetleri, hadislerden alınan parçaları ile "Meşveret" yani danışma usulünün İslamiyet'te de bulunduğu ispatlanmaya çalışılmaktadır. (Berkes,2002:321) Görülüyor ki anayasanın İslam'a uygun olduğu yeteri kadar anlatılmadıkça, ulemanın desteği alınmadıkça istenilen değişiklikler yapılamayacaktır. Anayasa taslağını oluşturmak için 28 üyeden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Komisyonda ağırlıklı olarak sivil bürokratlar ve ulemalar bulunmaktadır ayrıca Harbiye Komutanı da komisyondadır. (Tanör,2016:133) Komisyon üyelerinin de gösterdiği şey Meşrutiyetin ilanında asker, bürokrat ve ulema sınıfının etkili olduğudur. Komisyon üyeleri arasında liberal reformist bir kanat ve padişahın haklarını savunan tutucu bir kanat vardır. II. Abdülhamit'te ağırlığını koyduğu için hazırlanan anayasa padişahın büyük yetkilerini sınırlayamamış ve padişah yine önemli ayrıcalıklar elde etmiştir. Ortaya çıkan anayasa metni reformist aydın tabaka için hayal kırıklığı oluşturmuştur. Anayasa metninin bu süreçte toplanacak olan Tersane Konferansı'na yetiştirilmesi zorunluluğu da II. Abdülhamit'in istediği ayrıcalıkları almasına yardımcı olmuştur. II. Abdülhamit'in aldığı en önemli ayrıcalık anayasada yer alan 113. Maddedir. Bu madde ile padişaha olağan üstü durum ilan etme yetkisi veriliyor ve bu durumda sakıncalı görülen kişileri sürgün etme hakkı tanınıyordu. Anayasa hazırlanırken bu madde üzerinde çok fazla tartışmalar çıkmış fakat Mithat Paşa zaman kaybı olmasın diye bu maddeyi padişahın istediği gibi kabul etmiştir.(Çavdar,2013:46) İlerleyen süreçte tam da bu madde ile en ağır cezayı Mithat Paşa olacak en büyük faturayı yine kendisi ödeyecektir.113.madde tüm aydın reformistlerin tasfiye edilmesi için gerekçe olarak kullanılacaktır. Kanun-i Esasi'nin en olumsuz özelliği 113 maddedir fakat yasama meclis olan Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan olumlu özellikler ve getirilerdir. Özellikle Heyet-i Mebusan seçimle oluşturulan ilk meclis olması açısından önemlidir. Heyet-i Mebusan üyeleri her elli bin erkek nüfusa bir temsilci olacak şekilde

oluşturulmuştur ve üyeler dört yıl için seçilir. Bu durum milletin de temsil yoluyla kısıtlı da olsa egemenlik hakkı olduğunu göstermektedir fakat burada Heyet-i Ayan'ın varlığından da bahsetmek gerekir. Bu heyet üyeleri padişah tarafından atanır ve Heyet-i Mebusan'da görüşülen bir yasayı padişahın haklarına uygunluk açısından denetler, eğer uygun görülürse tasarı kabul edilir, uygun görülmez ise reddedilir. Bu durumda Heyet-i Ayan, Heyet-i Mebusan'ın yetkilerini sınırlamaktadır. Heyet-i Mebusan yasama konusunda tam bir serbestliğe sahip değildir. (Tanör,2016:141) Anayasanın bu özelliklerine bakıldığında halkın tam olarak temsil edildiğini ve yönetime ortak olduğunu söylemek güçtür. Bir başka olumsuz özellik de hükümetin padişaha karşı sorumlu olmasıdır. Sadrazam, şeyhülislam ve vekiller padişaha karşı sorumludur ve bu görevliler her an padişah tarafından görevden alınabilir. Ayrıca padişah, hükümeti ya da vekilleri değiştirebilir ve mebusan meclisini de fesh edebilir. Tüm bu haklar padişahı mebusan meclisi üzerinde tehdit unsuru durumuna getirmektedir. (Tanör,2016:143) Osmanlı Devleti'nde büyük umutlarla ilan edilen meşrutiyet aslında tam olarak meşruti bir rejim olamamıştır. Padişahın büyük yetkileri sınırlandırılmamış, vekillerin kanun önerme hakları çok dar tutulmuş, yürütme gücü tümüyle padişahın denetiminde olmuş ve hükümet padişaha karşı sorumlu tutulmuştur. Mecliste siyasi grupların ve partilerin bulunmayışı da muhalefet oluşmasını ve farklı fikirlerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu dar yetkilerle ilk parlamento çalışmalarına başlamıştır. Bir yıla yakın görev yapan meclisin dar yetkilere rağmen ve savaş sürecine olunmasına rağmen birçok sorunla ilgilendiği görülmektedir. Meclisin önemli özelliklerinden biri de farklı milliyet, din ve mezheplerden gelen kişilerin temsil edilmesidir. Gayrimüslimlerin temsil edilme oranı azımsanacak gibi değildir. Mecliste gayrimüslimler 1/3'ün üzerinde temsil edilmektedir. Gerçi bu durum da tepkilere yol açmıştır. Din ve mezhep ayrımının siyasal ve kamusal alandan çıkarılması çabaları bir süre sonra meclisin azınlıklara hizmet eden bir meclis olarak suçlanmasına neden olacaktır. Eksik yönlerine rağmen, meclis umulduğundan daha iyi çalışmıştır. Mebuslar sınırlı haklarına çok iyi sahip çıkmış, ülke sorunları ile ilgilenebilmişlerdir. Zaman zaman hükümeti ve padişahı da sert bir şekilde eleştirmişlerdir.

3.3. Monarşiye Geri Dönüş ve II. Abdülhamit İstibdadı

Mebusan meclisinin eleştirel tavrı padişahı tedirgin etmiştir. Bu süreçte Rusya ile 93 Harbi devam etmektedir ve Rus orduları neredeyse İstanbul'a girmek üzeredir. Padişah savaşı da bahane ederek, var olan olağan üstü durum nedeniyle 14 Şubat 1878'de meclisi "tatil" etmiştir.(Armaoğlu,1983:45) Tatil edilen meclis bir daha toplantıya çağırılmamış ve Kanun-i Esasi'de fiilen ortadan kalkmıştır. Bundan sonra 30 yıl boyunca II. Abdülhamit'in mutlakıyetçi yönetimi egemen olacaktır. Meclisin kapatılması ve Kanun-i Esasi'nin fiilen ortadan kaldırılmasına ne halk, ne asker ne de aydın sınıf tepki gösterememiştir. Halkın tepki göstermemesi, demokrasi fikrinin halk tarafından tam olarak benimsenmediğini gösterir. Nihayetinde meşrutiyetin ilanı halk hareketleri ile gerçekleşmemiştir. Halk kendini temsil eden meclis kapatılırken duruma seyirci kalmıştır. Ordu savaşındaki başarısızlıkların yükü altında ezilmektedir, çok zor ve kanlı bir savaşın içinde bulunulması askerinde tepki göstermesini engellemiştir. Rus ordularının başkente kadar girmiş olması dönemin en önemli sorunudur ve böyle bir ortamda en önemli mesele "devlet bekası" olduğu için meclisin kapatılmış olması gündem dahi yaratmamıştır. Yani padişah açısından bakıldığında meclisin kapatılması için çok iyi bir zamanlama seçilmiştir. Mutlakıyete geri dönüş ile beraber II.

Abdülhamit başta Kanun-i Esasi oluşturan aydınlar olmak üzere, tehdit olarak algıladığı her kesimi tasfiye etmiştir. Bu süreçte en ağır ceza Kanun-i Esasi'nin mimarı Mithat Paşa'ya düşmüştür. Mithat Paşa ve çevresindekiler sürgün edilmiş ve Mithat Paşa sürgünde ölmüştür. (Berkes,2002:335)

Ordu kanadını temsil eden Süleyman Paşa, 93 Harbindeki yenilgiden sorumlu tutularak sürgün edilmiş ve sürgünde ölmüştür. II. Abdülhamit Dönemi tarihe "İstibdat" dönemi olarak geçmiştir. İstibdat kelimesinin asıl karşılığı "başı başına olma, bağımsız olma"dır fakat hükümdarın istibdadı dendiği zaman, kendisi dışında hiçbir gücü tanımama, meşrutiyet yanlılarını susturma, sindirme, özgürlükleri yok etme şeklinde kullanıldığı için, istibdad baskı ve yasak dönemi olarak hafızalarda yer etmiştir. İstibdat dönemi boyunca jurnalcilik yaygınlaşmış ve bir "koru devleti" kurulmuştur. (Tanör,2016:161) Amcası Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde bürokrasi – ulema – asker sınıfları etkili olduğu için II. Abdülhamit'in en büyük korkusu bu çevreler olmuştur. Bu sebeple en fazla baskıyı bu üç çevreye uygulamıştır. II. Abdülhamit istibdat rejiminin asıl dayanağını halka dayandırmıştır. Allahın yeryüzündeki gölgesi olan halifeye itaat eden kaderciler halk tabakaları II. Abdülhamit'in en önemli gücüdür. İstibdat Döneminde "halife padişah" imajı ön plana çıkarılmış ve devletin resmi ideolojisi "ümmeçilik" üzerine kurulmuştur. II. Abdülhamit dindar bir halife, İslam dünyasının lideri olarak iç ve dış siyasette güç kazanmaktadır. Bu tutum ise halka çekici gelmektedir. Halk II. Abdülhamit sayesinde Avrupalı Devletlerden bağımsız, kendi başına ayakta duran ve tüm İslam âlemini birleştirip gerekirse tüm Avrupa'ya kafa tutabilecek güçte bir devlet haline geldiğini zannetmektedir. Halk ile din bağı kurulmasında tarikatlar ve zaviyeler büyük rol oynamıştır. (Berkes,2002:343) II. Abdülhamit döneminde demokrasiye vurulan en büyük iki darbe jurnalcilik ve sansürdür. Bu dönemde gizli polis örgütlerine çok önem verilmiş ve halk şüpheli durumları saraya bildirmesi için teşvik edilmiştir. Böylece jurnalcilik yaygınlaşmıştır. Dönemin korku devleti olarak adlandırılması bu sebeptendir. Basına uygulanan sansür ile birçok gazete, dergi kapatılmış, çoğu kelime kullanılamaz olmuştur. Hürriyet, millet, vatan, isyan, rüya, kıyam gibi birçok kelime bu dönemde sakıncalı bulunmuştur. Basım hatası sebebi ile devletin resmi gazetesi olan Takvim-i Vakay-ı dahi kapatılmıştır. (Berkes,2002:350)

İstibdat Döneminde olumlu gelişmeler de vardır. Bunlardan biri demiryolu yapımının hızlanmasıdır ki bu yabancı sermaye ile yapılmış olmasına rağmen etkileşimi hızlandıran bir gelişmedir. Bir diğer olumlu gelişme II. Abdülhamit döneminde birçok okul açılmış olmasıdır. Aslında II. Abdülhamit'in açtırdığı bu okullar kendi istibdat rejiminin de sonunu getirmiştir. Bu okullarda yetişen aydınlar II. Abdülhamit'e karşı oluşan muhalefeti de hızlandırmıştır. Yurt dışında bulunan aydınlar da II. Abdülhamit'e karşı oluşan muhalefete katılmışlar, meşrutiyeti yeniden getirebilmek için gizli dernekler oluşturulmuştur. Bunların en önemlisi İttihat-ı Osmaniye Cemiyeti'dir. Bu cemiyet daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacaktır. Bu gizli örgütler, Tıbbiye ve Harbiye gibi askeri okullarda oluşmaya başlamış, kısa sürede Bahriye, Mülkiye, Baytariye, Mühendishane gibi okullarda da yaygınlaşmıştır. İstibdat karşıtı bu örgütlerin özellikle askeri okullarda oluşmaya başlamasının temel nedeni bu okullarda diğer okullara kıyasla daha çağdaş bir eğitim verilmesi ve özellikle yabancı dil öğretilmesidir. (Çavdar,2013:61)

İçte ve dışta II. Abdülhamit'e karşı mücadele hızlanmış, özellikle İttihat ve Terakkicilerin yürüttüğü mücadele ve Rumeli'de başlattıkları ayaklanma sonucunda II. Abdülhamit anayasayı tekrar yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. Böylece 23 Temmuz 1908'de ikinci kez meşrutî rejime geçilmiştir. Padişah buna razı olduğu için tahtta kalabilmiştir. II. Meşrutîyetin ilanı diğer demokratikleşme hareketlerinden farklıdır. En önemlisi ilk defa tabandan yukarı bir baskı sonucunda haklar alınmış ve meşrutîyet zorla ilan edilmiştir. Bu kez anayasa padişahın gelen bir lütuf değildir, kazanılmış haktır. II. Meşrutîyet bir saray darbesi değil toplumsal tabana oturan bir harekettir. Dış baskı sonucunda ilan edilmemiştir, içerden gelen itici bir güç vardır. II. Mahmut döneminden itibaren başlayan fikir akımları ve aydınlanma tam olarak II. Meşrutîyet döneminde meyvesini vermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Yeni Osmanlılara göre daha örgütlü hareket etmiş ve 1909 değişiklikleri ile hükümdarın yetkileri ciddi anlamda sınırlandırılmış, egemenlik hakkı ve egemenliğin kullanımı padişah ve millet arasında paylaşılmıştır. Milleti temsil eden ve yetkileri artırılmış bir parlamento ile meşrutî anayasal bir düzene geçilmiştir. (Tanör,2016:219) Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu II. Meşrutîyet dönemindeki ortamda yetişmiştir, II. Meşrutîyet süreci Cumhuriyet Dönemi'ne uzanan bir köprüdür. (Koçak,2012:43)

SONUÇ

“Demokrasi” Türkiye’de hala üzerinde çok fazla konuştuğumuz fakat içini dolduramadığımız, aradığımız, bulduğumuzu zannedip aslında ne kadar uzak olduğumuzu hissettiğimiz bir kavram. Toplumlar demokrasiye kavuşmak için çok büyük mücadeleler vermiştir fakat Türk toplumunda Cumhuriyet Dönemi de dâhil böyle büyük bir mücadeleye rastlanmamaktadır. Çoğunluğun sesi, çok sesliliği bastırıyorsa ve “demokrasi” denilince akla sadece çoğunluk geliyorsa bu kavram ile ilgili hala özümseyemediğimiz bir şeyler var demektir. Türkiye’nin uzun ve sancılı bir süreci olan demokratikleşme yolculuğunda gelinen noktayı anlayabilmek için, yolculuğun başladığı sürece dönmek ve Osmanlı demokratikleşme tarihini iyi anlamak gerekir. Türk tarihinde demokratikleşme, batılılaşmanın bir parçası olarak zorunluluktan dolayı ortaya çıkmıştır. Haklar çoğu zaman egemenliğin kaynağı olan padişahın lütuf şeklinde gelmiş ve halk çoğu zaman kendi haklarının bile farkında olmadan duyarsız kalmayı tercih etmiştir. Bu durumun en önemli sebebi demokratikleşme hareketlerinin tabandan gelen bir baskı ile gerçekleşmemesidir. Başka bir sorundan fikir akımlarının geldiği batıdan aynı anda sömürünün de gelmesidir. Tamda bu noktada halkta direnç de oluşmuş, çoğu zaman demokratikleşme çabaları da “gâvurlaşma”, “dinsizleşme” olarak algılanmıştır. Bu sebeplerle demokrasi fikri ve getirileri tabana yayılmakta zorlanmıştır.

Osmanlı Devleti, azınlıkları devlet bünyesinde tutmak, dış baskıları azaltmak için demokratikleşmek zorunda kalmıştır. Sınıfsal bir mücadele ve bir hak talebi yoktur. Demokrasi aynı zamanda eşitlik ve özgürlük demektir. Türk demokratikleşme tarihinde en çok eksik kalan bireysel özgürlükler ve bu özgürlüklerin korunması konusudur. Yapılmaya çalışılan tüm demokratikleşme hareketlerinde dinamikler dışsal kaynaklı olmuş kamuoyu bu hareketlerin içinde yer almamış ve talepkâr da olmamıştır. Kamuya indirgenemeyen demokratikleşme hareketleri ise kalıcı olamamıştır.

KAYNAKLAR

- AKŞİN, S. (2014). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- ALTUN, F. (2005). *Modernleşme Kuramı*, Küre Yayınları, İstanbul
- ARMAOĞLU F. (1983). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- BERKES, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- ÇADIRCI, M.(2007). *Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme*, İmge Kitapevi, ANKARA
- ÇAVDAR, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitapevi, Ankara
- GÖZLER, K. (2008). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Kitapevi, Bursa
- IMBERT, P.(1909). *Osmanlı'da Yenileşme Hareketleri*, Çeviri: Adnan CEMGİL, Engin Yayıncılık, İstanbul
- KARAL, E.(1988). *Osmanlı Tarihi V. Cilt, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, ANKARA
- KARAL, E.(1988). *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, ANKARA
- KARPAT, K. (2009). *Osmanlı Modernleşmesi*, İmge Yayınları, Ankara
- KOÇAK, C. (2012). *Tarihçinin Eleği*, Timaş Yayınları, İstanbul
- KURAN, E. (1997). *Türk Çağdaşlaşması*, Akçağ Yayınları, Ankara
- KURAN, E. (1994). *Türkiye'nin Batululaşması*, Fikir Eserleri Serisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara
- ŞERİF, M. (1991). *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, İletişim Yayınları, İstanbul
- MUMCU, A. (1996) *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılap Yayınları, İstanbul
- ORTAYLI, İ. (2011). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul
- ROUSSEAU,J. (2010). *Toplum Sözleşmesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- TANÖR, B. (2016). *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- ÜLKEN, H. (2001). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Yıl/Year: 2017, Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 2

e-ISSN: 2149-1658

TÜRKİYE'DEKİ TEKNOPARKLARDA KADIN İSTİHDAMI

WOMEN EMPLOYMENT OF TECHNOPARKS IN TURKEY

Hasan UZUN

Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, huzun@firat.edu.tr

Gökçe CEREV

Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, gcerev@firat.edu.tr

Fatih SAVUK

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi SBE, Çalışma Eko. ve Endüstri İliş. Bölümü, fatihsavuk@gmail.com

Başvuru tarihi/Application date: 01.03.2017

Yayına kabul tarihi/Acceptance date: 03.11.2017

ÖZET

Kadın geçmişten günümüze daima çalışma hayatının önemli dinamiklerinden biri olmuştur. Kadının çalışma hayatındaki rolü, çalışma ilişkilerinde ortaya çıkan yapısal değişimlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Günümüzde çalışma hayatında ortaya çıkan önemli değişimlerden birisi de sektörel düzeyde istihdam değişim sürecidir. Hızlı teknolojik gelişmeler çalışanların istihdam alanlarını tarlalardan önce sanayiye daha sonra da hizmetler sektörüne çekmiştir. Bu değişimden etkilenen kadın işgücü, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın istihdamındaki değişime etki eden en önemli faktörlerden birisi de günümüzde kadının girişimci ve gelişimci ruhu ön plana çıkaran teknoparklardır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı; literatür ve mülakat teknikleri kullanarak, Türkiye'deki kadın istihdamının genel profilinin ortaya konması ve teknoparklarda istihdam edilen kadın çalışanların bu açıdan değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, İstihdam, Sektör, Değişim, Teknopark

ABSTRACT

Women have always been one of the important dynamics of business life from past to present. The role of women in the business life has been greatly affected by the structural changes that appear in work relations. One of the important changes that emerged in business life today is the change in the employment process at sectoral level. Rapid technological developments have switched the employment area of the workers from farms to industry first and then to the service sector. Affected by this change, women workforce became an important factor for sustainable development. One of the most important factors affecting the change in women employment is the techno parks; they enable women to bring their entrepreneurial spirit to the fore. The main aim of the research in this context is to determine the general facts about women's employment in Turkey and to evaluate the women employees at techno parks using literature and interview technique.

Keywords: Women, Employment, Industry, Change, Technopark

GİRİŞ

Teknolojinin karşı konulamaz dinamik yapısı zamanla yeni bir dönüşüme neden olmuştur. Tarım toplumundan endüstri toplumuna geçişte olduğu gibi, günümüzde de endüstri toplumu yerini enformasyon toplumuna bırakmıştır. Yeni teknolojilerin kullanılmaya başlandığı bu dönemde istihdam alanları da giderek farklılaşmaya başlamıştır. Tarihsel emek sürecinin gelişimi ve yaşanan teknolojik devrimlerin yarattığı bu değişikliklerden kadın istihdamı da önemli ölçüde etkilenmiştir.

Kadının çalışma hayatında kendine yer bulması ve ekonomik hayata katılım, enformasyon toplumunun getirdiği bir yenilik değildir. İkel toplumlardan günümüz toplumuna kadar kadın, çalışma hayatı içinde kendisine her zaman yer bulmuştur. Başlangıçta evinde ve tarlasında çalışan kadın, daha sonra fabrika ve üretim alanlarında yer almış; günümüzde ise hizmet sektöründe çalışmaya başlamıştır. Gelişen ve değişen bu düzen içerisinde kadın istihdamı sisteme paralel olarak hareketlenmiştir.

Tarihsel emek süreci içerisinde yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümler ve dünya ekonomisinin yapısal anlamda değişimi işgücü piyasalarının da yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu yeniden şekilleniş süreçlerinde kadın istihdamının durumu da yeni boyutlar kazanmıştır. Özellikle bilgi toplumunun kurumsal yansıması olan teknoparkların, çalışma hayatına getirdiği yenilikler (tam ve yarı zamanlı çalışma şartları, çalışanın kontrolü elinde bulundurduğu çalışma ortamları, kas gücü yerine zihin gücünün belirleyici olduğu çalışma şartları ile) kadın işgücü için yeni bir istihdam alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle günümüzde sosyo-ekonomik kalkınmaya doğrudan etkisi olan kadınların, teknoparklar bağlamında irdelenmesi her acıdan önemlidir.

Bu çalışma, iki temel bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, istatistiki veriler çerçevesinde Türkiye'de ve dünyada kadın istihdamının mevcut durum tespiti yapılmıştır. İkinci bölümde ise nitel bir çalışma ile Türkiye'de ki teknoparkların kadın istihdamı üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

1. DÜNYADA İŞGÜCÜ PİYASALARINDA KADININ KONUMU

Özellikle 1970'li yıllardan sonra kadın istihdamına yönelik yapılan çalışmalar artış göstermiş, emek piyasasını analiz eden araştırmacıların da inceleme konuları arasına girmiştir. Kapitalist sistemin yaygınlaşmasıyla birlikte, hızla sosyal değişime uğrayan gelişmekte olan ülkelerde yaşanan dönüşümler, kadın istihdamını da derinden etkilemiştir (Dedeoğlu, 2000: 139-140).

Kadınların çalışma nedenlerinin başında aileye ek gelir sağlama amacı bulunmaktadır. Ecevit'in de söylediği gibi kadınların iş gücüne katılımı kadın yoksulluğunun önlenmesi (2010:2), aile içindeki konumlarının iyileşmesinin (Özdemir vd., 2012: 115) yanı sıra aile içi ekonomik standardın da artmasına imkan vermektedir. Bununla birlikte kadının çalışma isteği eğitim seviyesiyle doğru orantılıdır. Kadınlarda eğitim seviyesi yükseldikçe meslek edinme, moral, motivasyon, kişisel tatmin, bağımsız bir kişiliğe kavuşma, yeni sosyal ilişkiler içinde olma ve geleceğini güvence altına alma gibi nedenlerle işgücü piyasasına katılım da artmaktadır. Buna bağlı olarak yapılan çalışmalarda özellikle son 20-30 yıllık dönemlerde gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranları ciddi ölçüde artışlar göstermiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmada 1945'li yıllarda erkeklere sorulan 'evli bir kadının eşi geçimini sağlayabileceği halde çalışmasını onaylıyor musunuz?' sorusuna evet cevabını verenlerin oranı %18 iken bu oran 1960'ların sonunda %50'lere çıkmıştır (Biçerli, 2007: 65). Kadınların zaman içerisinde giderek daha fazla şekilde çalışma hayatına katılmasıyla birlikte toplumsal hayatta daha fazla yer alıyor olması onların sosyal yaşamda birlikte var olma durumunu güçlendirecektir. Bununla birlikte güç dengeleri artık kadın lehine dönüşecektir. Aile hayatı daha demokratik olacak ve özgürlükçü birliktelikler ortaya çıkacaktır. Buna bağlı olarak birlikteliklerin, maddi temel ve mağduriyetler üzerine kurulmamış olması beraberinde sevgi ve saygıyı getirecektir. Bu da insanı ve toplumu güçlendirecek bir olgudur (Karabıyık, 2012:240). Öyle ki, kadın istihdamının artması, kadınları aile ve toplum içerisinde daha etkin bir konuma getirerek aile içi şiddet, ekonomik baskı gibi birçok problemin üstesinden gelmesine olanak sağlayabilir (Korkmaz vd., 2013:1849).

Dünya genelinde yaşanan ekonomik gelişme ve sanayileşmenin artışı ile birlikte tarımsal üretimde verimlilik artmıştır. Şehirlerde yeni sanayi kuruluşlarının açılması köylerden kentlere doğru hareketliliği hızlandırmıştır. Bu süreçte toplumların tüketim kalıpları değişmekte, yaşam standardı yükselmekte ve daha önce evde üretilen çoğu üretim ve tüketim maddesini piyasadan alma eğilimi artmaktadır. Bütün bu yaşanan değişikliklerle birlikte kadınların işgücüne katılımları da artmıştır (Karabıyık, 2012: 233). Tablo 1'de ILO verileri üzerinden 2014 yılına ait dünyanın büyük ekonomilerinde kadının işgücüne katılım oranları verilmiştir.

Tablo 1. 2014 Yılında Seçili Ülkelerde Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (%) (15+yaş)

Ülke	Kadının İşgücüne Katılım Oranı(%)	Ülke	Kadının İşgücüne Katılım Oranı(%)
ABD	57	Birleşik Krallık	57
Çin	64	Rusya	63,3
Japonya	49,2	Brezilya	48,2
Almanya	54,8	İtalya	40,1
Fransa	51,8	Kanada	61,6

Kaynak: www.ilo.org

Tablo 1 verileri incelendiğinde dünyanın en büyük ekonomilerinin kadının işgücüne katılımı konusunda, daha önce de belirttiğimiz yüzde 50 sınırında oldukları görülmektedir. Kadının işgücüne katılımı %64 oranı ile en çok Çin'de ortaya çıkarken, son dönemde ciddi ekonomik sorunlarla uğraşan İtalya'da bile bu oran %40 bandında oluşmuştur. ABD'de ise kadının işgücüne katılım oranı %57 oranında şekillenmiştir.

Tablo 2'de ise kadının işgücüne katılım oranları Dünya Bankası verilerine göre 2006-2014 yılları arasında ve dünyadaki bölgelere göre verilmiştir. Bu verilere göre; ilk olarak Türkiye'nin katılım oranlarının Dünya genelinden uzak, Ortadoğu ve Kuzey Afrika verilerine yakın olduğu söylenebilir. 2015 yılı itibariyle, Türkiye'de %31,5 olan kadın işgücüne katılım oranı, AB üye devletlerinde ortalama %50,8 ve OECD ülkelerinde ise ortalama %50,9 şeklinde gerçekleşmiştir. Buna göre Türkiye kadınların işgücüne katılımı açısından üye olmaya çalıştığı Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinin ortalamasının çok altında yer bulmuştur (World Bank Database, 2015).

Tablo 2. Dünyada Bölgelere Göre Kadınların İşgücüne Katılma Oranları (%) (15+ yaş)

	2006	2010	2011	2012	2013	2014
Dünya	51,7	50,4	50,3	50,2	50,3	50,3
Doğu Asya ve Pasifik	62,3	61,0	61,1	61,2	61,3	61,3
Güney Asya	36,3	31,6	31,0	30,4	30,5	30,5
Latin Amerika ve Karayipler	51,6	53,1	53,2	53,6	53,7	53,8
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	20,5	20,9	21,1	21,4	21,7	21,8
Sahra Altı Afrika	63,1	63,3	63,5	63,6	63,7	63,8
AB	49,2	50,2	50,4	50,8	50,8	50,8
Türkiye	23,6	27,6	28,8	29,5	30,8	30,3

Kaynak: www.data.worldbank.org ve www.tuik.gov.tr verilerinden derlenmiştir.

Tablo 2’de ortaya çıkan bu durum aslında geçmişten bu yana yapılan çalışmalarda kadının işgücüne katılmasının önemi ortaya koymaktadır. Ancak bu konuda henüz istenilen seviyelere ulaşılamamıştır. 1950’lerden günümüze kadınların işgücüne katılımında çok fazla yol almadığı gözlenmektedir (İşçi ve Görgülü, 2006:5).

2. TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASALARINDA KADININ KONUMU

Dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer almak isteyen Türkiye son yıllarda kadın istihdamı konusunda fazlaca atılımlar yapmıştır. Kadınların işgücüne katılım oranının %50’nin üzerine çıkarılması, büyük ekonomi olabilmenin olmazsa olmazlarından bir tanesidir. Bu bağlamda kadının işgücüne katılımının önemi son yıllarda Kalkınma Plan ve Programlarında ve izlenen çeşitli projelerde kendisine yer bulmuştur. Kadının iş hayatına girmesi sadece ekonomik bağımsızlığına katkı sağlamamakta, aynı zamanda ülke ekonomisine de bir girdi sağlamaktadır. Öyle ki Türkiye’de ücretli kadın istihdam oranı erkeklerle aynı olsa milli hâsılamız kaba bir hesaplama ile %35 ile %43 gibi daha fazla olacaktır. Dolayısıyla ülkemizde kadın işgücünün atıl kalmasının yıllık maliyeti 140 ile 170 milyar ABD doları olarak karşımıza çıkmaktadır (<http://www.messegitim.com.tr>). Unutmayalım ki kadın istihdamının mikro ve makro açıdan maddi getirisinin yanı sıra, kadının toplumsal rolü ve toplumsal açıdan da olumlu çıktıları vardır. Özellikle kadının eğitim sürecindeki başarısı, aynı zamanda kadının düşük profilli işlerde çalışmasının önüne geçmiş ve kendine olan güvenin artmasını sağlamıştır. Dolayısıyla kendilerine güven duyan kadınların toplum ve aile içerisindeki statüleri de olumlu yönde evrimleşmektedir. Kazgan’ın (1991: 50) da ifade ettiği gibi, kadının iş yaşamına dâhil edilmesi sadece ekonomik bir değişimi değil aynı zamanda zihniyet değişimini de beraberinde getirmektedir. Ayrıca kadının dışarıda çalışması, yaratıcı, üretici olmasının yanı sıra, kişiliğini ve gelişmesini de sağlamaktadır (İşinsu, 1990: 58).

Tablo 3’te Türkiye’de kadınların işgücüne katılım ve işsizlik oranları TÜİK verileri üzerinden dönemsel olarak (1988-2015) verilmiştir. Tablo 3 verilerine göre Türkiye’de işgücüne katılım oranı olarak kadınlar yetersiz düzeydedirler. 1990’ yıllarda %34’ler seviyesinde olan kadının işgücüne katılım oranı zaman içerisinde gerilemiş ve günümüzde de

istenilen düzeye ulaşamamıştır. Aynı şekilde kadın işsizlik oranı yüksek düzeyde olup, çoğu zaman toplam işsizlik düzeyinin üzerinde gösterge verileri elde edilmiştir. 2014 yılında %11,9 düzeyinde olan kadın işsizlik oranı, 2016 yılında ise %13,7 düzeyine yükselmiştir. Günümüzde de çift haneli rakamlar seviyesinde devam eden kadın işsizliği oranı önemle üzerinde durulması gereken konular içinde yer almaktadır.

Tablo 3. Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları (%) (15+ yaş)

Yıllar	Toplam İşgücüne Katılım Oranı	Kadın İşgücüne Katılım Oranı	Toplam İşsizlik Oranı	Kadın İşsizlik Oranı
1988	57,5	34,3	8,4	10,6
1990	56,6	34,1	8	8,5
1993	52,1	26,8	8,9	9,3
1998	52,8	29,3	6,9	6,8
2000	49,9	26,6	6,5	6,3
2003	48,3	26,6	10,5	10,1
2005	46,4	23,3	10,6	11,2
2008	46,9	24,5	11	11,6
2010	48,8	27,6	11,9	13
2014	50,5	30,3	9,9	11,9
2015	51,3	31,5	10,3	12,6
2016	52,0	32,5	10,9	13,7

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Aslında kadınların 1950’li yıllardan sonra çalışma hayatında daha fazla görülmesine rağmen hızlı nüfus artışı, cinsel ayrımcılık (Bora, 2008: 10), eğitim sürelerinin uzaması, göç, istihdam kapasitelerinin arttırılması (Yılmaz, 2010: 270), işgücü piyasasında yaşanan eşitsizlikler (Gökkaya, 2014: 373), kültürel kodlar (şiddet, mirastan yoksun bırakmak, kadının istediği halde çalıştırılmaması vb.) gibi etkenler, kadınların işgücüne katılım oranlarının gerilemesine neden olmuştur. Son yıllarda kadın istihdamı konusunda izlenen politikalar doğrultusunda işgücüne katılımında artışlar olsa da TÜİK verilerine göre 2015 yılı sonunda çalışma çağındaki kadın nüfusu (29.505.000) ve kadın işgücü (9.225.000) sayıları düşünüldüğünde işgücüne katılımın henüz istenilen seviyelere ulaşmadığı ortaya çıkmaktadır (Karabıyık, 2012: 235).

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte, hizmet sektörünün uzun vadede ekonomi içindeki payı artmıştır. Sanayileşmiş ülkeler öncelikli üzere tüm dünyada kamu hizmetlerindeki artış ve buna bağlı olarak hizmet sektöründeki yaygınlaşma, doğum oranlarındaki düşüşler ve kız çocuklar için okullaşma oranlarının artışı kadının ücretli istihdam içerisinde yer almasını sağlamış ve kadınlar istihdam içerisinde fazlaca yer almaya başlamışlardır (Alp ve Yenihan, 2015: 131). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi

açısından kadın istihdamı konusu son derece önemlidir. Ancak ülkemizde her yıl işgücüne katılan nüfus artış hızının karşısında kadın istihdamı yetersiz kalmaktadır (Karabıyık, 2012: 237). Türkiye işgücü piyasalarının mevcut durumu incelendiğinde, göze ilk çarpan konu kadınların işgücüne katılım oranlarında olduğu gibi istihdam konusunda da oranlarının düşük oluşudur (Alp ve Yenihan, 2015: 132).

Ülkemizde kadın istihdamı konusu, sadece son döneme özgü bir konu olmamakla birlikte, erken cumhuriyet döneminden günümüze çözülmeyi bekleyen bir sorun durumundadır. Bu konu karşısında tarihi süreçler dikkate alındığında; kadınların istihdama katılım oranlarının istenilen seviyede olmamasının topluma özgü sosyolojik nedenleri de bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü, kırdan kente yönelen göç hareketi, tarımsal yapıdaki çözüme, geleneksel aile yapısının giderek zayıflaması ve buna bağlı olarak aile-çalışma hayatının dengelenmesinde yaşanan sorunlar ve kadınların eğitim seviyesindeki düşüklük en önemli unsurlardır (Hotar, 2011: 84).

Türkiye’de 2000 yılında kadın istihdamı oranı %24,9 iken, 2016 yılı sonunda bu oran %28’e çıkmıştır. Ancak daha uzun vadede konu ele alındığında, kadın istihdamında bir düşüş görülmektedir. 1990 yılına geri döndüğünde kadın istihdam oranı %31,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda son yıllarda düşük oranda artışlar görülse de genel anlamda bir azalma söz konusudur (www.tuik.gov.tr). OECD ülkelerinin genel ortalamasına bakıldığında ise 2014 yılı sonunda kadın istihdamının oranı %67,4 olarak görülmektedir (<http://www.oecd.org/>). Dünya genelinde ise 2015 yılı sonunda ulaşılan kadın istihdam oranı %46,5’tir. Bütün bu oranlar karşılaştırıldığında Türkiye, dünya genelinin ve bölgesel oluşumların oldukça gerisindedir. Bu durum Tablo 4’te daha açık şekilde belirtilmektedir.

Tablo 4. Dünyada Bölgelere Göre Kadın İstihdam Oranları (%) (15+ yaş)

	2006	2010	2011	2012	2013	2014
Dünya	48,4	47,1	47	47	47,1	47,1
Doğu Asya ve Pasifik	59,8	58,6	58,7	58,9	58,9	58,9
Güney Asya	34,4	30,1	29,5	29,0	29,1	29,2
Latin Amerika ve Karayipler	46,7	48,3	48,7	49,4	49,5	49,4
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	16,5	16,8	16,7	17,0	17,2	17,3
Sahra Altı Afrika	57,2	57,6	57,6	57,7	58	58,1
AB	44,8	45,4	45,5	45,4	45,2	45,5
Türkiye	21	24	25,6	26,3	27,1	26,7

Kaynak: www.data.worldbank.org/www.tuik.gov.tr verilerinden derlenmiştir.

Tablo 4 verilerine göre, Türkiye’de kadın istihdamı Dünya genelinin, Doğu Asya ve Pasifik, Latin Amerika ve Karayipler, Sahra Altı Afrika ve Avrupa Birliği bölgelerinin oldukça altında, nerdeyse karşılaştırma yapılan yerlerin yarısı kadardır. Güney Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile paralel bir seyir izlemektedir.

Tablo 5’de Türkiye’de kadın istihdam sayıları ve oranları dönemsel olarak verilmiştir. Genel olarak 1988-2016 yılları arası kadın istihdamı ile ilgili rakamsal ve oransal bilgiler verilen Tablo 5 incelendiğinde çalışma çağındaki kadın nüfusunun artış içinde olduğu ve bu 27 yıllık süreç içerisinde yaklaşık olarak iki katına çıktığı görülmektedir. Aynı dönem içerisinde kadın işgücü de yaklaşık iki katına çıkmış durumdadır. Ancak kadın istihdamı konusunda buna paralel bir durum söz konusu değildir. 1990 yılında %31,2 olan kadın istihdam oranı 2016 yılında %28 seviyesindedir. 1988 yılında işgücüne katılan kadın sayısı 6 milyon civarında iken 2016 yılında bu sayı 10 milyon civarına yükselmiştir. Bu yükselme ile birlikte çalışma çağındaki nüfusunda aynı paralellikte artması işgücüne katılım açısından kadın çalışanların yetersiz düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Seçili Yıllarda Türkiye’de Kadın İstihdam Sayıları ve Oranları (Bin Kişi) (15+ yaş)

Yıllar	Kadın Çalışma Çağı Nüfusu	İşgücü	Toplam İstihdam Edilen	İstihdam Oranı (%)
1988	17.085	5.855	5.235	30,6
1990	18.045	6.160	5.637	31,2
1993	19.673	5.269	4.777	24,3
1998	22.339	6.537	6.092	27,3
2000	23.295	6.188	5.801	24,9
2003	24.652	6.555	5.891	23,9
2005	24.686	5.750	5.108	20,7
2008	25.855	6.329	5.595	21,6
2010	26.740	7.383	6.425	24,0
2014	28.841	8.729	7.689	26,7
2015	29.281	9.225	8.058	27,5
2016	29.689	9.637	8.312	28,0

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Dünya Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan ‘Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılım Raporu’nda, dört kadından üçünün ne çalıştığına ne de iş aradığına dikkat çekilmiştir. Türkiye’de çalışma istek ve arzusu içerisinde olan kadınların karşılıklarına, sosyal, ailesel ve kültürel tabanlı ön yargılar çıkmaktadır. Üniversitede eğitim almamış kadınlar kentlerde genellikle düşük ücretli, uzun çalışma saatine dayanan, zorlu koşullarda ve sosyal güvencesi bulunmayan işlerde çalışabilmektedir. Raporda kadınların istihdamının arttırılabilmesi için, maddi olarak karşılanabilir çocuk bakımı hizmetinin sunulması, eğitim için yapılan yatırımların devam etmesi, sigorta primi ve vergi indirimi gibi öneriler sunulmaktadır (DPT ve World Bank; 2009)

İçinden geçmekte olduğumuz süreç ekonomik ve siyasal olarak düşünüldüğünde geç kapitalizm, esnek kapitalizm, örgütsüz kapitalizm; kültürel değişimler ile post-modernizm olarak adlandırılmaktadır. Bütün bu söylemlerin ortak paydası teknoloji ve teknolojinin getirmiş olduğu değişimlerdir. Teknolojik değişimi toplumun merkezine çekenler ise ağ toplumu (Castells), dalgalar kuramı veya üçüncü dalga (Toffler), sanayi sonrası toplum (Bell) olarak içinde bulunduğumuz süreci adlandırmışlardır (Frankel, 1991: 16). 1970'li yılların sonlarına doğru bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin birbirleriyle yoğun temas içine girmesi toplumlarda dönüştürücü ve değiştirici bir etki yapmasına neden olmuştur. Bu dönüştürücü ve değiştirici etkinin çalışma hayatını etkilememesi gibi bir durum söz konusu değildir. Nüfus ve işgücü toplumun kalkınması için önemli olan dinamiklerden iki tanesidir. Bir ekonomi içerisinde istihdamın yapısının belirlenmesi, insan gücü potansiyeli ve emek piyasalarının mevcut görünümü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu kapsamda kadın istihdam yapısının belirlenmesi, kadın işgücü potansiyelini ve emek piyasasında geldiği noktayı ortaya koyacaktır.

Kadının tarım dışı sektörlerde çalışma hayatına katılması endüstrileşme ile başlamış olsa da bu durum 2. Dünya Savaşı sonrası hız kazanmıştır. 1950 yılında 15-64 yaş grubu arasındaki kadın nüfusun endüstrileşmiş ülkelerde %47'si, gelişmekte olan ülkelerde ise %50'si ekonomik olarak aktif durumdadır. Gelişmekte olan ülkelerde kadınların %87'si tarım sektöründe yer alırken, endüstrileşmiş ülkelerde bu oran %47'dir. 1985'li yıllara gelindiğinde ise endüstrileşmiş ülkelerde tarım dışı sektörlerde yer alma oranı %87'ye çıkmıştır. Bu durum karşısında, endüstrileşme işgücü istemini ve ücretli çalışmayı artırırken, işgücü piyasalarında kadına olan ihtiyacı arttırmakta ve karşımıza ücretsiz aile işçisi yerine ücretli çalışan kadın istihdamı çıkmaktadır (Koray, 1992: 93).

3.ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN İSTİHDAMININ SEKTÖREL DEĞİŞİMİ

Yeni teknolojilerle birlikte yaşanan yapısal değişimlerden bir diğeri de istihdam üzerinde yarattığı dönüşümdür. Bilindiği gibi Sanayi Devrimi ile birlikte tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı azalmış, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin sayısı artmıştır. Enformasyon devriminin ileri teknoloji ile paralel şekilde yaşanmasından sonra ise sanayi sektöründe istihdam edilenlerin sayısında azalma yaşanmış, hizmetler sektörünün yükselişi başlamıştır. Bir ülkenin ekonomik gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeyinin en önemli göstergelerinden bir tanesi istihdamın sektörel dağılımıdır (Işığışık, 2005). Gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmanın artmasıyla birlikte sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin sayısı artarken tarım sektöründe bu sayı düşmektedir (Eser ve Berber, 2008: 391). Buna neden olarak tarım alanındaki sektörel çözülme ve buna bağlı olarak işgücünün kente göç etmesi gösterilebilir. Bu süreç içerisinde tarımda ücretsiz aile işçisi sayılan kadınları, ev hanımı statüsüne getirmiş ve çalışma hayatına dâhil olabilenleri ise vasıfsız işgücüne dâhil olan kayıt dışı hizmet alanlarında toplamıştır (KSGM, 2010: 21).

Hizmetler sektörünün yaygınlaşması, 1950'lerin sonlarına doğru gerçekleşmiştir. ABD'de, 1950 yılında ilk defa imalat sektöründe çalışan işçilerin, hizmetler sektöründe çalışanların gerisinde kalması ve bu eğilimin benzer şekilde devam etmesi yükselen yeni toplumun hizmet ağırlıklı toplum olacağı yolunda yorumlara yol açmıştır. Bu düşünce,

ilerleyen dönemlerde yani günümüzde hizmetler sektörü içinde enformasyon/egitim ve bilgi işlerinin büyük pay aldığı bir tabloyu ortaya çıkarmıştır (Bozkurt, 2012: 180-181).

1991-2015 yılları arası dünya geneli incelendiğinde kadın istihdamının tarımdan hizmetler sektörüne yaşadığı geçiş Tablo 6'da görülmektedir. 1991 yılında dünya genelinde tarımda istihdam edilen kadın oranı %44,1 iken bu oran 2015 yılına gelindiğinde %29,7'ye düşmüştür. Yine aynı iki yıl karşılaştırıldığında hizmetler sektöründe istihdam edilen kadın oranı %38,9'dan %55'e yükselmiştir. Sanayide sektöründe ise çok büyük değişimler yaşanmamıştır.

Tablo 6. Seçili Yıllarda Dünyada Bölgelere Göre Kadın İstihdamının Sektörel Dağılımı (%) (15+yaş)

	1991			2000			2015		
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Dünya	44,1	16,9	38,9	41,7	15,2	43,1	29,7	15,3	55,0
Asya ve Pasifik	57,2	17,3	25,5	53,6	16,4	30,0	34,8	19,0	46,2
Latin Amerika ve Karayipler	13,9	13,6	72,4	8,6	14,0	77,3	9,9	12,1	77,9
Sahra Altı Afrika	70,7	6,1	23,2	68,0	6,1	25,8	60,6	6,7	32,7
Kuzey Amerika	1,5	14,7	83,8	1,4	12,0	86,6	0,8	7,7	91,5
Batı Avrupa	4,4	21,3	74,4	2,5	15,3	82,1	1,1	11,4	87,1

Kaynak: www.ilo.org

Ülkemizde istihdama katılan kadınların tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki dağılım oranlarında ortaya çıkan en önemli değişim tarım sektörü ile ilgilidir. 2006 yılında ilk defa tarım sektöründe, Türkiye genelinde, istihdam edilen kadınların oranı %50'nin altına düşmüştür. Hizmetler sektöründe ise 2000-2006 yılları arasında %26,4'ten %40'a yükselen bir istihdam artışı gerçekleşmiştir. Bu durum hem kentleşme eğilimleri hem de istihdamda hizmetler sektörünün büyüyen payının varlığı ile uyumlu bir değişim eğilimi olarak yorumlanabilmektedir (Tan vd., 2008: 134).

Tablo 7. Yıllara Göre Türkiye'de Kadın İstihdamının Sektörel Dağılımı (%) (15+ yaş)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
2000	60,7	12,8	26,5
2005	51,7	14,8	33,5
2006	46,3	16,4	40,3
2007	42,7	16,1	40,2
2009	41,6	15,3	43,1
2011	42,2	15,2	41,6
2012	36	15	49
2014	32,9	16,1	51,0

Kaynak: www.data.worldbank.org ve www.tuik.gov.tr verilerinden derlenmiştir.

Türkiye’de kadınların istihdam oranı 2016 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,5 puan artarak yüzde 28’e çıkmıştır. Kadın çalışanların yaklaşık yarısını oluşturan hizmet sektörü ile üçte birini oluşturan tarım sektörü kadınlar açısından istihdam yaratan en önemli iki sektör konumundadır. Kadınların yüzde 16,1’i ise sanayi sektöründe çalışmaktadır (www.maliye.gov.tr).

Türkiye’de 2014 yılı verileri göz önünde bulundurulduğunda istihdama katılan kadınların yüzde 32,9’u tarım sektöründe, yüzde 16,1’i sanayi sektöründe ve yüzde 51’i de hizmetler sektöründe çalışmaktadır. 2000 yılıyla kıyaslandığında tarım sektöründe çalışan kadınların sayısının oranının yarı yarıya azaldığı görülmektedir. Yine aynı iki yıl kıyaslandığında sanayi sektöründe istihdam edilen kadınların oranında çok büyük değişim gözlemlenmezken büyük artış hizmetler sektöründe olmuştur. 2000 yılında hizmetler sektöründe istihdam edilen kadınların oranı yüzde 26,5 seviyesindeyken bu oran 2014 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak iki katına çıkmış ve yüzde 51 seviyelerine ulaşmıştır. Bu şartlar altında Tablo 7 incelendiğinde tarım ve sanayi sektöründe kadın istihdamının sınırlı olduğu ve yıldan yıla hizmetler sektöründe kadın istihdamının artış gösterdiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Türkiye giderek daha fazla kentli bir toplum haline dönüşmesine rağmen tarım ve hayvancılığa ilişkin aktivitelerin kadınlar için hala çok önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Mesleklerin cinsiyete göre dağılımı sektörel dağılıma paralel bir yapı göstermektedir. Tablo 8 incelendiğinde 2004-2012 arası tarım, hayvancılık vb. işlerde çalışan kadınların oranı yüzde 42,4’ten yüzde 28,7’ye düşüş gösterirken, daha az nitelik gerektiren işlerde çalışanların oranı yüzde 14,4’ten yüzde 20’ye ve hizmet ve satış elemanı olarak çalışanların oranı yüzde 5’ten yüzde 11,9’a yükselmiştir.

Tablo 8. Kadın İstihdamının Mesleklere Göre Dağılımı (ISCO 88) (%) (15+ yaş)

	2004	2009	2012
Kanun Yapıcılar Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler	2,5	3,2	3,0
Profesyonel Meslek Mensupları	8,5	10,1	10,7
Yardımcı Meslek Memurları	6,2	7,4	7,3
Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	8,5	10,2	10,6
Hizmet ve Satış Elemanları	7,0	10,1	11,9
Nitelikli Tarım Çalışanları	42,4	31,6	28,7
Sanatkârlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	6,6	5,8	4,4
Tesis ve Makine İşçileri ve Montajcılar	3,9	3,1	3,4
Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar	14,4	18,4	20,0

Kaynak: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2014: 38.

Tablo 8 dikkate alındığında kas gücü gerektiren işlerde kadın istihdamının giderek düşüş gösterdiği, entelektüel sermaye birikiminin gerekli olduğu işlerde ise giderek artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Buna bağlı olarak kadınların kas gücüne dayalı işlerde fiziksel açıdan yetersiz oluşları, bu alanlarda istihdam edilebilmelerini kısıtlarken, sosyal ilişkilerinin gelişmişliği açısından hizmetler sektöründe giderek daha fazla istihdam edilebilmelerini sağlamaktadır.

Endüstri sonrası toplumda kas gücünün yerini bilgiye bıraktığı bilinmektedir. Geleneksel makine teknolojileri ise yerine günümüzde entelektüel teknolojiye bırakmaktadır. Çağın temel niteliği de dönüşüm yaşamakta ve mühendis ve yarı vasıflı sınıftan profesyonel mesleklere geçiş süreci yaşanmaktadır. Yüksek teknolojilerin üretim süreçlerine dâhil edilmesiyle birlikte kullanılmaya başlanan çok yüksek teknolojilere sahip makine ve araç-gereçleri kullanmak için donanımlı ve nitelikli emeğe ihtiyaç olduğu ve bunu sağlamak için de eğitimin önemli bir unsur olduğu görülmektedir.

Dünyada ve ülkemizde kadın istihdamının artırılmasının temel şartlarından bir tanesi de kadınların eğitiminden geçtiği tartışılmaz bir gerçektir. Eğitimin düzeylerinin artmasına paralel olarak kadınların daha nitelikli ve yüksek katma değer yaratan işlerde istihdam edildiği, ülkemizde ve diğer birçok ülkede gözlemlenen bir olgudur. Buna bağlı olarak kadınların istihdama katılımlarının artırılabilmesi için öncelikle kadınların yeterli düzeyde eğitime sahip olmaları gerektiği, aynı zamanda da istihdam-eğitim ilişkisi özellikle vurgulanmalıdır (Metin ve Kariman, 2013:9-10).

Tablo 9 incelendiğinde ülkemizde kadın istihdamının büyük bölümü ilkökul mezunudur. Ancak son yıllarda kadınların eğitim düzeylerinin ilerlemesiyle birlikte istihdam içerisinde eğitim seviyesi yüksek kadınların da sayılarının ciddi oranda artış gösterdiği gözlemlenmektedir. 2000 yılında 632 bin yüksekokul veya fakülte mezunu kadın istihdam edilirken 2015 yılına gelindiğinde bu sayı yaklaşık olarak üç katı artış göstermiş iki milyon 74 bine ulaşmıştır.

Tablo 9. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Kadın İstihdamı (Bin Kişi) (15+ yaş)

	2000	2003	2005	2007	2010	2012	2015
Okuma-yazma bilmeyen	1.247	1.042	750	688	771	812	777
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	231	235	320	363	465	492	437
İlkokul	2.687	2.727	1.983	1.881	2.233	2.432	2.486
Ortaokul veya dengi meslek okul	231	285	279	249	230	273	389
Genel lise	498	451	484	546	535	608	645
Lise dengi meslek okul	261	317	334	396	438	480	596
Yüksekokul veya fakülte	632	759	817	982	1.271	1.611	2.074
İlköğretim	14	75	140	251	482	602	654

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Kadın istihdamının işteki durumuna göre dağılımı ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde önemli göstergelerden bir tanesidir. Buna bağlı olarak gelişmişliğin en önemli göstergesi, istihdam edilenler içinde ücretli ve maaşlı çalışanların sayısı ve oranıdır. Ülkemizde istihdamın sektörel dağılımı çalışanların işteki konumu üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Tarımın istihdam üzerinde halen ağırlığını koruması ve sanayinin yeterince gelişmemiş olması bir yandan ücretli çalışanların sayısını azaltırken diğer yandan da ücretsiz aile işçilerinin istihdam içindeki sayısını arttırmaktadır (Karabıyık, 2012: 244-245).

1980’li yıllarda kadınların çoğunluğu ücretsiz aile işçisiyken günümüzde kentleşme ve tarımda görülen çözümlenin bir sonucu olarak ücretli istihdamdaki kadın oranının arttığı dikkat çekmektedir. 1988 yılında istihdam edilen kadınların %22,7’si belirli bir işte ücret veya yevmiye karşılığında çalışırken bu oran 2012 yılına gelindiğinde %54,3’e yükselmiştir (Metin ve Kariman, 2013:8).

4.TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMININ SEKTÖREL DEĞİŞİMİNDE TEKNOPARK ÖRNEKLERİ

4.1.Araştırmanın Metodu

Bu çalışma nitel ve uygulamalı bir çalışmadır. Bilimsel çalışmaların içinde, tümüyle nitel olan yani sayılarla ifade edilemeyecek değişimler de vardır. Bunlar, ancak farklı nitelikte oluşlarıyla birbirlerinden ayrılabilir. Cumhuriyet, İslamiyet, Kapitalizm gibi olgular nitel bir çalışma için örnek verilebilir. Çünkü hem niteliklerinin farklılığı hem de sayıları aşan tabiatları itibarıyla matematiksel hesaplara gelmezler (Erkilet, 2007: 45). Buradaki amaç kişilerin olgulara bakışlarını anlamak ve niteliklerini kavramaktır.

Nitel araştırmanın doğasında zaten, kişilerin güncel bir olguyu kendi algı çerçevesinde nasıl bir kognitif süreçten geçirdiğini ortaya koymak vardır. Yani nitel araştırma kişilerin olgulara, olaylara ve eylemlere yükledikleri anlamların yorumlama yoluyla ortaya konmasına imkân vermektedir.

Kısacası nitel araştırma tekniğini tercih sebebimiz; konumuzun nitel veriler doğrultusunda ele alınacak olmasıdır. Aynı zamanda insan davranışlarını; içinde bulunduğu ortamda ve çok yönlü olarak anlamamızı sağlayabilecek nitelikte olmasıdır. 'Bu nedenle insan davranışı ancak esnek ve bütüncül bir yaklaşımla araştırılabilir ve bu yaklaşımda araştırmaya dâhil olan bireylerin görüşleri ve deneyimleri büyük önem taşır' (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 35). Dolayısıyla algıların ve olayların doğal ortamda (görüşme akışının esnekliği, samimi bir ortam) gerçekçi bir biçimde ortaya konması amacıyla nitel araştırma tekniği tercih edilmiştir.

4.2.Araştırmanın Uygulanması ve Veri Toplama Teknikleri

Teknopark yöneticileri ve teknopark firma yetkilileriyle yapılan derinlemesine mülakatlar, araştırmanın başlıca veri toplama tekniğidir. Teknopark yöneticileriyle yapılan görüşmelerin tamamı randevu usulü ile yapılmıştır. Teknopark firmaları ile yapılan görüşmeler ise, iki farklı usulle sağlanmıştır. Birincisi, firmaların irtibat adresleri kullanılarak doğrudan randevu talebi şeklinde, ikincisi ise, teknopark yöneticilerinin aldığı randevular doğrultusunda gerçekleşmiştir. Görüşme yapılan firmalar tesadüfi örneklem şeklinde değil, temsil niteliği göz önünde bulundurularak seçilmiştir.

Ortalama görüşmeler 1 saat 15 dakikadır. Yapılan görüşmelerin %100'ü mülakata katılanların ofislerinde gerçekleşmiştir. Mülakatların kişilerin çalışma ortamlarında yapılması verilerin güvenilirliği açısından da olumlu sonuçlar doğurmuştur. Çünkü görüşmeler, ortama bağlı olarak bir sohbet havasında geçmiş ve kişilerden daha içten, samimi yanıtlar alınmıştır. Ses kaydı alınması, araştırmacı içinde avantajlı bir ortam yaratmıştır. Yapılan deşifrelerde sadece konuşmalar değil, bütün sesler, vurgular, telaffuzlar ve duraksamalar dikkate alınarak metne yansıtılmaya çalışılmıştır.

4.3. Çalışmanın Evren ve Örneklemi

Evrenimiz Türkiye'deki aktif teknopark ve buralarda faaliyet gösteren firma yetkililerinden oluşmaktadır. Ancak bilimsel anlamda teknoparklarda faaliyet gösteren tüm firma yetkililerine, ulaşmamız mümkün olmadığından dolayı, örneklemimizi faaliyet

gösterdiği teknoparkı temsil niteliği (sektörel dağılım) göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.

Buna göre örneklem sayımız farklı iki gruptan oluşmaktadır. Bunlardan birinci grubu 19 kişi ile teknopark yetkilileri oluşturmaktadır. İkinci grubu ise, 71 kişi ile firma yetkilileri oluşturmaktadır. Toplam 90 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Tablo 10. Görüşme Yapılan Teknopark ve Firma Yetkili Sayısı

TEKNOPARK ADI	Görüşülen Teknopark Yönetici Sayısı	Görüşülen Firma Yönetici Sayısı
BİLKENT TEKNOPARK	1,1	7
GAZİ TEKNOPARK	1	6
ODTÜ TEKNOPARK	1,1	6
GOSPTEKNOPARK	1	7
TÜBİTAK MAM.	1	5
İZMİR TEKNOPARK	1,1	8
HACETTEPE TEKNOPARK	1,1	5
TRABZONTEKNOPARK	1	3
SIVASTEKNOPARK	1	-
ERZURUMTEKNOPARK	1	6
İTÜTEKNOPARK	1,1	7
KOCAELİTEKNOPARK	1	5
KONYATEKNOPARK	1,1	6
TOPLAM	19	71

4.4. Teknopark

Teknoparklar, üniversiteler, araştırma kurumları ve sanayi kuruluşlarının aynı ortamda araştırma, geliştirme ve inovasyon çalışmalarını sürdürdükleri; birbirleri arasında bilgi ve teknoloji transferi gerçekleştirdikleri; akademik, ekonomik ve sosyal yapının bütünleştiği organize araştırma ve iş merkezleridir (<http://www.tgbd.org.tr/tr/teknopark-tanimi-16.html>). Bilim ve teknoloji parklarını ifade eden ‘teknopark’ kavramı 1950’li yıllarda A.B.D.’de ortaya çıkmış ve zaman içerisinde Avrupa ülkeleri başta olmak üzere tüm dünyada ilgi görmüş ve sayıları gittikçe artmıştır (Keleş, 2007: 85).

İngiltere Teknoparklar Birliği (UKSPA) tarafından teknoparklar; “Bir üniversite veya yükseköğrenim kurumu ya da bir araştırma merkezi ile resmi ilişkiler kurmuş, içinde teknolojik kökenli firma ve işletmelerin oluşmasına özendirilecek ve büyüyüp gelişmesine destek verecek biçimde tasarlanmış, yönetiminin, ilgili firmalara teknoloji ve işletmecilik becerilerinin transferi konusunda etkin uğraş verdiği, bir girişim” olarak (Törel, 1991’den Akt. Yazıcıoğlu, 1996: 237) tanımlanmaktadır.

Harmancı ve Önen bilim parkını/teknoparkı; “büyük ve güçlü bir üniversite yanında göze son derece güzel görünen arazi parçası içinde seyrek olarak dağıtılmış olağanüstü mimari güzellikteki binalarda toplanan ileri teknoloji kökenli firma veya Ar-Ge kuruluşlarından oluşan ve üniversitelerin yanında yer alan bir site.” (Harmancı ve Önen, 1999:3) olarak tanımlamaktadır. Böylece bilimsel ve teknolojik ilerlemenin kaynağı olan üniversiteler ile bu amaç için en uygun nitelikli firma ve Ar-Ge kuruluşları yan yana getirilen birimler (Ay, 1996: 6) olarak tanımlanmaktadır.

Kısacası üniversite ile sanayi iş birliğinin somutlaştığı birer teknoloji sitesidir. Genellikle yeni veya ileri teknolojide mal üretmek isteyen müteşebbislerin, sınıf ve ticari

faaliyetlerini üniversitelerin yanında veya yakınında yürütebilmelerine ve bu üniversitelerden yararlanabilmelerine imkân vermek için kurulmuş sitelerdir.

4.5. Teknoparklarda Kadın İstihdamı

Sanayileşme ile başlayan esnek üretimle devam eden kadının iş hayatı serüveni teknoparklarda farklı bir anlam kazanmıştır. Çünkü kadınların 1970'li yıllara kadar hemşirelik, öğretmenlik ve sekreterlik gibi belirli mesleklerde ve alt organizasyonlarda yoğunlaştığı görülmektedir (Dura ve Atik, 2002:109). Bilgi toplumunun önemli kıstaslarından biri olarak görülen hizmet sektöründe çalışan kadın nüfusu, OECD verilerine göre Türkiye'de birçok ülkeye göre oldukça düşük görülmektedir. Bu durumun sosyo-kültürel (kadın çalışmamalı, ev içi sorumluluk paylaşımı vb.) ve ekonomik açıdan birçok nedenleri vardır. Özellikle cam tavan sendromu bağlamında kültürel bariyerlerimiz bu açıdan en önemli sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilgi toplumunda toplumsal refahın ve gelişmişliğin önemli bir kıstası olarak kabul edilen nitelikli kadın istihdamı ülkemiz içinde önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni bir toplumsal dönüşüm sürecinin üretimi birimi olan teknoparkların bu açıdan ülkemizdeki nitelikli kadın istihdamına farklı bir yüz kazandıracığı düşünülmektedir. Özellikle çalışan görüntüsü ve yasal yapısı kadın çalışanlar için bir fırsat oluşturmaktadır.

Biliyoruz ki, cinsiyet üretim ilişkilerinde etkin bir rol oynar. En rutin iş ortamlarında bile ortaya çıkan çalışanlar arasındaki üretim ilişkileri ve işveren-işçi arasındaki ilişkiler; değerler, görenekler, pratikler, idari kurallar ile işveren ve çalışanların görece gücü üretim ilişkilerini şekillendiren önemli faktörlerdir. Bu açıdan teknoparkların çalışanlarına sunmuş olduğu çalışma iklimi kadın için oldukça avantajlıdır. Çalışanların keskin çalışma saatleri yerine proje temelli çalışmaları, çalışanların entelektüel kimlikleri ve mesleki tatminliye verdikleri önem, kadın çalışanlar için avantajlı bir ortam oluşturmaktadır.

TUIK verilerinden de anlaşılacağı gibi kadın istihdamı beklentinin altında görülmektedir. Buna rağmen kadın istihdamında yavaş da olsa bir artış olduğu da görülmektedir. Tablo 8 ve tablo 9 dikkate alındığında kas gücü gerektiren işlerde kadın istihdamının giderek düştüğü, entelektüel sermaye gerektiren işlerde ise giderek artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Özellikle bilgi toplumunun simgesi teknoparkların Ar-Ge birimleri bu açıdan önemlidir. Teknoparkların Ar-Ge birimleri beyaz yakalı entelektüel bilgi işçilerinden oluşmaktadır. Türkiye'nin geleceğini şekillendiren/şekillendirecek bu ortamlarda kadınların kendilerine yer bulmaları bizim gibi gelişmekte olan ülkeler için, gelecek açısından umut vericidir. Çünkü kadınlar erkeklere kıyasla her türlü enformasyonu bilgi haline getirmede daha hızlı daha iletişimcidir. Bundan dolayı kadın bilgi toplumu modeli içinde önemli bir rol oynayacaktır (Dura, 1990: 82). Bütün bu açıklamalar, kadının bilgi toplumunda çalışma hayatında daha fazla yer bulmasının gerekliliğini göstermektedir.

Öte yandan gelişmiş toplumların ortak paydası, kadın nüfusunun bilimsel düşünüş ve davranış sürecinde aktif rol üstlenmesidir. Çünkü teknolojik gelişme sadece ekonomik sermayeyi değil aynı zamanda sosyal sermayeyi de içermektedir.

Kısacası bilgi toplumunda kadın, ikinci sınıf çalışan olmaktan çıkmış, teknoparklar gibi entelektüel sermayeye dayalı üretim birimlerinin önemli birer aktörü/figüranı haline gelmiştir.

Bu noktada '*toplumsal cinsiyet (kadın) rolleri ile teknopark*' arasındaki ilişkilerin boyutunu, kadın için ne anlam taşıdığı, yani kadın işgörenler için yeni fırsatlar sunup sunmadığını ortaya koyabilmek için teknopark ve firma yetkililerine '*Ar-Ge biriminiz de kaç kişi çalışıyor? Kaç kadın?*' şeklinde sorular sorulmuş, alınan yanıtlar aşağıda sıralanmıştır.

A.U.(Trabzon Teknopark):*Altı. Şu anda 3 kişisi bayan.*

N.A.(İzmir Teknopark):*Ar-Ge de 7 çalışıyoruz. 2 si bayan.*

N.O.(Hacettepe Teknopark):*Aslında bir çok yerde firmamız var ama burada bazen 4 bazen 5 olur. 4 ün altına düşmedi.*

H.O.(Bilkent Teknopark):*7 kişiyiz. 2 bayan.*

L.G.(İTÜ Teknopark):*Bizde 7 mühendis çalışıyor 2 si bayan 3 taneydi 1 tanesi çocuğu olduğu için ayrıldı.*

B.Ö.(Kocaeli Teknopark):*Aslında projeye göre değişiyor. Bazen projenin niteliğine bağlı olarak artıyor. Şu an 8 kişiyiz burada. 3'ü Bayan.*

Teknopark ve firma yetkililerinin vermiş oldukları cevaplardan anlaşılıyor ki; firmaların Ar-Ge birimlerinde erkekler kadar kadınlarda yer almaktadır. Bu her açıdan umut verici bir gelişmedir. Gelişmiş toplumların ortak noktalarından bir tanesi de kadınların iş hayatında yer bulabilmesidir. Özellikle inovatif ürünlerin tasarlandığı teknoparklarda kadın çalışan sayısının artıyor olması, kadın algısında ki değişimin bir göstergesidir. Bilginin üretilip tüketildiği yerler olan teknoparklar bu açıdan kadınlarda erkekler kadar beyaz yakalı olabileceğini göstermektedir.

Çünkü teknoparklar; üretim şekli, üretim ilişkileri, bilgi üretimi, bilginin teknolojiye dönüştürülmesi, yaratıcılığı, esnek sınıfsal yapısı, çevreyle olan barışık yapısıyla, sosyal, ekonomik ve hukuki yapısıyla kadın çalışanlar için uygun bir çalışma atmosferi oluşturmaktadır.

Teknoparklardaki emek gücünün entellektüel yapısı, üretimin de entellektüel bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. Bütün bunlar endüstriyel dönemin klasik ilişki biçimlerini yeniden yapılandırmıştır. Katı üst alt ilişkisinin ve mesai saatlerinin yerini, teknoparklarda daha esnek bir yapı almıştır. Bu durumun en önemli sebebi üretimin temel bileşeninin bilgi olmasıdır. Kısacası yeni emek gücü, kadınların bu alanlarda daha fazla istihdam edilmesine imkân sağlamaktadır.

H.Z.(ODTÜ Teknopark):*Daniel BEEL'inde söylediği gibi, bilgi toplumunda kadınların zihinsel yapısı Ar-Ge de çalışmaya daha uygundur. Ancak bu bizim ülkemizde beklentinin altında kalmıştır. Wajcman'ın, "kadının teknoloji alanında yoklunun, kadın ve erkeklerin dünya ile ilişki kurma yolları arasındaki bazı temel farklılıklardan değil, teknolojinin tarihsel ve kültürel yapılandırılmasından kaynaklandığını ve kadınların kendilerini yeteneksiz ve başarısız algılayışlarında, toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal*

şekillenişlerin etkili olduğunu" (Savcı, 1970:134) ifade etmesi, Bell'i destekler, toplumsal yapımızı açıklar niteliktedir.

Yine de Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı göz önünde bulundurulursa bu miktarın umut verici olduğu düşünülebilir. Çünkü ülkemizde, sorunu biraz daha ağırlaştıran bazı kültürel problemler/kültürel kodlar olduğunu ilave etmemiz gerekir. Türkiye'nin kültürel, politik ve ekonomik yapısına bağlı olarak; kadının sendikalaşması, kadının eğitim durumu, kadının çalışma alanları, çalışma şartları (çalışma saatleri, sosyal haklar) ve işyerlerinde tercih durumu olumsuz etkilenmektedir. Bu olumsuzluklara rağmen kadının, Türkiye'de ekonomik payını arttırması Türkiye'nin sanayi sonrası toplumlarla rekabet gücünü arttıracaktır. Aslında bu değişimin bir nedeni de çağın getirisi olan insanların kendine yeterliliği, yani bir kişinin belirli alanlarda ihtiyaçlarını başka birine muhtaç duymadan giderebilme yetisi duygusudur. Özellikle teknopark çalışan profili, kadın çalışanlar içinde geçerlidir; firma çalışanlarının kendi alanlarında yeterlilik düzeylerinin yüksek olması, inovatif kimliklerinden dolayı girişimci bir ruha sahip olmaları, yöneten-yönetici ayrımının olmaması ve belirlenmiş yazılı davranış kalıplarının bulunmayışı, çalışanlar arasında iş değişimini hızlandırmakta ve kadın çalışanlar için olumsuzlukları ortadan kaldırmaktadır. Öyle ki, firmaların örgütsel yapısı, esnek ve yatay şekillenmiştir. İş görenin işveren kadar donanımlı olması, belli bir mesai anlayışının olmaması, proje bazlı çalışılıyor olması ve çalışanların mesleki tatminlik beklentisi, teknoparklardaki firmaların örgüt iklimini kadın işgücünün lehine şekillendirmiştir.

Küreselleşme ile beraber tüm firmalar kendilerini bir anda uluslararası rekabetin içinde bulmuşlardır. Bu nedenle farklılıkları içerisinde barındıran firmaların, küreselleşmeye bağlı oluşan yıkım ekonomisi piyasasına karşı daha dirençli olması kaçınılmazdır. Bu açıdan firmaların özellikle inovatif firmaların kadın istihdamı daha bir önem kazanmıştır. Çünkü detaycı bir zihinsel haritaya sahip kadınların, bilgi toplumunda inovatif firmalarda kendilerine daha fazla yer bulacağı düşünülmektedir. Bu nedenle kadının iş gücüne katılımında teknoparkların kendine has ilişkiler, davranışlar ve değerler ağı bir fırsat oluşturmaktadır.

Görüşmeler esnasında genel tablonun dışında Ar-Ge biriminde kadın çalıştırmayan ve tercih etmeyen firma yetkilileriyle de karşılaşmıştır. Bu firmaların yanıtları da aşağıda sıralanmıştır.

T.D.(Gazi Teknopark): *Önceden çalıştırdım ama benim şansına 2'si de çocuğu olunca ayrıldılar. Zor durumda kaldım. Tercih etmiyorum. İlerleyen sürelerde olmaz diyemem ama.*

S.A.(GOSB Teknopark): *Ar-Ge olarak iki kişiyiz üretim olarak 3-4 yönetim olarak da 2 diyelim. Üretim de var. Bir. (Ar-Ge'de yok), KPSS kitabı ile çalışıyor olmaz.*

G.Ç.(Konya Teknopark): *Ar-Ge uzun bir süreçtir bu nedenle kadın çalışan düşünmedim. Hep devlet işi istiyorlar. Kendilerini işe veremezler ki. Erkekler öylemi.*

Serbest saatlerde yapılan görüşmelerde firma yetkilileri Ar-Ge nin uzun vadeli bir çalışma olduğunu, ancak kadınların bu sürece ayak uyduramadıklarını ifade etmişlerdir. Gerekçe olarak da yaşanan ailevi problemler, evlilik ve kamuda işe girme isteği gösterilmektedir. Bu nedenlerden dolayı kadın çalışanlar tercih edilmemektedir. Dolayısıyla inovatif kişilerin çalıştığı, istihdam edildiği teknoparklarda kadınların beklentinin aksine inovatif kimliğe bürünemediği görülmektedir. Özellikle inovatif kişilerin toplumsal kaygıdan

uzak bir zihinsel harita oluşturduğu düşünüldüğünde, gelinen noktayı daha iyi anlayabiliriz. Çünkü aktörlerin (ki kadında daha fazla) ilişki kurma ve yorumlama yollarını gerçekte toplum ve kültür tarafından şekillendirildiği bilinmektedir.

Çalışmamız boyunca yapılan görüşmeler ve gözlemler neticesinde, teknolojik üstünlüğün ve dinamizmin kazanılabilmesi için bilgiyi üretecek, onu anlamlı ve sürdürülebilir kılacak, yeni üretim ilişkilerine, yeni üretim tarzlarına, yeni organizasyonlara ve yeni zihinsel kaynaklara ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla ülke ekonomisi ve sosyal ilişkiler ağı için kadınların bilgi ekonomisinde proaktif aktif rol alması gereklidir.

SONUÇ

Sanayi toplumunda fabrikaların kuruluş amaçlarından birisi, işgücünün disipline edilmek istenmesidir. Bundan dolayıdır ki fabrikalarda farklı yetkilere sahip yönetici sınıflar oluşmuştur. Bu yapılanma zaman zaman çalışanlar arasında hırs, çekişme, hedef farklılığına ve cinsiyete dayalı ayrımcılığı doğurmuştur. Teknoparklarda ise ustabaşı kavramı yoktur. Firma içindeki yatay yapılanma firma içi yükselmeyi ve kariyer düşüncesini zayıflatmıştır. Bu nedenle kadın çalışanların diğer kurumlarda yaşadığı olumsuzlukları teknoparklarda yaşamadıkları tespit edilmiştir.

Teknoparklar yeni ve hızlı yaşam formları sunan merkezlerdir. Çünkü teknolojinin çok süratle tüketilmesi, ürün ömrünü kısaltmaktadır. Yani modern hayatın her yönü teknoloji ile kesişmektedir. Kısacası teknoparklar, toplumun dışında var olan bir birim değil; bilakis toplumsal yapının/sosyal sistemin bir boyutu veya katmanıdır. Bu nedenle teknoparklar örgütsel ve hukuki yapısıyla kadın istihdamına uygun bir çalışma iklimi sunmaktadır. Özellikle kendine has ilişkilere, davranışlar ve değerler ağı ile kadın istihdamını destekler niteliktedir.

Kadın istihdamının istenen noktaya getirilebilmesi, içinde bulunulan toplumun ortak aklının doğru şekillendirilmesi ile mümkündür. "Saçı uzun aklı kısa" veya "elinin hamuru ile erkek işine karışma" gibi deyimleri içeren kültürel kodlar, kadını aile odaklı yetiştirirken; erkeği daha girişimci ve aktif bir ruhla/zihniyetle yetiştirmektedir. Dolayısıyla toplumda ki ataerkillik ve buna bağlı olarak oluşan cinsiyet eşitsizliği, kadının istihdamdaki yokluğuna ve kadının kendini yeteneksiz, başarısız algılamasına sebebiyet vermektedir. Öte yandan toplumun kadından beklentisi ve kadına yüklediği rol zaman içerisinde kadının çalışma alanını kısıtlamaktadır.

Özellikle kadınların beyaz yakalı işlerde kendilerini ifade etmelerine fırsat tanıyan teknoparklar, aynı zamanda sanayi toplumuyla aile yapılarında meydana gelen olumsuz değişimlerin aksine olumlu değişimlere yol açmaktadır. Bu nedenle teknoparkların, kadınların lehine; iş süreci ve çalışma ilişkileri açısından, yeni bir üretim ilişkisi ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

Yapılan çalışmada görülen o ki, teknoparkların sosyo-ekonomik ve çalışma ilişkiler ağı olarak kadına sunmuş olduğu avantajlı çalışma ortamı (rutinin hâkimiyetinden kurtulmuş, bilgiye dayalı esnek çalışma) kadınlar tarafından yeterince değerlendirilememektedir. Bunun en önemli sebebi olarak da karşımıza kültürel kodlar (yetiştirilme tarzı, toplumsal kadın algısı) çıkmaktadır. Kültürümüze mal edilmiş olumsuz kelime grupları ve yaşam tarzları,

inovatif kadınların teknoparklarda istihdam edilmesinin önünde en büyük engel olarak görülmektedir. Çünkü bu olumsuz zihinsel algı süreci hem kadının iş hayatına atılmasını hem de iş hayatında algılanma şeklini belirlemektedir.

Kısacası eldeki veriler ışığında, her şeye rağmen kadın istihdamında azda olsa bir artışın olduğu görülmektedir. 2016 TUIK verilerine göre kadınların eğitime katılma oranlarındaki pozitif değişim, pozitif ayrımcılık ve teknoparklar gibi kadın çalışanlar için daha uygun çalışma alanları/ortamları sağlanması kadın istihdamını olumlu yönde etkilemektedir.

KAYNAKLAR

- ALP, E. ve YENİHAN, B. (2015), "Değişen Sendikal Anlayış ve Sendika-Kadın İlişisine Eleştirel Bir Yaklaşım", Kafkas Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt 6, Sayı 11, 125-148.
- AY, M., Teknoparkların Dünyadaki Durumu ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, Basılmamış Y.L.T., Gazi Üniversitesi, Ankara, 1996.
- BAŞBAKANLIK KSGM (2010), Türkiye’de Kadının Durumu, Ankara, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Aralık.
- BİÇERLİ, M. K. (2007), Çalışma Ekonomisi, Beta Basım, İstanbul.
- BORA, A. (2008), Sivil Toplum Kuruluşları İçin Toplumsal Cinsiyet Rehberi, STGM Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT, V. (2012), Endüstriyel ve Post Endüstriyel Dönüşüm: Bilgi-Ekonomi-Kültür, Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Bursa.
- DEDEOĞLU, S. (2000), "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emegi", Toplum ve Bilim, sayı, 86.
- DPT ve World Bank (2009) ‘‘ Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi’’, Rapor No : 48508-TR
- DURA, C. (1990), Bilgi Toplumu, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990.
- DURA, C. ve Hayriye A. (2002), Bilgi Toplumu Bilgi Ekonomisi ve Türkiye, Literatür Yay., İstanbul.
- ECEVİT, Y. (2010), İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı, Pelin Ofset Tipo Matbaacılık, Ankara.
- ERKİLET, A. (2007), Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları, Hece Yay., Ankara.
- ESER, B., BERBER, M., (2008), "Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz", İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:10, Sayı:2, Nisan, s.385-408.
- FRANKEL, B. (1991), Sanayi Sonrası Ütopiyalar (Çev: Kamil DURAND), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- GÖKKAYA, V.B. (2014), Cam Tavan, Kadın ve Ekonomik Şiddet, The Journal of Academic Social Science Studies , International Journal of Social Science, Number: 26, 371-383.
- HARMANCI, M., ÖNEN, M.O. (1999), Dünyada ve Türkiye’de Teknopark ve Teknokent Uygulamaları, GA/99-2-4, Mart, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü, Ankara.
- HOTAR, N. (2011), "Ekonomik Toplumsal Kalkınma ve Kadın İstihdamı", TÜRK-İŞ Dergisi, Sayı 392, Mart, Ankara, ss. 84-86.
- <http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FE.ZS> (Erişim Tarihi: 04.04.2016)
- <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/research-and-databases/kilm/lang--en/index.htm> (Erişim Tarihi: 01.04.2016)
- <http://www.messegitim.com.tr> (Erişim Tarihi: 25.07.2016)
- <http://www.tgbd.org.tr/tr/teknopark-tanimi-16.html> (Erişim Tarihi: 10.03.2016)
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007(Erişim Tarihi: 10.03.2016)
- https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R (Erişim Tarihi: 15.03.2016).
- <https://www.maliye.gov.tr/Documents/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202015.pdf> (Erişim Tarihi: 13.07.2016).
- İŞİĞİÇOK, Ö. (2005) ‘‘21. Yüzyılda İstihdam ve İnsana Yakışır İş’’, Seçkin Yayınevi, İstanbul
- İŞINSU, E. (1990), Aile Birliğinde Erkeğin Rolü, I. Aile Şurası Bildirileri, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, s.57-61, Ankara.

- İŞÇİ, Ö., GÖRGÜLÜ, H. (2006), “AB Sürecinde Türkiye’de Kadın İşgücü İstihdamı”, docplayer.biz.tr/12844384-Ab-surecinde-turkiye-de-kadin-istihdami.html
- KADININ STATÜSÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2014), Türkiye’de Kadın İşgücü Profili İstatistiklerinin Analizi, Ankara.
- KARABIYIK, İ. (2012), “Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 32, Sayı: 1, s.231-260.
- KAZGAN, G. (1991), "Ekonomik Alanda Kadın ve İstihdam Sorunları", I. Ulusal Kadın Kongresi, Gelişen Türkiye'de Kadının Rolü ve Etkinliği, Lioness Club, İstanbul.
- KELEŞ, M. K. (2007), Türkiye’de Tekno kentler: Bir Ampirik İnceleme, Süleyman Demirel Üniversitesi, Basılmamış Y.L.T., Isparta.
- KORAY, M. (1992), "Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri", Ankara: Amme İdaresi Dergisi, Cilt 25, Sayı 1, Mart, ss. 93-122.
- KORKMAZ, M. (2013), Türkiye'de Kadın İstihdamının Amerika Birleşik Devletlerindeki Kadın İstihdamı ile Karşılaştırılması, Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literatureand History of Turkish or Turkic, Volume 8/9, Summer, ss.1845-1863, Ankara.
- METİN, Ş. ve Rabia A. K. (2013), Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu, TBMM Basımevi, Ankara.
- ÖZDEMİR, Z., (2012), Kadın İstihdamı ve Ekonomik Kalkınma: Geçiş Ekonomileri Örneği, International Conference on Eurasian Economies 11-13 October, Almaty/Kazakhstan.
- TAN, M., ECEVİT, Y., ÜŞÜR, S., ACUNER, S. (2008), "Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri", KAGİDER, TÜSİAD, Temmuz, İstanbul.
- TÜİK (2012), İstatistik Göstergeler 1923-2011, Ankara, TÜİK Matbaası, Yayın No:3890, Aralık.
- YAZICIOĞLU, F. (1996), Üniversite Küçük Sanayi İşbirliğinde Teknoloji Yönetimi: Teknoparklar-Tekno koridorlar, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Y.L.T., İstanbul.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK H. (2008), Sosyal Bilimlerde, Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yay., Ankara.

**AKTİF İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE KÜTAHYA
İŞKUR'UN MESLEKİ EĞİTİM FAALİYETLERİ'NİN İNCELENMESİ**
*AN INVESTIGATION OF KÜTAHYA İŞKUR'S VOCATIONAL TRAINING
ACTIVITIES WITHIN THE FRAME OF ACTIVE LABOUR MARKET POLITICS*

Osman Kürşat ACAR

Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü,
osmankursatacar@gmail.com

Ecehan KAZANCI YABANOVA

Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
ecehankazanci@gmail.com

Başvuru tarihi/Application date: 12.07.2017

Yayına kabul tarihi/Acceptance date: 06.11.2017

ÖZET: Günümüz toplumlarının en sık karşılaştığı sorunlardan biri işsizliktir. İster gelişmiş, ister gelişmekte olan ülkeler olsun, işsizlik sorunu her dönem toplumların mücadele etmek zorunda olduğu temel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizliğin toplum üzerindeki yansımaları hem ekonomik hem de sosyolojik açıdan ağır sonuçlar doğurmaktadır. Yarattığı olumsuz koşulları ortadan kaldırmak amacıyla siyasi karar mekanizmaları çeşitli politikalar üretmektedir. Bu politikaların temel amacı, işsizliği ortadan kaldırmanın yanı sıra artan nitelikli işçi talebini karşılayabilmektir. Bu amaçla işsiz durumdaki bireylere çeşitli eğitim faaliyetleri düzenleyerek niteliklerini arttırmaya yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Türkiye’de bu doğrultuda faaliyetler yürüten kurumların başında Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) gelmektedir. İŞKUR bünyesinde işsizlikle mücadelede aktif ve pasif işgücü piyasası politikaları uygulanmaktadır. Son yıllarda ise özellikle nitelikli işgücü yetiştirilmesi doğrultusunda aktif işgücü piyasası politikaları önemli bir yere sahiptir. İŞKUR kapsamında gerçekleştirilen aktif işgücü piyasası politikaları Mesleki Eğitim Kursları, Girişimcilik Eğitim Programları, İşbaşı Eğitim Programları, Toplum Yararına Programlar ve Dezavantajlı Gruplara Yönelik Programlar olarak uygulama alanı bulmaktadır. Bu çalışma İŞKUR’un aktif işgücü piyasası politikaları içerisinde önemli bir yere sahip olan mesleki eğitim kursları, işbaşı eğitim programları ve girişimcilik eğitim programları üzerine odaklanmaktadır. Bu amaçla, mesleki eğitim kursları, işbaşı eğitim programları ve girişimcilik eğitim programları uygulamaları Kütahya ili kapsamında incelenmeye ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Kütahya ilinin işgücü piyasasının genel görünümüne yer verilerek, bu programların aktif işgücü programları içerisindeki yeri ve önemi ayrıca bu programların işsizliği azaltmadaki etkisi değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, İstihdam, İŞKUR, Aktif İstihdam Politikaları, Mesleki Eğitim Kursları, İşbaşı Eğitim Programları, Girişimcilik Eğitim Programı

ABSTRACT: One of the most common problems that today’s societies encounter is unemployment. The problem of unemployment emerges as a basic concept that societies, whether they are developed or developing countries, have to struggle against all the time. The reflections of unemployment on society may cause disappointing results in terms of both economical and sociological perspectives. Political decision mechanisms

produce several policies to eliminate these results and negative conditions. Besides removing unemployment, the main aim of these policies is to meet the demand of increasing skilled labourer. For this purpose, studies are carried out via organizing several training activities towards unemployed individuals to increase their qualifications. In Turkey, Turkish Employment Agency (İŞKUR) is the leading organization among the institutions that are in service in this direction. Within the body of İŞKUR, active and passive labour market policies are implemented in the process of struggle against unemployment. In recent years, active labour market policies have become critical and important in terms of especially training qualified labour force. Active labour market policies implemented within İŞKUR are applied in the fields of Programs for Disadvantaged Groups, Programs for Community Benefit, Programs for Job Shadowing, Training Programs for Entrepreneurship and Vocational Training Courses. This study focuses on vocational training courses, programs for job shadowing and training programs for entrepreneurship which have an important and crucial place in İŞKUR's active labour market policies. For this purpose, practices of vocational training courses, programs for job shadowing and training programs for entrepreneurship in Kütahya Province have been investigated and analyzed. In this context, the place and importance of these programs within active labour programs and the effect of these programs in reducing unemployment rates are evaluated by taking into consideration the general view of labour market in Kütahya.

Keywords: Unemployment, Employment, İŞKUR (Turkish Employment Agency), Active Employment Policies, Vocational Training Courses, Programs for Job Shadowing, Training Programs for Entrepreneurship

GİRİŞ

İşsizlik olgusu toplumların en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Hem bireysel hem de toplumsal boyutta yarattığı olumsuzluklar nedeniyle işsizlikle mücadele son derece önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizlik aynı zamanda toplumların gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik piyasa istikrarları hakkında önemli bir göstergedir. Bu nedenle birçok ülke yönetimi işsizlikle oranlarını mümkün olan en alt seviyelere çekebilmek için çeşitli politikalar üretmektedir.

İşsizlikle mücadele politikalarının temelde aktif ve pasif istihdam politikaları olarak iki ana kategoriden oluştuğu görülmektedir. Aktif istihdam politikalarının temel amacı kişinin işsizlik durumuna son vermek iken, pasif istihdam politikalarının kişinin işsizlik döneminde alışkın olduğu yaşam koşullarını devam ettirebilmesini amaçlamaktadır. Bu noktada her iki politika da son derece önemli iken aktif istihdam politikalarının işsizlik durumunu ortadan kaldırmayı amaçladığı için daha da öne çıktığını söyleyebiliriz.

Bu çalışma ile Türkiye’de uygulanan aktif istihdam politikalarını ve bunların son iki yıldaki dönüşümleri ile Kütahya bazında bu politikaların hangilerinin ne oranda ve kimler üzerinde uygulandığı araştırılmaktadır. Elde edilen istatistikî veriler ile ulusal politikaların il düzeyindeki yansımaları ve katılımcılarının özellikleri ile bu politikaların istihdama yansımaları değerlendirilmiştir.

1. TÜRKİYE’DE İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

Günümüzde ülkelerin karşı karşıya kaldığı sosyal politika sorunların başında istihdam ve işsizlik gelmektedir. Mevcut iş olanaklarının yeterli olmayışı her geçen gün işgücünün istihdam içerisinde yer alamayışı ekonomik sorunların beraberinde sosyal sorunların da yaşanmasına neden olmaktadır. Artan işsizlik sorunu beraberinde ülkeleri çeşitli politikalar üretmek amacıyla harekete geçmesine yol açmıştır.

İstihdam kelimesi, “bir kimsenin belirli bir iş ya da vazifenin görülmesi amacıyla çalıştırılması” anlamına gelmektedir. İktisadi açıdan ise istihdam kavramı, ülkelerin üretim gerçekleştirmek veya yurtiçi çıktıyı elde etmeleri amacıyla mevcut üretim faktörlerinin veya mal ve hizmetlerin üretim sürecine aktif olarak dâhil edilmesi sürecidir (Ardıç, 2006: 175).

İşgücü piyasalarının en önemli göstergelerinden biri olan istihdamın dar anlamda anlamı, emek faktörünün üretim sürecine dâhil edilmesidir. Geniş anlamda ise tüm üretim faktörlerinin üretim sürecinde yer alması durumudur (Ülgener, 1980: 73).

İşsizlik kavramı, bir toplumun işgücü potansiyelini gerek ekonomik gelişme açısından gerekse de sosyal ilerleme açısından tam olarak kullanamaması anlamına gelmektedir (Kapar, 2005: 342). Bunun yanı sıra işsizlik, üretim faktörlerinin başında gelen emeğin tam olarak kullanılmaması durumunu da ifade etmektedir (Biçerli, 2007: 421). Bu kavram teknik bir takım sınırlarının yanı sıra sosyolojik boyutta da çok önemli sonuçlar doğuran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle işsizlik kavramını ekonomik boyutlara hapsedmek yeterli olamayacaktır.

İstihdam ve işsizlik olgusu birbirinden ayrı kavramlar olmasına rağmen gerçekte iç içe geçmiş durumları ifade etmektedir. Dolayısıyla ülkeler istihdam politikalarını oluşturur iken işsizlik olgusunu göz ardı edemezler. İstihdam olgusu bir hedef haline gelirken, işsizlik olgusu ise ortadan kaldırılmaya çalışılan bir olgu haline gelmektedir.

Ekonomilerde temel amaçlardan biri haline gelen istihdam yaratma ve işsizliği ortadan kaldırma çabası çeşitli politikaların oluşturulması gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Türkiye’de de çeşitli istidam politikaları yürütülmeye çalışılmıştır (Ay, 2012: 322).

Türkiye’de Ağustos 2016 dönemi temel işgücü oranlarını yansıtan TÜİK verileri Tablo-1’de yer almaktadır.

Tablo – 1: Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri (Ağustos 2016)

İşgücü	İstihdam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet	İşsiz
30.556	27.081	5.268	5.224	1.936	14.653	3.475

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 03.12.2016 (Bin Kişi)

İşgücü göstergesi incelendiğinde en büyük işgücünün hizmet sektöründe, en düşük işgücünün ise inşaat sektöründe olduğu görülmektedir. Verilere göre istihdam oranı %46, işsizlik oranı da %11,4 olarak karşımıza çıkmaktadır (TÜİK, 2016).

2.TÜRKİYE’DE İŞSİZLİKLE MÜCADELEDE UYGULANAN İSTİHDAM POLİTİKALARI

İşsizlik olgusu uzun yıllar boyunca bireylerin kişisel yetersizliği, çalışmak istememeleri ve tembellik olgusuyla içe içe geçmiş kavramlar olarak görülmüştür (Andaç 1999: 20). Fakat 20. yüzyıla gelindiği işsizlik olgusu bireysel tembellik ve yetersizlik algısı olmaktan çıkmış, bireylerin çalışmak istedikleri halde işsiz kalması durumu işsizlik olgusunu toplumsal bir sorun haline getirmiştir (Tokol, 2000: 105). Dolayısıyla 20. yüzyıldan itibaren devletler işsizliğin nedenlerini ekonomik ve sosyal politikalarda yaşanan sorunlarda aramaya başlamış, bu doğrultuda devletlerin sosyal devlet anlayışına sahip olmaları ve uluslararası düzeyde almış oldukları sosyal politika önlemleri neticesinde işsizlik olgusuyla mücadele etme arayışına girilmiştir (Tokol ve Alper, 2012: 106).

İşsizlikle mücadele, sosyal politika boyutunda da son derece önemli bir kavramdır. Kişinin yaşamını idame ettirebileceği bir gelire sahip olması, üretmesi ve toplumuna katkı sunması toplum ve birey bazında ne kadar olumlu sonuç doğuruyor ise tam tersi bir durum o birey ve toplum için o denli büyük bir sorun oluşturmaktadır. Sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak devlet asgari bir gelire sahip olmayan vatandaşlarına bir takım yardımlar yaparak yaşamını idame ettirmelerine olanak sağlamaya çalışmaktadır. Bu noktada işsizlik devletin bu yardımlarına muhtaç olma durumunu ortaya çıkaran en önemli faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle işsizlikle etkin mücadele ve istihdam olanaklarından en üst düzeyde yararlanabilme durumu, kişinin devlete bağımlılığının ortadan kalkmasına ve devletin elindeki ekonomik gücü daha etkili bir sosyal devlet olabilmek için harcayabilmesi anlamına gelmektedir.

Türkiye’de istihdam politikalarının geçmişine bakıldığında ilk olarak karşımıza Kalkınma Planları çıkmaktadır. İşsizlikle mücadele amacıyla ilk Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren diğer tüm kalkınma planları içerisinde önlemlerin yer aldığı görülmektedir. Genel olarak kalkınma planları içerisinde işsizlik olgusu ekonomik büyümeye bağlı olarak azaltılacak bir sorun olarak görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de planlı dönemden bu yana işsizlikle mücadele konusunda kapsamlı bir ulusal istihdam politikasının tam anlamıyla belirlenemediği ve hayata geçirilemediği söylenebilmektedir (Özdemir vd., 2006: 129-130).

Günümüzde ise Avrupa Birliğine uyum sürecinde istihdam politikalarında değişimler yaşanmaktadır. İşsizlik olgusuna yalnızca ekonomik boyuttan bakmak yerine işsizliğin ortaya çıkardığı olumsuz koşulların giderilmesi amacıyla pasif istihdam politikalarının uygulanmasının yanı sıra işsizlikle mücadelede çalışanların bilgi ve becerilerinin geliştirilip istihdama dâhil edilmesinin kolaylaştırılması amacıyla aktif işgücü piyasası politikaları daha yoğun olarak uygulama alanı bulmaktadır.

Tablo-2’de işsizlikle mücadelede izlenen aktif ve pasif istihdam politikaları yer almaktadır.

Tablo – 2: İşsizlikle Mücadelede İzlenen Aktif ve Pasif İstihdam Politikaları

Aktif İstihdam Politikaları (Tedavi)	Pasif İstihdam Politikaları (Acil Yardım)
<ul style="list-style-type: none"> • Mesleki Eğitim Programları • Girişimciliğin Desteklenmesine Yönelik Programlar • Ücret ve İstihdam Sübvansiyonları • Doğrudan Kamu İstihdamı • Kamunun Eşleştirme ve Danışmanlık Hizmetleri 	<ul style="list-style-type: none"> • İşsizlik Sigortası • İşsizlik Yardımı • Çalışma Paylaşımı <ul style="list-style-type: none"> ○ Erken Emeklilik ○ İş Paylaşımı ○ Çalışma Sürelerinin Kısaltılması

Kaynak: (Oral ve Şişman, 2016: 72)

Türkiye’de işsizlik ile mücadelede hem aktif hem de pasif istihdam politikalarından yararlanılmıştır. İşsizlik olgusu önceki dönemlerde ekonomik büyüme ile çözülebilecek bir sorun olarak görülmüştür. Fakat son dönemlerde yaşanan gelişmeler sorunun sadece pasif istihdam politikalarıyla çözülemeyeceğini bu nedenle yalnızca tacil yardım önlem ve politikalar ile değil aynı zamanda mevcut sorunu gidermeyi amaçlayan aktif istihdam politikalarının uygulamaya geçilmesini gündeme getirmiştir (Şahin ve Sevimli, 2013: 4).

3. TÜRKİYE’DE AKTİF İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI

Aktif işgücü piyasası politikaları, uzun süredir işsiz durumda olanlar, eski hükümlüler, eğitimsiz işçiler ve sürekli işsizlik durumuyla karşı karşıya kalan sadece kısa süreli çalışma imkânı bulabilen genç kesimin istihdamını arttırmak aynı zamanda sosyal eşitliğe katkı sağlayarak ekonominin duraklama dönemlerinde istihdamın istikrarını sağlamayı ve genişleme dönemlerinde ise emek piyasalarında yaşanan darboğazları gidermeyi amaçlamaktadır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 90).

Aktif işgücü piyasası politikaların tarihsel geçmişine bakıldığında ilk olarak II. Dünya Savaşı sonrasında uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda kavram olarak ilk defa II. Dünya Savaşı sonrasında İsveç’te kullanılmıştır (Kapar, 2005: 343). 1948 yılında İsveç’te tam istihdama ulaşmak ve enflasyonu kontrol altına almak amacıyla sosyal demokrat niteliklere sahip bir politikanın oluşturulması esnasında İsveçli iktisatçılar Gösta Rehn ve Rudolph Meidner Aktif İşgücü Piyasası Politikaları kavramını “tam istihdam amacını gerçekleştirirken enflasyonu kontrol altında tutan sosyal demokrat bir strateji” şeklinde tanımlamışlardır (Biçerli, 2005: 4).

OECD'nin 1960 yıllarında İsveç’te uygulanan bu politikaları yayınlaması doğrultusunda aktif istihdam politikalarının ayrı bir politika olarak kabul görmesine neden olmuştur. OECD, üyesi olan ülkelere aktif istihdam politikalarını özendirmek amacıyla 1961 yılında “İşgücü ve Sosyal Sorunlar Komitesi”ni kurmuştur (Biçerli, 2005: 4).

İşsizlikle mücadele konusunda izlenen istihdam politikalarını OECD yedi kategori altında toplamaktadır (Biçerli, 2004: 45):

- Kamunun eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri
- Mesleki eğitim

- Sübvansiyon edilmiş istihdam (özel sektöre yönelik sübvansiyon, kendi işini kuranlara yardım, doğrudan kamu sektöründe istihdam vb.)
- Gençlere yönelik politikalar
- Sakatlara yönelik politikalar
- İşsizlik sigortası
- Erken emeklilik

Yukarıdaki kategorileri bakıldığında kamunun eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri, mesleki eğitim, sübvansiyon edilmiş istihdam, gençlere yönelik politikalar ve sakatlara yönelik politikalar aktif istihdam politikaları olarak nitelendirilirken, işsizlik sigortası ve erken emeklilik ise pasif istihdam politikaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

1960'lı yıllarda Avrupa ülkelerindeki yaşanan ücret artışlarının ve işgücü kıtlığının ortadan kaldırılması amacı ile uygulama alanı bulan aktif istihdam politikaları tam istihdam politikasının tamamlayıcı bir unsuru haline gelmiştir. Bu politikaların temelinde tam istihdam koşulları içerisinde işgücü piyasasına katılımı arttırmak ve düşük işsizlik durumunda işgücü akıcılığını sağlamak yer almaktadır (Marshall, 2004: 5-6).

Avrupa İstihdam Stratejisi 1990 yıllarda ortaya çıkan çalışma piyasası sorunlarını ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulan Avrupa Birliği düzeyinde alınan bir dizi aktif iş piyasası önlemleri içermektedir (Kesici ve Selamoğlu, 2005: 37-38). 1999 yılına gelindiğinde Avrupa Komisyonu aday ülkelerle istihdam konusunda işbirliği ve uyumlaştırma sürecini başlatmıştır. Mevcut sürecin amacı, Avrupa Birliğine aday olan ülkeleri belirli kademelerden geçirmek ve bu süreç boyunca belirli politika ve stratejileri ortaya koymalarını sağlamaktır. Bu doğrultuda her aday ülke için ortak bir çerçeve öngörülmüştür. Bu çerçevenin asıl amacı ise, adaylık süreci boyunca aday ülkelerin istihdam politikalarını ve kurumlarını Avrupa İstihdam Stratejisine uyumlu bir şekilde oluşturmasını ve geliştirmesini sağlamaktır (Eser ve Terzi, 2008: 242). Avrupa İstihdam Stratejisinde üzerinde durulan asıl mesele daha iyi ve daha fazla sayıda işlerin yaratılması iken, en önemli işlevini Avrupa Birliği'ne üye devletlerin istihdam politikaları için önceliklerin belirlenmesi oluşturmaktadır (Kesici ve Selamoğlu, 2005: 37).

Türkiye'de ulusal bir istihdam programı uzun yıllar belirlenmemiş ve izlenmemiş olmakla birlikte son yıllarda özellikle Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde aktif istihdam politikalarının daha yoğun bir şekilde uygulama alanı bulduğu görülmektedir (Eser ve Terzi, 2008: 242).

Avrupa İstihdam Stratejisine bağlı olarak Türkiye'de mevcut politika ve stratejilerin geliştirilmesi, istihdam sorunlarının çözümü ve işsizlikle mücadele edebilmek amacıyla çağdaş bir istihdam kuruma olan ihtiyaç doğrultusunda 617 sayılı KHK ile İş ve İşçi Bulma Kurumu kapatılarak Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) kurulmuştur (Kamu-Sen, 2004: 83).

Türkiye'de aktif işgücü piyasası politikaları son dönemde artan uygulamalar arasında yer almaktadır. İŞKUR bu politikaların ülkemizde temel uygulayıcısı rolündedir (Uşen, 2007: 85-90). Aktif işgücü piyasası politikalarının temel amacı işsiz kesime sadece gelir desteği sağlamak değil, aynı zamanda bu kesimin işgücüne geri dönüşlerinin kolaylaştırılmasını

sağlamaktır (Alabaş, 2007: 98). İŞKUR bünyesinde mevcut politikaları gerçekleştirebilmek adına aktif işgücü programları uygulanmaktadır.

İŞKUR tarafından gerçekleştirilen aktif işgücü programları arasında (İŞKUR, 2016a):

- Mesleki Eğitim Kursları
- İşbaşı Eğitim Programları
- Girişimcilik Eğitim Programları
- Toplum Yararına Programlar
- Çalışanların Mesleki Eğitimi
- Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri Projesi (UMEM)
- Özel Politika ve Uygulamalar
- Korumalı İşyerleri Projesi
- Engelli ve Eski Hükümlüye Kendi İşini Kurma Desteği
- Engellinin İş Bulmasını Sağlayacak Destek Teknolojilerine İlişkin Projeler
- Engellinin İşe Yerleştirilmesi, İşe ve İşyerine Uyumunun Sağlanmasına Yönelik Projeler
- Engellilerin İstihdam Edilebilirliklerini Artırmayı Amaçlayan Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Projeleri yer almaktadır.

İŞKUR bünyesinde özellikle son yıllarda artan oranda aktif işgücü faaliyetleri yürütüldüğü görülmektedir.

Tablo – 3: 2015/2016 Ocak - Mayıs Dönemi Aktif İşgücü Programları Birikimli Verileri

Kurs/Program	2015 Ocak – Mayıs Dönemi				2016 Ocak – Mayıs Dönemi				2015/2016 Değişim Oranı (%)
	Kurs/Program Sayısı	Toplam Kursiyer/Katılımcı			Kurs/Program Sayısı	Toplam Kursiyer /Katılımcı			
		E	K	T		E	K	T	
MEK*	4.019	34.488	52.697	87.185	4.334	29.364	59.273	88.637	1,67
İEP**	20.983	23.300	24.333	47.633	111.788	129.094	106.282	235.376	394,14
GEP**	465	6.326	5.747	12.073	1.098	16.483	11.955	28.438	135,55
TOPLAM	25.467	64.114	82.777	146.891	117.220	174.941	177.510	352.451	139,94

*Kaynak: İŞKUR, 2015; İŞKUR 2016 (*Mesleki Eğitim Kursu, **İşbaşı Eğitim Programı, ***Girişimcilik Eğitim Programı)*

Tablo-3 incelendiğinde program ve kursiyer sayılarında önemli artış göze çarpmaktadır. Özellikle İşbaşı eğitim Programlarında (İEP) %394,14'lük büyük bir artış yaşanmış ve toplam kursiyer oranında da %139,94'lük bir yükseliş görülmektedir. Bu artış İŞKUR'un son dönemdeki aktif işgücü programına verdiği önemi gözler önüne sermektedir.

Aktif işgücü politikalarından yararlanan kişi sayısının her geçen gün artmasına rağmen, bu politikaların işgücü piyasası üzerinde yarattığı etkiyi sağlıklı bir şekilde ölçebilmek son derece güçtür. Son yıllarda önemli sayıda aktif istihdam uygulaması yapılmasına rağmen işsizlik oranının da bir düşüş görülmemektedir. Aksine her geçen yıl işsizlik oranlarında artış

yaşanmaktadır. Bu durum aktif işgücü politikalarının işsizlik üzerindeki etkisinin sınırlı kaldığının düşünülmesine yol açmaktadır.

2016 yılı aktif işgücü programlarının katılımcılarının öğrenim ve yaş durumları Tablo-4 ve Tablo-5'te verilmiştir.

Tablo - 4: 2016 Ocak-Mayıs Dönemi Aktif İşgücü Programları Katılımcılarının Öğrenim Durumu Verileri

Kurs/Program Türü		Öğrenim Durumu								
		Okur Yazar Olmayan	Okur Yazar	İlköğr.	Ortaöğr.	Önlisans	Lisans	Y. Lisans	Doktora	Toplam
MEK (Mesleki Eğitim Kursu)	İstihdam Garantili	40	493	3.409	4.464	2.116	2.082	43	0	12.647
	İstihdam Garantisiz	225	1.531	16.118	6.515	1.716	945	11	0	27.061
	Özel Politika	180	1.920	17.470	4.905	1.118	684	5	0	26.282
	Çalışanların Mesleki Eğitimi	21	238	3.093	1.507	207	37	2	0	5.105
	Engelli Kursu / Kurum Kaynaklı	0	13	29	18	0	3	0	0	63
	Engelli Kursu / Komisyon Kaynaklı	25	86	656	244	26	6	0	0	1.043
	Hükümlü Kursu / Kurum Kaynaklı	13	19	274	50	3	1	0	0	360
	Eski Hükümlü Kursu / Kurum Kaynaklı	0	0	74	9	0	0	0	0	83
	UMEM Projesi	82	544	6.350	6.341	2.069	597	9	1	15.993
	TOPLAM	586	4.844	47.473	24.053	7.255	4.355	70	1	88.637
IEP (İşbaşı Eğitim Programı)	İşbaşı Eğitim Programı	424	1.569	95.023	78.503	31.325	23.351	330	6	230.531
	UMEM Projesi	28	142	1.380	2.394	647	249	4	1	4.845
	TOPLAM	452	1.711	96.403	80.897	31.972	23.600	334	7	235.376
(Girişimci İlik Eğitim)	TOPLAM	448	315	10.531	9.164	2.969	4.766	234	11	28.438
	GENEL TOPLAM	1.486	6.870	154.407	114.114	42.196	32.721	638	19	352.451

Kaynak: İŞKUR, 2016.

Tablo - 5: 2016 Ocak-Mayıs Dönemi Aktif İşgücü Programları Katılımcılarının Yaş Grubu Dağılımı

Kurs/Program Türü		Yaş Grubu						Toplam
		15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	
MEK (Mesleki Eğitim Kursu)	İstihdam Garantili	6.374	4.545	1.271	385	69	3	12.647
	İstihdam Garantisiz	6.672	7.484	8.043	3.921	865	76	27.061
	Özel Politika	6.422	7.098	7.904	3.979	789	90	26.282
	Çalışanların Mesleki Eğitimi	597	2.095	1.697	600	112	4	5.105
	Engelli Kursu / Kurum Kaynaklı	28	19	8	7	1	0	63
	Engelli Kursu / Komisyon Kaynaklı	317	353	252	103	16	2	1.043
	Hükümlü Kursu / Kurum Kaynaklı	60	152	94	42	12	0	360
	Eski Hükümlü Kursu / Kurum Kaynaklı	10	39	15	14	4	1	83
	UMEM Projesi	8.188	5.402	1.855	488	60	0	15.993
	TOPLAM	28.668	27.187	21.139	9.539	1.928	176	88.637
İEP (İşbaşı Eğitim Programı)	İşbaşı Eğitim Programı	109.097	82.761	30.696	12.978	560	21	230.531
	UMEM Projesi	2.237	1.915	551	135	7	0	4.845
	TOPLAM	111.334	84.676	31.247	7.531	567	21	235.376
GEP (Girişimci İlk Eğitim Programı)	TOPLAM	5.311	11.866	7.973	2.628	607	53	28.438
GENEL TOPLAM		145.313	123.729	60.359	19.698	3.102	250	352.451

Kaynak: İŞKUR, 2016.

Bu çalışmada İŞKUR bünyesinde gerçekleştirilen aktif istihdam programlarının temel faaliyetleri olan Mesleki Eğitim Kursları, İşbaşı Eğitim Programları ve Girişimcilik Eğitim Programları incelenmiştir.

3.1. Mesleki Eğitim Kursları

Küreselleşen dünyada yaşanan gelişmeler işgücü piyasasında da değişimler yaşanmasına neden olmuştur. “Yaşam boyu istihdam garantisi” düşüncesini “yaşam boyu eğitim” ve “istihdam edilebilirlik” kavramlarının gündeme gelmesiyle birlikte işgücü piyasası politikalarında ülkelerin yeni anlayışlar ve uygulamalar gerçekleştirmesine yol açmıştır. Günümüzde en önemli istihdam güvencesi, işgücü piyasasının talep ettiği nitelik ve özelliklere sahip olunmasıdır. Bu yüzden de mesleki eğitim daha da önemli hale gelmektedir. Değişen ve gelişen işgücü piyasası içerisinde mesleki eğitimde de sürdürülebilir değişim ve gelişim kaçınılmaz hale gelmektedir (Taş, 2011: 155).

Aktif işgücü piyasası politikaları içerisinde uygulama alanı bulan en önemli programlardan biri mesleki eğitim kurslarıdır. Bu kursların temel alanı engelliler, gençler, uzun süreli işsizler, kadınlar ve eski hükümlüleri kapsamına alan dezavantajlı gruplar oluşturmaktadır. Mesleki eğitim kursları işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda kişilerin bilgi ve becerilerini arttırarak işgücü piyasasına kazandırmayı hedeflemektedir (Varçın, 2004: 1-18).

Aktif işgücü piyasası politikalarının uygulanmasına yönelik tüm esaslar 12.03.2012 tarihli 28585 sayılı resmi gazetede ilan edilen “Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği” doğrultusunda düzenleme altına alınmaktadır. Söz konusu yönetmelik kapsamında yıllık işgücü eğitim planları oluşturulmaktadır. Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri tarafından hazırlanan işgücü eğitim planları çerçevesinde mesleki eğitim programları belirlenmektedir. Bu programların hazırlanmasında ve işgücü eğitim planı içerisinde yer almasında belirleyici faktör işgücü piyasasından ve iş yerlerinden talep gelmesidir (Akbulut, 2016: 240).

İşgücü eğitim planından yer alan ve mevcut talepler doğrultusunda belirlenen mesleki eğitimlere yönelik kurslar yerel düzeyde İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulunun onayı ile hazırlanarak Türkiye İş Kurumu tarafından duyurulmaktadır (Akbulut, 2016: 239-240).

İŞKUR tarafından yürütülen mesleki eğitim kursları; “Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı eğitim ve öğretim kurumları, üniversiteler, öğretim kurumları, özel sektör işyerleri, eğitim ve rehabilitasyon amacıyla kurulan firmalar, eğitim için gerekli mekan ve donanımına sahip dernek, vakıf, işçi, işveren, esnaf ve meslek kuruluşları, meslek birlikleri ve benzeri kurum ve kuruluşlar, kamu kurum ve kuruluşları, döner sermayeli kuruluşlar, özel kanunla kurulan banka ve kuruluşlar ile bunlara bağlı işyerleri” ile işbirliği yaparak ya da hizmet satın alarak gerçekleştirilmektedir (Şahin ve Sevimli, 2013: 7).

Kurslara katılacak kursiyer adaylarına öncelikli olarak İŞKUR bünyesindeki iş ve meslek danışmanları tarafından meslek seçimi, meslek değişikliği ve bir mesleğe uyum konusunda çeşitli danışmanlık hizmetleri verilmektedir. Kurs için açılan mülakat gününde kursiyer adayları arasından, İŞKUR ve işveren tarafından tarafsızlık ve fırsat eşitliği doğrultusunda asil ve yedek kursiyerler seçilmektedir. Kurslara katılanlara günlük cep harçlığı 20 TL verilmekte aynı zamanda kurs süresi boyunca genel sağlık sigortası primleri ve iş kazası meslek hastalığı sigorta primleri de İŞKUR tarafından karşılanmaktadır (İŞKUR, 2016b). Kursların eğitim süresi en fazla 160 fiili gündür. Kurs sonunda sınavlara girerek

başarı gösteren kursiyerlere Milli Eğitim Bakanlığı veya üniversiteler tarafından resmi geçerliliği olan sertifika almaya hak kazanmaktadırlar.

Mesleki eğitim kurslarının en önemli noktası ise kurslarını başarıyla tamamlamış olan kursiyerlerin kurs bittikten sonraki istihdam durumudur. Bu konuda alınan karar doğrultusunda, kursiyerlerin en az %50'si, kurs sınav sonucunun açıklandığı tarihten itibaren en geç otuz gün içinde işe başlatılmak şartı ile yüz yirmi günden az olmamak üzere en az fiili kurs günü kadar istihdam edilmektedir (Akbulut, 2016: 241).

Mesleki eğitim kursları; istihdam garantili mesleki eğitim kursları, istihdam garantisi olmayan (genel) mesleki eğitim kursları, özel politika mesleki eğitim kursları, işsizlik sigortası kapsamında mesleki eğitim kursları, çalışanların mesleki eğitimi, engellilere yönelik mesleki eğitim kursları ve rehabilitasyon hizmetleri, hükümlü ve eski hükümlülere yönelik mesleki eğitim kursları ve UMEM Beceri'10 Projesi kapsamında uygulanan mesleki eğitim kursları şeklinde kategorize edilebilmektedir.

Tablo-6'da 2016 Ocak – Mayıs dönemi ana sektörlere göre Mesleki Eğitim Kurslarının katılımcı sayıları yer almaktadır.

Tablo – 6: 2016 Ocak – Mayıs Dönemi Ana Sektörlere Göre Mesleki Eğitim Kursları Katılımcı Sayıları

Kurs Türü	Sektörler			Toplam
	Hizmet	Sanayi	Tarım	
MEK /İstihdam Garantisiz	24.637	1.873	551	27.061
MEK /Özel Politika	19.742	1.378	5.162	26.282
Umem Projesi/ MEK	8.409	7.584	0	15.993
MEK / İstihdam Garantili	10.116	2.496	35	12.647
Çalışanların Mesleki Eğitimi	846	4.068	191	5.105
Engelli Kursu/Komisyon Kaynaklı	1.033	10	0	1.043
Hükümlü Kursu/Kurum Kaynaklı	226	134	0	360
Eski Hükümlü Kursu/Kurum Kaynaklı	83	0	0	83
Engelli Kursu/Kurum Kaynaklı	43	20	0	63
GENEL TOPLAM	65.135	17.563	5.939	88.637

Kaynak: İŞKUR, 2016.

Son zamanlarda yaygın uygulama alanı bulan İŞKUR istihdam garantili mesleki eğitim kursları işsizlere yönelik olarak gerçekleştirilen programlar arasında yer almaktadır. İstihdam garantili mesleki eğitim kurslarının içeriği ve eğitimin süresi kamu kesimi, özel kesim veya

Sivil Toplum Kuruluşları tarafından hep birlikte kararlaştırılmaktadır (Taş, 2010: 260). İŞKUR, ihtiyaç duyulan eğitim ve kurs hizmetlerini bu kurumlar aracılığı ile uygulamaya geçirmektedir (Taş, 2011: 163). Kurslara katılıp başarı ile bitirenlere istihdam garantisinin verildiği ve bir kısmının da istihdam edildiği bu kurslar mesleki eğitim kursları içerisinde en fazla tercih edilen haline gelmektedir (Şen, 2016: 69). Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği'nin 40. Maddesine göre; “Kursların işyerleri ile düzenlenmesi halinde kursiyerlerin en az %50'sinin, kursların kamu kurum ve kuruluşları (devlet üniversiteleri dâhil) ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile düzenlenmesi halinde ise kursiyerlerin en az %20'si istihdam edilmektedir”.

Mesleki eğitim kursları içerisinde bir diğer uygulama alanı bulan istihdam garantisiz (genel) mesleki eğitim kurslarıdır. Bu kurslar istihdam garantisi olan mesleki eğitim kurslarındaki gibi istihdam taahhüdü olmayan kurslardır. İŞKUR tarafından gerçekleştirilen işgücü piyasası ihtiyaç analizler doğrultusunda belirlenen ve İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu onayı doğrultusunda karar verilen Yıllık İşgücü Eğitim Planı'nda yer alan mesleklere göre düzenlenen mesleki eğitim kursları, özel sektör işyerleri, kamu kurum ve kuruluşları tarafından talep olmayan dönemlerde Plan'da yer aldığı şekilde yüklenicisi ve bu doğrultuda istihdam garantisi olmadan Kurum tarafından işbirliği yahut hizmet satın alarak uygulama alanı bulmaktadır (Şen, 2016: 70).

Özel politika mesleki eğitim kursları ise, çalışma hayatı içerisinde dezavantajlı konumda olan kadınlar, gençler, uzun süreli işsizler, engelli ve aileleri, madde bağımlıları, yabancı ve göçmenler ve romanlar gibi grupların işgücü piyasası içerisinde hem toplumsal hem de ekonomik entegrasyonun sağlanması amacıyla gerçekleştirilen mesleki eğitim kurslarından biridir. Söz konusu bu gruplar devlet tarafından özel istihdam politikalarının uygulanması gereken kesimi içermektedir. Bu doğrultuda Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüklerine bu kapsamda sunulacak projeler değerlendirilmekte ve uygun görülenler desteklenmektedir (İŞKUR, 2015: 38). Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği'nin 99.maddesinde; “Genel Müdürlükçe bu Yönetmeliğin amacına uygun olarak özel politika ve uygulamalar geliştirilerek bu kapsamda kurs, program, uygulama, proje ve protokol tasarlanabilir ve uygulanabilir” şeklinde düzenlemeye gidilmiştir. Bu doğrultuda “Özel Politika ve Uygulamaların Geliştirilmesine İlişkin Genelge” yayımlanmıştır.

Çalışanların mesleki eğitimine yönelik uygulama, 5763 sayılı Kanun ve 4857 sayılı İş Kanunu'nun 85. Maddesinde yapılan değişiklik ile çalıştıkları iş ile ilgili mesleki eğitim almamış işçilerin ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmayacağı düzenlemesine gidilmiştir. 31.05.2009 tarihinde yürürlüğe giren “Ağır ve Tehlikeli İşlerde Çalıştırılacak İşçilerin Mesleki Eğitimlerine Dair Tebliğ” ile de bu hükmün uygulama yöntemleri ortaya konulmuştur (Şen, 2016: 75). Bu uygulamaya yönelik olarak İŞKUR bünyesinde işgücünde yer alan kişilerin can güvenliğinin sağlanması amacıyla tehlikeli ve çok tehlikeli işlerde çalışanların sahip olması gereken sertifikaların verilmesine yönelik eğitim programları düzenlenmekte ve eğitim sonunda tehlikeli ve çok tehlikeli mesleklerde çalışmak için gerekli olan belge yerine de geçen mesleki eğitim belgesi verilmektedir (İŞKUR, 2015: 37).

Mesleki eğitim kursları içerisinde önemli yere sahip uygulamalardan biri de işgücü piyasası içerisinde dezavantajlı konumda olan “Engellilere Yönelik Mesleki Eğitim Kursları ve Rehabilitasyon Hizmetleri” dir. Engellilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda İŞKUR tarafından uygun mesleklerde istihdam edilmeleri amacıyla aynı zamanda işe uyum

sorunlarının azaltılmasına yönelik kurs ve programlar düzenlenmektedir (Şen, 2016: 76). Engellilere yönelik gerçekleştirilen mesleki eğitim kurslarının finansmanı 9 Ocak 2014 tarihinde yürürlüğe giren “Engelli ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Tahsil Edilen İdari Para Cezalarını Kullanmaya Yetkili Komisyona Dair Yönetmelik” ile “Ceza Paralarını Kullandırmaya Yetkili Komisyon” kararı ile gerçekleştirilmektedir.

Hükümlü ve eski hükümlülere yönelik mesleki eğitim kursları işgücü piyasasından dezavantajlı gruplardan biri olan hükümlü ve eski hükümlülerin istihdamını kolaylaştırmak amacıyla faaliyete geçirilmiştir. Bu doğrultuda Adalet Bakanlığı ve Sivil Toplum Kuruluşları ile işbirliğine gidilerek tahliyelerine belli bir süre kalan hükümlülere, aynı zamanda tahliye olmasına rağmen işgücü piyasası içerisinde yer almakta zorluk yaşayan eski hükümlülere yönelik işgücü piyasasının ihtiyacı doğrultusundaki mesleklerde çalışabilmeleri amacıyla kurs ve programlar düzenlenmektedir (İŞKUR, 2015: 37).

Beceri kazandırma ve iş edindirme seferberliği olarak tanımlanan Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri (UMEM) Beceri’10 Projesi ise hem işgücü piyasası içerisindeki arz-talep uyumsuzlukları neticesinde ortaya çıkan işsizlikle mücadele edebilmek hem de İŞKUR tarafından uygulama alanı bulan mesleki eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve işsiz kesime mesleki eğitim vasıtasıyla beceri kazandırabilmek amacıyla 23.06.2010 tarihinde ÇSGB, İŞKUR, TOBB, TOBB ETÜ ve MEB Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü arasında imzalanan protokol ile yürürlüğe girmiştir (UMEM, 2010: 25-26).

3.2. İşbaşı Eğitim Programları

İŞKUR bünyesinde kuruma kayıtlı olan işsizlerin yine kuruma kayıtlı olan işyerlerinde bireylerin daha önceden edinmiş oldukları teorik bilgileri uygulama yaparak pekiştirmelerini sağlamak yahut mesleki deneyimlerini kazandırmak amacıyla işbaşı eğitim programları düzenlenmektedir (İŞKUR, 2015: 38).

2009 yılında faaliyete geçirilen bu programlar tecrübe eksikliğinden dolayı işgücü piyasası içerisinde istihdam problemi yaşayan işsizlere iş fırsatları sunmakta aynı zamanda kalifiye işgücüne ulaşmakta sıkıntı yaşayan ve işgücünü yetiştirme süreci içerisinde problemler yaşayan işverenler açısından da önemli avantajlar sağlamaktadır (Taş, 2011: 168).

En az iki çalışanı olan işverenler işbaşı eğitim programlarından yararlanmaktadır. Ayrıca iki ile on arasında çalışanı bulunan işverenler bir katılımcı, on bir ve üzeri çalışanı bulunan işverenler ise çalışan sayısının onda biri oranında katılımcı talep edebilmektedir. İşbaşı eğitim programlarına katılmak isteyenler eğitimi alacağı yeri kendileri bulabileceği gibi aynı zamanda İŞKUR’dan da kendilerine işyeri bulmasını talep edebilmektedirler. İşverenler de istedikleri vasıfta katılımcıları kendileri bulabilecekleri İŞKUR’dan da kendilerine katılımcı aday bulmasını talep edebilmektedir (İŞKUR, 2016c).

İşbaşı eğitim programlarının uygulama süresi en fazla 320 fiili gün yani yaklaşık bir yıldır. İşbaşı eğitim programından faydalanan bireylere İŞKUR tarafından günlük 50 TL aylık net asgari ücreti geçmeyecek şekilde ödeme yapılmaktadır. Aynı zamanda bireylerin iş kazası ve meslek hastalığı sigorta ve genel sağlık sigorta primleri İŞKUR tarafından ödenmektedir. Katılımcının işveren tarafından 3 ay içerisinde istihdam edilmesi durumunda işveren imalat sektöründe faaliyet gösteriyorsa 42 ay, diğer sektörlerde faaliyet gösteriyorsa 30 ay süre ile SGK işveren primi İşsizlik Sigortası Fonundan sağlanmaktadır (İŞKUR, 2016d).

3.3. Girişimcilik Eğitim Programları

Kendi işini kurmak isteyen bireylere, kurmak istedikleri işin, iş planlarını geliştirmelerini sağlamak amacıyla İŞKUR tarafından girişimcilik eğitim programları verilmektedir (İŞKUR, 2015: 38).

KOSGEB ve İŞKUR arasında “Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi İşbirliği Protokolü” imzalanmış ve bu çerçevede katılımcılara eğitimler verilmektedir. Program sonunda eğitime katılanlara “Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi Katılım Belgesi” verilmekte aynı zamanda eğitimi başarı ile tamamlayan katılımcılar almış oldukları bu sertifika ile KOSGEB’in vermiş olduğu “Yeni Girişimci Desteğine” başvuru yapabilmektedir. Programın süresi sınıf içi eğitim ve atölye çalışmaları uygulamaları doğrultusunda toplam 70 saati içermektedir (İŞKUR, 2016e).

Aktif İşgücü Yönetmeliği’ne göre, girişimcilik eğitim programlarından sadece kuruma kayıtlı kendi işini kurmak isteyen işsizler yararlanmamakta aynı zamanda kuruma kayıtlı ve kendi işini kurmak isteyen diğer kişilerde faydalanabilmektedir (Aktif İşgücü Yön. m. 82).

Girişimcilik eğitim programlarına katılan her bir katılımcı için İŞKUR tarafından günlük 20 TL cep harçlığı ödenmektedir. Aynı zamanda program boyunca katılımcıların iş kazası ve meslek hastalığı ve genel sağlık sigortası primleri yine İŞKUR tarafından karşılanmaktadır. Katılımcıların girişimcilik eğitim programlarını katılımı zorunludur (İŞKUR, 2016f).

4. AKTİF İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE KÜTAHYA İŞKUR’UN MESLEKİ EĞİTİM FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ

Çalışmanın bu bölümünde Kütahya İŞKUR bünyesinde gerçekleştirilen mesleki eğitim faaliyetlerinin neler olduğu ve işgücü piyasası içerisinde yeri ve etkinliği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak Kütahya ilinin işgücü yapısının genel görünümü İŞKUR göstergeleri doğrultusunda açıklanarak, Aktif İşgücü Programları ve faaliyetleri verilmeye çalışılmıştır. Daha sonrasında ise Kütahya Valiliği İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulunun 2015 ve 2016 yıllarında almış olduğu kararlar neticesinde İŞKUR tarafından gerçekleştirilen “Aktif İşgücü Piyasası Programları” çerçevesinde mesleki eğitim faaliyetleri ile ilgili tüm çalışmalar hakkındaki bilgiler tablolar halinde sunulmaya çalışılmıştır.

4.1. Kütahya İŞKUR’un Temel İşgücü Göstergeleri

İŞKUR verileri işgücü göstergelerinin sunulması açısından temel göstergelerden biri konumundadır. Özellikle işgücü yapısı ve kuruma kayıtlı olanlar açısından detaylı bilgiler vermektedir (Akan ve Çilenmez, 2015: 12). Bir ilin iş koşullarını daha iyi anlayabilmek açısından Temel İşgücü Göstergelerinin incelenmesi önemli bir bakış açısı sağlamaktadır. Tablo-7’de 2015-2016 dönemine ilişkin Kütahya ilindeki temel işgücü göstergeleri bulunmaktadır.

Tablo – 7: 2015 Yılı Kütahya Temel İşgücü Göstergeleri

	Yıl İçinde Yapılan Başvuru	Açık İş Sayısı	Yıl İçinde İşe Yerleştirme	Kayıtlı İşgücü	Kayıtlı İşsizler	İşsizlik Ödeneği Alan Sayısı
2015	21.832	13.043	6.599	52.529	16.733	361
2016*	17.278	14.249	4.940	39.985	19.166	3.041

*Kaynak: Akan ve Çilenmez, 2015: 12-18; Kütahya İŞKUR İl Müdürlüğü 2016 Verileri. *Eylül ayı itibariyle*

Kütahya ili Temel işgücü göstergeleri incelendiğinde 2016 yılı Eylül ayı itibariyle kayıtlı işgücündeki azalış ve kayıtlı işsizlerdeki artış göze çarpmaktadır. Yine 2016 yılı Eylül ayı itibariyle işsizlik ödeneği alan kişi sayısında da önemli bir artış yaşandığı görülmektedir. Özellikle kayıtlı işgücü sayısındaki azalışın yalnızca ¼'lük oranının kayıtlı işsizlere dönüşümü ve bu kişi sayısı kadar işsizlik ödeneği alan sayısında artış yaşanması, işsiz duruma düşen ¾'lük kesimin Kütahya iş gücünden ayrıldığı sonucunu doğurmaktadır. Bu durum 2016 yılı Eylül ayı itibariyle Kütahya işgücü piyasasında %20'nin üzerinde bir daralma yaşandığını göstermektedir.

Tablo – 8: 2015 Yılı Kütahya'da Çalışanların Sektörlere ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Sektör	Kadın	Erkek	Toplam
İmalat	2.893	8.159	11.052
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	1.023	3.318	4.341
Madencilik ve taş ocaklığı	285	2.396	2.681
İnşaat	184	2.269	2.453
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	492	1.608	2.100
Ulaştırma ve depolama	91	1.227	1.318
Eğitim	400	783	1.183
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	585	346	931
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	272	514	786
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	60	203	262
Diğer hizmet faaliyetleri	41	192	233
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	5	117	122
Finans ve sigorta faaliyetleri	10	45	55
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	0	40	40
Bilgi ve iletişim	7	17	24
Gayrimenkul faaliyetleri	2	22	24
Genel Toplam	6.349	21.257	27.605

Kaynak: Akan ve Çilenmez, 2015: 21.

Tablo-8’de 2015 yılı Kütahya’da çalışanların sektörlere ve cinsiyete göre dağılımı bulunmaktadır. Bu verilere göre Kütahya’da işgücünün önemli bir kesimini erkek çalışanlar oluşturmaktadır. Kadın istihdam oranının da Türkiye genelindeki oranla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Sektörel anlamda en önemli istihdam kaynağı olarak imalat sektörü karşımıza çıkmaktadır. Bunda Kütahya’nın ulusal ve uluslararası piyasada yer edinen önemli bazı kuruluşlara ev sahipliği yapmasının etkisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Özellikle seramik ve cam sanayi alanında önemli kuruluşlara ev sahipliği yapması bu sonucu doğurmaktadır. Bu kişilerin büyük bir kesiminin fabrikalarda işçi olarak çalışması nedeniyle Kütahya iş gücü yapısının büyük oranda vardiyalı çalışan işçi kesiminden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu durum aynı zamanda ilin en büyük istihdam kaynağı pozisyonuna, imalat sektöründe yer alan bu büyük ölçekleri firmaları koymaktadır.

Tablo – 9: 2015 Yılı Kütahya İŞKUR Hizmetinden Faydalanan İşyerleri Oranları

Sektör	İŞKUR Hizmetlerinden Faydalanma Oranı (%)	İŞKUR Hizmetinden Faydalanan İşyerlerinin Dağılımı (%)
İmalat	73,4	31,8
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	59,9	26,4
İnşaat	45,2	12,7
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	64,7	6,8
Eğitim	62,2	4,7
Ulaştırma ve depolama	35,6	4,1
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	66,7	3,6
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	77,8	2,7
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	37,5	2,4
Diğer hizmet faaliyetleri	46,2	2,3
Madencilik ve taş ocakçılığı	45,3	2,0
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	100,0	0,2
Bilgi ve İletişim	50,0	0,2
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	50,0	0,2
Genel Toplam	58,4	100

Kaynak: Akan ve Çilenmez, 2015: 21.

Sektör bazında İŞKUR hizmetlerinden faydalanma oranları incelendiğinde yine en önemli oranın imalat sektöründe olduğu görülmektedir. “Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı” sektörünün istihdamının tamamının İŞKUR hizmetleri ile sağlanmış olması da Tablo-9’da göze çarpan önemli bir gösterge olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Özellikle bu alanlardaki işgücünün yeterlilik sertifikasına sahip olan kişilerden sağlanıyor olması bu durumun oluşmasının nedenleri arasında gösterilebilir.

Aynı zamanda aktif işgücü teşviklerinden, daha fazla işgücü istihdam edebilme olanağına sahip olmaları nedeniyle, bu firmaların daha fazla yararlandığı görülmektedir. İşgücü piyasasının yarıya yakınının İŞKUR hizmetlerinden faydalanmaması da üzerinde önemle durulması gereken bir diğer noktayı işaret etmektedir. Özellikle inşaat, madencilik ve ulaştırma sektörlerinin önemli işgücü potansiyeli yaratmasına rağmen İŞKUR hizmetlerinden diğer sektörlerle oranla daha az yararlandıkları görülmektedir.

Tablo – 10: 2015 Yılı Kütahya’da Sektörlere Göre İŞKUR’dan Faydalanılan Hizmetlerin Dağılımı

Sektörler	Çalışanlara Yönelik Eğitim	Eleman Talebi	İEP	İşveren Danışmanlığı	KÇÖ	Kurs	Mevzuat Danışmanlığı
Madencilik ve taş ocakçılığı	0,0%	84,9%	30,1 %	100,0%	0,0%	0,0 %	15,1%
İmalat	0,7%	88,9%	27,4 %	75,7%	1,3%	6,9 %	35,2%
İnşaat	1,8%	45,6%	3,5%	93,0%	0,0%	5,3 %	24,6%
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	0,0%	81,2%	18,8 %	85,7%	0,0%	1,5 %	33,8%
Ulaştırma ve depolama	0,0%	81,0%	19,0 %	61,9%	0,0%	4,8 %	9,5%
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	0,0%	72,7%	21,2 %	75,8%	0,0%	0,0 %	18,2%
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	0,0%	66,7%	33,3 %	91,7%	0,0%	0,0 %	8,3%
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	0,0%	88,9%	0,0%	94,4%	0,0%	0,0 %	16,7%
Eğitim	0,0%	87,0%	21,7 %	78,3%	0,0%	0,0 %	30,4%
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	0,0%	64,3%	42,9 %	78,6%	0,0%	7,1 %	28,6%
Diğer hizmet faaliyetleri	0,0%	25,0%	25,0 %	83,3%	0,0%	8,3 %	25,0%
Genel Toplam	0,4%	77,2%	20,9 %	81,8%	0,4%	3,8 %	28,7%

Kaynak: Akan ve Çilenmez, 2015: 33-34.

Tablo-10’da sektörlerin İŞKUR hizmet türlerinden faydalanma oranlarına bakıldığında en büyük oranın İşveren Danışmanlığı ve Eleman Talebi hizmetinde olduğu görülmektedir. Bu hizmetleri İşbaşı Eğitim Programlarının takip ettiğini görmekteyiz. Özellikle 2016 yılında İşbaşı Eğitim Programlarındaki artış düşünüldüğünde 2016 yılı içerisinde bu hizmetin oranının daha da artacağı söylenebilir.

4.2. Kütahya İŞKUR Kapsamında Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin İncelemesi

İşgücü göstergeleri incelendiğinde Kütahya’da İmalat, Toptan ve Perakende Ticaret, Madencilik ve İnşaat sektörleri en önemli istihdam kapıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle İmalat sektörünün istihdam da önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Seramik sektöründe ulusal ve uluslararası piyasada faaliyet gösteren önemli kuruluşlara ev sahipliği

yapması ve çinicilik sektöründe köklü geçmişe sahip olması Kütahya'nın işgücü piyasasının bu alanlarda yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Kütahya genelinde talep edilen işgücü ihtiyacını karşılamak üzere İŞKUR bünyesinde birçok Mesleki Eğitim Faaliyeti yürütülmektedir. 2015 yılında 78 Mesleki Eğitim Kursunda 1.460 kişi, 615 İşbaşı Eğitim Programında 1.775 kişi ve 24 Girişimcilik Eğitim Kursunda 625 kişiye Mesleki Eğitim Faaliyeti hizmeti verilmiştir. 2016 yılı içerisinde ise Kütahya İl İstihdam Mesleki Eğitim Kurulu Kararları ile 1.229 kişiye Mesleki Eğitim Kursu, 2,000 kişiye İşbaşı Eğitim Programı ve 1.000 kişiye de Girişimcilik Eğitim Programı hizmeti verilmesi planlanmıştır.

4.2.1. Mesleki Eğitim Kursları (MEK)

Mesleki Eğitim Kursları en önemli aktif istihdam uygulamalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İş arayan kişilerin işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda becerilerle donatılarak daha kolay iş bulmasına olanak sağlaması nedeniyle etkili bir aktif istihdam aracıdır.

Kütahya genelinde de birçok Mesleki Eğitim Kursunun açıldığı ve işgücü piyasası ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli eğitimler verildiği görülmektedir. Bu eğitimler İŞKUR ile Milli Eğitim Bakanlığı ve Dumlupınar Üniversitesi işbirliği ile uzman eğitmenler tarafından verilmektedir.

Tablo - 11: 2015/2016 Karşılaştırmalı Mesleki Eğitim Kursları Kursiyer Sayıları ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Kurs/Program Türü	2015 Yılı				2016 Yılı*			
	Kurs Sayısı	Kursiyer Sayısı			Kurs Sayısı	Kursiyer Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam		Kadın	Erkek	Toplam
İstihdam Garantili	1	12	0	12	0	0	0	0
İstihdam Garantisiz	24	414	81	495	5	98	1	99
Özel Politika	23	266	232	498	14	219	99	318
Çalışanların Mesleki Eğitimi	0	0	0	0	0	0	0	0
Engelli Kursu / Kurum Kaynaklı	0	0	0	0	0	0	0	0
Engelli Kursu / Komisyon Kaynaklı	4	9	17	26	1	0	5	5
Hükümlü Kursu / Kurum Kaynaklı	0	0	0	0	0	0	0	0
Eski Hükümlü Kursu / Kurum Kaynaklı	0	0	0	0	0	0	0	0
UMEM Projesi	26	305	133	438	7	103	20	123
TOPLAM	78	997	463	1.460	27	420	125	545

Kaynak: İŞKUR, 2015; İŞKUR, 2016. *Ocak – Mayıs Dönemi

Tablo-11 incelendiğinde özellikle kadın kursiyerlerin sayıları göze çarpmaktadır. 2015 yılında erkek kursiyerlerin iki katından fazla kadın Mesleki Eğitim Kursu hizmetinden yararlanmıştı. 2016 yılında da kadınların erkeklerin üç katından fazla sayıda oldukları göze çarpmaktadır. 2016 yılı verilerin Mayıs ayına kadar olması nedeniyle henüz 2015 yılı verilerinin yakalanamadığı ancak yılsonu hedeflerinde bu farkın kapanacağı ve geçen yıla yakın sayılarda kursiyere ulaşılacağı planlanmaktadır.

Tablo - 12: 2015/2016 Karşılaştırmalı Mesleki Eğitim Kursları Kursiyerinin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

Kurs/Program Türü	Cinsiyet	2015 Yılı								2016 Yılı*							
		Eğitim Durumu								Eğitim Durumu							
		Okur Yazar Olmayan	Okur Yazar	İlköğretim	Ortaöğretim	Ön lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Okur Yazar Olmayan	Okur Yazar	İlköğretim	Ortaöğretim	Ön lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora
İstihdam Garantili	K	0	0	8	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	E	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İstihdam Garantisiz	K	0	0	289	84	24	17	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
	E	0	0	37	29	12	3	0	0	0	0	48	48	1	1	0	0
Özel Politika	K	0	0	215	28	13	10	0	0	0	0	179	24	9	7	0	0
	E	1	2	189	31	4	5	0	0	5	0	69	20	2	3	0	0
Çalışanların Mesleki Eğitimi	K	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	E	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Engelli Kursu / Kurum Kaynaklı	K	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	E	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Engelli Kursu / Komisyon Kaynaklı	K	0	0	15	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	E	0	0	4	3	2	0	0	0	0	0	2	2	1	0	0	0
Hükümlü Kursu / Kurum Kaynaklı	K	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	E	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Eski Hükümlü Kursu / Kurum Kaynaklı	K	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	E	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
UMEM Projesi	K	0	0	229	62	12	2	0	0	0	0	89	11	3	0	0	0
	E	0	0	58	59	12	4	0	0	0	0	12	4	2	2	0	0
TOPLAM		1	2	1.044	302	79	41	0	0	5	0	400	109	18	13	0	0

Kaynak: İŞKUR, 2015; İŞKUR, 2016. *Ocak – Mayıs Dönemi

Tablo-12’de kursiyerlerin eğitim durumları incelendiğinde büyük bir kısmının ilköğretim ve ortaöğretim seviyesinde kişilerden oluştuğu görülmektedir. Kursiyerlerin büyük bir kısmının kadınlardan oluştuğu düşünüldüğünde eğitim seviyesinin İlköğretim ve Lise düzeyinde olan kadınların eğitim faaliyetleri ile işgücü piyasası ihtiyaçları doğrultusunda eğitilerek daha kolay istihdam edilmelerinin amaçlandığı görülmektedir.

Tablo - 13: 2015/Kütahya İŞKUR 2016/1-5 Kararlarında Yer Verilen İşgücü Eğitim Planı MEK Kursiyer Sayıları

No	Meslek Adı	Kursiyer Sayısı
1	Sürü Yönetim Elemanı	275
2	Dekoratif Cam İmal İşçisi	160
3	Satış Temsilcisi/Plasiyer	120
4	Çocuk Bakım Elemanı	80
5	Hasta ve Yaşlı Refakatçisi	80
6	Garson	80
7	Manda Yetiştiricisi	50
8	Ağaç Palet İmalatçısı	40
9	Hamurkâr	20
10	Grafik Animasyoncu	25
11	Web Tasarımcısı	25
12	Ön Muhasebeci	25
13	Seramik İmal İşçisi	20
14	PVC Doğramacısı	20
15	Çocuk Üst Giyim Dikim Elemanı*	14
16	Manda Yetiştiricisi**	100
17	Ponterizci**	15
18	Kadın Giysileri Dilim Elemanı**	40
19	Bilgisayar Kurulum Bakım Elemanı**	20
20	Çömlek ve Porselen Tornacısı	20
TOPLAM		1.229

Kaynak: Kütahya İl İstihdam Mesleki Eğitim Kurulu 2016/1-5, 2016/2-1 ve 2016/3-1** Kararları*

Tablo-13 incelendiğinde özellikle hayvan yetiştiriciliği alanındaki işgücü talebini karşılamaya yönelik kursların katılımcı sayılarındaki yükseklik göze çarpmaktadır. Bunun dışında imalat, tekstil, teknoloji ve hizmet sektörlerinde kurslar planlandığı görülmektedir.

4.2.2. İşbaşı Eğitim Programları (İEP)

İşbaşı Eğitim Programları son yıllarda İŞKUR tarafından giderek artan sayıda uygulanan bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. İşveren ve çalışan açısından önemli avantajlara sahip olan bu program ile çalışanın işi doğrudan öğrenmesine olanak sağlanmakta ve işvereninde çalışanın iş başında seçebilmesine ve bu süreçte de maddi bir kayba uğramamasına olanak sağlamaktadır.

Türkiye genelinde de 2015 yılına oranla %394 oranında artan İşbaşı Eğitim Programlarının Kütahya’da da 2016 yılında ciddi oranda artış sağladığı görülmektedir.

Tablo - 14: 2015/2016 Karşılaştırmalı İşbaşı Eğitim Programlarının Katılımcı Sayıları ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Kurs/Program Türü		2015 Yılı				2016 Yılı*			
		Kurs Sayısı	Katılımcı Sayısı			Kurs Sayısı	Katılımcı Sayısı		
			Kadın	Erkek	Toplam		Kadın	Erkek	Toplam
İEP (İşbaşı Eğitim Programları)	İşbaşı Eğitim Programı	615	869	906	1.775	930	881	1.160	2.041
	UMEM	0	0	0	0	0	0	0	0
	TOPLAM	615	869	906	1.775	930	881	1.160	2.041

Kaynak: İŞKUR, 2015; İŞKUR, 2016. *Ocak – Mayıs Dönemi

Tablo-14’de bakıldığında 2016 Mayıs dönemine kadar olan katılımcı sayısının 2015 yılı genelini geride bıraktığı görülmektedir. Yılsonuna kadar bu sayının daha da artacağı düşünülmektedir. İşbaşı Eğitim Programlarının son dönemlerde işverenler tarafından oldukça talep edilen bir program olduğu, işveren açısından iş garantisi zorunluluğu olmaması ve çalışana da aylık net asgari ücret düzeyinde gelir sağlaması nedeniyle ciddi avantajlar sağladığı görülmüştür. Bu nedenle önümüzdeki yıllarda da bu programa olan talebin daha da artacağı söylenebilir.

İşbaşı Eğitim Programlarında Mesleki Eğitim Programlarının aksine erkek katılımcı sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak kadın katılımcı sayısının da önemli bir oranda olduğunu söylemek gerekir.

Tablo - 15: 2015/2016 Karşılaştırmalı İşbaşı Eğitim Programlarının Katılımcılarının Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

Kurs/Program Türü		Cinsiyet	2015 Yılı								2016 Yılı*							
			Eğitim Durumu								Eğitim Durumu							
			Okur Yazar Olmayan	Okur Yazar	İlköğretim	Ortaöğretim	Ön lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Okur Yazar Olmayan	Okur Yazar	İlköğretim	Ortaöğretim	Ön lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora
İEP (İşbaşı Eğitim Programları)	İşbaşı Eğitim Programı	K	0	0	559	206	54	50	0	0	2	0	507	240	82	49	1	0
		E	0	1	392	404	66	42	1	0	2	1	453	531	106	66	1	0
	UMEM	K	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		E	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	TOPLAM		0	1	951	610	120	92	1		4	1	960	771	188	115	2	0

Kaynak: İŞKUR, 2015; İŞKUR, 2016. *Ocak – Mayıs Dönemi

İşbaşı Eğitim Programlarının katılımcılarının eğitim durumlarının yer aldığı Tablo-15 incelendiğinde yine ilköğretim ve ortaöğretim sayılarının fazlalığı öne çıkmaktadır. Ancak bu programda ön lisans ve lisans mezunlarının sayısı da dikkat çekmektedir.

4.2.3. Girişimcilik Eğitim Programları (GEP)

İş fikri olan girişimcilere yönelik yapılan bu programda da son yıllarda önemli bir artış olduğu görülmektedir. Kendi işini kurmak isteyen bireylere eğitim vererek KOSGEB işbirliği ile finansman sağlayan bu program ile bireylerin kendi işlerini kurmaları ve kendi kendilerini istihdam etmeleri amaçlanmaktadır. Tablo-16 ve Tablo-17’de karşılaştırmalı girişimcilik eğitim programları, katılımcı sayıları ve cinsiyete göre dağılımı bulunmaktadır. Bu verilerden de görülebileceği gibi Kütahya’da Girişimcilik Eğitim Programları katılımcı sayılarının son yıllardaki artışı göze çarpmaktadır.

Tablo - 16: 2015/2016 Karşılaştırmalı Girişimcilik Eğitim Programları Katılımcı Sayıları ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Kurs/Program Türü	2015 Yılı				2016 Yılı*			
	Kurs Sayısı	Katılımcı Sayısı			Kurs Sayısı	Katılımcı Sayısı		
		Kadın	Erkek	Toplam		Kadın	Erkek	Toplam
GEP (Girişimcilik Eğitim Programları)	24	302	323	625	14	154	216	373

Kaynak: İŞKUR, 2015; İŞKUR, 2016. *Ocak – Mayıs Dönemi

2015 yılı ile kıyaslandığından 2016 yılı Mayıs ayı olmasına rağmen önemli oranda katılımcı sayısına ulaşıldığı ve Kütahya İl İstihdam Mesleki Eğitim Kurulu 2016/1-5 kararında yılsonuna kadar bu sayının 1.000 kişiye ulaşması amaçlanmaktadır.

Katılımcılar incelendiğinde yine erkek katılımcıların sayılarının fazla olduğu görülmekle birlikte kadın katılımcıların sayısının da erkeklere çok yakın olduğu görülmektedir.

Tablo - 17: 2015/2016 Karşılaştırmalı Girişimcilik Eğitim Programları Katılımcılarının Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

Kurs/Program Türü	Cinsiyet	2015 Yılı								2016 Yılı*							
		Eğitim Durumu								Eğitim Durumu							
		Okur Yazar Olmayan	Okur Yazar	İlköğretim	Ortaöğretim	Ön lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Okur Yazar Olmayan	Okur Yazar	İlköğretim	Ortaöğretim	Ön lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora
GEP (Girişimcilik Eğitim Programları)	K	11	1	162	78	21	29	0	0	4	0	86	39	12	11	2	0
	E	3	0	109	131	36	44	0	0	2	2	86	80	20	28	1	0
TOPLAM		14	1	271	209	57	73	0	0	6	2	172	119	32	39	3	0

Kaynak: İŞKUR, 2015; İŞKUR, 2016. *Ocak – Mayıs Dönemi

Eğitim durumları incelendiğinde yine ilköğretim ve ortaöğretim düzeyi dikkat çekmekle birlikte ön lisans ve lisans düzeyinde de çok sayıda katılımcı olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Aktif istihdam politikaları işsizlik ile mücadelede giderek önem kazanan politikalar haline gelmektedir. Son yıllarda bu politikalarda önemli bir artış yaşanması kuşkusuz başarılı sonuçlar doğurması ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle gerek kurs gerekse kursiyer ve katılımcı sayılarındaki önemli yükseliş bu politikalara verilen önemi göstermektedir.

Kütahya içinde Türkiye genelindeki aktif istihdam uygulamalarındaki gelişmenin benzeri bir süreç yaşadığı söylenebilir. Son iki yıllık dilimde dahi kurs ve katılımcı sayılarındaki artış gözden kaçmamaktadır. Bu politikaları destekler nitelikte alınan teşvik kararları ve yasal düzenlemeler, aktif istihdam politikalarının daha kalıcı sonuçlar doğurmasına yardım etmektedir. Örneğin İşbaşı Eğitim Programlarında işveren açısından istihdam zorunluluğu olmamasına rağmen sağlanan teşvikler ve verilen destekler ile işverenin kalıcı istihdam sağlamasının yolu açılmaktadır. İŞKUR'un İşbaşı Eğitim Programı kataloglarında yer alan veriye göre bu programda kalıcı istihdamın %80 oranında olduğu görülmektedir. Bu sonuç aktif istihdam politikalarının ne kadar etkili istihdam sağladığı konusunda son derece önemli bir göstergedir.

Kütahya ili özelinde Mesleki Eğitim Kursları incelendiğinde özellikle kadın kursiyer sayısı dikkat çekmektedir. Erkek katılımcıya oranla neredeyse iki katı oranından fazla kadın katılımcının eğitim aldığı görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında büyük bir çoğunluğunun ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde kişilerden oluşmaktadır. Bu kurslar ile işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda kişiler yetiştirerek daha kolay istihdam

olanaklarının yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir. 2015 Yılı itibariyle 1.400 civarında olan kursiyer sayısının bu yıl 2.000 civarında olması hedeflenerek daha çok kişinin piyasa koşullarında becerilerle donatılması amaçlanmıştır. Bu kişilerin istihdam oranları verilerinin bulunmaması eğitimlerin etkililiğini sorgulamamızı zorlaştırıyor olsa da her yıl katılımcı sayılarının daha da artması, olumlu bir etki yaratmasının doğal bir sonucu olduğu düşünülebilir.

İşbaşı eğitim programlarının ise her geçen gün daha da artan sayıda katılımcıya eğitim verdiği görülmektedir. 2016 Mayıs itibariyle 2015 yılının tamamından daha fazla katılımcıya eğitim veren işbaşı eğitim programları Türkiye genelinde olduğu gibi Kütahya’da da ciddi bir sayıya ulaşmıştır. Çalışana aylık net asgari ücret kadar gelir sağlaması, işveren açısından ek bir maliyet doğurmaması ve istihdam garantili olmaması nedeniyle geniş bir talep toplayan işbaşı eğitim programları, çalışanın kalıcı istihdamı ile işverene önemli teşviklerde getirmektedir. Tüm bu avantajları nedeniyle işbaşı eğitim programlarının gelecek dönemlerde de önemli sayıda işletme tarafından tercih edileceği düşünülebilir.

Girişimcilik Eğitim Programları da kendi iş fikirlerini hayata geçirmek isteyen kişilere önemli kolaylıklar sağlayan bir diğer aktif istihdam aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kütahya’da 2015 yılı itibariyle 625 kişiye verilen eğitimlerin Mayıs ayı itibariyle 300 kişiyi aşması ve yılsonu 1.000 kişiye ulaşması hedefi önemli bir artışı gözler önüne sermektedir. Katılımcısına verdiği girişimcilik eğitimi ile KOSGEB destekli finansman sayesinde katılımcıların kendi işlerini kurmalarına ve bu işi devam ettirebilmelerine olanak sağlayan eğitim ile güçlü bir yerel ekonomi oluşumuna da katkı sağlanmaktadır.

Tüm bu Mesleki Eğitim Faaliyetleri ile amaçlanan kişilerin yaşamlarını idame ettirebilecekleri iş olanaklarına kavuşmaları ve işsizlik olgusunun mümkün olan en düşük seviyelere indirilmesi amaçlanmaktadır. Kayıtlı işgücü 50 bin civarında olan bir şehre göre her yıl kayıtlı işgücünün yaklaşık %10’u olan 5 bini aşkın kişinin bu eğitimlerden faydalanıp işgücü piyasasına dâhil olmasının son derece önemli bir hizmet olduğu ortadadır. Daha nitelikli ve yetkin bir işgücü ile verimli bir iş piyasası oluşturularak sağlıklı bir iş döngüsü kurulması ve her yıl bu döngüye piyasa ihtiyaçlarına göre donatılmış kişilerin eklenmesi sağlanarak işsizlik olgusu ile etkin mücadele edilmektedir. Bu çabaların uzun vadede çok daha olumlu sonuçlar vereceği ortadadır.

Elbette işsizlik olgusunun tek kaynağı işgücü piyasası, işveren ve işçi eksenli değildir. Daha makro düzeyde etkiye sahip olan iş piyasası, ulusal ve küresel ekonomik dengelerde işsizlik ile doğrudan etkili faktörler olup, aktif istihdam politikalarının daha mikro düzeyde çözümler sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tüm bu politikalarla amaçlanan işgücü piyasasının hacmini arttırabilmek ve daha fazla kişiyi iş sahibi yapabilmek iken bu politikaların doğrudan etkisini ölçebilmek son derece güçtür. Bu teşviklerin işveren nazarında doğrudan nasıl bir etki yarattığı bilinmemektedir. İşverenler zaten istihdam edecekleri kişileri bu teşviklerden yararlanarak daha olumlu koşullarda mı istihdam etmektedirler? Yoksa ihtiyacı olmamasına rağmen veya yaratacağı maddi yükü kaldıramayacağı için, ihtiyacı olmasına rağmen işçi alamayan işverenler ile ekstra bir istihdam mı yaratılmaktadır? Bu sorunun cevabını verebilmek oldukça güçtür.

Genel işgücü piyasası oranlarına bakıldığında birçok aktif istihdam aracı kullanılmasına ve bu programlara katılan kişi sayılarında önemli artışlar yaşanmasına rağmen işgücü piyasasındaki yaşanan önemli orandaki daralma da bu politikaların pozitif etkilerini saptamamızdaki bir diğer sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu daralmanın yapısal nedenleri nelerdir ve aktif istihdam politikaları olmasaydı bu daralma daha büyük bir boyutta mı gerçekleşecekti?

Devletin bu noktada getirdiği teşvikler elbette son derece olumlu ve önemlidir. İş arayanların işgücü piyasası ihtiyaçları doğrultusunda eğitilmesi ve sahip olmadıkları becerileri kazanarak daha fazla iş için uygun kişi konumuna gelmelerinin elbette istihdam da olumlu sonuçlar yaratacağı kesindir. Ancak bu politikaların işsizlikle mücadelede sadece bir araç olduğu ve en iyi tek araç olmadığı bilinmeli ve buna göre yorumlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- AKAN, A. ve ÇİLENMEZ, S. (2015). *Kütahya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü İşgücü Piyasası Araştırma Raporu*. Kütahya.
- AKBULUT, K. (2016). Mesleki Eğitim Programları Kapsamında İstihdam Yükümlülüğüne İlişkin Kurallar Nasıl Değişti?. *Mali Çözüm Dergisi, Mart-Nisan 2016*, ss. 230-245.
- Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 12.03.2013 Resmi Gazete Sayısı: 28585
- ALABAŞ, A. (2007). *Uzun Süreli İşsizler ve Uzun Süreli İşsizliği Azaltmada İŞKUR'un Önemi*. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ANDAC, F. (1999). *İşsizlik Sigortası*. Ankara: TÜHİS Yayınları.
- ARDIÇ, O. (2006). *Mikro İktisat*. 4.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- AY, S. (2012). Türkiye'de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), ss. 321-341.
- BİÇERLİ, K. (2004). *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- BİÇERLİ, K. (2005). Aktif İstihdam Politikaları İşsizliği Azaltır mı?. *Çimento İşveren Dergisi*, 6(19), ss.4-15.
- BİÇERLİ, K. (2007). *Çalışma Ekonomisi*. 4.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayımları.
- ESER, Y. B ve TERZİ, H. (2008). Türkiye'de İşsizlik Sorunu ve Avrupa İstihdam Stratejisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (30), ss.229-250.
- <http://www.iskur.gov.tr/isarayan/girisimcilik.aspx> [Erişim Tarihi:04.12.2016].
- İŞKUR (2015). Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü 2015 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim Linki: <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx#dltop> [Erişim Tarihi:05.12.2016].
- İŞKUR (2016). Mayıs 2016 İstatistik Bülteni. Erişim Linki: <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx#dltop> [Erişim Tarihi:05.12.2016].
- İŞKUR (2016a). Aktif İşgücü Programları. Erişim Linki: <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/aktifisgucuprogramlari.aspx> [Erişim Tarihi:22.11.2016].
- İŞKUR (2016b). Mesleki Eğitim Kursları. Erişim Linki: <http://www.iskur.gov.tr/isarayan/kursarama.aspx> [Erişim Tarihi:29.11.2016].
- İŞKUR (2016c). İşbaşı Eğitim Programları. Erişim Linki: <http://www.iskur.gov.tr/isarayan/isbasiegitim.aspx> [Erişim Tarihi:03.12.2016].
- İŞKUR (2016d). İşbaşı Eğitim Programları Tanıtım Broşürü. Erişim Linki: http://www.iskur.gov.tr/Portals/0/dokumanlar/isarayan/aig_prog/iep.pdf Erişim Tarihi:03.12.2016
- İŞKUR (2016e). Girişimcilik Eğitim Programları. Erişim Linki:
- İŞKUR (2016f). Girişimcilik Eğitim Programları Tanıtım Broşürü. Erişim Linki: http://www.iskur.gov.tr/Portals/0/dokumanlar/isarayan/aig_prog/gep.pdf [Erişim Tarihi:04.12.2016].
- KAMU-SEN (2004), *İstihdam İşsizlik ve Ücret Sorunlarına Çözüm Arayışları*. Yayın No: 10, Ankara.
- KAPAR, R. (2005). Aktif İşgücü Piyasası Politikaları. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), ss. 341-371.
- KAPAR, R. (2005). *Aktif İşgücü Piyasası Politikaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- KESİCİ, R. M. ve SELAMOĞLU, A. (2005). Genel Hatlarıyla Avrupa İstihdam Stratejisi ve Geçirdiği Dönüşüm. *İş,Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 7(2), ss. 25-51.
- KORKMAZ, A. ve MAHİROĞULLARI, A. (2007). *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları: Türkiye ve AB Ülkeleri*. 2. baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.

- MARSHALL, A. (2004). Labour Market Policies and Regulations in Argentina, Brazil and Mexico: Programmes and Impacts, *ILO Employment Strategy Papers*, 2004/13, Geneva, ss. 5-6.
- ORAL, A. İ. ve ŞİŞMAN, Y. (2016). *Sosyal Politika*. 1.Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ÖZDEMİR, S., ERSÖZ Y. H. ve SARIOĞLU, İ. (2006). *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi*. Yayın No: 2006-45, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- ŞAHİN, E. B. ve SEVİMLİ, Y. (2013). Aktif İstihdam Politikaları Kapsamında Uygulanan İşgücü Yetiştirme Kursları ve İŞKUR'un Önemi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 5(1), ss. 1-10.
- ŞEN, M. (2016). Aktif İşgücü Piyasası Politikaları Kapsamında Türkiye'de Mesleki Eğitim Kurslarının Analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2 (1), ss. 67-89.
- TAŞ, H. Y. (2010). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de KOBİ'lerin İstihdam Artırıcı Etkileri*. İstanbul: İTO Yayınları.
- TAŞ, H. Y. (2011). İŞKUR'un Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Yalova İŞKUR Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları*, (61), ss. 153–176.
- TOKOL, A. (2000). *Sosyal Politika*. 2.Baskı, Bursa.
- TOKOL, A. ve ALPER, Y. (2012). *Sosyal Politika*. 2.Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın.
- TÜİK (2016). *Türkiye İstatistik Kurumu*. Erişim Linki: <http://www.tuik.gov.tr> [Erişim Tarihi:03.12.2016].
- UMEM BECERİ'10 (2010). *Beceri'10 Uzmanlaşmış Mesleki Eğitim Merkezleri Projesi Bilgilendirme Kitapçığı*.
- UŞEN, Ş. (2007). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Aktif Emek Piyasası Politikaları. *Çalışma ve Toplum – Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, (2), ss.65-95.
- ÜLGENER, S. F. (1980). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*. 6. Baskı, İstanbul: Der Yayınevi.
- VARÇIN, R. (2004). *İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Yıl/Year: 2017, Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 2

e-ISSN: 2149-1658

ENTREPRENEURIAL LEADERSHIP: A THEORETICAL FRAMEWORK*
GİRİŞİMCİ LİDERLİK: TEORİK BİR ÇERÇEVE

Yusuf ESMER

Dr., Sinop University, Gerze Vocational School, Department of Tourism and Hotel Management,
yesmer@sinop.edu.tr

Faruk DAYI

Dr., Kastamonu University, Tosya Vocational School, Department of Foreign Trade and Marketing,
fdayi@kastamonu.edu.tr

Başvuru tarihi/Application date: 12.07.2017

Yayına kabul tarihi/Acceptance date: 06.11.2017

ABSTRACT

Today, having just leadership or entrepreneurship qualities by business managers is not enough for success of enterprises. Managers need to have both leadership and entrepreneurship qualities in order to be successful. At this point, the concept of entrepreneurial leadership emerges. Entrepreneurial leadership is a new and modern type of leadership that is a combination of leadership qualities and spirit of entrepreneurship. In addition, entrepreneurial leadership is creating new products, new processes and expansion opportunities in existing businesses, working in social institutions and dealing with ignored social issues, participating in social and political movements, contributing to the change of current services and policies implemented by civil society organizations and governments. In recent times, entrepreneurial leadership has become a new phenomenon in business management that needs to be discussed. In this regard, in this study, the importance of entrepreneurial leadership is emphasized by examining the concept of entrepreneurial leadership within a theoretical framework.

Keywords: *Entrepreneurship, Leadership, Entrepreneurial leadership, Management, Enterprise.*

ÖZET

Günümüzde işletmelerin başarılı olması için yöneticilerin sadece liderlik vasıflarına ya da girişimcilik özelliklerine sahip olmaları yeterli değildir. Yöneticilerin örgütlerini başarıya taşıyabilmeleri için liderlik özellikleri ile birlikte girişimcilik özelliklerine de sahip olmaları gerekmektedir. Bu durum girişimci liderlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Girişimci liderlik, liderlik özelliklerinin girişimcilik ruhuyla birleştirilmesi sonucu oluşan yeni ve modern bir liderlik türüdür. Yine girişimci liderlik, mevcut işletmelerde yeni ürünler, yeni süreçler ve genişleme fırsatları oluşturmak, sosyal kurumlarda çalışmak ve ihmal edilen toplumsal sorunlara el atmak, sosyal ve politik hareketlere katılmak, sivil toplum kuruluşlarının ve hükümetlerin mevcut hizmetlerinin ve politikalarının değiştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Son zamanlarda girişimci liderlik kavramı işletme yönetiminde üzerinde durulması gereken yeni bir fenomen olmuştur. Bu temel yargıdan hareketle bu çalışmada girişimci liderlik kavramı teorik çerçevede incelenerek girişimci liderliğin önemine vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Girişimcilik, Liderlik, Girişimci Liderlik, Yönetim, İşletme.*

* This article has been extended to paper presented at 25th International Academic Conference in Paris on 06-09 September 2016.

Bu makale 06-09 Eylül 2016 tarihleri arasında Paris'te düzenlenen 25th International Academic Conference etkinliğinde sunulmuş tebliğin genişletilmiş halidir.

INTRODUCTION

In today's business world, having just leadership qualities by business managers is not enough in order to maintain growth, development and sustainability of enterprises. In addition to this, business managers should be able to seek innovations, opportunities around them and take some risks. Managers with these qualities have both leadership and entrepreneurship characteristics. At this point, the concept of entrepreneurial leadership emerges. Entrepreneurial leadership can be defined as a leader, who is also have the skills of entrepreneurship. In other words, entrepreneurial leadership refers to the managers who can take risks, seize opportunities, pursue innovation and be innovative, producing, interchanging and strategic. Entrepreneurial leaders know themselves and their environment very well and find new opportunities creating value for businesses, stakeholders and society. The main motivation of leaders is their desire to create social, environmental and economic opportunities. Today, the need for entrepreneurial leaders in businesses is increasing every passing day and the subject of entrepreneurial leadership should investigated by researchers. In this regard, in this study, the concepts of leadership and entrepreneurship are briefly defined in accordance with the earlier studies conducted in this field and the concept of entrepreneurial leadership, which has become increasingly important in the business world, is discussed and the characteristics and dimensions of entrepreneurial leadership and its importance for businesses is emphasized. Finally, in this study, it is given to studies on entrepreneurial leadership.

1. LEADERSHIP

In today's business world, leadership has become increasingly important for businesses. They must pay attention to leadership in order to achieve their objectives and ensure their continuity. Leadership is generally defined as the process of influencing employees of an organization in order to achieve organizational goals (Esmer and Dayi, 2016: 39). Leadership is the ability to influence others and to be able to put into action for specific goals and targets (Sisman, 2014: 3). On the other hand, leadership is the ability of creating support and confidence needed to achieve organizational goals among the people (Dubrin, 2012: 2).

There are many definitions about leadership in the literature. There is a common emphasized point on leadership in these studies. Leadership is the process of influencing group members and guiding them to the right direction. The leader influence members of the group by using his/her leadership characteristics in order to achieve the organizational goals. Steering people to reach a goal requires different persuasion skills. Leadership is a social phenomenon and has a purpose. Leadership is a power influencing the others. A group is needed to have a leader. Leaders and groups create a value together and become a trademark (Esmer, 2011: 10).

Leadership approaches are split into two groups, namely classical and modern approaches. There are Features Approach and Behavioral Approach in classical group and Situational Approach and Alternative Approaches in modern group (Genc, 2013: 135). Although there are many approaches trying to define leadership, studies conducted on leadership classified leadership in three categories as Great Man Theory, Traditional

Leadership Theories and New Leadership Theories. These theories are summarized in Table 1 (Aksel, 2008: 34).

Table 1: Leadership Theories

The Theory		Period	Summary of the Theory
Great Man Theory		Before 1950	Leader decides course of the history.
Traditional Leadership Theories	Trait Approach	Between 1910-1940	General and common characteristics of the leader is explained.
	Behavioral Approach	Between 1940-1960	Behaviors of the leaders are told.
	Contingency Approach	Between 1960-1980	There is not a certain leadership behavior that suits every situation. It varies depending on the situation.
New (Modern) Leadership Theories		From 1980s till today	It varies depending on the direction of change of the society. For example; Authentic leadership, transformational leadership, spiritual leadership, charismatic leadership, visionary leadership, cultural leadership, moral leadership, ethical leadership, servant leadership, quantum leadership, secret leadership, entrepreneurial leadership.

Source: Aksel, 2008: 34

In recent years, new leadership styles such as ethical leadership, moral leadership, cultural leadership, visionary leadership, and teaching leadership have emerged, depending on the research on leadership (Sisman, 2014: 3). Apart from this, it seems that leadership types such as authentic leadership, transformational leadership, quantum leadership, secret leadership are also the subject of research. entrepreneurial leadership is one of the modern and new types of leadership that has emerged in recent years.

2. ENTREPRENEURSHIP

Entrepreneurship is a concept that is considered to be the driving power behind economic growth, economic development, employment and social welfare in recent years. The earlier studies conducted on entrepreneurship show that entrepreneurship is the fourth factor of science of economy after labour, nature and capital factors. Entrepreneurship is considered as the most important factor of production. Because entrepreneurship includes goods or service creating actions by bringing production factors labor, technology, capital and natural resources together. The entrepreneur is the person who evaluates the opportunities in the market and bears the risk of profit and loss by bringing production factors such as capital, natural resources and labour in order to produce goods or services (Yilmaz and Sunbul, 2009: 195). Entrepreneurial takes risk of business for top managers about strategical management (Gupta et al., 2004: 243).

Although entrepreneurship is defined in different ways by many authors in the literature, the common point of all definitions appears to be evaluating the opportunities.

According to the study of Andrew Bernstein (2011), some of the definitions of entrepreneurship are shown in Table 2 (Kilic et al., 2012: 425).

Table 2: Definitions of Entrepreneurship

Definition	Source
Entrepreneurship is defined as pursuit of opportunities other than the resources currently under control.	Stevenson and Sahlman (1989)
Entrepreneurship is defined as the relationship between the presence of profitable opportunities and existence of entrepreneurial individuals.	Shane and Venkataraman (2000)
Entrepreneurship is defined as the occurrence process of something new and estimations of risks and gains.	Robert D. Hisrich and Peters (1998); Kinicki, (2003)
Entrepreneurship is defined as employing anything in itself.	Cantillon (1755)
Entrepreneurship is the ability of correctly estimating deficiencies and imbalances in the market and exploring the opportunities.	Kirzner (1973)
Entrepreneurship is the dynamic process of an established and constantly increasing wealth.	Ronstadt (1984)
Entrepreneurship is the process of a valuable difference created by time and effort and prediction of accompanying financial, psychological and social risks as well as financial rewards and personal satisfaction.	Hisrich (1989)
Entrepreneurship is defined as pursuit of opportunities by individuals other than the resources currently under control of them or their organization.	Stevenson et al. (1985)

Source: Kilic et al., 2012: 425

According to the earlier studies in the literature, the personal characteristics of a successful entrepreneur are self-confidence, determination, communication and persuasion skills, openness to new ideas, having vision, using initiative, reliability, positive thinking, flexibility, risk-taking, hard work, organizational ability, the ability to control, knowledge, reconciled with the environment, persistence, rationality, seizing opportunities and continuous self-renewal (Kucuk, 2014: 46-47).

3. ENTREPRENEURIAL LEADERSHIP

In this section, firstly entrepreneurial leadership is defined, the features, dimensions and importance of entrepreneurial leadership are mentioned, and finally the literature on entrepreneurial leadership is searched.

3.1. Definition of Entrepreneurial Leadership

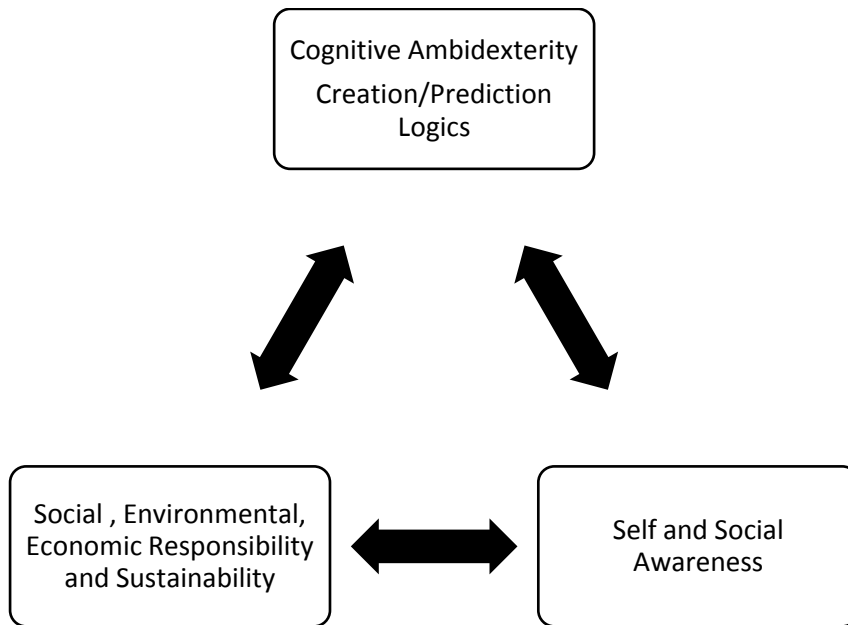
The success of the businesses depends on effective leadership skills of the management. Entrepreneurial leadership is one of these effective leadership skills. According to Alvarez and Barney (2002), entrepreneurial leadership is a type of leadership that consists of actions towards establishment of a business at the individual level, actions towards following the innovations at the organizational level and actions towards benefiting from the opportunities that are distinguished at the market level (Altuntas, 2014: 11). Entrepreneurial leadership is a concept appeared by blending the leadership potential with entrepreneurial spirit. When finer points and spirit of entrepreneurship is added to the variable nature of leadership, entrepreneurial leadership arises and it can change the course of the world (Kuru, 2016: 1). Entrepreneurial leadership is defined as affecting and directing the performance of employees toward the achievement of organizational objectives that involve recognizing and exploiting entrepreneurial opportunities (Renko et al., 2015: 55). Entrepreneurial leadership is not synonymous with entrepreneurship. It is a new leadership model. The specific discipline

of entrepreneurs and entrepreneurs focuses on creating new initiatives. On the other hand, entrepreneurial leaders are looking for opportunities outside of their new ventures (Greenberg et al., 2011: 2).

In the literature, sometimes entrepreneurship and leadership are used as interchangeable terms. Then, entrepreneurial leadership is introduced. In entrepreneurial leadership, the leader also has the entrepreneurial qualities (Gunduz, 2010: 214). Entrepreneurial leaders are people who are in the position of source of employer, speculator and information (Bayrakdar, 2011: 247). Entrepreneurial leaders may adopt a completely independent and guiding role as well as a strategy intertwined with the organization, which is a complex system (Gunduz, 2010: 212).

Greenberg et al. (2011: 11) formed as a model of entrepreneurial leadership Figure 1.

Figure 1: Model of Entrepreneurial Leadership

Source: Greenberg et al., 2011: 11

Entrepreneurial leadership refers to the entrepreneur status of a leader. In other words, entrepreneurial leadership can be used for a leader who has the characteristics such as taking risks, evaluating the opportunities, being innovative, productive, interchanging and strategic. In short, entrepreneurial leadership, it is a combination of leadership and entrepreneurship.

In accordance with the relevant literature entrepreneurial leadership function can be created as follows:

$$\text{Entrepreneurial Leadership} = f(\text{Entrepreneurship, Leadership})$$

3.2. Importance of Entrepreneurial Leadership

Entrepreneurial leadership is an important factor affecting the performance of the company. Therefore, in today's intense and dynamic competitive business environment, leaders of companies and especially leaders of small-scale family companies should have and use the qualities of entrepreneurial leadership in order to continue their lives, compete with

their competitors and develop themselves (Karcioglu and Yucel, 2004: 417). In other words, administrators must be entrepreneurial leaders for the success and continuity of the business. So entrepreneurship education has been very important for business management (Okudan and Rzasa, 2006: 197). Entrepreneurship lesson for student must be at university education process (Bagheri and Pihie, 2010: 470).

Entrepreneurs leader, has leadership potential combining with entrepreneurial skills, for example, not only team up as a soccer player, he is the person who play in the field with the team as captain. Not only administrator who decide, give instructions and check their workers, but also they should prefer to be entrepreneurial leaders who captained the team and showing the way. When entrepreneurs take risk and they seize opportunities, this leadership has been very important for the growth of the business in the future (Phaneuf et al., 2016: 34). Therefore, it is an important phenomenon for entrepreneurial leadership in business management.

3.3. Characteristics of Entrepreneurial Leaders

Cover and Slevin (2002) suggest that there are six main characteristics of the entrepreneurial leadership. These main characteristics are described below (Yilmaz and Gormus, 2012: 4487; Altuntas, 2010: 116-117):

- ***Supporting entrepreneurial skills:*** Effective entrepreneurial leaders consider the human element as the source of entrepreneurial behavior and support development of these behaviors.
- ***Interpretation of the opportunities:*** Entrepreneurial leaders can transmit the value of an opportunity to general goals of an organization or a person benefiting from the opportunity.
- ***Protecting the innovations threatening the current business model:*** Individuals perceive disruptive innovation as a personal and organizational threat. An entrepreneurial leader can inform others about potential benefits of the disruptive innovation.
- ***Questioning the current business logic:*** Entrepreneurial leadership requires continuous questioning of the assumptions underlying the dominant logic in order to identify a new value-creating opportunity and make sure that the organization is positioned in a successful way.
- ***Reviewing the simple questions:*** Entrepreneurial leaders review the questions about identification of the opportunities and employment of the resources needed to sustain the life of the organization, definition type of organizational goals and achievements and relationships developed with the stakeholders in a continuous manner.
- ***Associating entrepreneurship with strategic management:*** Effective entrepreneurial leaders believe that an organization should have the skills of entrepreneurship strategically in order to create the highest value.

Besides, according to a study in Young Entrepreneur Council, there are 12 major characteristics that are needed for a successful entrepreneur leader. These characteristics are as follows (Young Entrepreneur Council, 2013: 1):

- **Flexibility:** Entrepreneurial leaders must be flexible and he should change with the plans for progress of work.
- **Humility:** Entrepreneurial leaders should be humble. They should be looking at themselves the mistake in the business failure. If the business is successful, it should not seen only as his own success. At the same time, employees should be aware of the success as their own success.
- **Focus:** Entrepreneurial leaders should focus on business success. They should be consumed their time and energy in this way.
- **Decisiveness:** Entrepreneurial leaders must make better decisions that will benefit the business.
- **Stick-to-it-ness:** Entrepreneurial leaders should not be hasty, they must be patient and determine, they should proceed step by step and they must be willing to success.
- **Vision:** Vision is the most important feature of the entrepreneurial leader. Entrepreneurial leaders must adopt that their employees know the vision.
- **Paranoid Confidence:** Entrepreneurial leaders must establish a healthy balance between paranoia and trust. They should never compromise in the realistic and visionary from their belief.
- **Ownership:** Entrepreneurial leaders are the owner of its own success. They take control of external pressures. They must adopt this condition.
- **Positivity:** Entrepreneurial leaders look positively these events. And they provide their employees to be positive.
- **Salesmanship:** Entrepreneurial leaders have the ability to communicate effectively and to sell. Entrepreneurial leaders can convince customers to sell products to them.
- **Self-awareness:** Entrepreneurial leaders are aware of your own strengths and weaknesses.
- **Ability to Listen:** Entrepreneurial leaders are good a listener. They listen their employees and provide feedback.

3.4. Dimensions of Entrepreneurial Leadership

Karcioglu and Yucel (2004) have conducted a study in order to identify personality characteristics of entrepreneurial leaders and suggested that there are nine dimensions of entrepreneurial leadership. Entrepreneurial leadership must have qualities or characteristic features (Nicholson, 1998: 530). These dimensions are as follows (Karcioglu and Yucel, 2004: 418):

- Being a team player
- Vision
- Innovation
- Problem solving
- Being persistent
- Taking risks
- Adapting to changes
- Knowing the consumer needs
- Decisiveness

Zijlstra (2014: 26) summarizes in his thesis that the size of entrepreneurial leadership and writers are done research on these dimensions in Table 3.

Table 3: Dimensions of Entrepreneurial Leadership

Dimensions	Authors
Risk taking	Kuratko (2007); Bagheri (2013); Kilgour (1992); Okudan (2004); Kempser-Cope (2010); Vecchio (2003); Currie et al. (2008); Strubler (2010); Chen et al. (1998); Cogliser (2004)
Proactive	Kuratko (2007); Bagheri (2013); Okudan (2004); Chen, 2007; Swiersz et al. (2002); Cunningham et al. (1991); Surie et al. (2007)
Visionary	Surie et al. (2007); Cogliser (2004); Strubler (2010); Ruvio et al (2009); Chen (2007); Santora (1999); Ireland et al (2003); Kempster and Cope (2010); Gupta et al. (2004)
Innovation	Surie et al. (2007); Kuratko (2007); Cogliser (2004); Bagheri (2013); Okudan (2004); Ireland et al. (2003); Kempster and Cope (2010); Currie et al. (2008)
Experiment	Prabhu (1999); Nicholson (1998); Gupta et al. (2004)
Charisma	Cunningham et al. (1991); Vecchio (2003)
Creativity	Gupta et al. (2004); Chen (2007); Santora (1999); Surie et al. (2007); Okudan (2004); Kuratko (2007)

Source: Zijlstra, 2014: 26

3.5. Literature Review

It's seen that in local and foreign literature there has been very few studies about entrepreneurial leadership. In this part, why these studies done and which results have been reached are explained. In the literature research, recent studies done in the last years were focused on.

Bagheri (2017) explored the entrepreneurial leadership's innovative behavior in high-tech small and medium-sized enterprises (SMEs) in Iran and the impact on employee recognition of opportunities. This study covered 310 employees from 39 high-tech SMEs. Using approved surveys, participants were asked to evaluate business leaders' entrepreneurial leadership practices and innovative business behavior and opportunity recognition. Findings demonstrate the entrepreneurial leadership's innovative business behaviors and the apparent impact of high-tech SME employees on opportunity recognition.

Rahim et al. (2015) examined the relationship between entrepreneurial leadership and organizational performance. In Malaysia, a total of 645,136 SMEs have applied systematic random sampling techniques and quantitative analysis has been conducted with 391

participants in the study. The result is that the entrepreneurial leadership positively influences organizational performance.

Zijlstra (2014) tried to show the differences between entrepreneurial leadership, leadership and entrepreneurship. For this purpose, 16 entrepreneurs and 16 managers were investigated using critical event technique. As a result of the research, it was determined that entrepreneurial leadership concept is related with autonomy, creativity, productivity and risk taking. Moreover, in general, there is no difference between the manager and the entrepreneur.

Jagdal and Bhola (2014) studied the effect on entrepreneurial leadership and organizational performance and small-scale engineering industries operating in the Pune district in India has collected data from 144 entrepreneurs in 13 plants. It was used for the average statistical analysis, standard deviation, t-test and chi-square test in data. Results of analysis, it has been found to be a significant relationship between entrepreneurial leadership and organizational performance.

Karmarkar et al. (2014) in their study examined the entrepreneurial leadership of taxonomic has tried to contribute to the entrepreneurship literature as entrepreneurial leadership exploring the phenomenon. Moreover, it is intended to help the business world, to reveal the entrepreneurial leaders of the future, to support In terms of supply.

Yilmaz and Gormus (2012) investigate the relationship between strategic entrepreneurial, perceived organizational support and organizational learning. This research was carried out on 138 employees working in 8 major companies operating in the textile sector. The obtained data from analysis are tested for the purpose of research with reliability factor, subjected to correlation and regression analysis. As a result, forming strategic entrepreneurship, entrepreneurial mind set, entrepreneurial culture, entrepreneurial leadership and strategic management of resources dimensions has been found to be strongly associated with perceived organizational support and organizational learning variables positively.

Ruvio et al. (2010) the operating profit in the profit and non-profit organizations in the process of initiatives have explored the role of entrepreneurial leadership vision. The results of the study showed that there are significant differences in terms of vision in any attempt to process. Differences between enterprise performances with intervention strategies have been identified from relations in the context of vision.

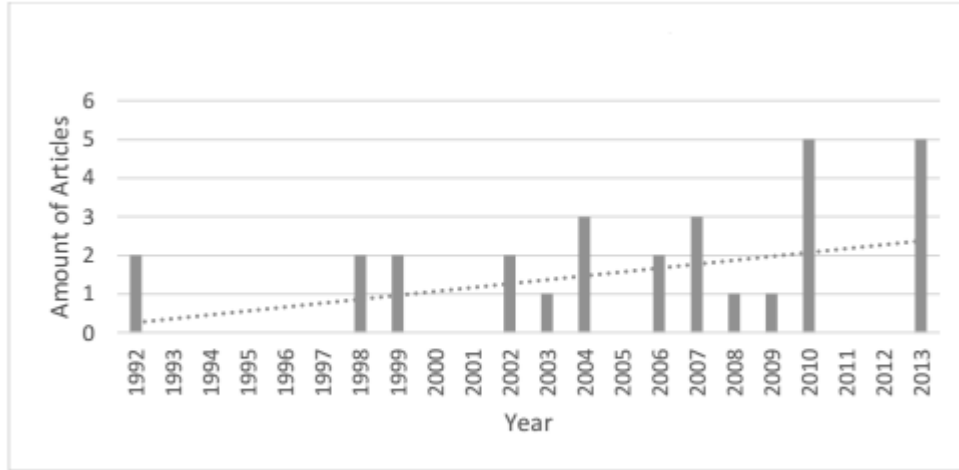
Bagheri and Pihie (2010) have attempted to describe entrepreneurial learning processes that contribute to the learning and development of entrepreneurial leadership in university students. Fourteen undergraduate students were selected as participants. Analysis of data obtained as a result of semi-structured interviews showed entrepreneurial leadership learning diversity among students. In addition, social interaction, observation and reflection have emerged as processes that have significantly contributed to the learning of entrepreneurial leadership of students.

Karcioglu and Yucel (2004) they have tried to determine what level of entrepreneurial leadership characteristics of family business manager with more than 10 employees

depending on the Erzurum Chamber of Commerce. As a result of family business leadership skills of managers of entrepreneurial level does not adapt to present conditions.

According to Zijlstra (2014, p.13), entrepreneurial leadership is an emerging issue and the amount of articles on entrepreneurial leadership is increasing day by day. Figure 2 shows the amount of articles conducted on entrepreneurial leadership from 1992 to 2013.

Figure 2: Amount of articles on entrepreneurial leadership

Source: Zijlstra, 2014, p.13

When Figure 2 is examined, it is seen that the amount of articles related to entrepreneurial leadership has increased in recent years.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Entrepreneurial leadership is one of the factors that are critical for companies in enabling the success of reaching their business objectives. Therefore, entrepreneurial leadership characteristics of people in the leading position affect performance, continuity, effectiveness and productivity of the companies. These people should have entrepreneurial leadership characteristics in order to gain competitiveness advantages, grow and develop their companies and survive in this competitive environment. In addition to leadership qualities, having an entrepreneurial spirit shows that the person in the leading position is an entrepreneurial leader. Entrepreneurial leader characteristics such as influencing others, vision, originality and courage as well as entrepreneurial characteristics such as risk taking, seizing opportunities, pursuing innovations, being innovative, productive, interchanging and strategic. Entrepreneurial leaders, reveal possible in the impossible, see the unseen.

Entrepreneurial leaders ensure the development of existing jobs, can create new jobs in business, can be spent on new ideas and innovations. Therefore, entrepreneurial leaders bring capabilities complement each other, they build the right team and they should work with their team towards common goals.

Entrepreneurial leaders know themselves and their environment very well and find new opportunities creating value for businesses, stakeholders and society. The main motivation of leaders is their desire to create social, environmental and economic

opportunities. The lack of resources or uncertainties don't discourage them, instead these problems motive them and lead them to search for new solutions to overcome these problems. Entrepreneurial leaders don't sink into skepticism and they don't remain under pressure of problems. They direct people to fight against problems that seem impossible to solve by making analyses and finding solutions with their productive thinking skills.

The main objective of many entrepreneurs in today are a quick way to make money and While the aim of the investment for entrepreneurs provide their investment as possible soon, the main goal of the entrepreneurial leaders create value. Because entrepreneurial leaders know that "Money does not create value, but value creates money".

Entrepreneurial leadership is considered as referring to entrepreneurship. It is one of the new and modern leadership types. Entrepreneurship is about establishing a new business. On the other hand, entrepreneurial leadership is creating new products, processes and expansion opportunities in the companies, working in social institutions and stepping into participating in neglected social problems, social and political movements, contributing to the transformation of existing services and policies of non-governmental organizations and governments.

As a result; the need for entrepreneurial leaders in today's companies is increasing day by day. Therefore, applied trainings, seminars, conferences can be organized and projects can be implemented in companies in order to increase the number of entrepreneurial leaders.

REFERENCES

- AKSEL, I. (2008). Liderlik Teorileri. In C. Serinkan, *Liderlik ve Motivasyon* (33-61), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- ALTUNTAS, G. (2010). Girişimcilik ve Stratejik Yönetim İlişkisi: Bir Stratejik Girişimcilik Modeli ve İMKB Ulusal-100 Endeksinde İşlem Gören İşletmeler Üzerinde Testi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ALTUNTAS, G. (2014). The Relationship between Entrepreneurship and Strategic Management: A New Model and Test of Strategic Entrepreneurship, *Research Journal of Business and Management (RJBM)*, 1(2), 103-129.
- BAYRAKDAR, S. (2011). Avrupa Birliği Mesleki Eğitim Programlarında Girişimcilik Eğitimlerinin Ekonomik Kalkınmadaki Önemi, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 245-264.
- BAGHERI, A. (2017). The Impact of Entrepreneurial Leadership on Innovation Work Behavior and Opportunity Recognition in High-Technology SMEs, *Journal of High Technology Management Research*, 1-8.
- BAGHERI, A., and PİHİE, Z.A.L. (2010). Entrepreneurial Leadership Learning: In Search of Missing Links, *Procedia Social and Behavioral Sciences, International Conference on Learning Diversity*, 7 (C), 470-479.
- DUBRIN, A. J. (2012). *Leadership: Research Findings, Practice, and Skills* (7th Edition ed.), South-Western: Cengage Learning.
- ESMER, Y., and DAYI, F. (2016). A New Paradigm In Management : Ethical Leadership, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 38-54.
- ESMER, Y. (2011). İşletmelerde Etik Liderlik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: T.C. Ziraat Bankası A.S. Örneği Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- GENC, N. (2013). *Meslek Yüksekokulları İçin Yönetim ve Organizasyon* (Güncellenmiş 3.Baskı), Ankara: Seckin Yayıncılık.
- GREENBERG, D., MCKONE-SWEET, K., and WILSON, H. J. (2011). *The New Entrepreneurial Leader: Developing Leaders Who Shape Social and Economic Opportunity* (1st Edition ed.), USA: Berrett-Koehler Publishers Inc.
- GUPTA, V., MACMILLAN, I.C., and SURİE, G. (2004). Entrepreneurial Leadership: Developing and Measuring a Cross-Cultural Construct, *Journal of Business Venturing*, 19(2), 241 – 260.
- GUNDUZ, S. (2010). Kontrol Liderin Elinde mi? Girişimcilik Okulundan Cevap, *Dogus Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 212-222.
- JAGDALE, D., and BHOLA, S. S. (2014). Entrepreneurial Leadership And Organizational Performance With Reference To Rural Small Scale Engineering Industry In Pune District, *Golden Research Thoughts Journal*, 4(2), 1-9.
- KARCIOĞLU, F., and YUCEL, I. (2004). Aile İşletmeleri Açısından Girişimci Liderlik ve Önemi-ETSO'ya Bağlı Aile İşletmelerinde Bir Uygulama, *1. Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı* (415-423), İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- KARMARKAR, Y., CHABRA, M., and DESHPANDE, A. (2014). Entrepreneurial Leadership Style(s): A Taxonomic Review, *Annual Research Journal of Symbiosis Centre for Management Studies*, 2(1), 156-189.
- KILIC, R., KEKLIK, B., and CALIS, N. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Bandırma İİBF İşletme Bölümü Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 423-435.
- KURU, B. (2016). *Lider Girişimci and Girişimci Lider*. Retrieved from Aristolog: <http://www.aristolog.com/lider-girisimci-girisimci-lider/>, date of access: 11.03.2016.
- KUCUK, O. (2014) *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi* (Gözden Geçirilmiş 7.Baskı ed.), Ankara: Seckin Yayıncılık.
- NICHOLSAN, N. (1998). Personality and Entrepreneurial Leadership: A Study of the Heads of the UK's Most Successful Independent Companies, *European Management Journal*, 16(5), 529–539.
- OKUDAN, G.E., and RZASA S.E. (2006). A Project-Based Approach to Entrepreneurial Leadership Education, *Technovation*, 26(2), 195–210.

- PHANEUF, J.E., BOUDRIAS, J.S., ROUSSEAU, V., and BRUNELLE, E. (2016). Personality and Transformational Leadership: The Moderating Effect of Organizational Context, *Personality and Individual Differences*, 102, 30–35.
- RAHIM, H.L, ABIDIN, Z.Z., MOHTAR, S., and RAMLI, A. (2015). The Effect of Entrepreneurial Leadership Towards Organizational Performance, *International Academic Research Journal of Business and Technology*, 1(12), 193-200.
- RENKO, M., TARABISHY, A. E., CARSRUD, A. L., and BRÄNNBACK, M. (2015). Understanding and Measuring Entrepreneurial Leadership Style, *Journal of Small Business Management*, 53(1), 54-74.
- RUVIO, A., ROSENBLATT, Z., and HERTZ-LAZAROWITZ, R. (2010). Entrepreneurial Leadership Vision in Nonprofit vs. for-Profit Organizations, *The Leadership Quarterly*, 21(1), 144-158.
- SISMAN, M. (2014). *Ogretim Liderligi* (5.Baski), Ankara: Pegem Akademi.
- ZIJLSTRA, P. H. (2014). When is Entrepreneurial Leadership Most Effective?. Master Thesis, University of Twente, Management and Governance, Twente.
- YILMAZ, E., and SUNBUL, A. M. (2009). Universite Ogrencilerine Yonelik Girişimcilik Olceginin Gelistirilmesi, *Selcuk Universitesi Sosyal Bilimler Enstitusu Dergisi*, 21, 195-203.
- YILMAZ, H., and GORMUS, A. S. (2012) Stratejik Girişimciligin, Algılanan Orgütsel Destek ve Orgütsel Ogrenme Uzerine Etkilerinin Arastirilmesi: Tekstil Sektorunde Ampirik Bir Calisma, *Journal of Yasar University*, 26(7), 4483-4504.
- YOUNG ENTREPRENEUR COUNCIL (2013). *12 Essential Traits Of Successful Start-up Leaders*. Retrieved from Inc: <http://www.inc.com/young-entrepreneur-council/12-traits-of-successful-start-up-leaders.html>, date of access: 19.10.2016.

SÜT ÜRETİM İŞLETMELERİNDE RİSK YÖNETİMİ*
RISK MANAGEMENT IN DAIRY PRODUCT COMPANIES

Nigar ÖZÇETİN

Öğr.Gör.Dr., Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, nigar.ozcetin@bozok.edu.tr

Başvuru tarihi/Application date: 09.07.2017

Yayına kabul tarihi/Acceptance date: 17.11.2017

ÖZET

Küreselleşmenin etkisiyle günümüz işletmeleri, sadece faaliyette buldukları ülkede değil, dünyadaki diğer ülkelerdeki olaylardan etkilenir hale gelmiştir. Özellikle uluslararası ve çok büyük sermayeye sahip firmaların, yolsuzluk ya da hileli işlemlere girişmeleri bütün dünya piyasalarını olumsuz olarak etkilemektedir. Yolsuzlukları ve hileli işlemleri engelleyebilmek için düzenleyici kurumlar birtakım kurallar ve standartlar getirmişlerdir. Bu kurallardan biri de yöneticilerin hesap verme sorumluluğudur. Yöneticiler, görevlerini yerine getirebilmek için, işletme faaliyetleri ile ilgili karşılaşılabilecekleri riskleri belirlemek, analiz etmek ve bu risklerle mücadele etmek için gerekli uygulamaları yapmak zorundadırlar. Bu uygulamalar “risk yönetimi” adı altında ele alınmaktadır. Bu çalışmada amacımız Türkiye’de faaliyette bulunan, 2014-2016 yılları arasında ISO 1000 içine girmiş olan süt üretim işletmelerinin yöneticilerine anket uygulamak sureti ile işletmelerin risk yönetimi ile ilgili faaliyetlerini belirlemeye çalışmaktır. Verilerin elde edilmesi yüz yüze anket uygulanarak elde edilmiştir. Aynı zamanda 2016 yılında en fazla süt üreten ülkeler sıralamasında dördüncü sırada yer alan Brezilya ile onuncu sırada yer alan Türkiye’deki süt üretim işletmeleri için en fazla risk unsuru taşıyan değişkenler de araştırılmıştır. Sonuç olarak; süt işletmelerinde neredeyse % 50 oranında risk yönetim uygulaması ve risk raporlama sisteminin bulunmaması risk yönetimi uygulamasının süt işletmeleri için yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Risk, Risk Yönetimi, Süt Üretim İşletmeleri, Risk Yönetim Sistemi, Risk Yönetim Uygulaması

ABSTRACT

Today's businesses, with the influence of globalization, are affected by the events not only in the countries they operate in, but also in other countries around the World. Particularly, international companies with huge capital that engage in corruption or fraud, adversely affect all world market. Regulatory authorities have introduced a set of rules and standards in order to prevent corruption and fraud. One of these rules is the accountability of the managers. In order to fulfill their duties, managers are obliged to identify and analyze the risks they may face in business operations and to implement the necessary measures to struggle these risks. These applications are discussed under the name of risk management. Our aim in this study is to try to determine the activities related to risk management of the enterprises operating in Turkey and conducting surveys on the managers of the milk production enterprises which entered ISO 1000 between 2014-2016. The survey was conducted by face to face. At the same time, Brazil, which ranks fourth in the list of countries producing the most milk in 2016 and the variables that have the highest risk factor for milk production enterprises in Turkey, which is in the tenth rank, were also investigated. As a result, almost 50% of dairy businesses do not have risk management practice and risk reporting system, which shows that risk management is not sufficient for dairy operations.

Key Words: Risk, Risk Management, Dairy Product Companies, Risk Management System, Risk Management Application

* Bu çalışma, Prof. Dr. Şaban UZAY danışmanlığında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen “Süt Üretim İşletmelerinde Risk Yönetimi ve İç Kontrol: Bir Araştırma” başlıklı doktora çalışmasından türetilmiştir.

GİRİŞ

Risk Yönetimi, günümüzde işletmelerin ayakta kalabilmeleri için gerekli olan en önemli süreçtir. Risk yönetimi ile işletmeler oluşabilecek riskleri önceden tahmin edebilirler ve bu risklerin azaltılması ya da yok edilmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunabilirler. Bunu yapabilmek için işletmelerin, öncelikle risklerin ne olduğu ve nasıl yönetilebileceği ile ilgili bilgilere sahip olmaları gerekir.

Risk; her zaman var olan bir olgudur. İnsanların yürüttüğü faaliyetlerin çoğunda risk vardır (Fıkırkoca, 2003: 24). Asırlardır yaşamış olan insanlar için risk, insanın kontrol edemeyeceği durumların meydana gelmesinin kaçınılmaz olmasıdır. Kontrolü dışında meydana gelebilecek bu olaylara ve risklere karşı insanoğlu bütün varlığıyla mücadele etmiştir. Deneme ve yanılma yoluyla ve insan bilgisinin ve düşüncesinin değerlendirilmesi ile riski tanımlamak ve ölçmek için yollar geliştirmiştir (Mun, 2010: 47).

Riskin birçok tanımı yapılmıştır. W.D. Rowe riski; bir olay veya faaliyetin istenmeyen olumsuz sonuçlarının olma olasılığı olarak tanımlamıştır. N.Rescher ise; riski olumsuz sonuç olasılığı olarak tanımlamış ve riski ölçmek için olumsuzluk olasılığının ve riskin belirleyici bileşenlerinin uygun şekilde ölçülmesi gerektiğini belirtmiştir (Merna, 2008: 30). Çoğu insan riski üç bileşeni açısından düşünür: Kötü bir şey oluyor, bunun olma olasılığı ve eğer bu olursa, sonuçları şeklindedir. Riskin bu üç bileşeni, risk yönetimi yapısının temelleri olarak kullanılabilir (Merna, 2008: 31). COSO riski; bir olayın meydana gelme ve kurumun hedeflerine ulaşma başarısını kötü etkileme olasılığı olarak tanımlamıştır. Risk buna göre; şu anda var olan değil, gelecekte ortaya çıkma olasılığı olan tehdit edici durumlar olarak nitelenmektedir (Kızılboğa, 2013: 64).

Bir olaya risk diyebilmek için birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Bunlar (Uzun, 2007: 53; Fıkırkoca, 2003: 25):

- Risklerden kaçınılması mümkün değildir
- Riskler her ortamda oluşabilir.
- Genellikle tam ve net olarak bilinmesi ya da öngörülmesi mümkün değildir (belirsizlik vardır).
- Riskler zamanla değişir.
- Risklerin yönetilmesi mümkündür.
- Risklerin sonuç üzerinde olumsuz etkileri vardır.

Risk yönetimi ise kurumun hedeflerine ulaşmasını engelleyecek risklerin belirlenmesi, azaltılması ve başarıya ulaşılmasını sağlayacak fırsatların ortaya çıkarılması sürecidir (Kızılboğa, 2013: 65). Risk yönetim sürecinde daha önce var olan ve gelecekte de var olacak olan işletme faaliyetlerine ilişkin bütün riskler ele alınır. Risk yönetim sürecinde işletmeler; risklerin belirlenmesi, risklerin analiz edilmesi, meydana gelecek risklerle nasıl baş edilebileceğine ilişkin stratejilerin belirlenmesi, bu stratejilerin değerlendirilmesi ve son olarak sonuçların değerlendirilmesi faaliyetlerini yerine getirir (Heldman,2005, 22).

İşletmeler risk yönetimi ile birçok fayda da sağlamış olmaktadır. Bu faydalar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Heldman, 2005, 21; Emhan, 2009, 209):

- İşletmelerin karlılık içinde faaliyetlerine devam etmesi için gerekli düzenlemeleri sağlar.
- Organizasyondaki mal ve kişilerin korunması ile işletmenin kazanma gücünü korur.
- Organizasyonda oluşabilecek beklenmeyen kayıpların en düşük maliyetle minimize edilmesi için gerekli olan kaynakları ve faaliyetleri planlar.
- Organizasyonun yönetilmesi ve kontrol süreçlerini kapsar.
- Potansiyel riskleri tespit etmek ve meydana gelme olasılığı en yüksek olanları belirlemek için riskleri analiz eder.
- Meydana gelmesi durumunda büyük etkiye sahip risklerin belirlenmesini sağlayacak ve riskleri önleyecek ya da risklerin etkisini azaltacak ya da azaltmaya yardım edecek planları tanımlar.

1. ÇALIŞMANIN AMACI

Küreselleşmenin etkisiyle günümüz işletmeleri, sadece faaliyette buldukları ülkede değil, dünyadaki diğer ülkelerdeki işletmelerin faaliyetlerinden de etkilenir hale gelmişlerdir. Bu nedenle işletmelerin ayakta kalabilmeleri ve faaliyetlerine uzun yıllar devam edebilmeleri, diğer işletmelerle rekabet edebilecek düzeyde olmalarını gerektirmektedir. İşletmelerin, küresel piyasalarda faaliyet gösterebilmeleri için işletmenin karşılaşılabileceği risklerin belirlenmesi, meydana gelebilecek risklerle baş edebilecek stratejilerin belirlenmesi ve bu stratejilerin sonuçlarının değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. İşletmelerin faaliyetlerini engelleyebilecek veya sonlandırabilecek olaylara karşı gerekli önlemleri alması, faaliyetlerini uzun yıllar sürdürebilmesi için gereklidir.

Bu çalışmada süt ürünleri işletmelerinin seçilmesinin nedeni; dünya nüfusunun hızla artması, sütün insan sağlığı açısından vazgeçilmez öneme sahip olması ve besin değerinin yüksek olması, insan yaşamının her evresinde bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yaşlılık dönemlerinde insan vücudu için çok önemli mineral ve besin kaynağı olmasından dolayı sütün büyük önem taşımasıdır. Başta Türkiye olmak üzere bütün dünya ülkelerinde sütün daha fazla tüketilmesi hedeflenmektedir. Özellikle AB’de son zamanlarda Türk süt ürünleri için ihracat izni verilmiş olması artan ihtiyacın karşılanması bakımından süt ürünleri üreticileri için önemli bir fırsat haline gelmektedir.

Dünyada süt ürünleri üreten ülkeler sıralamasına bakıldığında 2016 verilerine göre birinci sırada Hindistan, ikinci sırada ABD, üçüncü sırada Pakistan ve dördüncü sırada ise Brezilya gelmektedir. Türkiye ise; bu sıralamada onuncu sırada yer almaktadır. Dördüncü sırada yer alan Brezilya süt üretim işletmeleri ile ilgili 2012 yılında Antonio Eustaquio Baptista tarafından yapılan “Sistema De Control Interno- Estudo Multicasos Em Empresas De Laticínios Da Região Do Alto Paranabia- Minas Gerais” çalışmada süt üretim işletmelerinin iç kontrol sisteminin yeterliliği araştırılmıştır. Bu çalışmada işletme yöneticileri için önemli olan sorunların neler olduğu incelenmiştir.

Bu çalışmada amacımız; Türkiye’de faaliyet gösteren süt üretim işletmelerinin risk yönetim sistemlerinin veya risk yönetim uygulamalarının bulunup bulunmadığını, işletmelerin risk yönetim sistemleri ile ulaştığı hedefleri ve işletmeler için önemli olan riskleri

belirlemektir. Bu kapsamda Türkiye’de bulunan süt üretim işletmelerinin yöneticileri için önemli olan sorunlar, Brezilya’da yapılmış olan araştırma ile karşılaştırılmıştır. Böylece en fazla süt üretiminde bulunan ülkeler sıralamasında yıllardır ilk dörtte bulunan Brezilya ile ilk onda bulunan Türkiye arasında farklılık olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ÖRNEKLEMİN BELİRLENMESİ

Araştırmada tanımlayıcı istatistiksel yöntem kullanılarak işletmelerin faaliyet yılları, çalışan sayıları, risk yönetim uygulaması ve risk raporlama sistemleri ile ilgili mevcut durumları frekans dağılımları yolu ile ortaya konulmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise; 2014- 2016 yılları arasında İSO 1000 içine girmiş ve kurumsallaşmış yapısı içinde risk uygulamalarına yer verdiği düşünülen süt ve süt ürünleri işletmeleridir. Bu işletmeler arasında bizimle görüşmeyi kabul etmeyenlerin olmasından dolayı, İSO 1000 içine girmemiş olmasına rağmen ürünlerini piyasada sıklıkla görmüş olduğumuz süt işletmeleri dahil 15 şirkete ulaşılabilmektedir. Bu şirketlerin yöneticilerine, muhasebe ve finans müdürlerine anket uygulaması yapılmıştır. Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü henüz süt işletmesi faaliyetlerinin başlamadığını belirtmiştir. Toplam 12 işletme anket çalışmamıza katkıda bulunmuştur. Üç işletme ise anket uygulamasına özel bilgilerin verilemeyeceği gerekçesi ile sadece genel bilgilere cevap vermiş, risk yönetimi ile ilgili sorulara cevap vermek istememiştir

Veriler, belirlenen süt işletmelerinde görev yapan yönetici, muhasebe müdürü, iç denetçi, finans müdürü, insan kaynakları müdürü gibi işletme üst düzey yöneticilerine anket uygulanmak sureti ile toplanmıştır. Elde edilen veriler doğrudan kaynağından elde edilmiş, birincil tür verilerdir.

Anket sorularımızı hazırlarken Deloitte firması tarafından Ocak 2015 yılında yayınlanmış olan “Enerji ve Doğal Kaynaklar Endüstrisi’nde Risk Zekâsı: Kurumsal Risk Yönetimi Kıyaslama Anketi” ve Şule Güneş ve Suat Teker tarafından 2010 yılında yapılmış olan “Türk Enerji Sektöründe Kurumsal Risk Yönetimi Farkındalığı” çalışmalarından yararlanılmıştır.

3. ARAŞTIRMA SONUÇLARI

3.1. Araştırmamızın sonuçlarına göre şirketlerin faaliyet gösterdikleri yıllar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Süt İşletmelerinin Faaliyet Gösterdikleri Yıllar

Yıllar	Şirket Sayısı	Yüzde
0-5 Yıl	2	%13
11-15 Yıl	1	%7
16-20 Yıl	1	%7
20 Yıldan Fazla	11	%73
Toplam	15	%100

Araştırmamızın sonuçlarına göre anketimize katılan süt üretim işletmelerinden 11 işletme 20 yıldan fazla süredir, bir işletme 16-20 yıl, bir işletme 11-15 yıl ve iki işletme 0-5 yıldır faaliyet göstermektedir.

3.2.Şirket çalışan sayıları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Süt İşletmelerinin Çalışan Sayısı

Çalışan Sayısı	Şirket Sayısı	Yüzde
1-9 kişi	1	%7
10-49 kişi	2	%13
50-249 kişi	3	%20
250 ve üzeri	9	%60
Toplam	15	%100

Şirket çalışan sayılarına bakıldığında; 250 ve üzerinde çalışana sahip şirket sayısı dokuz, 50-249 arasında çalışana sahip şirket sayısı üç, 10-49 arasında çalışana sahip şirket sayısı iki ve 1-9 arasında çalışana sahip şirket sayısı birdir.

3.3. Anketi dolduran yetkililerin işletmedeki konumları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Süt İşletmelerinde Anketi Dolduran Yetkililerin İşletmedeki Konumları

	Şirket Sayısı	Yüzde
Genel Müdür Yardımcısı	1	7
İç Denetim Müdürü	2	13
Muhasebe Müdürü	8	54
Fabrika Müdürü	2	13
İnsan Kaynakları Müdürü	2	13
Toplam	15	100

Anketi dolduran şirket yetkililerinden dokuz yetkili muhasebe müdürüdür. İkişer yönetici şirketin iç denetim müdürü, fabrika müdürü ve insan kaynakları müdürleridir. Sadece bir şirketin yetkilisi genel müdür yardımcısıdır.

3.4. Ankette yer alan özel olarak görevlendirilmiş riskten sorumlu yönetici/koordinatör olup olmadığı ile ilgili soruya 13 şirket tarafından cevap verilmiştir. Bu soruya dokuz şirket (%69) Hayır; dört şirket (%31) Evet cevabını vermiştir.

Tablo 4. Süt İşletmelerinde Riskten Sorumlu Yöneticilerin Bulunması

Riskten Sorumlu Yönetici Var mıdır?	Şirket Sayısı	Yüzdesi
Evet	4	% 31
Hayır	9	%69
Toplam	13	%100

3.5. İşletmede risk yönetim uygulamasının varlığı sorusuna toplam yedi şirket uygulamanın var olduğunu, altı şirket uygulamanın var olmadığını belirtmiştir.

Tablo 5. Süt İşletmelerinde Risk Yönetim Uygulaması Bulunması

Risk Yönetim Uygulaması Var mıdır?	Şirket Sayısı	Yüzdesi
Evet	7	% 54
Hayır	6	% 46
Toplam	13	%100

3.6. İşletmelerde risk yönetim uygulaması; iç denetim birimi, risk yönetimi birimi, stratejik yönetim ve kalite birimine bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

3.7. Süt işletmelerinin risk yönetim uygulamasına geçme sebepleri aşağıda Tablo 6'da gösterilmiştir (Her şirket birden fazla cevap verebilmiştir).

Tablo 6. Süt İşletmelerinde Risk Yönetim Uygulamasına Geçme Sebepleri

Risk Yönetim Uygulamasına Geçme Sebepleri	Şirket Sayısı
Yasal Zorunluluklar	3
Daha etkin iç denetim ve kontrol ihtiyacı	3
İş Sürekliliği	3
Artan kriz frekansı ile uygun bir kriz yönetimi ile krizlerin atlatılması	3
Finansal risklere karşı korunma ve finansal değişikliklerden faydalanma ihtiyacı	3
Performans eksikliği ile operasyonların verimliliğinin ve sürekliliğinin sağlanması	2
Kurumun stratejisini etkileyebilecek potansiyel olayların belirlenmesi, yönetilmesi ve kurumun hedeflerine ulaşılmasının sağlanması ihtiyacı	2
Rekabet baskıları	1

3.8. İşletmelerin risk raporlama sisteminin olup olmadığı ile ilgili soruya Tablo 7'de görüldüğü gibi 13 şirketin yedisi (% 54) evet, altı işletme ise hayır (% 46) cevabını vermiştir.

Tablo 7. İşletmelerde Risk Raporlama Sisteminin Varlığı

Risk Raporlama Sistemi Var mıdır?	Şirket Sayısı	Yüzdesi
Evet	7	% 54
Hayır	6	% 46
Toplam	13	%100

3.9. Risk raporlama sistemi ile hangi yönetim birimlerine raporlama yapıldığı sorusuna verilen cevaplar aşağıda Tablo 8'de yer almaktadır (Şirketler birden fazla yanıt verebilmişlerdir).

Tablo 8. Risk Raporlama Sistemi ile Raporlama Yapılan Yerler

	Şirket Sayısı
Üst Yönetim	2
Yönetim Kurulu	2
Yasal ve Düzenleyici Kurumlar	1
Üst Yönetim ve Yönetim Kurulu	1

3.10. Süt işletmelerinde risklerin belirlenmesi ve ölçülmesi için kullanılan yöntemlerle ilgili soruya altı şirket tarafından cevap verilmiştir. Verilen cevaplar Tablo 9'da gösterilmiş olup; en yaygın kullanılan yöntemler temel performans göstergeleri ve iç değerlendirme yöntemleridir.

Tablo 9. Risklerin Belirlenmesi ve Ölçülmesi İçin Kullanılan Yöntemler

Yöntemler	Kullanan Şirket	Kullanmayan Şirket	Kullanan Oranı	Kullanmayan Oranı
Temel Performans Göstergeleri	3	3	% 50	% 50
Temel Risk Göstergeleri	1	5	% 16	% 84
İç Değerlendirme	3	3	% 50	% 50
Risk Haritaları (Belirleme, Tanımlama ve Önceliklendirme)	1	5	% 16	% 84
Sayısal Yöntemler (VaR, Monte Carlo)	2	4	% 33	% 67

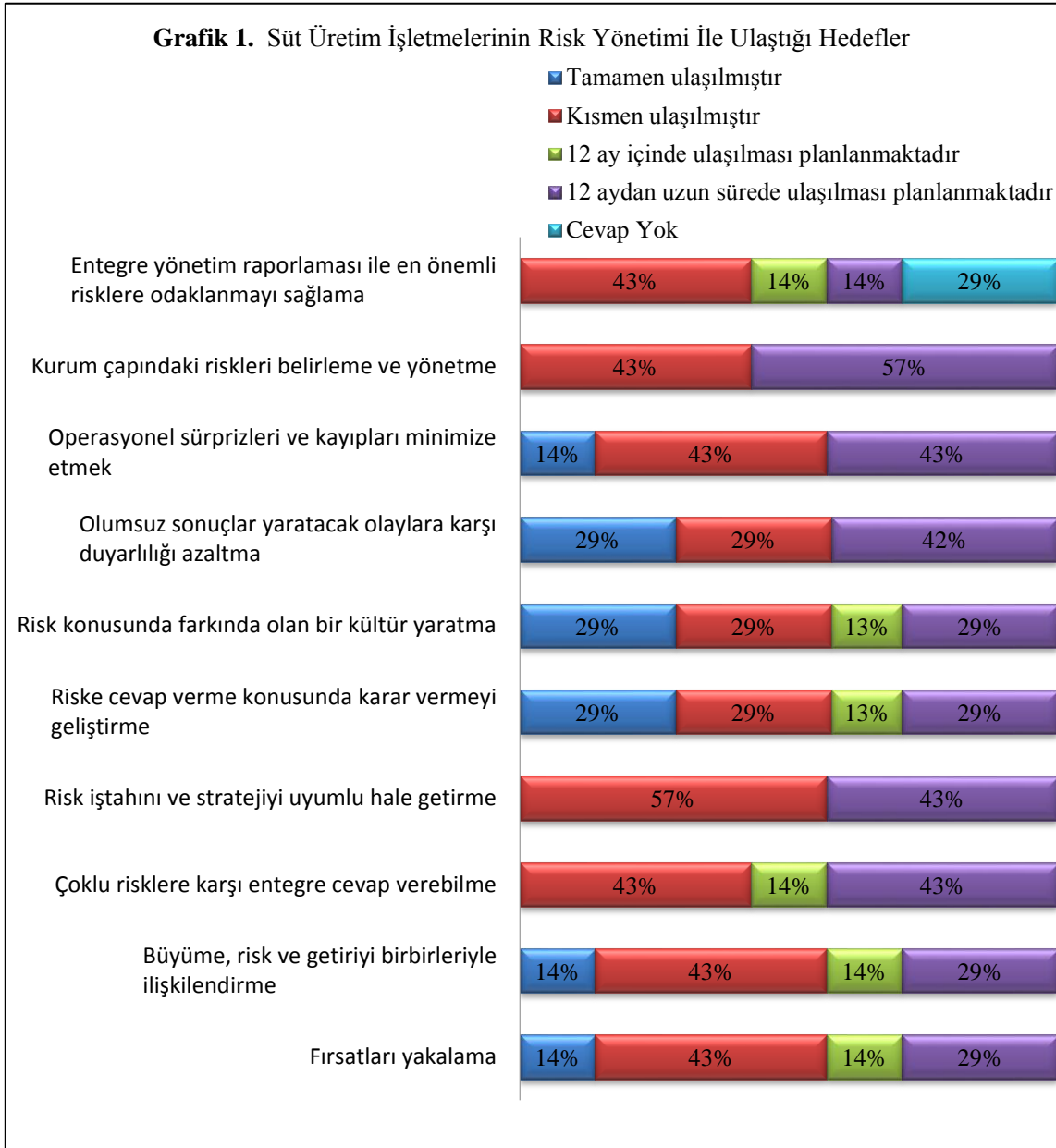
3.11. Tablo 10’da görüldüğü gibi risk yönetimi konusunda işletmelerin dördü harici (dış) bir danışmanlık hizmeti aldığını belirtirken, yedisi harici bir danışmanlık hizmeti almadığını belirtmiştir.

Tablo 10. Risk Yönetimi Konusunda Harici Danışmanlık Hizmeti Alma Durumu

Risk Yönetimi Konusunda Harici Bir Danışmanlık Hizmeti Alma Durumu	Şirket Sayısı	Yüzdesi
Evet	4	% 36
Hayır	7	% 64
Toplam	11	% 100

3.12. Grafik 1’de süt üretim işletmelerinin risk yönetimi ile hangi hedeflere ulaştığı, hangi hedeflere kısa ve uzun vadede ulaşmayı hedeflediği ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Grafik 1. Süt Üretim İşletmelerinin Risk Yönetimi İle Ulaştığı Hedefler

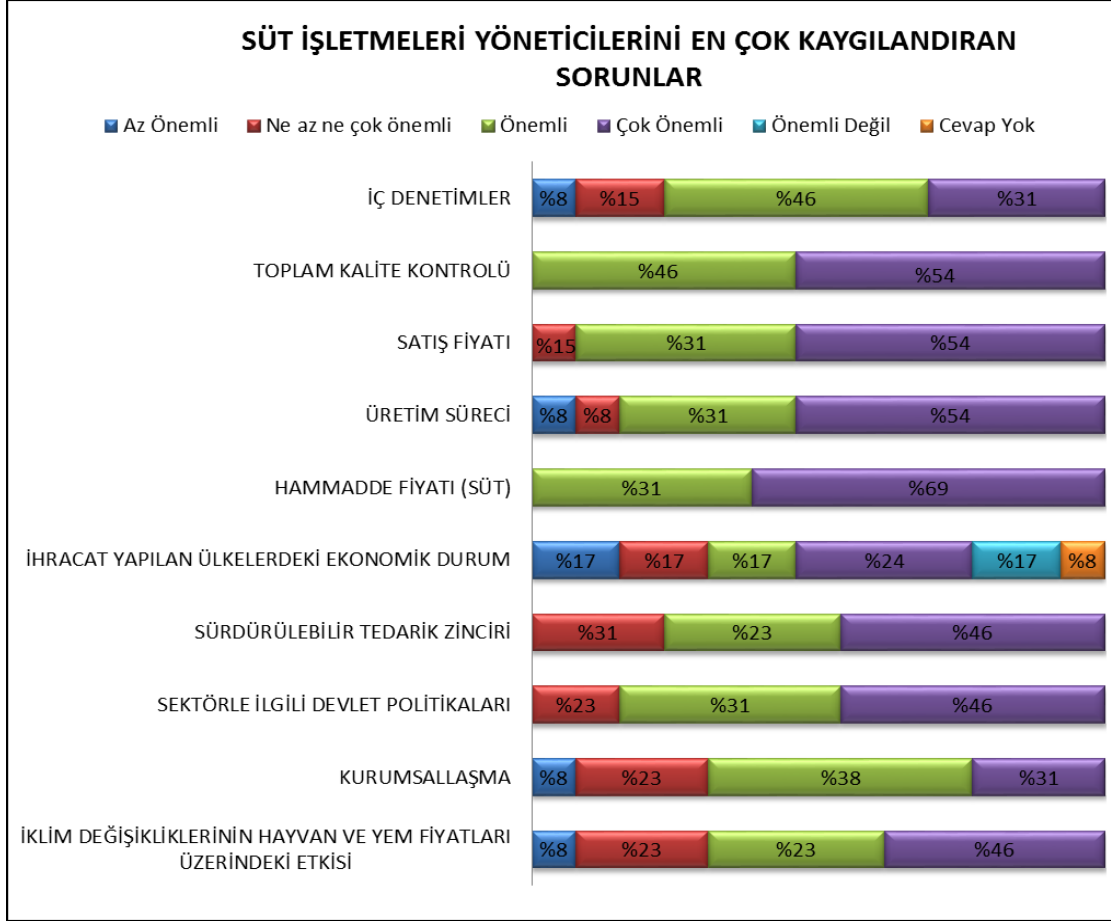

Grafik 1 incelendiğinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- Bir kuruluşun stratejisinin, kurumsal yönetiminin, performansının ve beklentilerinin kuruluşun dış çevresi bağlamında kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmayı nasıl sağlayacağını kısa ve öz bir şekilde bildirilmesini sağlayan entegre yönetim raporlaması ile en önemli risklere odaklanmayı sağlama hedefine işletmelerin % 43'ü (üç işletme) kısmen ulaşmış, %14'ü (bir işletme) 12 ay içinde, %14'ü (bir işletme) 12 aydan uzun bir zamanda ulaşmayı hedeflemektedir. İşletmelerin % 29'u (iki işletme) bu soruya cevap vermemiştir.
- Kurum çapındaki riskleri belirleme ve yönetme hedefine; işletmelerin % 43'ü (üç işletme) kısmen ulaşmış, %57'si (dört işletme) 12 aydan uzun sürede ulaşmayı planlamaktadır.
- Operasyonel sürprizleri ve kayıpları minimize etmek hedefine; işletmelerin %14'ü (bir işletme) tamamen ulaşmıştır. % 43 (üç işletme) kısmen ulaşmış, % 43 (üç işletme) 12 aydan uzun sürede ulaşmayı planlamaktadır.
- Olumsuz sonuçlar yaratacak olaylara karşı duyarlılığı azaltma hedefine işletmelerin % 29'u (iki işletme) tamamen ulaşmış, % 29'u (iki işletme) kısmen ulaşmış, % 43'ü (üç işletme) 12 aydan uzun sürede ulaşmayı planlamaktadır.
- Risk konusunda farkında olan bir kültür yaratma ve riske cevap verme konusunda karar vermeyi geliştirme hedeflerine işletmelerin % 29'u (iki işletme) tamamen ulaşmış, % 29'u (iki işletme) kısmen ulaşmıştır. İşletmelerin %13'ü (bir işletme) 12 ay içinde ulaşmayı, % 29'u (iki işletme) 12 aydan uzun sürede ulaşmayı planlamaktadır.
- İşletmelerin risk taşıma istekliliğini gösteren risk iştahını ve stratejiyi uyumlu hale getirme hedefine işletmelerin %57'si (dört işletme) kısmen ulaşmış, % 43'ü (üç işletme) ise 12 aydan uzun sürede ulaşmayı planlamaktadır.
- Çoklu risklere karşı entegre cevap verebilme hedefine işletmelerin % 43'ü (üç işletme) kısmen ulaşmış, %14'ü (bir işletme) 12 ay içinde ve % 43'ü (üç işletme) 12 aydan uzun sürede ulaşmayı planlamaktadır.
- Büyüme, risk ve getiriyi birbirleriyle ilişkilendirme hedefine işletmelerin % 14'ü (bir işletme) tamamen ulaşmış, % 43'ü (üç işletme) kısmen ulaşmıştır. 12 ay içinde ulaşmayı planlayan işletme oranı %14 (bir işletme) ve 12 aydan uzun sürede ulaşmayı planlayanların oranı ise % 29 (iki işletme)' dur.
- Fırsatları yakalama hedefine işletmelerin % 14'ü (bir işletme) tamamen, % 43'ü (üç işletme) kısmen ulaşmıştır. İşletmelerin % 14'ü (bir işletme) 12 ay içinde, % 29'u (iki işletme) ise 12 aydan uzun sürede ulaşmayı planlamaktadır.

3.13. Süt işletmelerinde yöneticileri kaygılandıran sorunlarda saptanmaya çalışılmıştır. Bu sorunların ne kadar önemli olduğuna ilişkin sonuçlar Grafik 2’de yer almaktadır.

Grafik 2. Süt Üretim İşletmeleri Yöneticilerini En Çok Kaygılandıran Sorunlar

Grafik 2 incelendiğinde; süt işletmeleri yöneticileri için kaygı veren sorunlarla ilgili olarak aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bunlar;

- Süt işletmeleri için işletme yöneticileri; hammadde fiyatını (süt), % 69 (dokuz şirket) oranında çok önemli olarak görmektedir.
- Toplam kalite kontrolü, satış fiyatı, üretim süreci % 54 (yedi şirket) oranında çok önemli olarak görülmektedir.
- Sürdürülebilir tedarik zinciri, sektörle ilgili devlet politikaları ve iklim değişikliklerinin hayvan ve yem fiyatları üzerindeki etkisi % 46 (altı şirket) oranında çok önemli olarak görülmektedir.
- İhracat yapılan ülkelerdeki ekonomik durum % 33 (dört şirket) oranında çok önemli olarak görülmektedir.
- Kurumsallaşma ve iç denetimler ise % 31 (dört şirket) oranında çok önemli olarak görülmektedir.

Yukarıda belirtilen çok önemli konuların dışında önemli olarak görülen sorunlar sıralanmıştır. Bunlar;

- Hammadde fiyatı, %31 (dört şirket) oranında,
- Toplam kalite kontrolü ve iç denetimler, % 46 (altı şirket) oranında,
- Kurumsallaşma % 38 (beş şirket) oranında,
- Satış fiyatı, üretim süreci, sektörle ilgili devlet politikaları % 31 (dört şirket) oranında,
- İklim değişikliklerinin hayvan ve yem fiyatları üzerindeki etkisi ve sürdürülebilir tedarik zinciri % 23 (üç şirket) oranında,
- İhracat yapılan ülkelerdeki ekonomik durum % 8 (bir şirket) oranında önemli olarak görülmektedir.

Şirket yöneticileri tarafından ne az ne de çok önemli olduğu düşünülen unsurlar ise;

- Sürdürülebilir tedarik zinciri % 31 (dört şirket) oranında,
- İhracat yapılan ülkelerdeki ekonomik durum % 25 (üç şirket) oranında,
- Sektörle ilgili devlet politikaları, kurumsallaşma, iklim değişikliklerinin hayvan ve yem fiyatları üzerindeki etkisi % 23 (üç şirket) oranında,
- Satış fiyatı ve iç denetimler % 15 (iki şirket);
- Üretim süreci % 8 (bir şirket) oranındadır.

Şirket yöneticileri tarafından az önemli olduğu düşünülen değişkenler ise;

- İhracat yapılan ülkelerdeki ekonomik durumun % 17 (iki şirket) oranında,
- İç denetimler, üretim süreci, kurumsallaşma ve iklim değişikliklerinin hayvan ve yem fiyatları üzerindeki etkisinin ise % 8 (bir şirket) oranındadır.

2016 yılında dünyada en fazla süt üreten ülkeler sıralamasına bakıldığında Hindistan, ABD ve Pakistan ilk üç sırada yer almaktadır. Brezilya ise dördüncü sıradadır. Türkiye ise bu sıralamada onuncu sırada yer almaktadır. Brezilya süt ürünleri üreticilerini en çok endişelendiren sorunlarla ilgili 2012 yılında Antonio Eustaquio Baptista tarafından “Sistema De Control Interno- Estudo Multicasos Em Empresas De Laticínios Da Região Do Alto Paranabá- Minas Gerais” adlı çalışmada Brezilya’da bulunan bölgede mevcut 51 süt ürünü üreten işletmeden 9’u ile anket çalışması yapılmıştır. Çalışmada Brezilya süt üretim işletmelerinin çok önemli buldukları değişkenler incelenmiştir. Bizim çalışmamızda dünya süt üretiminde dördüncü sırada yer alan Brezilya ile onuncu sırada yer alan Türkiye arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. İki ülke arasındaki önemli değişkenlerin karşılaştırılması aşağıda Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Süt Üretim İşletmeleri Yöneticileri İçin Önemli Değişkenler

Değişkenler	TÜRKİYE (Çok Önemli)	BREZİLYA (Çok Önemli)
Toplam Kalite Kontrolü	% 54	% 89
Satış Fiyatı	% 54	% 44
Üretim Süreci	% 54	% 56
İç Denetimler	% 31	% 11
Hammadde Fiyatı (Süt)	% 69	% 11

İki ülkede faaliyette bulunan işletme yöneticileri için önemli olan değişkenlere bakıldığında Türkiye’de bulunan firmalar için hammadde fiyatının çok önemli olduğu belirtilirken, Brezilya’da bulunan firmalar için hammadde fiyatının çok önemli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Buradan Türkiye’de firmaların hammadde olarak aldıkları süt fiyatının uygun seviyelerde olmadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında da Türkiye’de süt fiyatı oldukça yüksek düzeydedir. Diğer değişkenler karşılaştırıldığında Brezilya’da faaliyette bulunan süt işletmeleri için toplam kalite kontrolü % 89 oranında oldukça önemli olarak kabul edilirken, Türkiye’deki işletmeler için bu oran % 54 seviyesindedir. Yine iç denetim değişkeni Türkiye’deki şirketler için % 31 oranında önemli olarak kabul edilirken, Brezilya’da faaliyette bulunan şirketler için bu oran sadece % 11’dir. Satış fiyatı ve üretim süreci gibi değişkenlerin iki ülke içinde önem derecesi farklılık göstermemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamıza katılan süt işletmelerinde neredeyse % 50 oranında risk yönetim uygulaması ve risk raporlama sisteminin bulunmaması risk yönetimi uygulamasının süt işletmeleri için yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir. Avrupa Birliği ülkelerine ihracatın artmaya başladığı ve rekabetin hızla arttığı bu sektörde, rekabet avantajı sağlayabilmek için, risk yönetim uygulamasının işletmeler tarafından daha fazla üzerinde durulması gereken bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında; süt işletmelerinin %73’ü, 20 yıldan fazla süredir faaliyette bulunmaktadır. % 60’ı, 250 ve üzerinde çalışana sahiptir. Şirketlerin %31’inde riskten sorumlu yönetici bulunmaktadır. Risk yönetim uygulaması ve risk raporlama sistemi bulunan şirketlerin oranı ise % 54’tür. İşletmeler tarafından risklerin belirlenmesi ve ölçülmesi için en yaygın kullanılan yöntemler ise, temel performans göstergeleri ve iç değerlendirme yöntemleridir.

İşletmelerin risk yönetimi ile ulaştığı hedeflere bakıldığında; %29’unun olumsuz sonuçlar yaratacak olaylara karşı duyarlılığı azaltma, risk konusunda farkında olan bir kültür yaratma, riske cevap verme konusunda karar vermeyi geliştirme; %14’ünün operasyonel sürprizleri ve kayıpları minimize etmek, büyüme, risk ve getiriye birbirleriyle ilişkilendirme ve fırsatları yakalama konularında hedeflerine tamamen ulaştıkları ortaya çıkmıştır.

Süt üretim işletmeleri açısından önemli olan değişkenlerin Brezilya süt üretim işletmeleri ile karşılaştırılmasına bakıldığında; Türkiye için önemli olan değişkenler sırası ile hammadde fiyatı (süt), satış fiyatı, üretim süreci, toplam kalite kontrolü ve iç denetimlerdir.

Brezilya süt üretim işletmeleri için önemli olan değişkenler ise sırası ile toplam kalite kontrolü, üretim süreci, satış fiyatı, iç denetimler ve hammadde fiyatıdır.

Şirket yöneticileri ile görüşmelerimiz sonucunda, süt işletmeleri yöneticileri açısından önemli olan sorunlar ve çözüm önerileri aşağıda yer almaktadır.

- Süt işletmeleri için hammadde fiyatı büyük önem arz etmektedir. Tarım arazilerinin verimsiz olması, şehirleşmenin fazla olması, yem fiyatlarının yüksek olması gibi nedenler hammadde fiyatının yüksek olmasında büyük bir etken olarak görülmektedir. Bunun için yem politikasının revize edilmesi, köylüleşmenin ve girişimciliğin aktif hale getirilmesi, hayvan beslenmesi konusunda teşvikler verilmesi olumlu sonuçlara neden olabilir.
- Ülkemizde enerji fiyatlarının yüksek olması süt işletmelerinin maliyetlerinin yüksek olmasında büyük bir etken olarak görülmektedir. Enerjinin ucuz hale getirilmesi, şirketlerin enerji ihtiyaçlarının en azından bir kısmının kendisi tarafından karşılanabilmesi, maliyetlerin önemli ölçüde azalmasına katkı sağlayabilir. Bunun için biyogaz tesislerinin kurulması ve yaygınlaştırılması konusunda devlet teşvikinin sağlanması önerilebilir. Böylece atık madde olan gübrenin çevreye zarar vermesi engellenmiş hem de enerji elde edilmesi konusunda fayda sağlanmış olur.
- İşletmelerin finansmanlarında kullandıkları kredilerin geri ödemesinin ilk beş yıl içinde olması yeni kurulan işletmelerin gelişmesinde büyük bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Hayvancılığın uzun vadeli bir yatırım olmasından dolayı kredi ödemelerinin en az beş yıl sonra ödenmesinin sağlanması, süt işletmelerinin gelişimine önemli katkı sağlayabilir.
- KOBİ'lere yönelik destek faaliyetlerinin fazla olmasına rağmen; KOBİ üstü şirketlerin bu desteklerden faydalanamaması büyük şirketlerin yeni yatırımlara yönelmesi konusunda büyük bir engel teşkil etmektedir. Avrupa ile rekabet edebilmek için büyük şirketlerin devlet desteğine daha fazla ihtiyacı olduğu ortaya çıkmaktadır.
- Süt üretimi ve işleme yapan tüm şirketlerde ürün iadesi ve imhası konusu büyük önem arz etmektedir. Bu sorunun insan sağlığı açısından önemli olmasından dolayı, başka bir çalışma konusu olarak ele alınması süt işletmeleri için büyük bir katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- BAPTISTA, A. E., W.A.C.SILVA AND E.A.T. ARAUJO (2012), ‘‘Sistema De Controles Internos: Estudo Em Emresas De Laticimos Da Regiao Do Alto Paranaiba/MG’’. *Tourism and Management Studies Intenational Conference Algarve*. V.3.
- DELOITTE (2015), Enerji ve Doğal Kaynaklar Endüstrisinde Risk Zekâsı Kurumsal Risk Yönetimi Kıyaslama Anketi, Türkiye.
- FIKIRKOCA, M. (2003), *Bütünsel Risk Yönetimi*, Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- GÜNEŞ, Ş. VE S. TEKER (2010), Türk Enerji Sektöründe Kurumsal Risk Yönetimi Farkındalığı, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 64-76.
- HELDMAN, K. (2005). *Project Manager’s Spotlight on Risk Management*, USA: Harbor Light Press.
- KIZILBOĞA, R. (2013), *Kurumsal Risk Yönetimi Odaklı İç Denetim: İstanbul Büyükşehir Belediyesi İçin Bir Model Önerisi*, İstanbul: TC. Marmara Belediyeler Birliği Yayını.
- MERNA, T. (2008), *Corporate Risk Management*, 15.01.2014 tarihinde internet sitesi: <http://site.ebrary.com/id/10300854?ppg=27> adresinden alındı.
- MUN, J. (2010). *Modeling Risk: Appling Monte Carlo Simulation, Real Options Analysis, Forecasting and Optimization Techniques* (Second Edition), USA, 15.01.2014 tarihinde internet sitesi: <http://site.ebrary.com/id/10395561?ppg=29> adresinden alındı.
- UZUN, Y. (2007), İnsan Kaynakları İle İlgili Risklerin Yönetilmesi, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 66-67, 53-66.

**MUHASEBE MESLEK ETİĞİ VE UYGULAMALARI: BATI AKDENİZ
BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA***

**ACCOUNTING PROFESSIONAL ETHICS AND APPLICATION: A RESEARCH IN
WEST MEDITERRANEAN REGION**

Hakan ÖZÇELİK

Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
hakanozcelik@sdu.edu.tr

Serkan KESKİN

SMMM, MA, serkan.keskin@tr.ey.com

Başvuru tarihi/Application date: 14.07.2017

Yayına kabul tarihi/Acceptance date: 21.11.2017

ÖZET

Muhasebe meslek etiği kuralları, mesleki uygulamaları standartlaştırmak ve mesleğin itibarını korumak amacıyla geliştirilmiştir. Etik kurallar, muhasebenin sosyal sorumluluğunun yerine getirilmesinde önemli bir unsurdur. Çalışmanın amacı, muhasebe meslek mensuplarının, meslek etiği uygulamalarına bakış açılarının tespit etmektir. Çalışmada, muhasebe meslek etiği kavramsal olarak ele alınmış, meslek etiğinin önemi vurgulandıktan sonra, meslek etik kurallarının gelişim süreçleri açıklanmıştır. Amaç doğrultusunda Batı Akdeniz Bölgesinde faaliyet gösteren, meslek mensuplarına yönelik ankete dayalı bir araştırma yapılmıştır. Elde edilen veriler, istatistikî metotlarla test edilmiş, muhasebe meslek mensuplarının muhasebe meslek etiği uygulamalarına bakış açıları ile ilgili sonuçlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Muhasebe Meslek Etiği

ABSTRACT

The Accounting professional ethics guidelines have been developed to standardize professional practices and to protect the reputation of the profession. Ethical rules are an important element in fulfilling the social responsibility of the accountant. The aim of study is to determine the perspectives of professional accountants on the practice of professional ethics. In the study, accounting profession ethics was conceptually considered and after the emphasis of profession ethics was emphasized, the process of development of professional ethics rules was explained. To reach this goal, a survey-base study has been done on profession members working in the west Mediterranean Region. The data has been tested with various statistical methods and the results of attitudes on occupational ethics of professionals have been evaluated.

Key Words: Ethics, Accounting Professional Ethics

* Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi Koordinatörlüğü'nce kabul edilen (3936-YL1-14) nolu proje kapsamında desteklenen, Yrd. Doç. Dr. Hakan ÖZÇELİK danışmanlığında, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen (Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hata ve Hileleri Karşısında Etik Tutumları Üzerine Bir Araştırma: Batı Akdeniz Örneği) başlıklı tez çalışmasından üretilmiştir.

GİRİŞ

Muhasebe, sosyal sorumluluk kavramı gereği tüm toplumun çıkarlarını gözetmek durumundadır. Muhasebe bilgi kullanıcılarının ihtiyacı olan kaliteli bilgiler, muhasebe temel kavram, ilke, standart ve ilgili mevzuat hükümlerine uygun olarak üretilen bilgilerdir.

Muhasebe bilgi sistemi unsurları; insan, süreç ve bilgi teknolojisinden oluşmaktadır (Romney ve Steinbart, 2000: 2). Muhasebe bilgi sistemleri bilgi üretim sürecinde temel unsur insandır. İnsan unsuru, bağımlı ya da bağımsız muhasebe meslek mensuplarından oluşmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe bilgisi üretim süreçlerinde kaliteli bilgi üretebilmeleri için teknik bilgi yanı sıra, sosyal sorumluluk kavramı gereği mesleki etik kurallara uygun hareket etmelidir. Meslek mensuplarının etik kurallara içselleştirerek uyum sağlamaları, muhasebe bilgilerinin kalitesini artıracaktır.

Muhasebe meslek mensuplarının mesleklerini icra ederken uymakla yükümlü oldukları etik kurallar, ulusal ve uluslararası yetkili düzenleyici kurullar tarafından tanımlanmıştır. Muhasebe meslek mensuplarını bağlayıcı etik kurallar, uluslararası alanda IFAC (International Federation of Accountants) tarafından belirlenmiş olup, ülkemizde muhasebe meslek etiği ile ilgili olarak doğrudan ve dolaylı yasal düzenlemeler yasallaştırılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde etik kavramı, muhasebe meslek etiği ile ilgili düzenlemelere değinilmiş olup, araştırma kısmında Batı Akdeniz Bölgesinde Antalya, Burdur ve Isparta illerindeki Muhasebe Meslek Mensupları ile meslek etiği üzerine yapılan araştırma sonuçları değerlendirilmiştir.

1. ETİK KAVRAMI

Etik Yunanca “Ethikos” ya da “Ethos” kelimelerinden günümüze yansımıştır. Etik sözcüğü Oxford sözlüğünde üç şekilde tanımlanmıştır (Kırlioğlu ve Akyel, 2003: 58):

- Değer yargıları bilimidir.
- İnsan yaşamının belirli bölümlerinde söz konusu olan, kabul görmüş kurallardır.
- İnsanların en geniş anlamdaki görevlerinin bilimi, sivil, politik ve uluslararası yasa bilimidir.

Etik değerler; bireysel ve toplumsal ilişkilerde toplumca kabul görmüş kurallar ve bu kurallara uymak kaydıyla gerçekleşen davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Etik değerler, uzun yıllar aynı toplumda yaşayan insanların toplumsal düzeni sağlamak için, toplum tarafından benimsenmiş ve toplumun yaşadığı değişim süreçlerinde bir takım ilaveler ve değişikliklere maruz kalmış, toplumun kültürel ve dini mekanizmasının bir göstergesi olarak tanımlanmaktadır (Kırlioğlu ve Akyel, 2003: 59).

Etik kavramını, ahlak kavramını içine alan felsefi bir disiplin olarak da tanımlamak mümkündür (Ay, 2005: 33). Ahlak ve etik birbirleriyle ilişkili kavramlar olup, aralarındaki temel fark; etik kavramının genel olarak ahlak kavramını içeren bir disiplini ifade etmesidir. Etik genel olarak, toplum tarafından kabul edilen ilkeler bütünü olarak kabul edilir. Ahlak ise, bireylerin bulunduğu yer ve geleneğe göre kendine uygun davranışta bulunma ve karar alma

olarak tanımlanmaktadır. Etik kurallar evrensel iken ahlâk kuralları gelenekseldir. Ahlâk kuralları toplum kültürlerine göre değişiklikler göstermektedir (Bayrak, 2001: 2).

Ahlâk, bireyin diğer bireylerle, bireylerin kurumlarla, bireyin devlet ile ilişkilerinde toplum deneyimlerinden, toplumun gelenek ve göreneklerinden kaynaklanan akıl ürünü olan, toplumsal uyum, birliktelik ve dayanışmayı artırıcı, dolayısıyla, toplumun ekonomik, sosyal ve politik yapılarına istikrar sağlayıcı prensiplerin, standartların ve değerlerin bütünüdür (Sözbilir, 2000: 25).

1.1. Muhasebe Mesleğinde Etik

Meslek etiği; meslek mensuplarının bağımsız olarak hareket etmesi, kendi kendini kontrol etmesi ve moral dürüstlüğü sağlamasını ifade eder. Meslek etiği; müşterilere, halka, devlete yüksek standartlara göre oturtulmuş ahlaki davranışlarla hizmet edilmesi demektir. Meslek etiği yazılı hale getirilerek, meslek standartları yasaları oluşturulmuştur. Oluşturulan bu yasalar, mesleğe yeni başlayan meslek mensuplarına rehberlik görevi sağlarken, diğer meslek mensuplarının arasında bir standartlaşma oluşturmaktadır (Selimoğlu, 1997: 146).

“Mesleki etik, belirli bir meslek zümresinin, mesleğe ilişkin olarak yapılandırıp, koruduğu, meslek mensuplarına emreden, onları belli bir şekilde davranmaya zorlayan, kişisel eğilimlerini kısıtlayan; yetersizliği ve ilkesiz davranışlardan vazgeçirten, meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı amaçlayan mesleki ilkeler bütünüdür” (<http://www.tmud.org.tr>, 15.02.2014). Meslek etiği; kişinin hangi meslek mensubu olursa olsun, kendi ahlaki kültürünü, mesleki özelliklerini ve toplumsal sorumluluk kurallarını uygun bir şekilde oluşturma çabasıdır (Aymankuy ve Sarıoğlu, 2010: 30). Meslek etiği; iş hayatında oluşan uygulamaların doğru, yanlış, haklı, haksız, iyi kötü olarak incelenmesidir (Selimoğlu, 1997: 144). Meslek etiğinin amacı; topluma göre farklılık gösteren etik kurallar için standart değerlerin belirlenmesi ve bu değerlerin uluslar arası seviyeye taşınabilmesidir (Akbaş vd., 2009:175).

Diğer mesleklerde olduğu gibi muhasebe mesleğinde de etiğin mesleki uygulamalar üzerinde etkisi söz konusudur (İşgüden ve Çabuk, 2006:60-61). Muhasebe meslek etiği; muhasebe meslek mensuplarının iş dünyasındaki ilişkilerini düzenleyen ilke ve kurallardır (Azaltun ve Kaya, 2006:107). Muhasebe mesleğinin toplumdaki güvenilirliğinin korunup itibarının artırılabilmesi için, mesleki teknik bilgi ve becerinin yanı sıra, mesleki etik kurallarına uygun davranmaları gerekir (Kutluk ve Ersoy, 2011:425). Muhasebe mesleğine yönelik toplumsal güveni korumak ve mesleğin kredibilitasını artırmak, meslek mensuplarının etik kurallara uyum sağlamaları ile mümkün olabilecektir (Sakarya ve Kara, 2010:58) . Muhasebe meslek mensupları için belirlenmiş meslek etik kurallar, meslek mensuplarına uygulanır ve belirlenen etik kurallara uymayanlara cezai müeyyideler uygulanır. Bu durum, mesleğin toplum nezdindeki itibarının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır (Selimoğlu, 1997:146).

Muhasebe mesleğinde etik, her meslek grubunda olduğu gibi önemli bir yere sahiptir. Meslek mensupları mesleki faaliyetlerini yerine getirirken; çelişkiye düşme, yanlış karar verme, mesleki kural ve kavramlarda anlaşamama gibi sıkıntılar yaşamaktadır. Meslek mensupları meslekte karşılaştıkları bu problemlere genel ahlak kuralları çerçevesinde

çözümler aramaktadırlar. Fakat ahlâk kuralları toplumdan topluma değişiklik gösterdiği için genel bir muhasebe kuralı oluşturulamamaktadır. Meslek mensuplarının, tüm dünyada devletlere, toplumlara ve müşterilere ait çok geniş sorumlulukları vardır. Meslek mensupların üç tarafında çıkarlarını korumak için doğru kararlar alması, her zaman güvenilir davranışta bulunması gerekmektedir. Meslek mensuplarının toplumun yararına hizmet etmek ve toplum çıkarlarını korumak, olmak üzere iki önemli görevi vardır. Bu yüzden muhasebe mesleğiyle uğraşan kişilerin meslek etik kurallarını bilmesi ve bu kurallara uygun hareket etmesi gerekmektedir (Selimoğlu, 1997:146).

Muhasebe mesleğinde, mesleki faaliyetlerin icrasında üretilen muhasebe bilgilerinin kullanıcı yelpazesi çok geniş olduğu için etik daha önemli hale gelmektedir. Üretilen muhasebe bilgilerinde, etik dışı davranışlar kapsamında yapılacak muhasebe hileleri, bir grup paydaşın haksız kazanç sağlamasına, başka bir grup paydaşın haklarının kaybına yol açacaktır. Örneğin, işletme sahibinin vergi kaçırma isteği doğrultusunda işletme karının olduğundan düşük gösterilmesi, düşük vergi ve kar payı dağıtımına neden olacaktır. Bu durumun sonucunda işletme sahip veya etkin ortaklar kazançlı çıkarken iken, kamu ve küçük yatırımcılar olumsuz etkilenecektir. Etik dışı davranışlarından kaynaklı doğrudan parasal olarak ölçülebilecek kazanç ve kayıplar, mesleğin itibarını olumsuz etkileyecek ve muhasebenin sosyal sorumluluğunun gereğinin yerine getirmesi engellemiş olacaktır. Bu bağlamda muhasebe meslek etiği, muhasebe sosyal sorumluluk kavramı gereklerinin yerine getirilebilmesi açısından önemli bir unsurdur.

1.2. Muhasebe Meslek Etiği İle İlgili Yasal Düzenlemeler

Meslek etiğinde uluslararası alanda faaliyet gösteren kuruluşların başında IFAC ve Amerikan Ruhsatlı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants - AICPA) gelmektedir.

1977 yılında, ulusal muhasebe örgütlerinin uluslararası bir platformda bir araya gelerek oluşturdukları, muhasebe mesleğinin dünya çapında ve ortak standartlara uygun bir şekilde gelişmesini amaç eden kuruluştur. IFAC, Uluslararası Etik Standartları Kurulu'nu kurmuştur. Uluslararası Etik Standartları Kurulunun amacı; tüm dünyada muhasebe meslek mensuplarının uygulayacağı, kamu çıkarlarına yönelik etik standartlarının oluşturulmasını sağlamaktır. IFAC mesleki standartlaşmayı sağlamak için tüm dünyada muhasebecilerin uymak zorunda olduğu, Dürüstlük, Nesnellik, Mesleki Yeterlilik-Gerekli Özen, Gizlilik ve Mesleki Davranış olmak üzere beş temel ilke belirlemiştir (www.ifac.org/ethics, 06.04.2014).

Ülkemizde muhasebe mesleğini düzenleyen 3568 sayılı yasada meslek etiği meslek etiği ayrıca düzenlenmiş bir konu olmamakla birlikte, mesleğin icrasında uyulması gereken kurallarla ilgili bazı düzenlemeler mevcuttur (Ayboğa, 2001: 40). Etikle ilgili çalışmalar ise, IFAC mesleki etik çalışmalarını referans alarak 1990 yılında başlamıştır. Çalışmalar sonucunda 1992 yılında "Profesyonel Muhasebeciler İçin Meslek Ahlakı Kuralları" adlı yönerge yayınlanmış, söz konusu yönerge 2000 ve 2005 yıllarında değişiklikler yapılarak tekrar yayınlanmıştır. 2000 yılında yayınlanan yönerge; tüm profesyonel muhasebecileri, serbest çalışan meslek mensuplarını ve bağımlı çalışan meslek mensuplarını esas alan etik kurallar olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır (Topsak, 2009: 36).

Türkiye’de resmi gazetenin 24557 sayılı, 18 Ekim 2001 tarihli yayınında Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ile Bağımsız Muhasebe Meslek Mensubunun meslek etik kuralları ile ilgili mecburi meslek kararı yürürlüğe girmiştir.

Ülkemizde meslek ahlakını koruma görevi 3568 sayılı yasaya göre, TÜRMOB’a aittir (TÜRMOB,2010). Ülkemizdeki meslek mensuplarının uyması gereken kurallar geliştirilirken, 1922 yılında İngiltere ve Galler Yeminli Muhasebeciler Enstitüsü tarafından yayınlanan "Meslek Etik Rehberi (Guide to Professional Ethics)" esas alınmıştır. Rehberde meslek mensuplarının uyması gereken yer alan beş temel kural; dürüstlük, tarafsızlık, mesleki bilgi ve donanım, mesleki özen, nazik ve anlayışlı olmak olarak açıklanmıştır (Sözbilir; 2000: 63).

Ulusal ve Uluslararası düzeyde meslek etiği ile ilgili olarak farklı düzenlemeler yapılmıştır. Temel etik düzenlemeleri; bağımsızlık, sosyal sorumluluk, dürüstlük, güvenirlilik, tarafsızlık, sır saklama, mesleki unvan ve yeterlilik, mesleki özen ve titizlik, meslek ve meslek onuru ile bağdaşmayan işler, ticari faaliyette bulunmama, hizmet akdi ile çalışmama, şarta bağlı ücret, reklam yasağı ve asgari ücretin altında iş kabul etmeme olarak sıralayabiliriz (Uyar, 2005).

2. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MESLEK ETİĞİ UYGULAMALARINA BAKIŞ AÇILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bu araştırma, Batı Akdeniz Bölgesinde faaliyet gösteren Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler, Yeminli Mali Müşavirler Odalarına bağlı muhasebe meslek mensupları üzerinde, etik uygulamaları ile ilgili düşüncelerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma içerisinde kullanılan istatistiksel analiz yöntemler yardımıyla, ankete katılan meslek mensuplarının demografik özellikleri bakımından, muhasebe etik kavramlarıyla ilgili yargılara katılma düzeyleri arasında bir farklılık olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evreni Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirler unvanıyla faaliyet gösteren meslek mensuplarından oluşmaktadır. Örneklem olarak ise, Batı Akdeniz Bölgesinden Antalya, Isparta ve Burdur illerinde Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına ve Yeminli Mali Müşavir Odasına kayıtlı muhasebe meslek mensupları seçilmiştir. Bu araştırma, Batı Akdeniz Bölgesinden Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odasına tabi 400 meslek mensubu esas alınarak yapılmıştır.

2.1. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma ile ilgili geliştirilen alternatif hipotezler aşağıda belirtilmiştir.

H1: Muhasebe meslek mensuplarına göre, kendileri meslek etiğine uygun davranışta bulunmaktadırlar.

H2: Muhasebe meslek mensuplarına göre, meslektaşları etik dışı davranışlarda bulunmamaktadırlar.

H3: Muhasebe meslek mensuplarına göre, ülkemizde meslek ahlakı çerçevesinde yapılan yasal düzenlemeler yeterli değildir.

H4: Meslek mensuplarına göre, meslektaşları asgari ücret tarifesinin altında defter tutmaktadır.

H5: Meslek mensuplarının faaliyet gösterdikleri illere göre, etik sorumlulukları ve karşılaştıkları özel durumlara ilişkin tutumları değişmektedir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, gerekli verilerin tarafsız ve istatistiksel analize uygun olarak toplanabilmesi bakımından en uygun veri toplama yöntemi olan anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu oluşturulmadan önce literatür taranmış, daha önce yapılan benzer çalışmalar ve anket formları incelenmiştir. Kullanılan anket, belirlenen değişkenleri içeren önermelerden oluşan 5’li Likert Ölçeği formunda hazırlanmıştır.

Uygulanan anket formu, iki sayfadan ve dört bölümden oluşmaktadır. Anket formu uygulamaya geçirilmeden önce rastgele seçilmiş 50 meslek mensubu ile ön test (Pre-Test) uygulaması yapılarak değerlendirilmiş ve meslek mensuplarından fikir ve görüşleri doğrultusunda anket tekrar düzenlenerek uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Araştırmada kullanılan istatistiksel analiz tekniklerinden parametrik istatistiksel tekniklerinden Tek Örneklem T Testi (Onesample t test), Bağımsız Örneklemeler T-Testi (Independent-Samples t Test), Tek Yönlü Varyans (One-Way ANOVA) testi uygulamaları yapılmasına karar verilmiştir.

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 15.0 (Statistical Package for Social Sciences) paket programından yararlanılmıştır. Anket sonuçları öncelikle SPSS veri tabanına girilmiş elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Araştırma bulgularını değerlendirmede ve analiz etmede veri tipine bağlı olarak frekans, aritmetik ortalama ve standart sapma istatistikleri kullanılmıştır. Gruplar arası karşılaştırmalarda T-testi analizi, değişkenler arasında ilişki aramaya yönelik olarak da ANOVA testi kullanılmıştır. Analizde, anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir. P değerinin 0,05’ten küçük olması değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiki bakımdan anlamlı olduğunu göstermektedir.

2.3. Demografik Özelliklerin Değerlendirilmesi

Ankete katılan meslek mensuplarına cinsiyetleri, yaşları, öğrenim durumları, meslek unvanları, mesleki deneyimleri, faaliyet gösterdikleri il ve mükellef sayıları gibi demografik özelliklerin istatistiksel sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Frekans	%			Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	120	30	Mükellef Sayısı	1-30	68	17
	Erkek	280	70		31-60	92	23
Yaş	20-30	68	17		61-90	156	39
	31-40	216	54		91-120	68	17
	41-50	84	21		121 ve üstü	16	4
	51 ve üzeri	32	8	Faaliyet Gösterilen İller	Antalya	348	87
Eğitim	Lise	-	-		Burdur	28	7
	Ön lisans	8	2		Isparta	24	6
	Lisans	344	86		Tecrübe	1-5 yıl	84
	Lisansüstü	48	12	6-10 yıl		108	27
Meslek	SM	8	2	11-15 yıl		108	27
	SMMM	376	94	16-20 yıl		72	18
	YMM	16	4	21 yıl ve üzeri		28	7

Ankete katılan meslek mensuplarının %70'i ise Erkek, %54'ü olarak çoğunluğu 31-40 yaş aralığında, meslek mensuplarından oluşmaktadır. Meslek mensuplarının %86'sı Lisans eğitim almış olup, %94'ü SMMM unvanına sahiptir. Çalışma yılları %27'si 6-10 yıl ve 11-15 yıl tecrübeye sahip olup, %87'si Antalya'da faaliyet göstermektedir. Mükellef sayılarına bakıldığında; %39'u 61-90 arası mükellefle faaliyetlerini sürdürmektedir.

2.4. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Etik Kuralları Uygulamalarına İlişkin Yargılara Katılma Düzeylerinin Tek Örneklem T Testi Analizi

Tablo 2'de muhasebe meslek mensuplarının muhasebe etik kurallarına ilişkin yargılara katılma düzeyleri ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Tablo 2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Etik Kurallarına İlişkin Yargılara Katılma Düzeylerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

YARGILAR (ETİK)	N	ORT.	STD.SAP.
Meslek hayatım boyunca mesleki etik kurallarına uygun hareket ettim.	400	4,5825	,03823
Ülkemizde merkezi bir etik kurulun kurulması gerekmektedir.	400	4,3525	,05002
Asgari ücret tarifесinin altında iş kabul eden meslek mensupları vardır.	400	4,2325	,05271
Bazı meslek mensupları meslek standartlarına uygun olarak hareket etmeyebilir.	400	4,0675	,04963
Bazı meslek mensupları yeterli donanıma sahip olmadan, uzmanmış gibi davranarak müşteri kazanmaktadır.	400	4,0550	,05024
Mükellef baskısı, meslek mensuplarının etik kurallara aykırı hareket etmesine neden olabilir.	400	3,9575	,05204
Bazı meslek mensupları müşteri çıkarlarını korumak için yetkililere yanıltıcı bilgiler vermektedir.	400	3,7900	,05872
Müşteri işletmelerle ortaklık kuran meslek mensupları vardır.	400	3,7175	,05747
Bazı meslek mensupları mükelleflerle yakınlıklarına göre, yasalara aykırı davranışlarda bulunmaktadır.	400	3,7175	,05823
Muhasebe ücreti yerine değerli hediye kabul eden meslek mensupları vardır.	400	3,0450	,07147
Ülkemizde meslek etiğine uygun davranışta bulunmayan meslek mensuplarına verilen cezalar yeterlidir.	400	2,5375	,06310
Ülkemizde meslek etiği çerçevesinde yapılan düzenlemeler yeterlidir.	400	2,5100	,06121
Meslek yasalarına aykırılıktan dolayı ceza aldığım olmuştur.	400	1,8475	,06536

Meslek mensuplarına göre, muhasebe etik kurallarına ilişkin yargılar incelendiğinde, "meslek hayatım boyunca mesleki etik kurallarına uygun hareket ettim, ülkemizde merkezi bir etik kurulun kurulması gerekmektedir, asgari ücret tarifесinin altında iş kabul eden meslek mensupları vardır" yargıları yapılan test sonuçlarına göre katılım seviyesi en yüksek yargılar olarak açıklanmaktadır. Sonuçlara göre meslek mensupları kendilerinin meslek etiğine uygun hareket ettiklerini düşünmektedirler. Asgari ücretin altında iş kabul eden meslek mensuplarının olduğu düşüncesine yüksek oranda katılım olduğu görülmektedir. Benzer bir sonuç; Afyonkarahisar'da Kirik tarafından yapılan araştırmada (Kirik, 2007: 85) meslek mensuplarının asgari ücret tarifесinin altında defter tutmalarını istedikleri ortaya çıkarılmıştır. Ülkemizde, merkezi bir etik kurumunun kurulması gerektiği büyük oranda katılımı, kurumun kurulması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

"Meslek yasalarına aykırılıktan dolayı ceza aldığım olmuştur, ülkemizde meslek ahlakı çerçevesinde yapılan düzenlemeler yeterlidir, ülkemizde meslek ahlakına uygun davranışta bulunmayan meslek mensuplarına verilen cezalar yeterlidir" yargıları ise ankete katılan meslek mensuplarına göre katılmadıkları yargılar olarak sonuçlarda görülmektedir. Meslek yasalarına aykırılıktan dolayı ceza aldığım olmuştur sonucuna katılmadıklarının ifade etmeleri, yüksek oranda katılım olan meslek hayatım boyunca meslek etiğine uygun hareket ettikleri sonucu ile uyumludur. Meslek etiğine uygun davranışta bulunmayan meslek mensuplarına verilen cezalar yeterlidir ve meslek etiği ile ilgili düzenlemeler yeterlidir

ifadelerine katılımın olmaması, ülkemizde meslek etiği ile ilgili düzenlemeler geliştirilmeli ve uymayanlar için öngörülen cezalar artırılmalıdır sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 3: Çalışma Kapsamında Geliştirilen Hipotezler

HİPOTEZLER	N	Ort	St.Sap.	t değeri	P	Sonuç
H1: Muhasebe meslek mensuplarına göre, kendileri meslek etiğine uygun davranışta bulunmaktadırlar.	400	4,5825	,03823	41,393	,000	KABUL
H2: Muhasebe meslek mensuplarına göre, meslektaşları etik dışı davranışlarda bulunmamaktadırlar.	400	4,0675	,04963	21,508	,000	KABUL
H3: Ülkemizde meslek etiği çerçevesinde yapılan yasal düzenlemeler yeterli değildir.	400	2,51	,06121	-8,005	,000	KABUL
H4: Asgari ücret tarifesinin altında defter tutan meslek mensupları vardır.	400	4,2325	,5271	23,384	,000	KABUL

p= .000 değeri p<0.05

Muhasebe meslek mensuplarının etik kurallarına uygun davranışta bulunup bulunmadıkları ilgili yargılara katılma düzeylerine göre verdikleri cevaplarda istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç bulunduğundan, H1 hipotezi KABUL edilmiştir. Sonuca göre; meslek mensupları kendileri ile ilgili olarak, meslek hayatları boyunca etik kurallara uygun davranış sergilediklerini düşünmektedirler. Benzer sonuç, Topsak tarafından Ankara ve Balıkesir illerinde (Topsak,2009: 79), Çiçek vd. Kırklareli’nde (Çiçek vd., 2013:10), yapılan çalışmalarda meslek mensupları kendilerinin Meslek etiğine uygun davranışta bulduklarını ifade etmektedirler.

Muhasebe meslek mensuplarının, meslektaşları etik kurallarına uygun davranışta bulunup bulunmadıkları ilgili yargılara katılma düzeylerine göre verdikleri yanıtlarda istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç bulunmuş ve H2 hipotezi KABUL edilmiştir. Sonuca göre; meslek mensupları, meslektaşlarının etik dışı davranışlarda bulunmadıklarını ifade etmektedirler.

Ülkemizde meslek etiği çerçevesinde yapılan yasal düzenlemelerin yeterliliği ile ilgili olarak oluşturulan H3 hipotezi KABUL edilmiştir. Meslek mensupları, ülkemizdeki meslek etiği ile ilgili düzenlemelerin yeterli olmadığını düşünmektedirler.

Meslek mensuplarına göre, meslek taşlarının asgari ücret tarifesinin altında defter tutup tutmadıklarını anlamak için oluşturulan hipotez, yargılara katılma düzeylerine göre verdikleri yanıtlarda istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç bulunmuştur. Bu nedenle de H0 hipotezi reddedilip, H4 hipotezi KABUL edilmiştir. Hipotez sonucuna göre; meslek mensuplarına göre, meslektaşları asgari ücret tarifesinin altında defter tuttuklarını düşünmektedirler. Meslek mensuplarının asgari ücret tarifesinin altında defter tutması, etik ilkeler yönetmeliğinin 40. maddesine “*Meslek mensupları sundukları hizmetler için uygun ücret düzeyini belirlemede serbest olmakla birlikte bu ücret, Birlik tarafından belirlenmiş ve ilan edilmiş asgari ücret düzeyinin altında olamaz*” (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071019-8.htm>) aykırı bir durum teşkil etmektedir.

2.5 H5 Hipotezinin Test Edilmesi

Meslek mensuplarının faaliyet gösterdikleri illere göre etik sorumlulukları ve karşılaştıkları özel durumlarına göre etik tutumlarının değişiklik gösterip göstermediğini anlamak için oluşturulan hipotez Tek Yönlü Varyans Analizine (One-Way ANOVA) göre test edilmiştir.

Tablo 4: Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Etik Sorumlulukları İle İlgili Yargılara Katılma Düzeylerinin Faaliyet Gösterdikleri İllere Göre Değişimi

İller	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P	Sonuç
Antalya	349	3,4970	,55465	25,053	,000	KABUL
Isparta	24	4,1314	,42223			
Burdur	27	4,0171	,49085			

H0: Meslek mensuplarının faaliyet gösterdikleri illere göre, etik sorumlulukları ve karşılaştıkları özel durumlara ilişkin tutumları değişmemektedir.

H5: Meslek mensuplarının faaliyet gösterdikleri illere göre, etik sorumlulukları ve karşılaştıkları özel durumlara ilişkin tutumları değişmektedir.

Tek yönlü varyans analizi sonucunda $F=25,053$ ve önem düzeyi $p=0,00<0,05$ olduğu için H0 hipotezi red edilip, H5 hipotezi KABUL edilmiştir. %95 güven düzeyinde muhasebe meslek mensuplarının faaliyet gösterdikleri illere göre muhasebe etik sorumlulukları konusunda belirtilen yargılara katılma düzeyleri arasında fark olduğu söylenebilir.

Topsak tarafından Ankara ve Balıkesir illerinde yapılan bir araştırma da (Topsak, 2009: 94) farklı illerde faaliyet gösteren meslek mensuplarının etik tutumları incelenmiş, bulunan veriler sonucu "Meslek mensuplarının faaliyet gösterdikleri illere göre, etik sorumlulukları ve karşılaştıkları özel durumlara ilişkin tutumları değişmektedir." hipotezi kurulmuştur ve hipotez reddedilmiştir. Her iki araştırmada farklı sonuçların bulunması, meslek mensuplarının faaliyet gösterdikleri illere göre sonuçların değiştiğini göstermektedir.

SONUÇ

Muhasebe mesleğinde etik, muhasebe bilgilerinin kullanıcı yelpazesinin geniş olmasından kaynaklı etki alanının geniş olması nedeniyle önemlidir. Muhasebe meslek etiği, sosyal sorumluluk kavramının gereklerinin yerine getirilebilmesi için önemli bir unsurdur.

Muhasebe meslek etiğinin incelendiği bu çalışmada, mesleki etik ve uygulama durumu meslek mensuplarının bakış açılarına göre tespit edilmeye çalışılmıştır. Muhasebe meslek mensuplarının, muhasebe meslek etiği konusunda belirtilen yargılara katılım düzeyleri anket yoluyla belirlenmiştir. Meslek mensuplarına göre katılımın en yüksek olduğu yargılar;

- Meslek hayatım boyunca mesleki etik kurallarına uygun hareket ettim,
- Ülkemizde merkezi etik kurumunun kurulması gerekmektedir,
- Asgari ücret tarifesinin altında iş kabul eden meslek mensupları vardır,

olarak gerçekleşmiştir.

Meslek mensupları kendilerinin etik kurallara uygun davranış sergilediklerini düşünmektedirler. Benzer bir sonuç, Güney ve Çınar (2012) yılında yapılan çalışmada; uygulamada etik dışı davranışlar gözlemlendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Asgari ücretin altın iş kabul eden meslek mensuplarının var olduklarına inanmaları, meslektaşlarından meslek etiğine uymayanların var olduğuna inandıklarını göstermektedir. Bilen (2008) tarafından yapılan çalışmada, meslek etiği ile ilgili önemli problemlerden birisi olarak, asgari ücret tarifesinin altında defter tutulması olarak tespit edilmiştir.

Merkezi etik kurumunun kurulması gerektiği yargısına katılımın yüksek olması bu alanda yapılması gerekli düzenlemeler açısından önemli bir vurgudur.

Meslek mensuplarının katılım oranlarının en düşük olduğu yargılar ise;

- Meslek yasalarına aykırılıktan dolayı ceza aldığı olmuştur,
- Ülkemizde meslek etiği çerçevesinde yapılan düzenlemeler yeterlidir,
- Ülkemizde meslek ahlakına uygun davranışta bulunmayan meslek mensuplarına verilen cezalar yeterlidir,

yargılarıdır. Meslek mensupları meslek yasalarına aykırılıktan dolayı ceza almadıklarını ifade etmeleri, en yüksek katılım olan, meslek etiğine uygun davranış sergiledikleri yargısı ile uyum göstermektedir. Ülkemizde meslek etiği ile ilgili düzenlemelerin yeterli olduğu ve etik davranmayanlara verilen cezaların yeterli olduğuna katılımın düşük olması, düzenlemelerin ve verilen cezaların yetersiz olduğunu göstermektedir. Her iki yargıya katılımın düşük olması, ülkemizde merkezi bir etik kurumunun kurulması gerektiği yargısına yüksek oranda katılımın olması sonucu ile uyum sağlamaktadır.

Batı Akdeniz Bölgesinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının, muhasebe meslek etiği konusunda belirtilen yargılara katılma düzeyleri ile ilgili olarak geliştirilen hipotez sonuçlarına göre;

- Meslek mensuplarının kendileri meslek etiğine uygun davranışta buldukları,
- Meslektaşları meslek etiğine uygun davranışta bulunmadıkları,
- Meslek etiği çerçevesinde yapılan yasal düzenlemelerin yeterli olmadığı,
- Faaliyet gösterdikleri illere göre etik sorumlulukları ve karşılaştıkları özel durumlara göre tutumlarının değişiklik gösterdiği,
- Asgari ücret tarifesinin altında defter tutan meslek mensupları olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Meslek mensuplarının etik ilkelere uygun davranış sergilemeleri mesleğin itibarını ve hizmet kalitesini artıracaktır. Meslek etiğine uygun davranışların geliştirilebilmesi yönünde yapılacak akademik çalışmalar, muhasebe mesleğine önemli katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKBAŞ, H.E., ÇALIŞKAN, A. ve ÖZARSLAN, E. (2009). Muhasebe Mesleğinde Etik Algısı ve Etik Dışı Davranışlarla İlişkisi: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(32), 175-184.
- AY, C. (2005). İşletmelerde Etiksel Karar Almada Kültürün Rolü, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 12 (2), 31-52.
- AYBOĞA, H. (2001). Ülkemizde Muhasebe Mesleği ve Meslek Etiği (Ahlakı), *Ege Academic Review*, 1 (2), 28-44.
- AYMANKUY, Y. ve SARIOĞLAN, M. (2009). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Yaklaşımları ve Balıkesir İl Merkezinde Bir Uygulama, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23-45.
- AZALTUN, M. ve KAYA, E. (2006). Muhasebe Eğitiminde Meslek Etiğinin Yeri ve Önemi: Anadolu Üniversitesinde Yapılan Bir Araştırma, *MODAV Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 8 (1), 107-126.
- BAYRAK, S. (2001). İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- BİLEN, A. (2008). Doğu Anadolu Bölgesindeki Muhasebe Meslek Mensuplarının Profilleri, Etik Kurallarına Bakışları ve Meslek Sorunları Üzerine Bir Araştırma, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı:85, Ocak-Şubat, s.27-42.
- ÇİÇEK, H. CANBAZ, S. ve KESKİN, A. (2013). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Bakış Açıları: Kırklareli’nde Bir Araştırma, *Tekirdağ SMMM Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 1-20.
- GÜNEY, S. ve ÇINAR, O. (2012). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin (SMMM) Etik Algıları: Erzurum Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:26, Sayı:2, s.91-106.
- İŞGÜDEN, B. ve ÇABUK, A., (2006). Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerindeki Etkileri, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (16), 59-86.
- KIRLIOĞLU, H. AKYEL, N., (2003). Mesleki Etik ve Ülkemizde Muhasebe Denetimi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 1(17), 59-68.
- KİRİK, Z. (2007). Muhasebe Hata Hileleri ile Muhasebe Mesleğinde Etik: Afyon Karahisar'da Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.
- KUTLUK, F.A. ve ERSOY, A. (2011). Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Yargı Düzeylerine Üzerine Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11(3), 425-438.
- ROMNEY, M.B. ve STEINBART, P.J. (2002), *Accounting Information Systems*, 8.ed, Prentice Hall, New Jersey.
- SAKARYA, Ş. ve KARA S. (2010). Türkiye’de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 57-72.
- SELİMOĞLU, S. (1997), Muhasebede Meslek Ahlakı Yaklaşımı , III. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, 'Muhasebe Denetimi Mesleğinde Yetkiler, Sorumluluklar ve Meslek Ahlakı, İSMMM Yayınları, İstanbul.
- SÖZBİLİR, N. (2000) Türkiye’de Muhasebe Uygulamalarında Etiksel Boyutlar, AKÜ Yayınları, Afyonkarahisar.

TOPSAK, F. (2009). Muhasebe Meslek Mensuplarının Hata, Hile ve Meslek Etiği Konularındaki Tutumları Üzerine Bir Araştırma: Ankara ve Balıkesir Örneği, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

TÜRMOB, (2010), 3568 Sayılı Meslek Yasası ve Son Değişikliklerle Yönetmelikler, TÜRMOB Yayınları, Ankara.

UYAR, S. (2014). Muhasebe Mesleğinde Etik ile İlgili Düzenlemeler, <http://www.muhasetr.com/yazarlarimiz/suleyman/001/> (06.04.2014)

<http://www.tmud.org.tr.>, 15.02.2014.

<http://www.ifac.org/ethics>, 06.04.2014

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071019-8.htm>

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Yıl/Year: 2017, Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 2

e-ISSN: 2149-1658

**MERMER SEKTÖRÜ İŞLETMELERİNİN MUHASEBE-FİNANSMAN SORUNLARI
VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ GELİŞTİRMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA***

**A RESEARCH ON THE ACCOUNTING-FINANCE PROBLEMS AND SOLUTIONS OF
MARBLE SECTOR ENTERPRISES**

Hüseyin DALĞAR

Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, hdalgar@mehmetakif.edu.tr

İsmail ÇELİK

Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü, icelik@mehmetakif.edu.tr

Ömer TEKŞEN

Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, oteksen@mehmetakif.edu.tr

Tayfun YILMAZ

Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, tyilmaz@mehmetakif.edu.tr

Başvuru tarihi/Application date: 26.11.2017

Yayına kabul tarihi/Acceptance date: 29.11.2017

ÖZET

Mermer sektörünün doğal bir hammaddeye bağımlı olarak çalışması nedeniyle üretim süreçleri oldukça zor ve karmaşıktır. Bu nedenle mermer sektöründeki işletmelerin de diğer işletmelerden farklı, kendine has bazı özellikleri ve sorunları bulunmaktadır. Bu çalışmada, mermer sektöründeki işletmelerin kendine has muhasebe ve finansman sorunlarını tespit ederek, bu sorunlarına pratiğe dönük somut çözüm önerileri geliştirmek amaçlanmaktadır. Bu çerçevede Burdur da faaliyet gösteren 45 işletme bizzat ziyaret edilerek anket uygulanmış ve sonuçları analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda sektördeki işletmelerin önemli bir bölümünün muhasebe sisteminin kendilerine sağlayacağı yönetsel kolaylıklardan, yeni finansal tekniklerden yararlanmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mermer Sektörü, Muhasebe ve Finansman Sorunları, Çözüm Önerileri

ABSTRACT

Due to the fact that marble sector is dependent on a natural raw material, its production process is quite hard and complicated. Therefore, firms in marble sector have some specific features and problems which are different from other firms. In the present study, the aim is to propose concrete solutions by determining specific accounting and financing problems of firms in marble sector. In this context, questionnaire was conducted and its results were analysed by visiting 45 firms operating in Burdur. As a result, it has been seen that most of the firms' accounting system in the sector didn't benefit from managerial conveniences and new financial techniques.

Keywords: Marble Sector, Accounting and Financing Problems, Solution Offers

* Bu çalışma, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA) tarafından Doğrudan Faaliyet Desteği kapsamında desteklenen bir araştırma projesinden elde edilen sonuçlardan yararlanılarak gerçekleştirilmiştir.

GİRİŞ

Mermercilik sektörü, gerek rezerv büyüklüğü ve gerekse ihracat kapasitesi açısından ülkemizin önemli sektörlerinden birisi konumundadır. Ekonomi Bakanlığının Doğaltaş Sektörü Raporuna göre ülkemizde irili ufaklı 1500 doğaltaş ocağı, 2000 civarında fabrika ile küçük ve orta ölçekli 9000 atölye faaliyet göstermektedir. Ayrıca sektör yaklaşık 300 bin kişiye istihdam sağlamakta ve 2 milyar \$ dolaylarında bir ihracaat gerçekleştirmektedir.

Ülke ekonomisi içerisinde önemsenecek bir yere sahip olan mermercilik sektörünü özel kılan nedenlerden birisi; doğal bir hammaddeye sahip olmanın getirdiği zorlu ve karmaşık üretim süreçleridir. Bu karmaşık üretim yapısı ve rekabetin de etkisiyle işletmelerin maliyetleri sürekli artıp kar marjları daralırken, yönetilmeleri de diğer sektörlerle nispetle daha zor olmaktadır. Karmaşıklaşan üretim ve organizasyon yapıları nedeniyle işletmelerin etkin bir şekilde yönetimi ve faaliyetlerinde başarılı olabilmesi, işletme operasyonları ile ilgili sağlıklı bilgi akışına bağlıdır. Bu bilgi akışı ile işletme yöneticilerine maliyet, karlılık, verimlilik, finansal planlama, borçlanma vb. mali konuların yanı sıra, pazarlama ve yönetim stratejilerini oluşturma gibi yönetim operasyonları hususunda da karar desteği sağlanmaktadır. Bu bilgi akışı ise işletmelerin hafızası rolünü üstlenen muhasebe tarafından gerçekleştirilmektedir. Üretim sürecinin ve organizasyon yapısının karmaşık oluşundan dolayı mermer sektöründe işletmelerin etkin bir bilgi akışı sağlayacak muhasebe sistemi kurmaları nispeten daha zordur. Bununla birlikte sektördeki işletmelerin özellikle hammadde çıkarma gibi yüksek maliyetli operasyonları ve kredili satış oranlarının yüksek olması gibi nedenlerden kaynaklanan sektöre özel birtakım finansal sorunları da bulunmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada; mermer sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin muhasebe ve finansman sorunlarını tespit etmek ve tespit edilen sorunlar doğrultusunda sektördeki işletmelerin istifade edebileceği şekilde pratiğe dönük somut öneriler geliştirmek amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda; Burdur ili sınırları içerisinde faaliyet gösteren işlenmiş mermer ürünleri üretimi yapan işletmelere yönelik bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırma kapsamında, sektörel temsil kabiliyeti olan, sektörün büyük ve öncü şirketleri öncelikli olmak üzere 45 adet işlenmiş mermer ürünleri imalatı yapan işletme bizzat ziyaret edilmek suretiyle anket yapılmıştır. Sektörün muhasebe ve finansman sorunları ile ilgili deneyim sahibi olan sektörün içinden kişilerin görüşleri de dikkate alınarak 65 sorudan oluşan bir anket formu oluşturulmuştur. Bu anket formunda yer alan sorular işletme yetkilisine bizzat araştırmacılar tarafından açıklanarak yöneltilmiş ve cevaplamaları sağlanmıştır.

1. MERMER SEKTÖRÜ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Mermer Hakkında Genel Bilgiler

Yer kabuğundan çıkarılıp doğrudan veya birtakım işlemlerden geçirilerek çeşitli amaçlarla kullanılan doğal taşlar ocaktan çıkarıldıktan sonra fabrika ve atölyelerde kesilip gerekli ve istenen boyutlara getirildikten sonra çeşitli aşındırıcılar yardımıyla parlatılır. Jeolojik olarak farklı isimler verilen bu kayalara ekonomik anlamda genel olarak “mermer” adı verilmektedir (Gürsoy, 2005: 8).

Bilimsel bir tanımlama ile Mermer; başkalaşma süreci geçiren ve başkalaşma izlerini taşıyan kalker dolomit gibi karbonat bileşimli kayalara verilen addır. Bilimsel tanımın dışında mermerin bir diğer tanımı ise ticari ve endüstriyel olarak ifade edilmektedir. Bu tanıma göre mermer, ticari standartlara uygun boyutlarda blok verebilen, kesilip parlatılan ve taş özellikleri kaplama taşları normlarına uygun olan her türlü doğal taştır (Ertaş vd., 2011: 17).

Mermerin kullanımı açısından konu değerlendirildiğinde ülkemizde özellikle son yıllarda büyük önem kazandığı takip edilebilmektedir. İnşaat sektöründe yaşanan hızlı gelişim, yapıların dış cephelerinde ve iç mekanlarında mermerin sıklıkla kullanılmasını beraberinde getirmektedir. Günümüzde mermerin en çok kullanıldığı alanlar sıralamasında; %36 oranı ile zemin döşemesi ilk sırada gelirken, ardından %14 ile iç cephe kaplama, %11 ile mezar taşı yapımı, %10 oranında dış cephe kaplama ve %8 oranı ile süs eşyası yapımı gibi alanlar gelmektedir (Gürsoy,10).

1.2. Dünyada Mermer Sektörü

Dünya genelinde rezervlerine ilişkin kesin yargılarla ifade edilemese de mermer şeklinde ifade edilen kalkerler, Alp Kuşağı, Ege Adaları, Anadolu Yarımadası, İran, Pakistan ve Hindistan'dan Çin'e kadar uzanan geniş coğrafyada yer almaktadır. Genel hatlarıyla Alp-Himalaya kuşağı içinde yer alan Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan, Türkiye, İran ve Pakistan gibi ülkelerde "karbonatlı kayaç" rezervlerinin fazla miktarda olduğu, "magmatik kayaç" rezervlerinin ise İspanya, Norveç, Finlandiya, Ukrayna, Rusya, Pakistan, Hindistan, Çin, Brezilya ve Güney Afrika'da kümelenildiği dikkat çekmektedir (Eraslan vd, 2008, 195).

Mermer madenini hem yer altında çıkararak hem de madeni işleyerek ihracatını yapan ülkelerin başında Çin, Hindistan, Türkiye, İran, İtalya, İspanya, Portekiz, Brezilya, gibi ülkeler gelmektedir. Diğer yandan blok alımı yaparak işlenmiş ürün satışında ise Çin ve İtalya sektör lideri olarak kabul edilmektedir (Eraslan vd., 195).

Dünya doğaltaş üretiminde ilk üç ülke; %22 ile Çin, %20 ile Hindistan, %11 ile Türkiye'dir. (BUTSO, 2012:23). Bu yönüyle Türkiye dünya doğal taş sektöründe önemli bir paya sahip bulunmaktadır.

1.3. Türkiye'de Mermer Sektörü

Türkiye'de Marmara ve Ege bölgeleri başta olmak üzere Trakya'dan Doğu Anadolu'ya kadar hemen bütün coğrafi bölgelerimizde, dünya pazarında beğeni kazanabilecek türde ve üstün kalitede mermer rezervleri mevcuttur. Bu zenginlik, Türkiye'nin jeolojik yapısında yer alan eski kristalin masiflerinin varlığından kaynaklanmaktadır (Gürsoy, 22).

Mermerin ülkemizdeki coğrafi bölgelere göre dağılımına bakıldığında Marmara bölgesi % 34'lük bir pay ile ilk sırada yer almakta, bu bölgeyi Ege % 25, İç Anadolu % 17 ve Akdeniz % 13, Karadeniz % 6, Doğu Anadolu % 3 ve Güneydoğu Anadolu % 2'lik payla takip etmektedir. Dünya'nın en zengin mermer yataklarının bulunduğu Alp kuşağında yer alan Türkiye, 5,1 milyar m³ ve 13,9 milyar ton muhtemel mermer rezervine sahiptir. Bu değer 15 milyar m³ olduğu tahmin edilen dünya rezerv toplamının % 33'üne karşılık gelmektedir. Türk doğal taş sektörü, çeşit ve rezerv zenginliği, sektör deneyimi, ham madde bolluğu, deniz

ulaşımında nakliye kolaylığı, dinamik sektör yapısı, kullanılan yeni teknolojiler ve geniş renk skalası ile dünya doğal taş piyasasında önemli bir yere sahiptir. Bugün itibariyle sektörde yaklaşık 1.500 adet doğal taş ocağı, fabrika ölçeğinde faaliyet gösteren 2.000 kadar tesis, orta ve küçük ölçekli 9.000 atölye faaliyet göstermektedir. İstihdam edilen kişi sayısı 300.000 civarındadır. Üretim en fazla olduğu iller; Balıkesir, Afyon, Bilecik, Denizli ve Muğla'dır. Bu bölgelerdeki üretim, tüm üretimin % 65'ini oluşturmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2016: 1).

Türkiye dünya ham blok ihracatının %34'ünü gerçekleştirerek ilk sıraya yerleşmiştir. İşlenmiş doğal taş ihracatında ise Türkiye %8'lik payla 4. sırada yer almaktadır. Türkiye istatistik kurumu rakamlarına göre Türkiye'nin 2015 yılında ulaştığı doğal taş ihracatı 1,9 milyar dolar seviyesine ulaşmış ve ülkenin ihracatına önemli katkı sağlamıştır. Mermer ihracatında en önemli pazar, ihracatımızın %34.2'sini oluşturan Çin olmuştur. Çin'i sırasıyla ABD, Suudi Arabistan, Irak ve Hindistan takip etmiştir. (Ekonomi Bakanlığı,3).

2. GENEL OLARAK İŞLETMELERDE MUHASEBE VE FİNANSMAN SORUNLARI

2.1. Muhasebe İle İlgili Sorunlar

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında işletmelerde muhasebenin önemi ve sorumlulukları giderek artmaktadır. Günümüzde işletme yöneticilerinin muhasebeden başlıca beklentisi; yönetsel kararlarına destek olacak şekilde doğru ve güvenilir finansal bilginin kendilerine zamanında ulaştırılmasıdır. Bunu sağlayabilmek için muhasebe departmanlarının nitelikli insan kaynağı ile desteklenerek doğru bir şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda muhasebenin öneminin farkında olan işletme yöneticilerine düşen görev, öncelikli departmanların sorunlarından haberdar olmaları ve bu sorunlara çözüm üretme noktasında duyarlılık göstermeleridir. Genel bir bakış açısı ile muhasebe ile ilgili yada işletmelerin muhasebe departmanlarında karşılaştıkları belli başlı sorunlar şöyle sıralanabilir.

- İşletmelerin muhasebe fonksiyon sadece vergi ile ilgili olarak düşünülmektedir,
- Muhasebe departmanında sadece finansal raporlama yapılmakta, analiz yapılmamaktadır,
- Muhasebe departmanında denetim yapılmamaktadır,
- Muhasebe departmanı işletme faaliyetlerinin yürütülmesinde etkin rol oynamamaktadır,
- Muhasebe departmanı işletme yönetimine karar desteği sağlamamaktadır,
- Yöneticileri geleceğe yönelik kararlarda muhasebeden yeterince yararlanamamaktadır,
- Muhasebe departmanı tarafından işletmenin faaliyet sonuçları analiz edilmemektedir.
- Muhasebe departmanı genellikle geçmiş dönemlere ilişkin bilgiler sağlamakta olup gelecekle ilgili bilgiler sunmamaktadır,
- Muhasebe departmanlarında yeterli sayı ve nitelikte personel istihdam edilmemektedir.

2.1. Finansman İle İlgili Sorunlar

Türkiye'deki işletmelerin büyük çoğunluğu KOBİ'lerden oluşmaktadır. KOBİ'lerin finansman özelliklerinden ilki işletme varlıklarının kaynağını oluşturan unsurların büyük ölçüde öz kaynaklardan oluşuyor olmasıdır. Bu işletmelerin finansal yapısı ile ilgili olarak belli başlı özellikler şu şekilde sıralanabilir (Çelik ve Akgemci, 1998: 83-84).

- KOBİ'lerin ayrı bir finansman bölümü yoktur,
- KOBİ'lerde işletme sahibinin işletmesiyle özdeşleşmesi, bu işletmelerin kredi teminini de etkilemektedir. KOBİ'ler kredilendirilirken, işletmenin performansı ve ödeme gücünden ziyade işletme sahibinin kişisel teminatlarına bakılmaktadır,
- İşletmenin iflası durumunda küçük işletme sahibi işletmesindeki varlıklara ilave olarak tüm kişisel varlığını da kaybetmek durumunda kalmaktadır. Böylesi bir risk dolayısıyla işletme sahipleri kredi almaktan çekinebilmektedirler,
- Otofinsanman bakımından KOBİ'ler büyük işletmelere göre daha olumsuz şartlar taşımaktadırlar. Otofinsanman tutarı bu işletmelerde düşük düzeylerde kalmaktadır.

Dünyada ve ülkemizde yapılan araştırmalar gerek KOBİ'ler gerekse büyük ölçekli işletmelerin en temel sorunlarının başında finansman sorununun olduğunu göstermektedir. Ancak finansman sorunu temelde kendi başına bir sorun olmaktan çok, özellikle yönetim sorununun bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmenin kuruluşu ve işleyişi esnasında ihtiyaç duyulan fonların finansman kaynaklarından temini ve ihtiyaç duyulan bölümlere aktarılması, ilgili fonların etkin yönetilmesini bir ihtiyaç haline getirmektedir. Fakat yönetim konusunda yetersiz işletme sahiplerinin, bağımsızlığın yitirilmesi kaygısını yaşıyor olmaları, işletmedeki fonların yönetimini uzman finansman yöneticilerine bırakmalarını engellemekte ve bu sebeple de işletmenin sahip olduğu fonlar rasyonel kullanılmadığı için finansman sorunu ortaya çıkmaktadır.

Büyük bir çoğunluğu öz kaynakları ile kurulan işletmeler faaliyetlerine başladıktan kısa bir süre sonra aşırı miktarda fona ihtiyaç duymaktadırlar. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, özellikle kuruluş aşamasında öz kaynak sıkıntısı yaşayan işletmeler, ilk beş yıllık sürede yok olup gitmişlerdir (Müslümov, 2002: 16). İşletmelerin öz kaynakla finansmanında ortaklarca sermaye artırımına gitmenin yanında ülkedeki sermaye piyasasını kullanmak da mümkün olabilmektedir, fakat ülkemizde sermaye piyasalarının sığ yapısı işletmelerin sermaye piyasası yoluyla finansman sağlama imkânlarını da tıkamaktadır. Bu ortamda fon ihtiyacı için yabancı kaynaklara yönelen işletmeler para piyasasında bankaların krediler için istediği teminatların fazla yükü ve kredi maliyetlerinin yüksek oluşundan dolayı kredilere ulaşamamakta ve finansman sorununu daha derinden hissetmektedir.

Yapılan çeşitli çalışmalar ve araştırmalar incelendiğinde işletmelerin finansman sorunlarını temel olarak aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Aras, 2001:59)

- Yetersiz işletme sermayesi ve öz sermaye,
- Kredi sağlamada karşılaşılan güçlükler,
- Kredi maliyetlerinin yüksekliği,
- Tahsilâtlarda etkinlik sağlanamaması,
- Teşviklerden yararlanamama,

- Ekonomi politikalarının ve enflasyonun firmalar üzerindeki etkisi,
- Sermaye piyasalarından yararlanma olanaklarının kısıtlı olması

3. BURDUR İLİ MERMER SEKTÖRÜNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Mermer sektöründe ürünlerin yapısı ve farklılaşan müşteri talepleri nedeniyle işletmelerin organizasyon yapıları ve üretim süreçleri oldukça karmaşık bir hal almıştır. Bu karmaşık yapı ile birlikte artan sektörel rekabetin de etkisiyle işletmelerin maliyetleri sürekli artmakta ve kar marjları giderek daralmaktadır. Karmaşıklaşan üretim ve organizasyon yapıları nedeniyle işletmelerin etkin bir şekilde yönetimi ve faaliyetlerinde başarılı olabilmesi, işletme operasyonları ile ilgili sağlıklı bilgi akışına bağlıdır. Bu bilgi akışı ile işletme yöneticilerine maliyet, karlılık, verimlilik, finansal planlama, borçlanma vb. mali konuların yanı sıra pazarlama ve yönetim stratejilerini oluşturma gibi yönetim operasyonları hususunda da karar desteği sağlamaktadır. Bu bilgi akışı ise işletmelerin hafızası rolünü üstlenen muhasebe tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla işletmelerde muhasebe departmanlarının iyi örgütlenmesi ve etkin işlemesi işletme faaliyetlerinde başarılı olabilme noktasında büyük önem taşımaktadır.

Diğer taraftan mermer sektöründeki işletmelerin diğer sektörlerle benzer likidite, kredibilite, nakit ve alacak yönetimi gibi bazı temel finansman sorunları bulunmaktadır. Tüm sektörlerde görülen bu temel finansman sorunlarından bazılarının mermer sektörü işletmelerinde öne çıkan sorunlar olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda Burdur ilinin en büyük ve öncelikli sektörü olan mermer sektöründeki işletmelerin muhasebe ve finansman yapıları inceleyip, sektöre özel koşullar göz önünde bulundurularak, muhasebe ve finansman sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlara yönelik öneriler geliştirmek araştırmanın genel amacını oluşturmaktadır. Bu genel amacın yanı sıra araştırmanın özel amaçları ise şu şekilde sıralanabilir.

- Mermer sektörü işletmelerinde yönetime karar desteği sağlayacak, sağlıklı veri akışı sunan bir muhasebe organizasyonu oluşturulmasının önündeki engelleri tespit etmek,
- Sektörün yatırım, borçlanma, alacak ve nakit yönetimi gibi finansman sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmak,
- Sektörün en önemli sorunu olarak kabul edilen fire ve atıklardan kaynaklı katma değer yaratmayan maliyet yükleri ile maliyetleri etkin yönetememeleri noktasındaki sorunları tespit ederek daha etkin bir maliyet yönetimine yönelik atılması gereken adımları ortaya koymak
- Sektördeki işletmelerin gerek karşılaştıkları finansal riskleri gerekse finansal başarısızlık nedenlerini tespit etmek ve alacak sigortası, factoring, forfaiting gibi yeni finansal tekniklerini kullanarak bu riskleri nasıl yönetebileceklerini ortaya koymak.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın kapsamını Burdur ilinde faaliyet gösteren ve işlenmiş mermer imalatı yapan firmalar oluşturmaktadır. Burdur Ticaret ve Sanayi Odası verilerine göre mermer sektöründe kayıtlı çok sayıda firma olmasına rağmen bu firmaların bir bölümü ocak işletmecisi, bir bölümü ise faal olmayan işletmelerden oluşmaktadır. Faal olarak fabrikasında üretim yapan 61 adet firma bulunmaktadır. Bu firmalardan 3 tanesi kış mevsiminde faaliyetlerini durdurduğu için, 13 firma ise gerek küçük çaplı fason üretim yaptıkları gerekse anket sorularına cevap verebilecek organizasyon yapısına sahip olmadıklarını belirterek ankete katılmamışlardır. Geriye kalan 45 firma ise ankete katılarak yöneltilen sorulara cevap vermişlerdir. Anket formları araştırmacılar tarafından işletmelerin fabrikaları ziyaret edilerek yüz yüze görüşme suretiyle doldurulmuştur. Anketlerin doldurulması için yapılan fabrika ziyaretleri yaklaşık 25 günde tamamlanmıştır. Anketler bizzat işletmenin muhasebe ve finans operasyonlarından sorumlu üst yöneticileri ile görüşülerek uygulanmıştır.

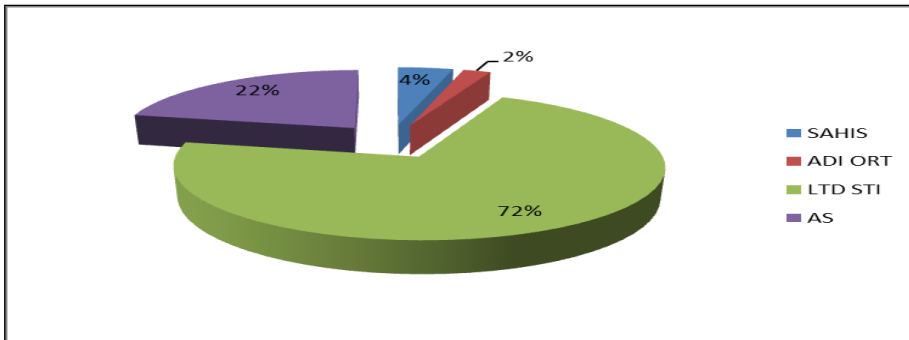
Araştırma kapsamında işletmelere uygulanan anket formu 3 ayrı bölümde yöneltilen 65 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde; işletme hakkında genel bilgileri elde etmeye yönelik sorulara, ikinci bölümde işletmelerin muhasebe yapısını ve sorunlarını tespit etmeye yönelik sorulara, üçüncü bölümde ise finansman yapısını ve sorunlarını tespit etmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen anket verileri SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarından sektördeki işletmelerin istifade etmesi amacı göz önünde bulundurularak, ayrıntılı istatistiki analizlerden kaçınılmış ve sonuçların oldukça sade ve anlaşılır şekilde sunulmasına özen gösterilmiştir.

3.3. Araştırmanın Bulguları

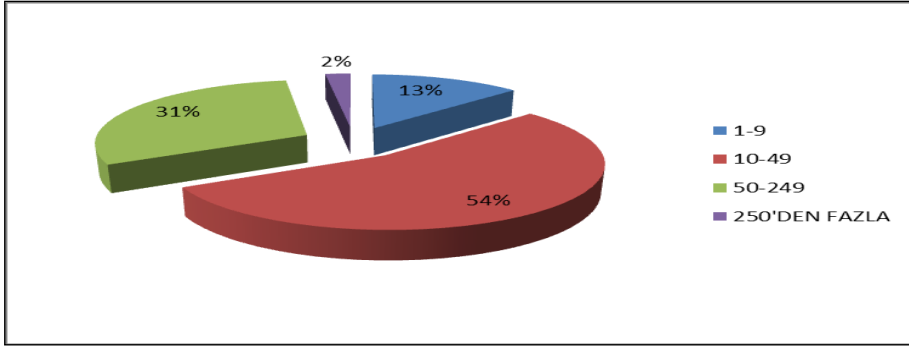
3.3.1. İşletmelerin Genel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Anket formunun birinci bölümünde araştırmaya katılan işletmelere hukuki statüsü, çalışan sayısı, cirosu ve yöneticinin özellikleri gibi genel sorular ile birlikte muhasebe ve finans departmanlarının mevcut yapılarını tanımaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplara göre elde edilen bulgular aşağıdaki grafikler yardımıyla sunulmaktadır.

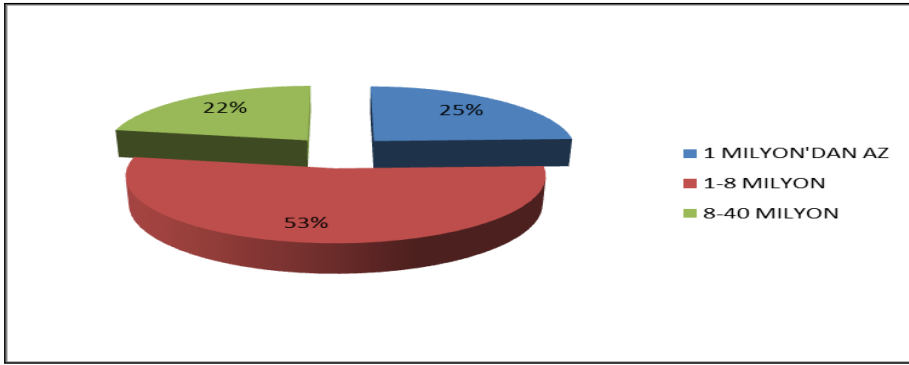
Grafik-1: İşletmenin Hukuki Yapısı

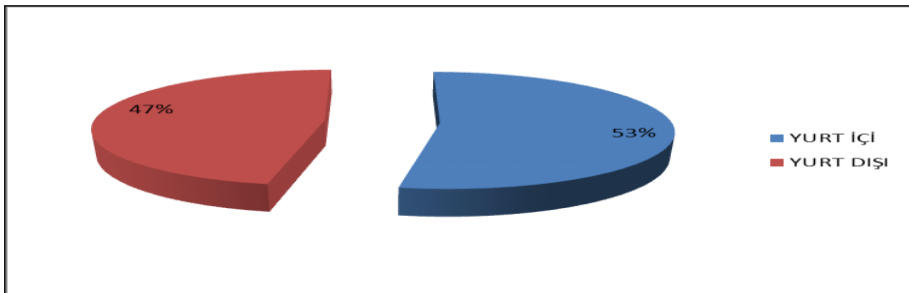
Araştırmaya katılan işletmelerin %72'si Limited Şirket, %22'si ise Anonim Şirkettir. Bu yönüyle sektördeki işletmelerin tamamına yakınının sermaye şirketi statüsüne sahip olduğu görülmektedir.

Grafik-2: Çalışan Sayısı

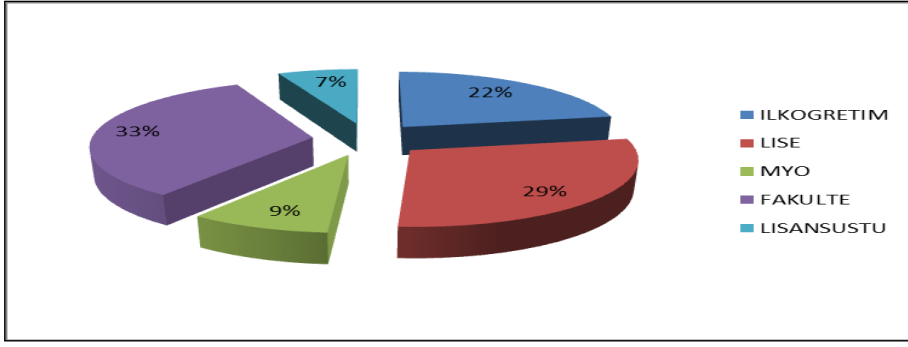
İşletmelerin büyüklüklerini yeni KOBİ tanımlamasına uygun olarak tespit etmeye yönelik sorulardan elde edilen bulgulara göre çalışan sayısı açısından %54'ü küçük işletme, %31'i orta büyüklükte işletme ve %13'ü ise mikro işletme grubunda yer almaktadır. Araştırmaya katılan yalnızca 1 işletmenin 250'den fazla kişi çalıştırdığı ve büyük işletme grubunda yer aldığı görülmektedir.

Grafik-3: Yıllık Ciro

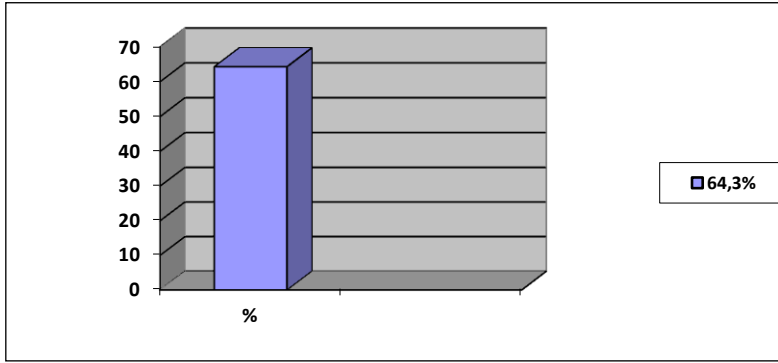
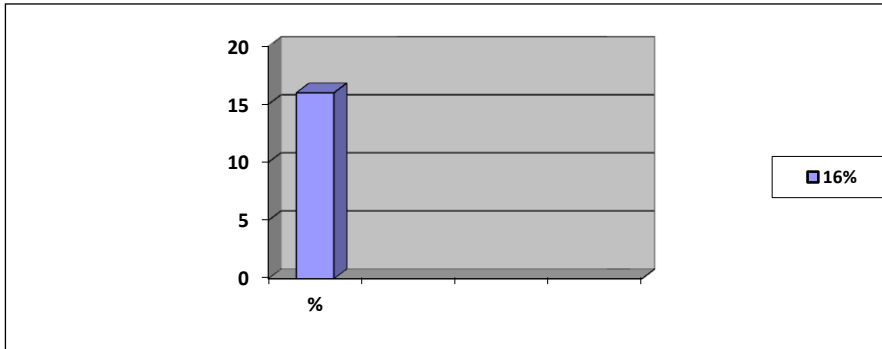
2012 yılı cirolarına göre ise işletmelerin yine %53 gibi önemli bölümü küçük işletme statüsünde yer alırken sadece %22'sinin orta büyüklükte işletme olduğu tespit edilmiştir.

Grafik-4: Satışların Yurt İçi – Yurt Dışına Göre Dağılımı

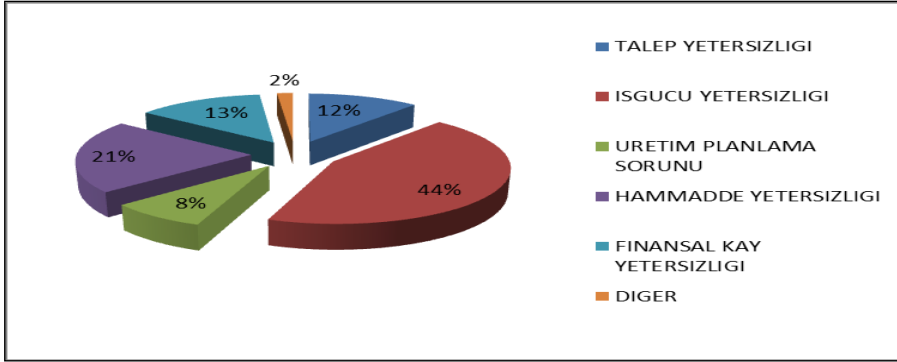
Yukarıda görüldüğü üzere işletmelerin satışlarının %53'ü yurt içi, %47'si yurt dışı satışlardan oluşmaktadır. Satışların yarıya yakınının yurt dışı satışlardan oluşması sektörün ihracat noktasında önemli bir noktaya ulaştığını görmek açısından oldukça önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Grafik-5: İşletme Yöneticisinin Eğitim Durumu

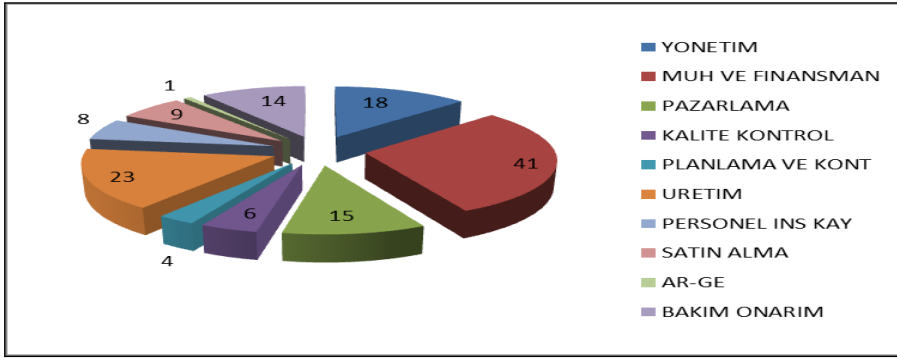
İşletme yöneticilerinin çoğunluğu fakülte olmak üzere yaklaşık yarısı yükseköğrenim gören kişilerden oluşmakta iken, geriye kalanın önemli bir bölümü lise mezunu kişilerden oluşmaktadır.

Grafik-6: Kapasite Kullanım Oranı**Grafik-7: Ortalama Kar Marjı**

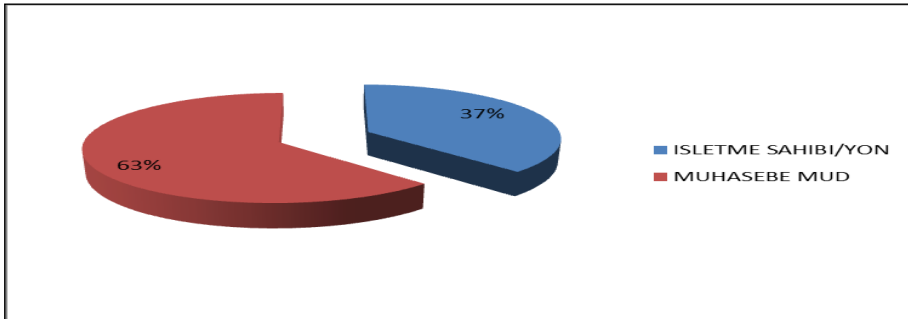
Diğer yandan işletmelerin kapasite kullanım oranlarının ve kar marjlarının ne olduğu yönünde sorulan açık uçlu sorulara verilen cevapların ortalamaları alındığında sektördeki ortalama kapasite kullanım oranının %64,3 ve kar marjının ise %16 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu oranlar içerisinde özellikle kapasite kullanım oranının düşük oluşu dikkat çekmektedir. Bu oran sektördeki işletmelerin azımsanmayacak ölçüde atıl kapasite ile çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Bu yüksek oranda atıl kapasitenin nedenlerini anlamaya yönelik olarak yöneltilen sorulardan elde edilen bulgular aşağıdaki grafikte görülmektedir.

Grafik-8: Tam Kapasite Çalışamama Nedenleri

Grafikte görülen oranlara göre mermer sektöründeki işletmelerin tam kapasite çalışamamalarının en önemli nedeni %44 oranında İşgücü Yetersizliği, %21 oranında ise Hammadde Yetersizliği şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Grafik-9: İşletme Bünyesindeki Bağımsız Departmanlar

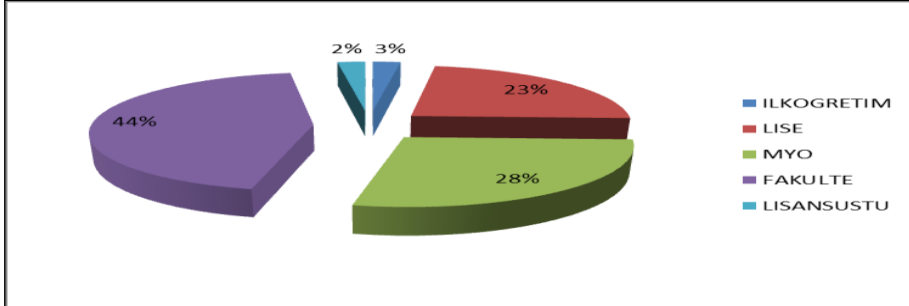
Araştırma kapsamındaki işletmelerin 41'inde bağımsız bir muhasebe ve finansman departmanı bulunurken, bağımsız bir üretim departmanı bulunanların sayısı 23'tür. Araştırmanın işlenmiş mermer imalatı yapan fabrikalara yönelik olduğu düşünüldüğünde işletme içerisinde bir üretim departmanının örgütlenmemiş olması dikkat çekici bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Grafik-10: Muhasebe Departmanı Kim Tarafından Yönetiliyor?

Bünyesinde bağımsız bir muhasebe departmanı bulunan işletmelerin %63'ü işletme sahipleri dışındaki bir muhasebe müdürü tarafından yönetilmektedir. Ancak işletme sahiplerinin %37 gibi azımsanmayacak bir bölümü ise muhasebe departmanlarını bizzat

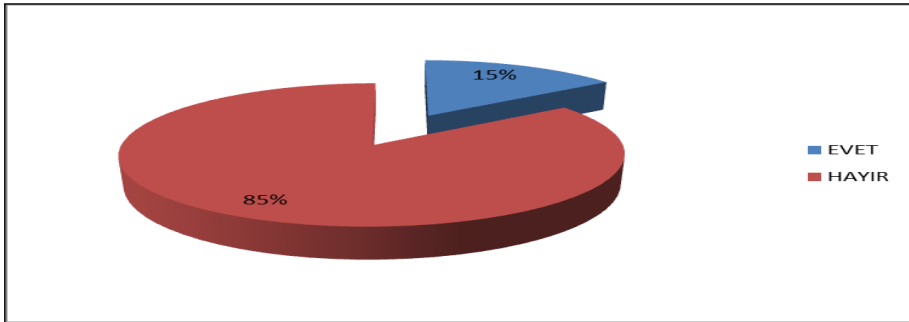
kendileri yönettiklerini belirtmektedirler. Muhasebe departmanı yöneticiliğinin mesleki eğitim gerektiren bir iş olduğu göz önüne alınarak departman yöneticilerinin eğitim durumları sorulmuş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Grafik-11: Muhasebe Departmanı Yöneticisinin Eğitim Durumu

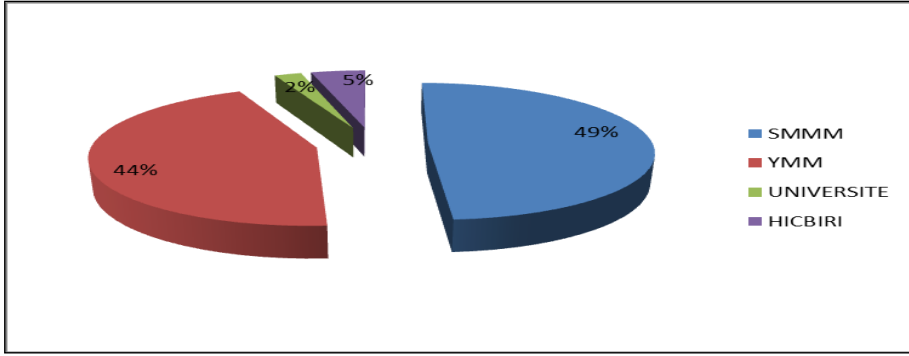
Muhasebe departmanı yöneticilerinin %70'den fazlasının yükseköğrenim görmüş kişilerden oluşmaktadır. İşletmelerde muhasebe ve finans fonksiyonları genellikle aynı departman içerisinde gerçekleştirilmektedir. Ancak nispeten kurumsal bir örgüt yapısına sahip olan ve muhasebe ile finans fonksiyonlarının işlevlerinin farklılığını bilen işletmelerde finans departmanlarının muhasebeden ayrı departmanlar şeklinde oluşturulduğu görülmektedir. Muhasebe departmanları daha çok kayıt ve raporlama işlevlerini gerçekleştirirken, finans departmanları ise finansal planlama, nakit yönetimi, banka ve ödeme politikaları gibi işlevleri yerine getirmektedir. Bu bağlamda bağımsız bir finans departmanının olup olmadığına yönelik soruya verilen cevaplar aşağıdaki gibidir.

Grafik-12: Bağımsız Bir Finans Departmanınız Var mı?

Araştırmaya katılan işletmelerin %85 gibi çok büyük bir bölümünde muhasebe departmanından ayrı bir finans departmanının bulunmadığı görülmektedir. Bu oran araştırmaya katılan işletmelerin büyüklükleri göz önünde bulundurulduğunda normal kabul edilebilecek bir oran olarak değerlendirilebilir.

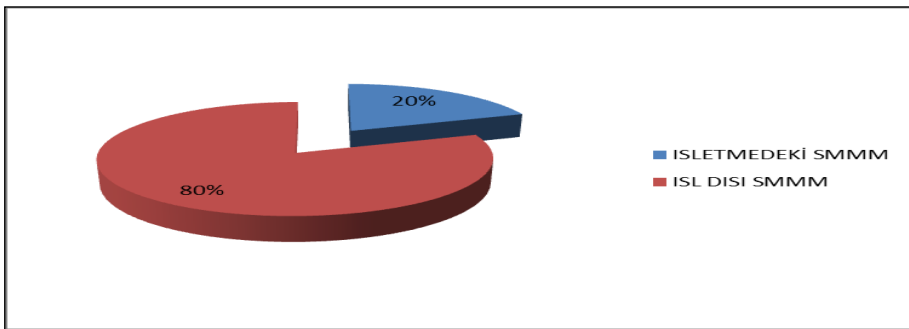
Son olarak işletmelere muhasebe ve finansman kararları ile ilgili olarak kimden destek veya danışmanlık aldıkları sorulmuş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Grafik-13: Muhasebe/Finans Kararlarında Kimden Destek Alınıyor?

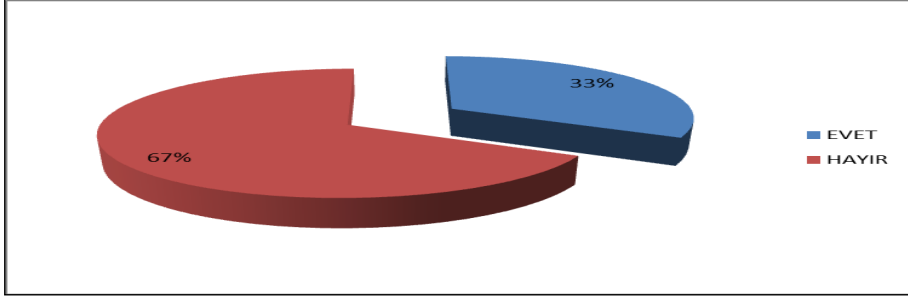
Yukarıdaki oranlar sektördeki işletmelerin neredeyse tamamının muhasebe ve finans konusunda danışmanlık desteğini Mali Müşavirlerinden ve Yeminli Mali Müşavirlerinden almayı tercih ettiklerini göstermektedir. Tüm işletmeler için bir mali müşavir ile çalışma zorunluluğunun olması ve ihracat yapan işletmelerinde yine yasal zorunluluk olarak Yeminli Mali Müşavir ile çalışmak durumunda olmaları göz önünde bulundurulursa, sektördeki işletmelerin aslında bilinçli bir danışmanlık hizmeti almadıkları söylenebilir. Öyle ki araştırmaya katılan işletmelerden sadece 1 tanesi muhasebe ve finans konularında üniversiteden danışmanlık desteği aldığını belirtmiştir.

3.3.2. İşletmelerin Muhasebe Yapısına İlişkin Bulgular

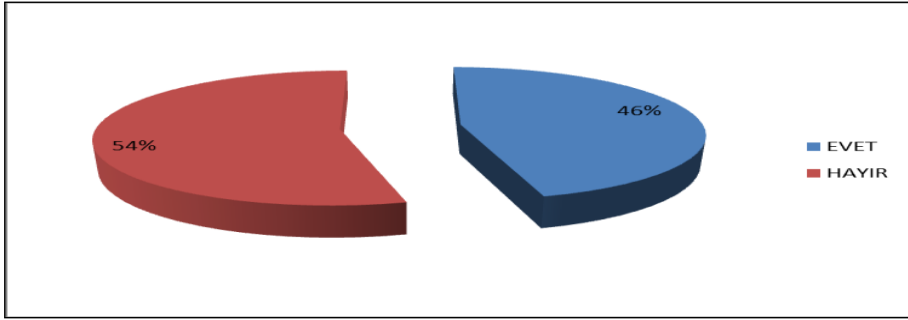
Anketin ikinci bölümünde mermer sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin muhasebe yapılarını tanımaya ve muhasebe ile ilgili sorunlarını tespit etmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Bu bağlamda, işletmelerin muhasebe kayıt sistemlerinden, maliyet hesaplama ve raporlamaya ilişkin toplam 23 soru katılımcılara yöneltilmiştir. İlk olarak işletmelerin yasal defterlerinin işletme bünyesinde mi yoksa işletme dışındaki muhasebeci tarafından mı tutulduğunu anlamaya yönelik bir soru yöneltilmiştir.

Grafik-14: Yasal Defterler Kim Tarafından Tutulmaktadır?

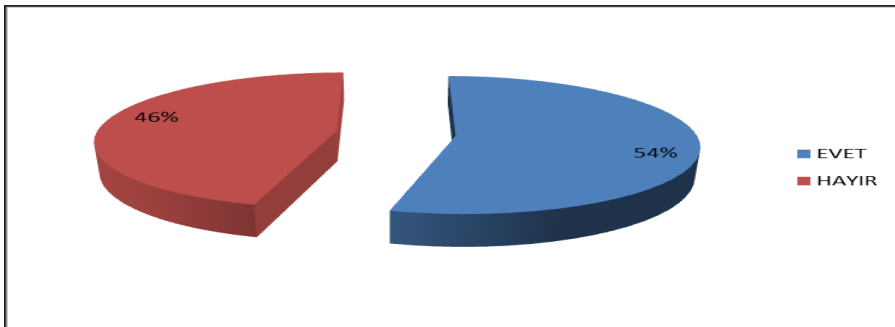
Grafikte görüldüğü üzere işletmelerin %80 gibi çok büyük bir bölümü yasal defter kayıtlarını işletme dışındaki SMMM'lere yaptırmaktadır. Oysa özellikle üretim yapan ve belirli büyüklüklere ulaşmış işletmelerin yasal muhasebe işlemlerini kendi bünyelerinde çalıştırdıkları bir Mali Müşavir'e yaptırmaları, işletmenin muhasebe sisteminden daha iyi faydalanabilmesi için son derece önemlidir.

Grafik-15: Muhasebe Personeli Arasında İşlemler Bazında Görev Dağılımı

Muhasebe departmanında çalışan personel arasında kasa, banka, çek/senet, gider faturaları kayıt işlemleri gibi işlemler bazında bir görev dağılımının olup olmadığı yönündeki soruya %67 oranında hayır cevabı alınmıştır. Bu sonuç işletmelerin muhasebe departmanlarında bir görev dağılımı yapılmaksızın her personelin her işlemi yapabildiği karmaşık bir yapı şeklinde çalıştığını ortaya koymaktadır. Bu durum işletmenin finansal operasyonlarında hata ve hile ihtimalini artırmakla birlikte, yetki ve sorumluluk belirsizliğinden kaynaklanan karmaşaların yaşanmasına da neden olabilecektir.

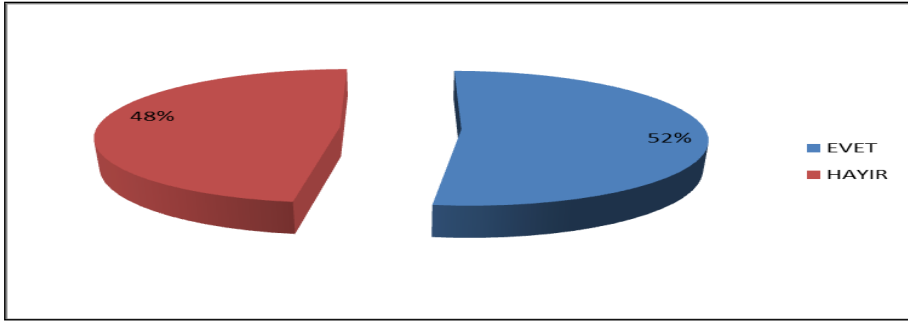
Grafik-16: İşletmeye Özel Oluşturulmuş Ayrıntılı Hesap Planı

İşletmelerin %54'ünün kendisine özel oluşturulmuş bir hesap planı bulunmamaktadır. İşletmelerde etkin bir muhasebe sisteminin temel unsurunun işletmeye özel tasarlanmış hesap planı olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu sonuç son derece önemlidir. İşletmeye özel olarak, gider yerleri ve gider türleri bazında detaylandırılmış bir hesap planı olmadan o işletmede finansal plan ve maliyet hesaplama gibi çalışmalardan sağlıklı sonuçlar elde etmek çok güç olacaktır.

Grafik-17: İşletmeye Özel Oluşturulmuş Belge Akış Düzeni

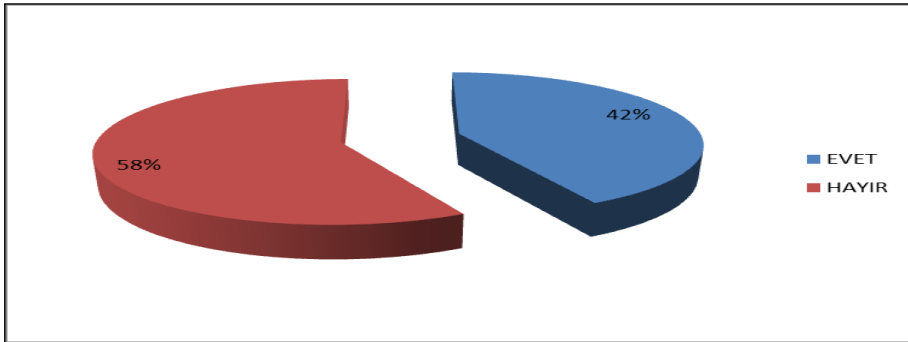
Araştırmaya katılan işletmelerin %54'ünün kendinise özel belirlenmiş bir belge akış düzeni bulunmakta,%46'sında ise bulunmamaktadır. İyi tasarlanmış bir belge akış düzeni muhasebe bilgi sisteminin etkin işleminde kritik önem taşımaktadır. Muhasebede bilgi sisteminin temel girdileri mali olayların kayıt edilmesini sağlayan belgelerdir. İşletme içerisinde etkin işleyen bir belge akış düzeni veri kayıplarının ve bilgi karmaşasının önüne geçecektir.

Grafik-18: Muhasebe Programının Stok, Üretim ve Maliyet Modüllerinin Kullanımı

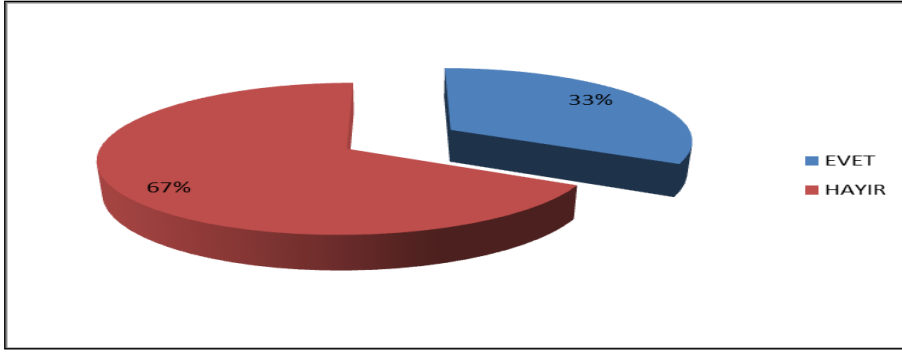

Uygulamada işletmelerin kullanmakta oldukları bilgisayarlı muhasebe programlarının genellikle cari, kasa, banka, çek/senet gibi bölümlerinin aktif olarak kullanıldığı, diğer yandan stok, üretim ve maliyet gibi modüllerinin ise pek kullanılmadığı görülmektedir. Bunun sebebi stok, üretim ve maliyet gibi modüllerin işlevsel hale getirilebilmesi için öncelikle etkin bir muhasebe bilgi sisteminin, maliyet muhasebe sisteminin ve belge akış düzeninin oluşturulmasının şart olmasıdır. Bu bağlamda işletmelere yöneltilen soruya verilen cevaplara göre; işletmelerin yaklaşık yarısının bu modülleri kullandığı, diğer yarısının ise kullanmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç ta, işletmelerde etkin bir maliyet muhasebesi sisteminin bulunmaması ile ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır.

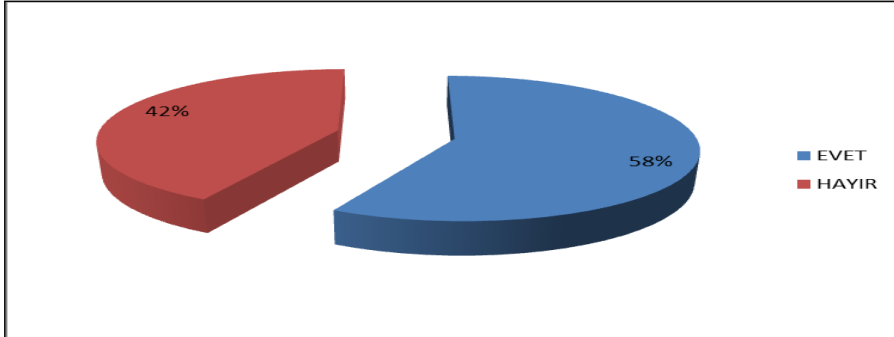
Grafik-19: Muhasebe Programında Gider Yeri ve Gider Türü Ayrımı

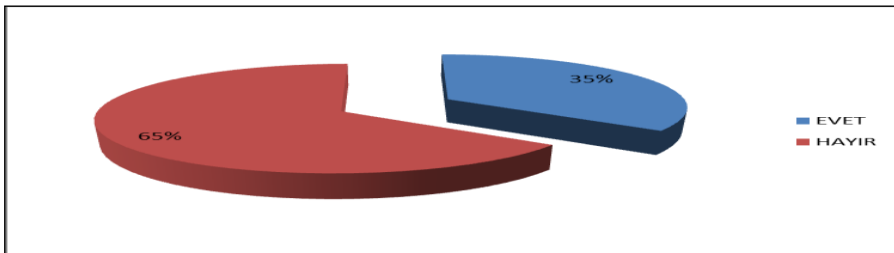
İşletmelerin kullandıkları ERP veya muhasebe programlarında işletme içerisindeki her departman için ayrı bir masraf kodu ve masraf yeri tanımlamasının yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda; “Kullandığınız bilgisayar programında işletmenizin departmanlarına ve o departmanlardaki gide türlerine göre ayrı bir kodlama sistemi var mı?” sorusuna %58 oranında Hayır cevabı alınmıştır. Bu sonuç işletmelerin çoğunluğunun Sorumluluk Muhasebesi'nin farkında olmadığını ve dolayısıyla departmanların harcamaları ile ilgili bir performans değerlendirme sistemlerinin bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Grafik-20: Malzemelerin Üretime Sevkinde Formların Kullanımı

Üretim işletmelerinde ilk madde ve malzeme ambarından üretim birimine hammadde ve yardımcı malzemeler tüketilmek üzere sevk edilirken talep ve sevk formlarının kullanılması gerekmektedir. Bu formlar hangi üretim biriminde ne kadar sarfiyatın meydana geldiğini izleyip denetleme ve maliyet hesaplamak açısından olmazsa olmaz bir unsurdur. Maliyetin birinci unsuru hammadde giderleridir. Üretimdeki hammadde ve yardımcı malzeme sarfiyatlarının dolayısıyla hammadde giderlerinin belirlenebilmesi için bu sarfiyatların kayıt edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda araştırmaya katılan işletmelere yöneltilen soruya %67 oranında hayır cevabı alınmıştır. Bu sonuç işletmelerin maliyet muhasebesi sistemini oluşturmanın daha ilk başında eksiklikleri bulunduğunu, dolayısıyla doğru bir maliyet bilgisi elde etmelerinin imkansız olduğunu ortaya koymaktadır.

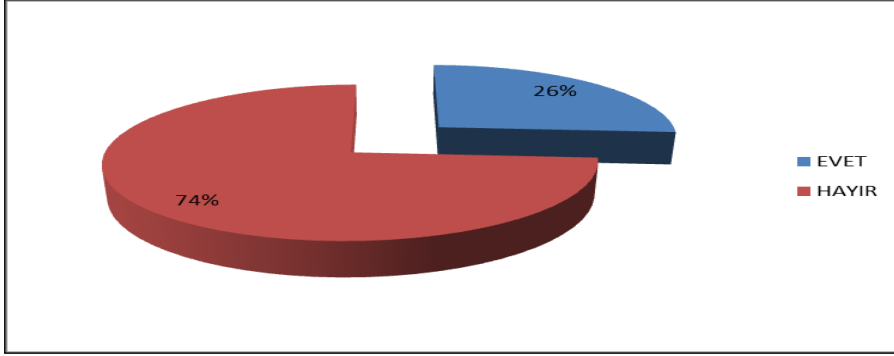
Grafik-21: Ürünlerin Her Üretim Aşamasından Geçişinde Kayıt Altına Alınması

Yukarıdaki tespit ile ilişkili olarak ürünlerin üretim safhalarındaki seyrinde bir safhadan diğerine geçerken kayıt altına alınıp alınmadığı yönündeki soruya %58 oranında Evet cevabı alınmıştır. Buna göre işletmelerin çoğunluğu üretim sürecindeki kayıp ve kaçakları önlemek adına üretim safhalarının arasındaki girdi-çıktı ilişkisini takip ettikleri ve ürünleri miktarsal bazda kayıt altına aldıkları görülmektedir.

Grafik-22: İşçi Çalışma Sürelerinin Kayıt Altına Alınması

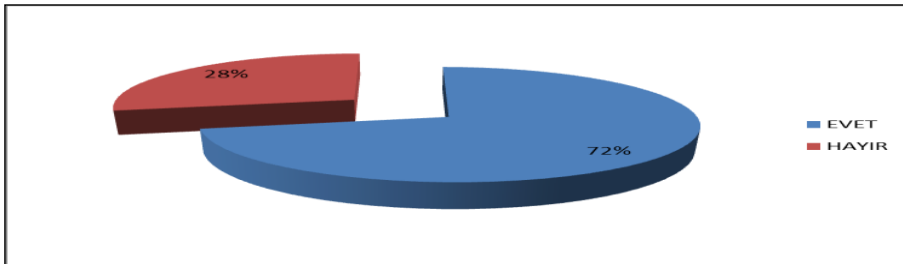
Üretim maliyetlerinin ikinci unsurunu oluşturan direkt işçilik giderlerinin tespit edilebilmesi için her bir üretim safhasında gerçekleşen işçi çalışma sürelerinin kayıt edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen soruya %65 oranında Hayır cevabı alınmıştır. Yani işletmelerin büyük bir bölümü üretim esnasında oluşan işçilik sürelerini kayıt altına almamaktadır. Bu durumda söz konusu işletmelerin birim maliyetleri hesaplarken her bir ürünün bünyesine giren işçilik giderlerini belirlemesi ve işgücü verimliliğini değerlendirmesi olanaksız olacaktır.

Grafik-23: Makine Çalışma Sürelerinin ve Enerji Tüketimlerinin Kayıt Edilmesi

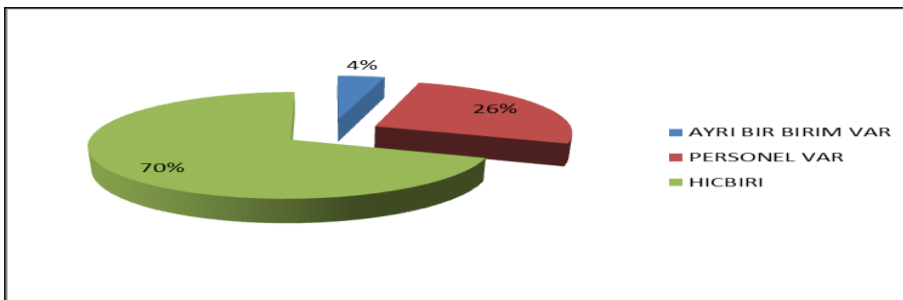

Mermer sektörü açısından bakıldığında bu giderlerin büyük bir bölümü enerji ve amortisman giderleri gibi genele üretim giderlerinden oluşmaktadır. Enerji giderlerini ve amortisman giderlerini ürünlerle ilişkilendirebilmek için makine çalışma saati ve enerji tüketimi bilgilerine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen “Her bir üretim aşamısında kullanılan makinelerin çalışma saatleri ve enerji tüketimleri ayrı ayrı kayıt altına alınır?” sorusuna %74 gibi büyük bir oranda Hayır cevabı alınmıştır. Grafik 17’den Grafik 23’e kadar sonuçlar bütün olarak değerlendirildiğinde işletmelerin çoğunlukla maliyet hesaplama için uygun bir kayıt sistemlerinin yada yeterli kurumsal altyapılarının bulunmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Grafik-24: Birim Maliyetleri Hesaplamayla İlgili Çalışmaların Yapılması

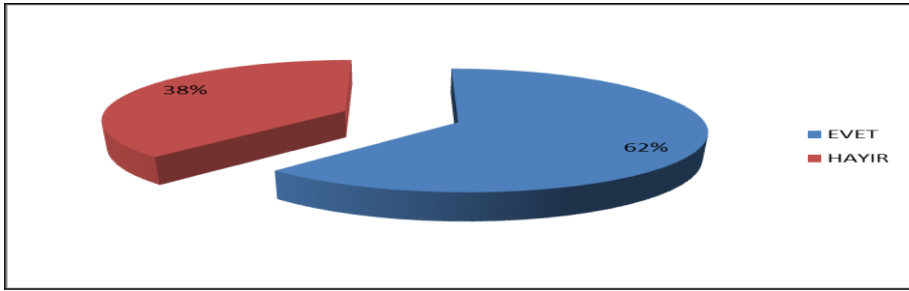

Grafik-25: Maliyet Muhasebesi Birimi veya Görevlendirilmiş Personel Bulunması

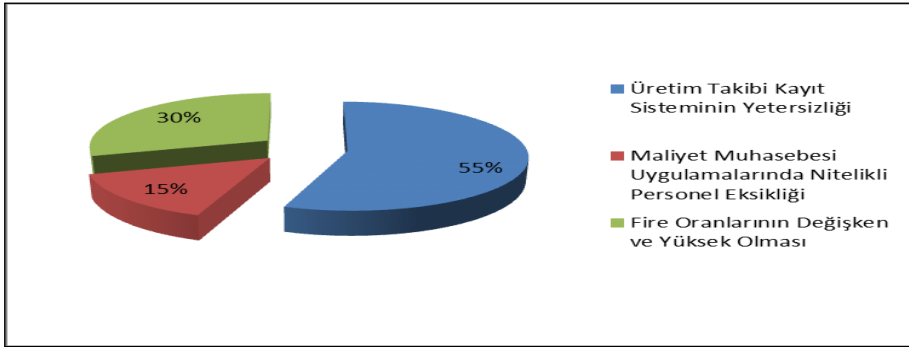

Mermer sektörü işletmelerinin maliyet muhasebesi sistemleri ile ilgili yukarıda yer alan değerlendirmelere ilaveten Grafik 24 ve Grafik 25’de yer alan sonuçlara bakıldığında; işletmelerin %72’lik bölümü birim maliyetleri hesaplamayla ilgili çalışmalar yürüttüğünü belirtirken, öte yandan %70 oranında bu işe tahsis edilmiş ayrı birimleri olmadığı gibi bu iş için görevlendirilmiş bir personellerinin dahi bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu iki grafikten elde edilen sonuçlar birbirineyle çelişen sonuçlar vermektedir. Ancak işletmelerin maliyetlerini doğru hesaplamalarına imkan tanıyacak kayıt sistemlerinin olup olmadığını ölçmeye yönelik 17-23 aralığındaki grafiklerdeki sonuçlarla birlikte düşünüldüğünde, söz konusu işletmelerin bu koşullar altında doğru maliyet bilgisine ulaşabilmelerinin neredeyse olanaksız olduğu söylenebilir.

Grafik-26: Birim Maliyetleri Doğru Olarak Hesaplayabildiğini Düşünme

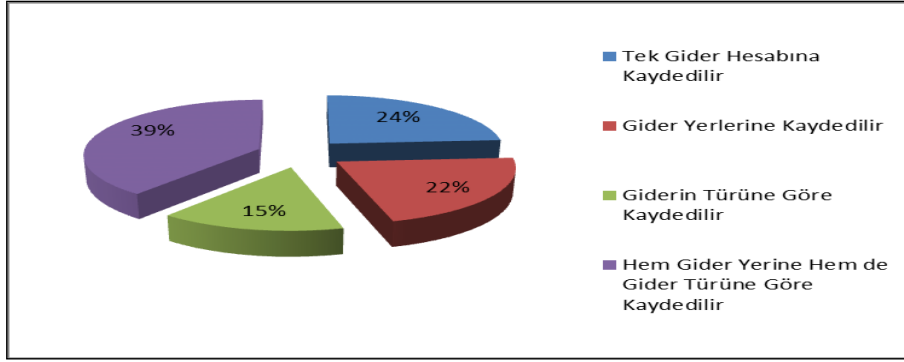

Grafik-27: Birim Maliyetleri Doğru Hesaplayamama Nedeni

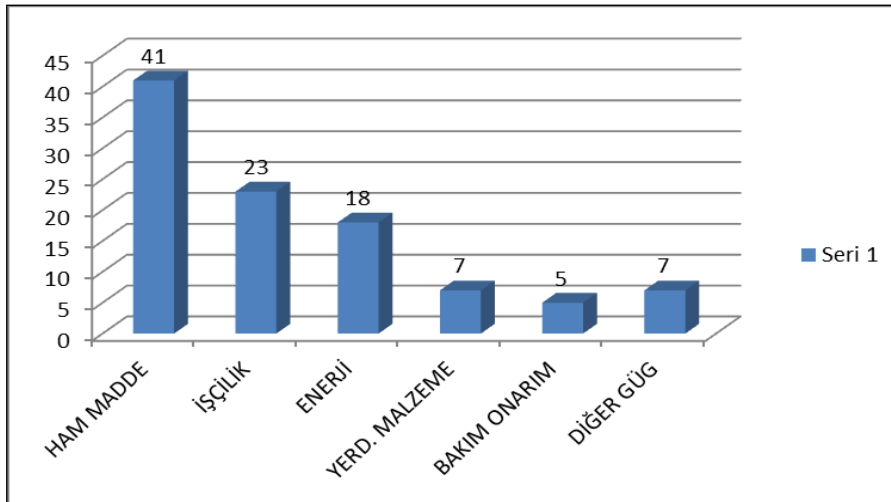
Grafik 27’de görüldüğü üzere işletmelerin “Birim maliyetleri doğru olarak hesaplayabildiğinizi düşünüyor musunuz?” şeklindeki soruya %38 oranında hayır cevabı, %62 oranında ise kendilerince evet cevabını verdikleri ortaya çıkmıştır. Bu oran maliyet hesaplama hususunda yukarıda yapmış olduğumuz tespitler ile yine çelişmektedir. Çünkü işletmelerin %62’si birim maliyetlerini doğru olarak hesaplayabildiğini belirtmekle birlikte, bu hesaplama için gerekli olan kayıt düzenlerinin ise bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu şartlar altında birim maliyetlerini doğru bir şekilde hesaplamaları mümkün gözükmemektedir.

Diğer yandan birim maliyetlerini doğru bir şekilde hesaplayamadığını belirten işletmeler ise “Birim maliyetleri doğru hesaplayamıyorsanız sebebi sizce nedir?” sorusuna %55 oranında üretim takibi ile ilgili kayıt sisteminin yetersizliği cevabını vermiştir. Bu sonuç daha önce üretim ile ilgili kayıt sistemlerinin yetersiz olduğu yönündeki tespiti doğrular niteliktedir.

Grafik-28: Giderlerin Kayıt Edilme Şekli

İşletmelerin doğru bir maliyet bilgisine ulaşabilmeleri için temel şartlardan birisi oluşan giderlerin gider yerleri ve türlerine göre ayrıntılandırılarak kayıt edilmesidir. Bu bağlamda yöneltilen soruya işletmelerin sadece %39 hem gider yeri hem de gider türü ayrımını yaparak giderlerini kayıt ettiğini yönünde cevap vermiştir. Diğer işletmeler ise ya hiç gider yeri ve türü ayrımı yapmazken, yada sadece gider yeri veya türü ayrımını yaptığını belirtmektedir.

Mermer sektörü işletmelerinin üretim maliyetlerinin hangi unsurlardan oluştuğunu tespit etmek ve sektörün en önemli sorunlarından birisi olan yüksek fire maliyetlerinin oranlarını tespit etmek için yöneltilen sorulara verilen cevaplardan elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir.

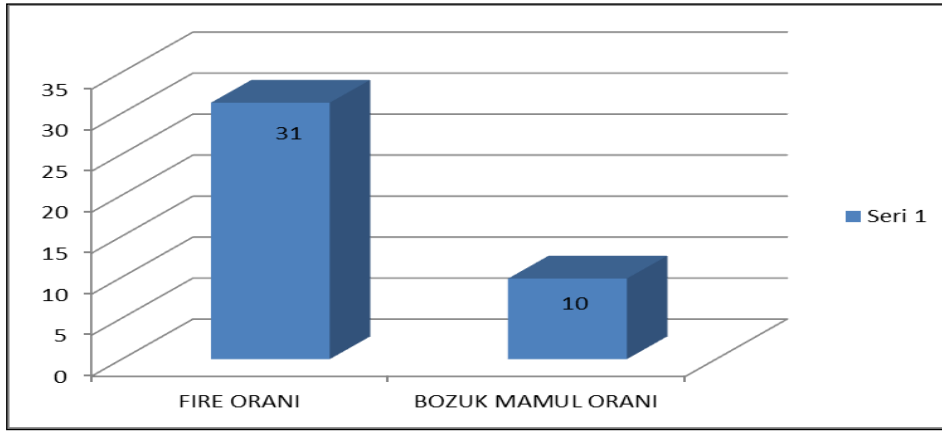
Grafik-29: Üretim Maliyetlerinin Dağılımı

İlk olarak işletmelere üretim maliyetlerinin yüzde dağılımları sorulmuş ve Grafik 29'da görünen sonuçlara ulaşılmıştır. Maliyetler içerisinde en yüksek pay %41 ile hammadde giderlerinden oluşurken, onu %23 ile işçilik ve %18 ile enerji giderleri izlemektedir.

Maliyetlerin %41'inin hammadde maliyetlerinden oluştuğu bir sektörde hammadde tüketimindeki verimlilik oldukça önemli hale gelmektedir. Hammadde kullanımında ortaya çıkan fire söz konusu maliyetlerin değer yaratmayan maliyetler olarak oluşmasına neden

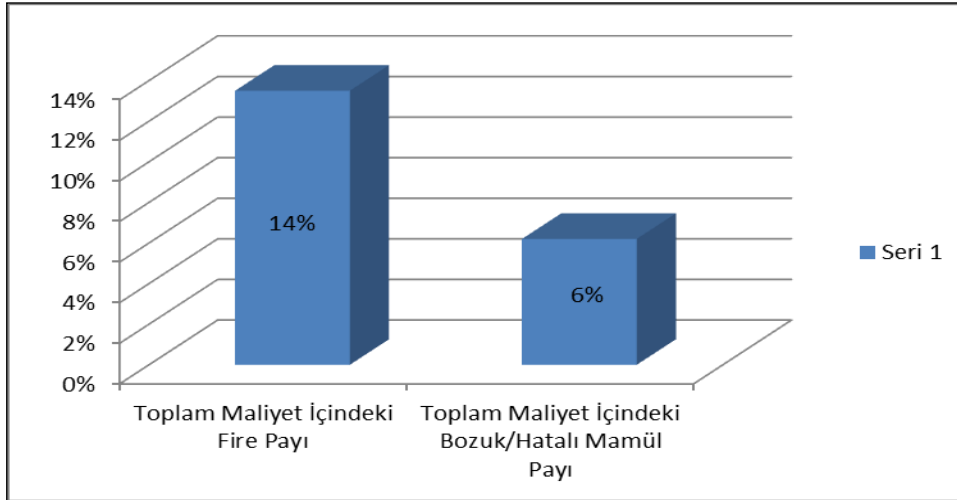
olmaktadır. Bu bağlamda işletmelerin ortalama fire ve bozuk/hatalı mamul oranlarını belirlemeye yönelik aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Grafik-30: Fire ve Bozuk/Hatalı Mamul Oranları

İşletmelerin fire oranının nedir? sorusuna verdikleri cevapların ortalamaları %31, bozuk/hatalı mamul oranı ise %10 şeklindedir. Başka bir ifadeyle üretimde kullanılan hammaddenin %31 gibi büyük bir oranı fire olarak yok olurken, %10'u da bozuk/hatalı ürün olarak ortaya çıkmaktadır.

Grafik-31: Fire ve Bozuk/Hatalı Mamullerin Maliyetinin Toplam İçindeki Payı

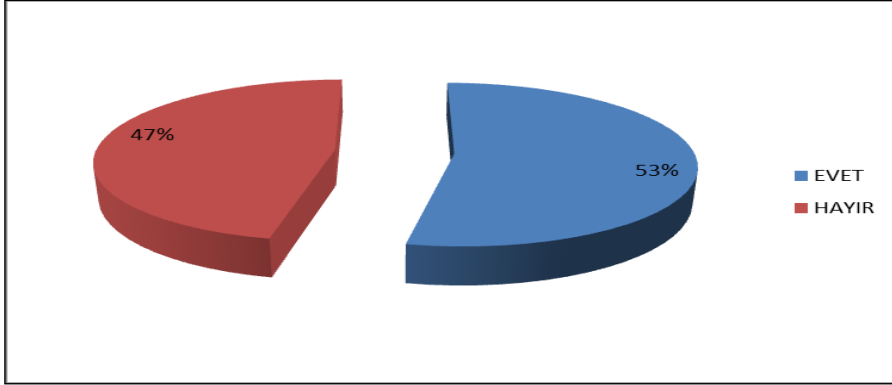

Fire ve bozuk/hatalı mamullerin toplam maliyetlerin ne kadarlık bir bölümünü oluşturduğunu görmek açısından grafik 31'e bakıldığında ise üretim esnasında ortaya çıkan firelerin toplam maliyetlerin %13,5'ini, bozuk mamullerin ise %6'sını oluşturduğunu görmekteyiz.

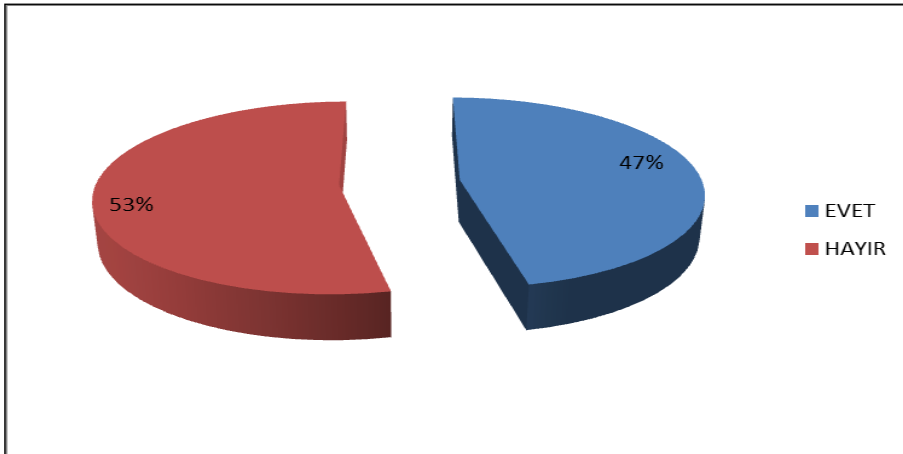
Bu oranlar sektörün ne kadar büyük bir fire sorunu yaşadığını ve gerek ülke doğal kaynaklarının gerekse üretimde katlanılan maliyetlerin değer yaratmayacak şekilde çöpe atıldığını gözler önüne sermektedir. Öyle ki elde edilen sonuçlara göre üretime giren her hammaddenin neredeyse yarısı ürüne dönüştürülemede ve çöpe atılmaktadır.

Son olarak işletme içerisindeki departmanların faaliyetleri ile ilgili üst yönetime mali raporlar sunup sunmadığını, muhasebe ve finans departmanının üst yönetime rapor sunma ve üst yönetiminde bu raporları değerlendirme alışkanlığını ortaya koyarak, işletme yöneticilerinin karar alma sürecinde muhasebe ve finans bilgilerini etkin kullanıp kullanmadıklarını tespit etmeye yönelik sorulardan elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir.

Grafik-32: İşletme Departmanlarının Üst Yönetime Düzenli Rapor Vermesi

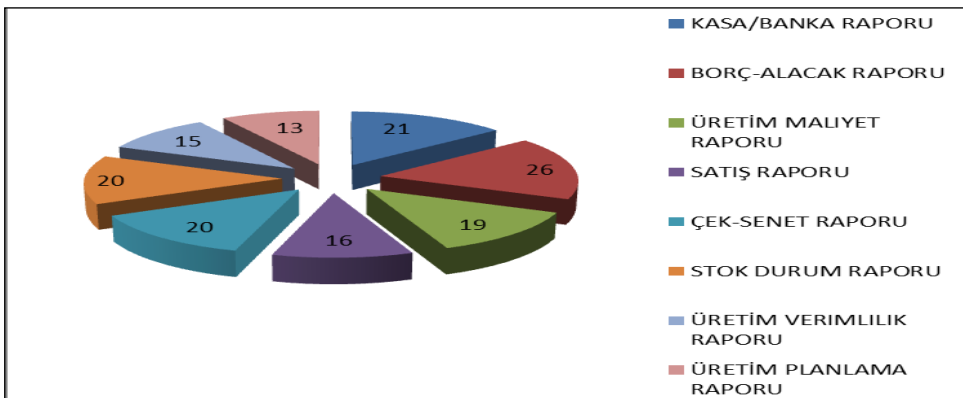

Grafik-33: Raporları Değerlendirmeye Yönelik Toplantıların Yapılması

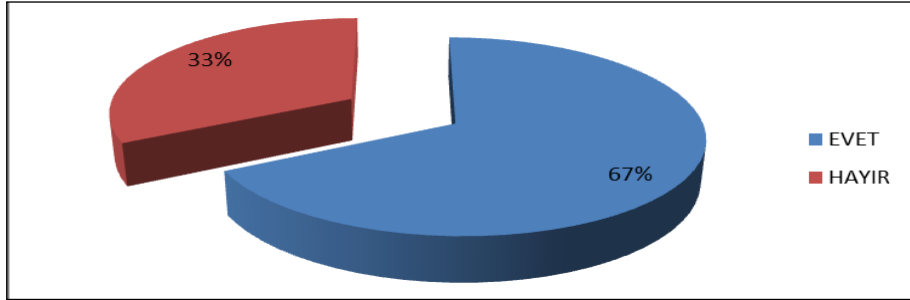
Grafik 32 ve 33'te görüldüğü üzere işletmelerin yarıya yakınının departmanları düzenli olarak üst yönetime rapor vermekte ve üst yönetim bu raporların sonuçlarını değerlendirmeye yönelik ilgili birim sorumluları ile toplantılar düzenlemektedir. Bu sonuçlara göre işletmelerin yarısının verilere dayalı karar verme yaklaşımını benimsedikleri veya bu yolda çaba gösterdikleri söylenebilir.

Grafik-34: Üst Yönetime Düzenli Olarak Sunulan Raporlar

Diğer taraftan üst yönetime düzenli olarak sunulan raporlara bakıldığında ise; işletmelerin 26'sının Borç-Alacak Durum raporunu düzenledikleri, ardından 21 işletmede Kasa-Banka ve 20 işletmede ise Çek-Senet hareketleri raporu ve stok durum raporunun düzenlendiği görülmektedir. Üretim maliyetlerine yönelik raporlar ise sadece 19 işletme tarafından düzenlenmektedir.

Grafik-35: Karar Almada Muhasebe-Finans Raporlarının Kullanımı

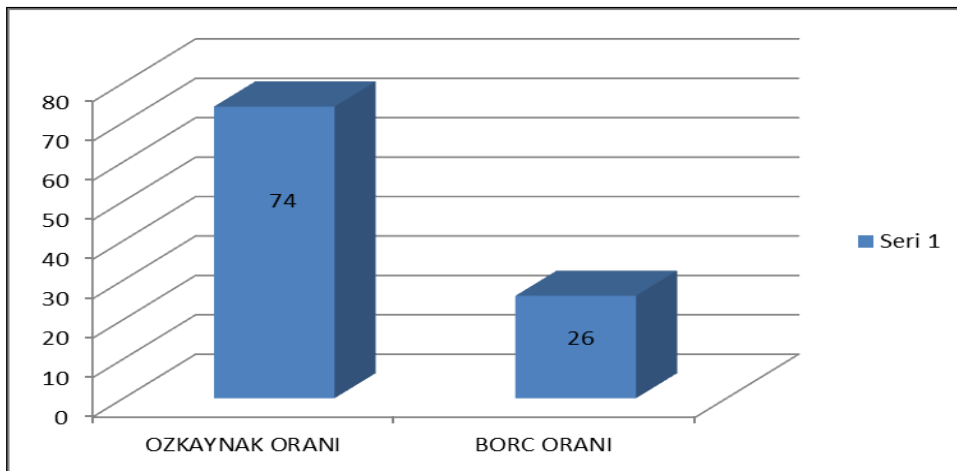
Son olarak “İşletmenizde üst yönetim karar alma sürecinde muhasebe ve finans raporlarını etkin kullanır mı? sorusuna %67 oranında evet cevabı alınmıştır. Bu oran özellikle kayıt sistemine ilişkin bulgularla birlikte değerlendirildiğinde işletmelerin karar alma süreçlerinde muhasebe verilerini kullanma eğilimi içerisinde oldukları ancak sağlıklı veri akışı sağlayacak bir muhasebe sistemlerinin bulunmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

3.3.3. İşletmelerin Finansman Yapısına İlişkin Bulgular

Anket formunun üçüncü bölümünde mermer sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal yapılarını tanımaya ve finansman sorunlarını tespit etmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Bu bağlamda, katılımcılara 23 soru yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar doğrultusunda elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir.

Öncelikle mermer sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin mali yapılarının güçlü olup olmadığını tespit etmeye yönelik olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

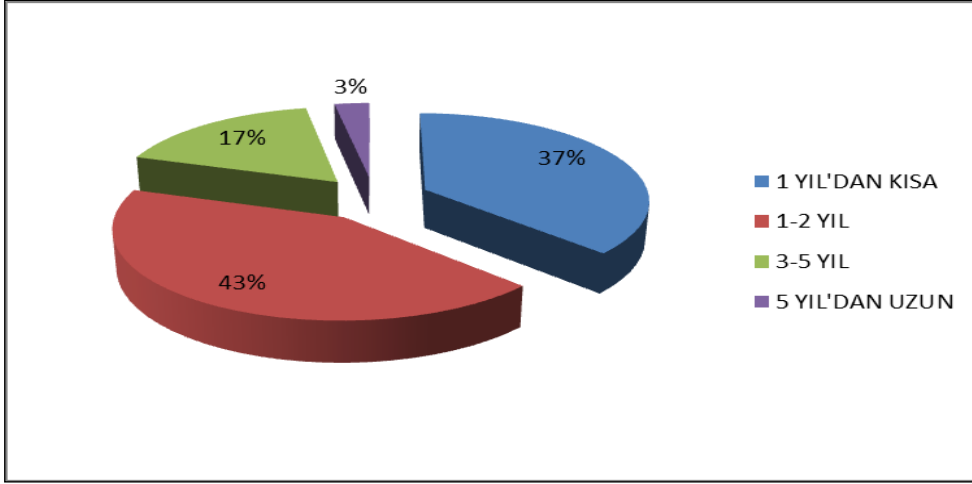
Grafik-36: Mevcut Finansman Kaynaklarının Dağılımı

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere sektördeki işletmelerin mali yapısının oldukça güçlü olduğu görülmektedir. İşletmelerin finansman kaynakları %74 oranında özkaynaklardan

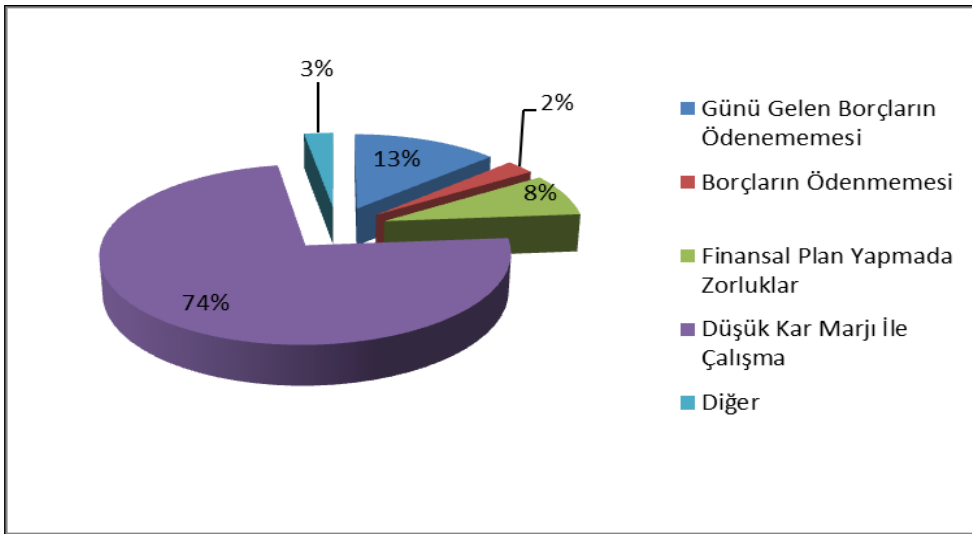
oluşmaktadır. Bilimsel çalışmalarda ve çeşitli sektörler için yapılan hesaplamalarda bu oranın ortalama %50 olması bile normal kabul edilirken %74'lük bir oranın Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu söylenebilir.

Grafik-37: Borçların Vadeye Göre Dağılımı

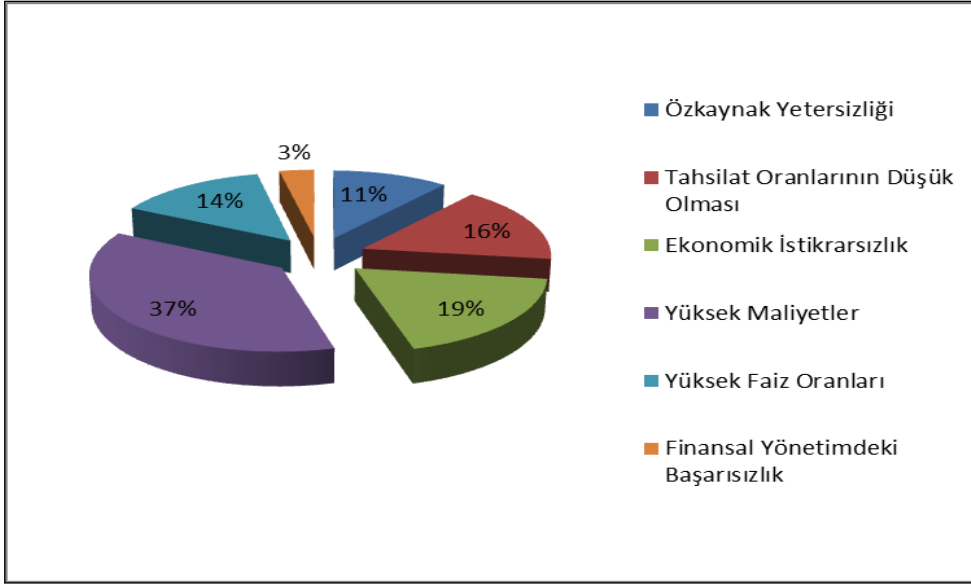

Diğer taraftan işletmelerin borç yapısının ise daha çok kısa ve orta vadeli borçlardan oluştuğunu görmekteyiz. En yüksek oran %43 ile 2 yıla kadar vadeli borçlardan oluşmaktadır.

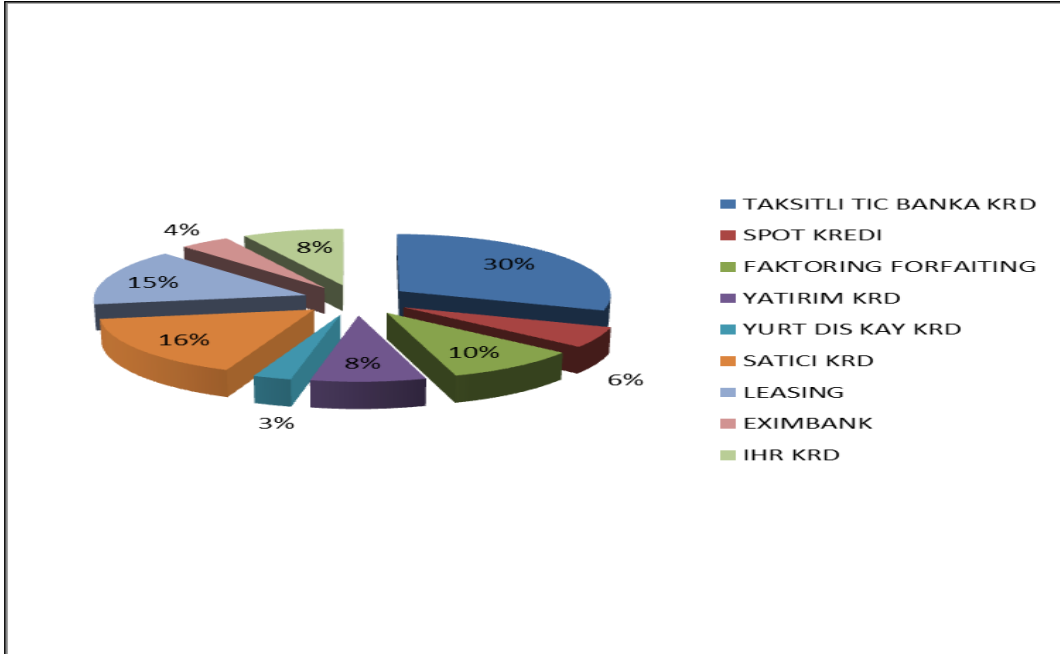
Grafik-38: En Sık Karşılaşılan Finansal Sorunlar

İşletmelere ön önemli finansal sorununuz nedir şeklinde yöneltilen soruya %74 oranında düşük kar marjı ile çalışma cevabı verilmiştir. Bu sonuç sektördeki işletmelerin öncelikli finansal sorun olarak kar marjlarının düşük olmasını gördüklerini ortaya koymaktadır.

Grafik-39: Finansal Sorunlarının Başlıca Sebepleri

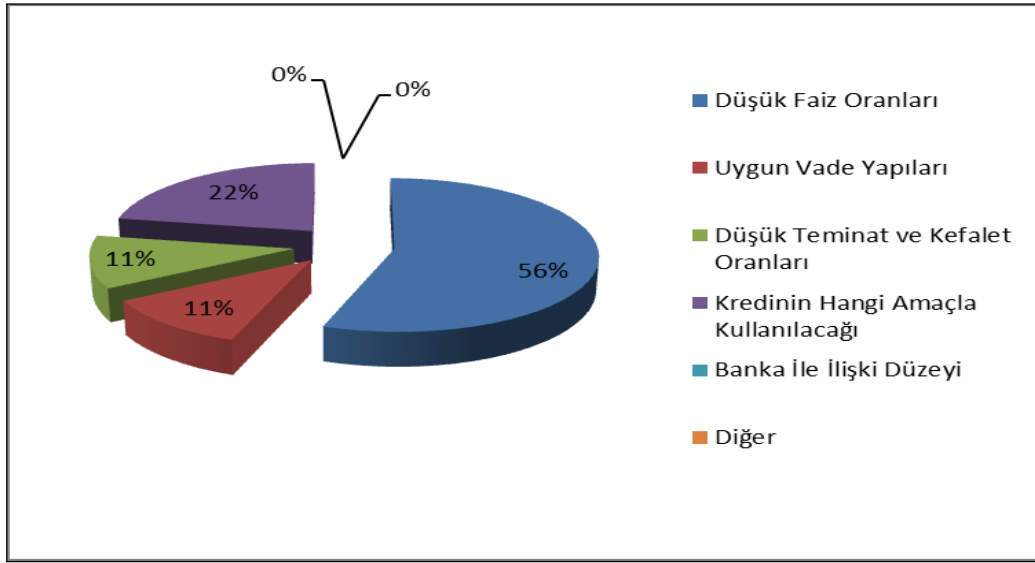
En önemli finansal sorunu belirlemeye ilişkin soruyla bağlantılı şekilde finansal sorunlarının başlıca sebebinin ne olduğu sorusuna %37 oranında maliyetlerin yüksekliği cevabı alınmıştır. Ardından %19 ile ekonomik istikrarsızlık ve %16 ile alacak tahsilat oranlarının düşük olması gelmektedir. Maliyetlerin yüksek oluşu cevabının en yüksek oran olması önceki grafikte görülen düşük kar marjı sonucu ile tutarlılık gösteren bir sonuçtur.

Grafik-40: Borçlanmada En Çok Kullanılan Finansman Kaynakları

İşletmelerin borçlanmada en çok tercih ettiği finansman yöntemini %30 ile taksitli ticari banka kredileri ve %16 ile satıcı kredileri oluşturmaktadır. %15 ile Leasing'te dikkat çeken bir başka orandır. Bu sonuçlara göre işletmeler borçlanmada en klasik yöntem olan

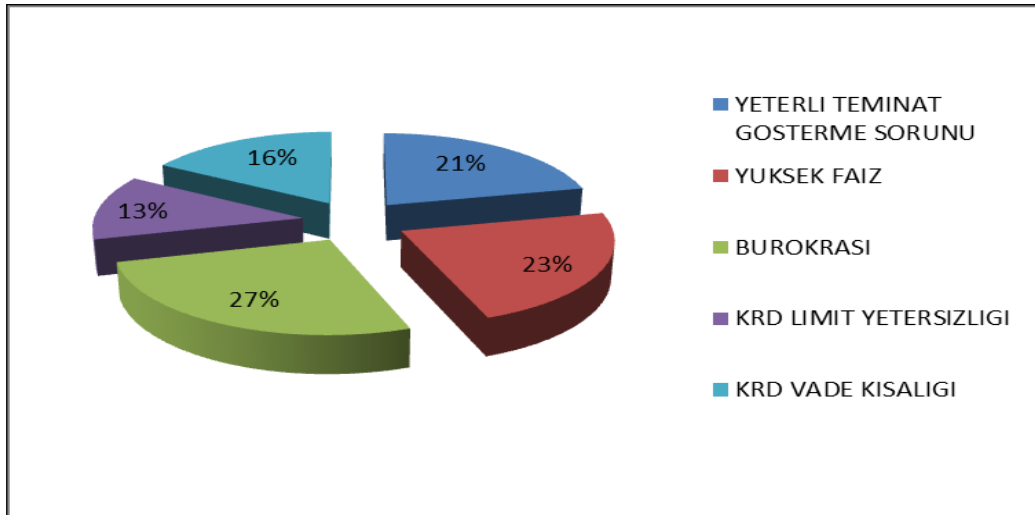
taksitli ticari banka kredileri ve vadeli mal alışları yoluyla kullanılan satıcı kredilerine başvurmaktadırlar.

Grafik-41: Borçlanma Kararlarında Etkili Olan Faktörler

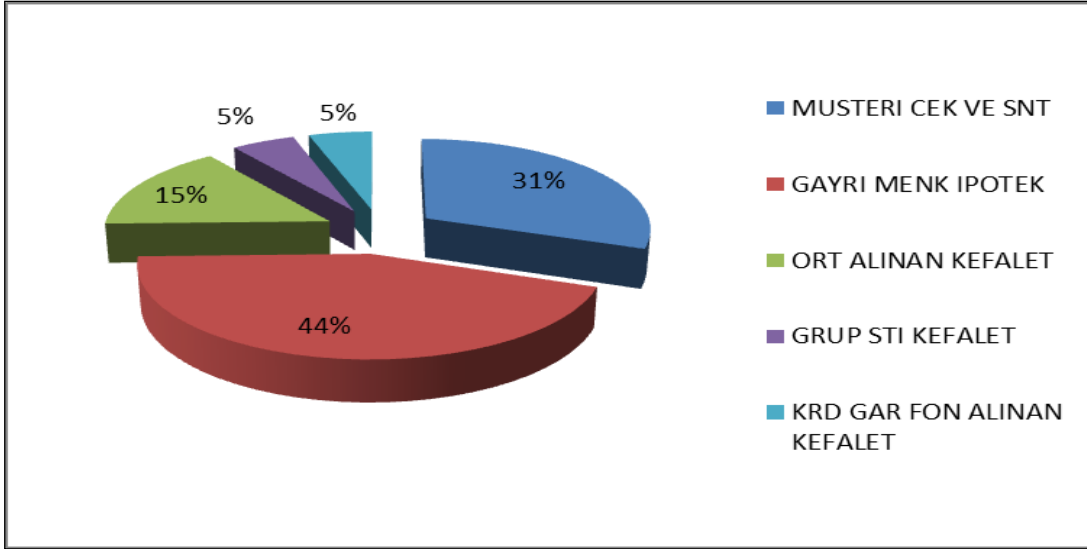

İşletmelerin borçlanmada başvurdukları finansman kaynağının tercihinde ise %56 oranında faiz oranının düşük olması, %22 oranında da kredinin ne amaçla kullanılacağı etkili olmaktadır.

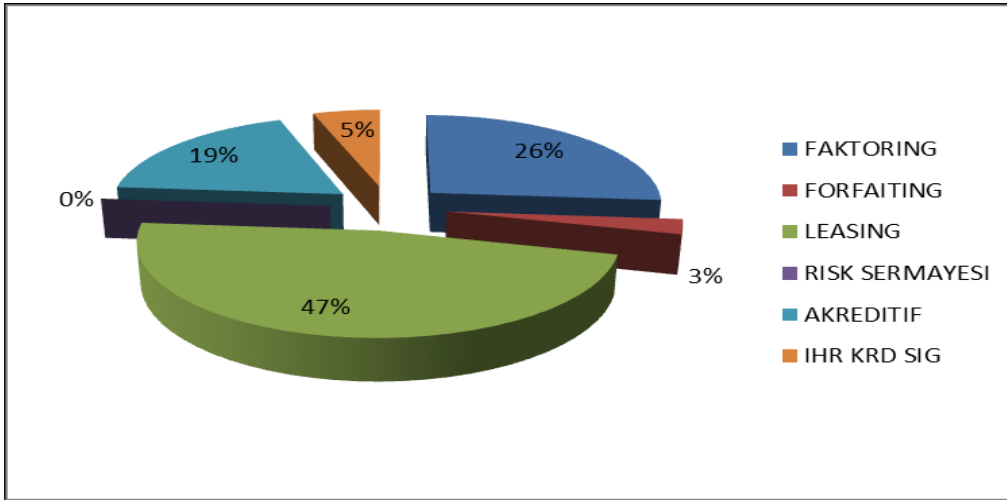
Grafik-42: Kredi Kullanmada En Çok Karşılaşılan Güçlükler

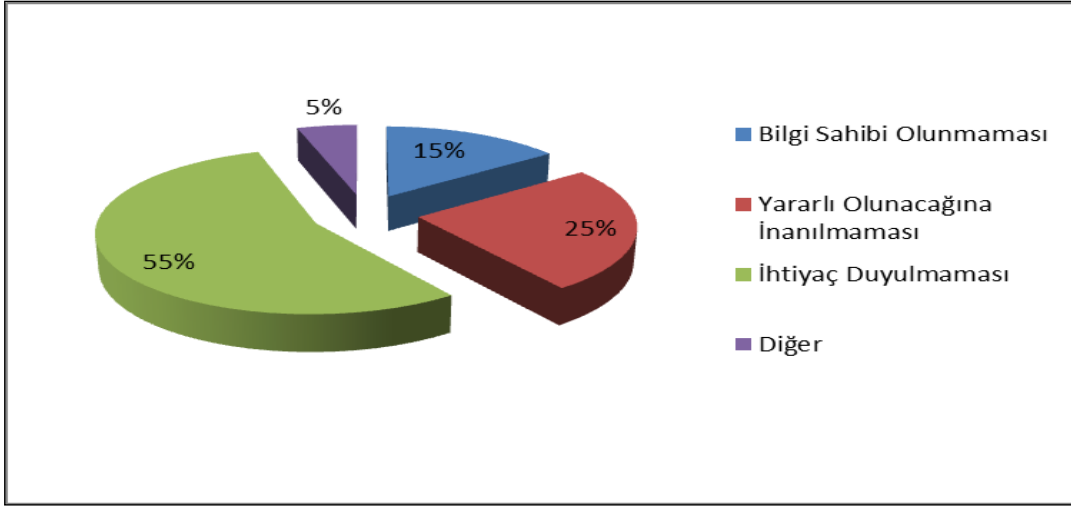
Kredi kullanımında sıklıkla karşılaşılan güçlüklerde ise; %27 ile kredi alırken yaşanan bürokrasi cevabı öne çıkmaktadır. Ardından %23 oranında yüksek faiz oranları ve %21 oranında yeterlim teminat ve kefalet gösterme sorunu gelmektedir. Ülkemizde finansal piyasaların ve bankacılık sisteminin nispeten gelişmiş durumda olduğu göz önünde bulundurulduğunda işletmelerin kredi alırken yaşanan bürokrasiyi önemli sorun olarak görmeleri ilginç ve önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Grafik-43: Kredi Kullanırken Gösterilen Teminatlar

Kredi kullanırken en çok hangi teminatların gösterildiği yönündeki soruya ise %44 oranında Gayrimenkul ipoteği, %31 oranında ise müşteri çek/senetleri cevabı alınmıştır. İşletmelerin kredi kullanımında yaşadıkları kefalet sorununu çözmek ve kredi kullanma olanaklarını artırmak amacıyla geliştirilen bir uygulama olan Kredi Garanti Fonu'nun kullanılma oranının sadece %5 olması dikkat çeken başka bir husustur.

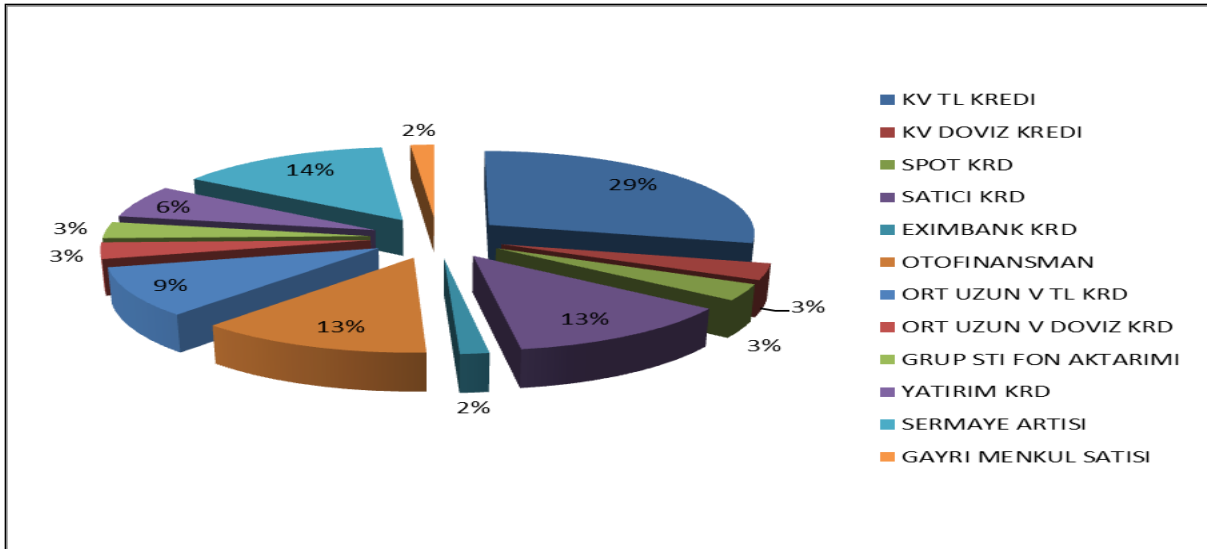
Grafik-44: Kullanılan Yeni Finansman Teknikleri

Yeni finansman teknikleri olarak adlandırılan Leasing, Faktoring gibi yöntemlerden işletmelerin ne oranda yararlandığını ortaya koymak adına yöneltilen soruya alınan cevaplarda %47 oranında Leasing ve %26 oranında Faktoring yönteminin öne çıktığı görülmektedir. Bu noktada da ihracat yapan firmalar için özellikle büyük bir imkan sunan İhracat Kredi Sigortası uygulamasının kullanımının %5 düzeyinde kalması yine dikkat çekilmesi gereken bir husustur.

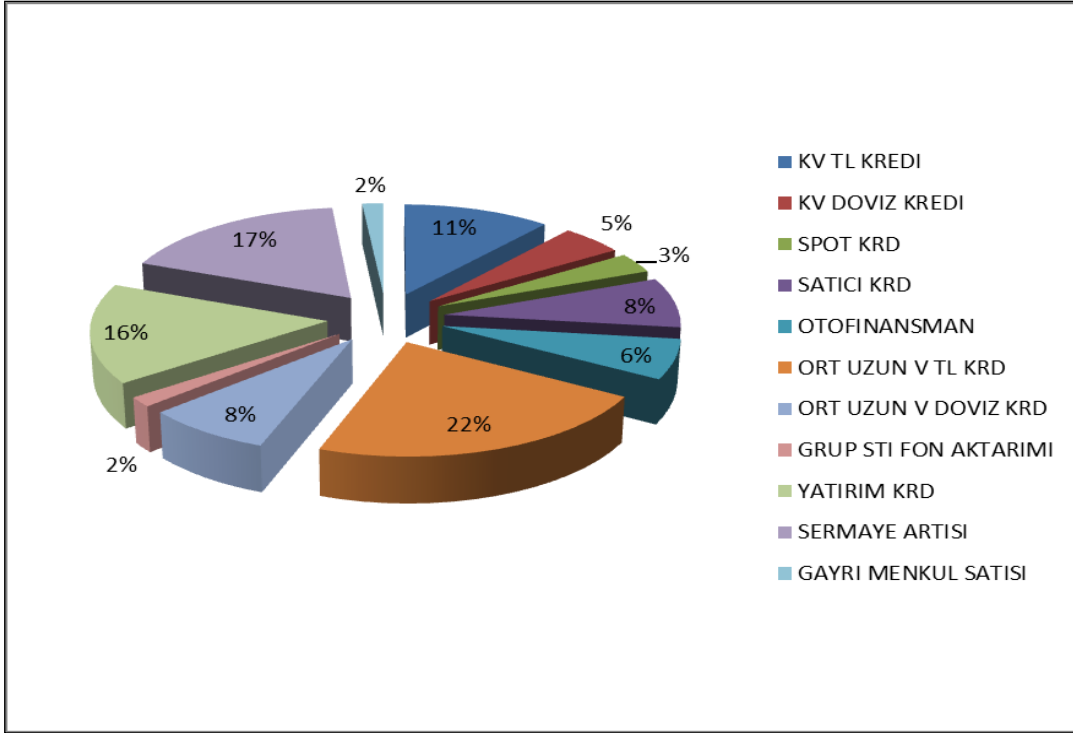
Grafik-45: Yeni Finansman Tekniklerini Kullanmama Nedeni

Yeni finansman tekniklerini kullanmayan işletmelere nedeni sorulduğunda ise %55'i ihtiyaç duymadığını, %25'i ise yararlı olduğunu inanmadığını belirtmiştir. Bu sonuçlar işletmelerin yeni finansman tekniklerinin kendilerine sağlayacağı avantajlar konusunda yeterli bilgi sahibi olmadıkları şeklinde değerlendirilebilir.

Mermer sektöründeki işletmelerin varlıklarını ne şekilde finanse ettiklerini belirlemeye ve varlıkları ile borçlanma kararları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemeye yönelik olarak yöneltilen sorulara göre elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir.

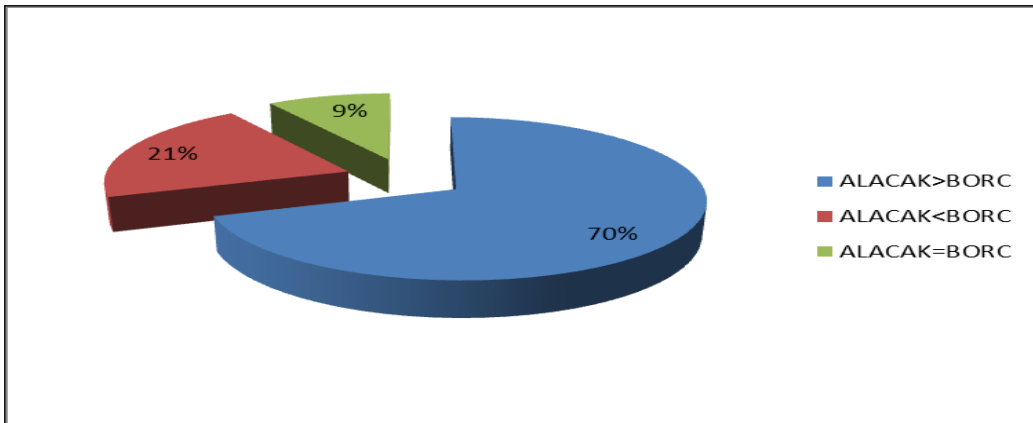
Grafik-46: Dönen Varlıkların Finansmanında Kullanılan Kaynaklar

İşletmelerin dönen varlıklarını %29 oranında Kısa Vadeli TL krediler ile ve %14 oranında sermaye artışı ve %13 oranında satıcı kredileri ve otofinansman yoluyla finanse ettikleri görülmektedir.

Grafik-47: Duran Varlıkların Finansmanında Kullanılan Kaynaklar

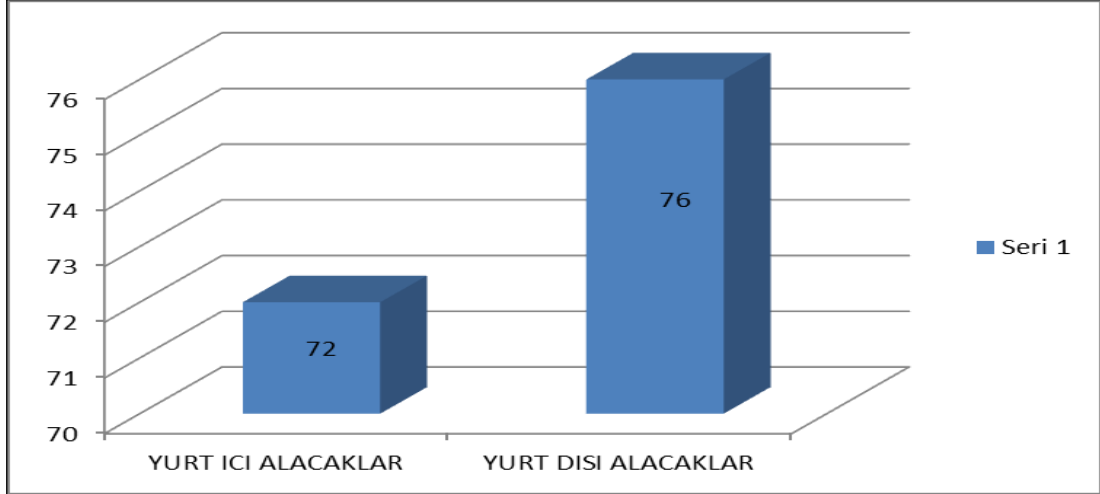
Duran varlıkların finansmanında ise %22 oranında orta ve uzun vadeli TL kredilerinden, %17 oranında sermaye artışı ve %16 oranında da yatırım kredilerinden finansman sağlandığı tespit edilmiştir.

Gerek dönen varlıkların finansmanı gerekse duran varlıkların finansmanında tercih edilen kaynakların bu varlıkların geri dönüş süreleri ile uyumlu tercihler olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle işletmeler kısa sürede işletmeye geri dönüş sağlayacak dönen varlıklarını daha çok kısa vadeli finansman kaynakları ile uzun vadede işletmeye geri dönüş sağlayacak duran varlık yatırımlarını da uzun vadeli finansman kaynakları ile sağlamaktadırlar. Bu yönüyle sektördeki işletmelerin finansman kaynağı tercihlerinde başarılı oldukları ve işletmelerin likidite yapılarını bozacak bir borçlanma yapısı içerisinde bulunmadıkları söylenebilir.

Grafik-48: İşletmenin Alacak-Borç Dengesi

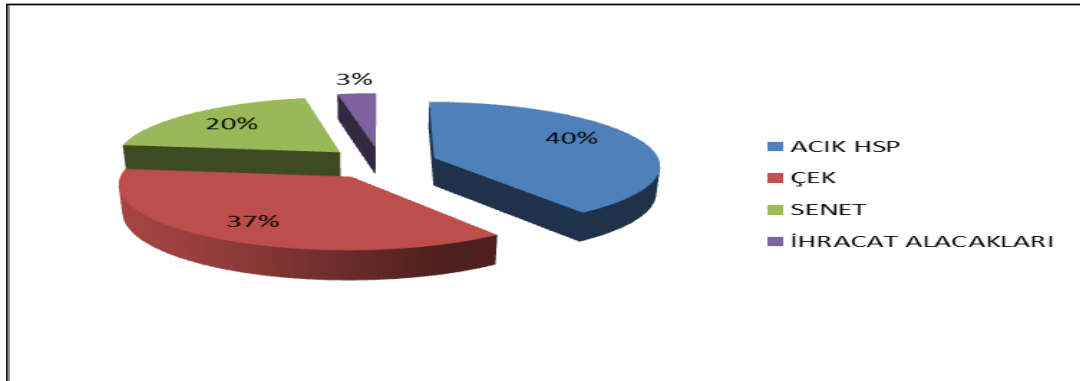
İşletmelerin alacak-borç dengesini tespit etmek amacıyla yöneltilen sorulardan elde edilen bulgulara göre sektördeki işletmelerin %70'inin alacakları borçlarından daha fazladır. Bu oran sektörün alacak borç dengesi açısından son derece iyi durumda olduğunu ifade etmektedir.

Grafik-49: Zamanında Tahsil Edilen Alacakların Oranı

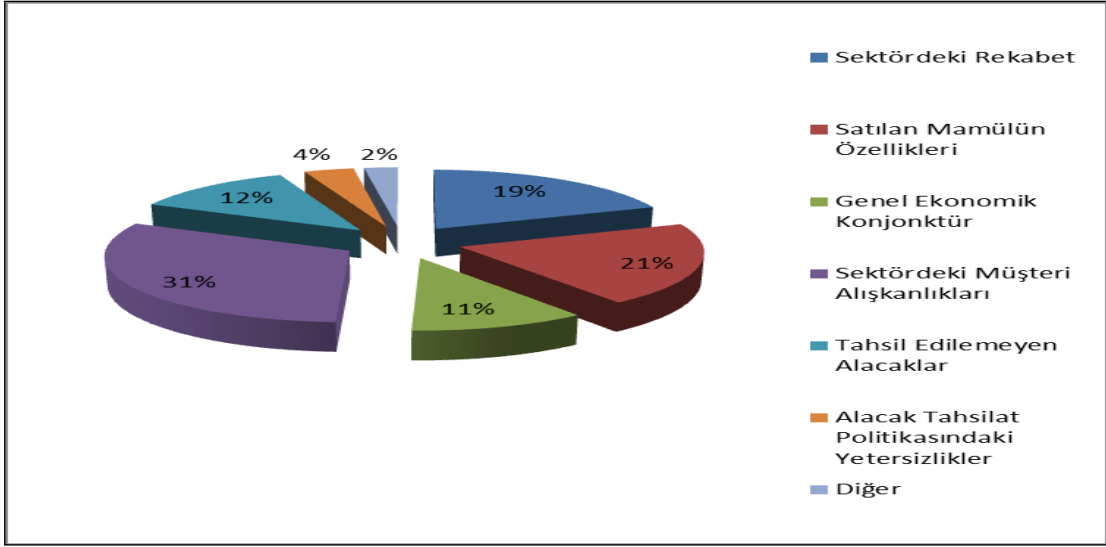

Sektörün alacaklarını tahsil etmeyle ilgili sorunları olup olmadığını tespit etmek amacıyla işletmelere yöneltilen “Zamanında tahsil edilen alacaklarınızın oranlarını nedir?” şeklindeki soruya verilen cevaplara göre; yurt için alacaklarda %72, yurt dışı alacaklarda ise %76 oranına ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre hem yurt içi hem de yurt dışı alacakları zamanında tahsil edebilme açısından sorunlar yaşandığı ve alacakların yaklaşık 1/4 oranında gecikmeli olarak tahsil edilebildiği görülmektedir.

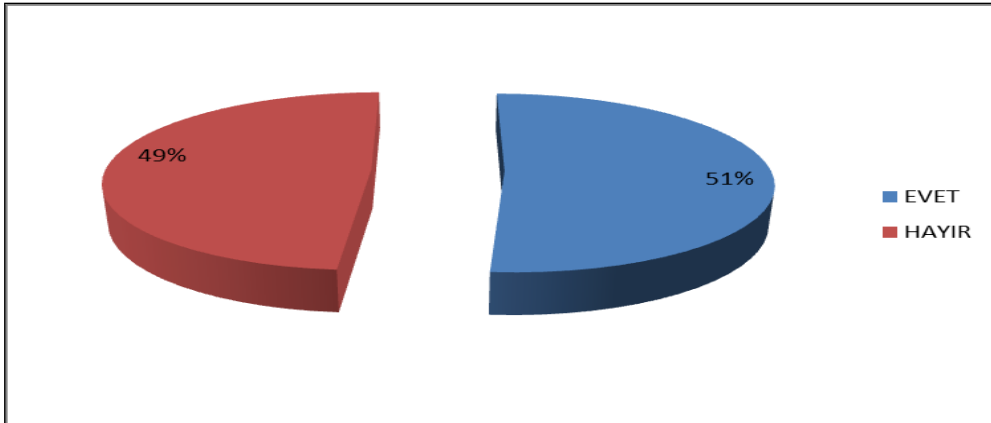
Grafik-50: Tahsilatında En Çok Sorun Yaşanan Alacaklar

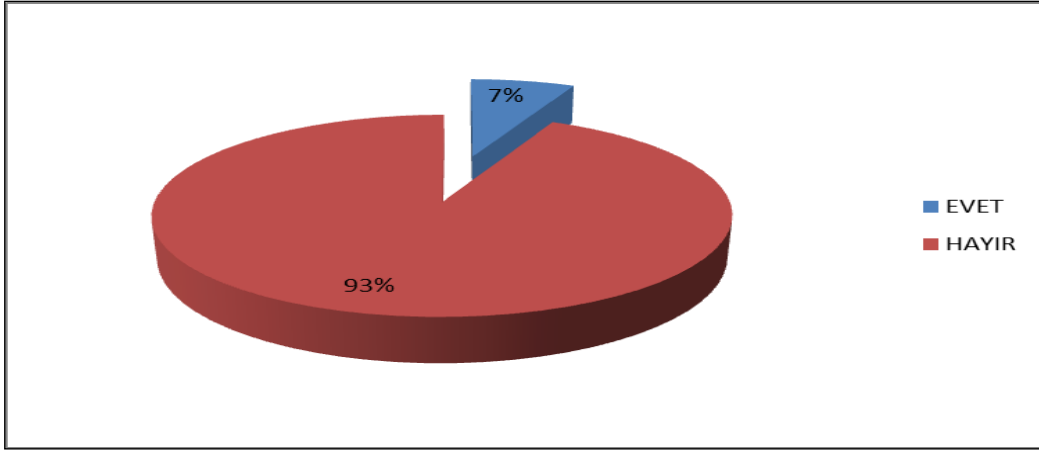
İşletmelerin hangi alacaklarının tahsilinde sıklıkla sorun yaşadığını tespit edebilmek açısından ise Grafik 50’de yer alan sonuçlar oldukça somut fikirler vermektedir. Buna göre işletmeler %40 ile en çok açık hesap alacaklarının tahsilatında, ardından %37 ile çeke bağlı alacakların tahsilatında sorunlar yaşamaktadırlar.

Grafik-51: Alacakların Seviyesini Belirleyen Etkenler

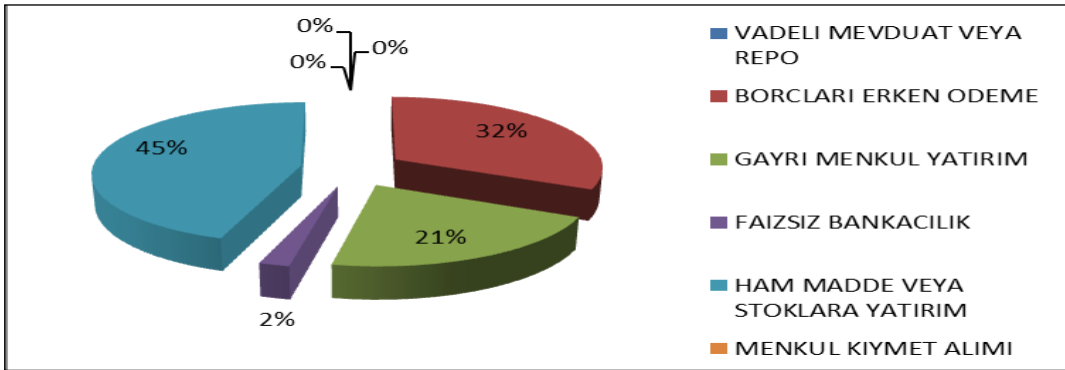
Sektördeki işletmelerin alacak seviyesini belirleyen en önemli etkenlerin başında %31 ile “Sektördeki müşteri alışkanlıkları” gelmektedir. Mermer sektöründe müşterilerin tercihleri genellikle vadeli çek yoluyla alış yapmak yönündedir. Müşterilerin bu alışkanlıkları sektörün genel bir alışkanlığı haline gelmiştir. Diğer yandan satılan ürünün özelliği de işletmelerin alacak düzeyinde önemli bir belirleyicidir. Mermer sektörü inşaat sektörüne girdi sağlayan bir sektör olması ve inşaat sektörünün de uzun vadeli sabit yatırım özelliği nedeniyle vadelerin uzun olduğu bir sektör olması mermer sektöründe vadelerin uzamasına neden olmaktadır.

Grafik-52: Döviz Cinsi Borç ve Alacaklardan Zarar Etme Durumu

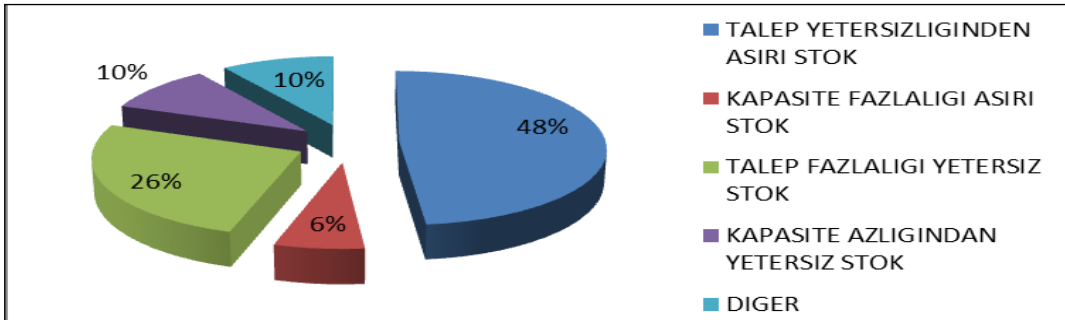
Sektördeki işletmeler satışlarının yaklaşık yarısını ihraç eden işletmelerden oluşmaktadır. Bu yönüyle sektördeki işletmelerin karşı karşıya olduğu bir kur riski bulunmaktadır. Kur riski daha çok vadeli satışlardan doğan döviz cinsi alacakların vade sonuna kadar kurdaki düşüşten dolayı erimesi veya kurdaki artıştan dolayı döviz cinsi borçların artması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda araştırmaya katılan işletmelerin %51’i döviz cinsi borç ve alacaklarından dolayı zaman zaman zarar ettiğini belirtmişlerdir.

Grafik-53: Kur Riskini Önleme İçin Finansal Araçlardan Yararlanma Durumu

Kur riskini önlemek için herhangi bir finansal araçtan yararlanıp yararlanmadıkları sorulduğunda %93 gibi çok büyük bir oranda hayır yanıtı ile karşılaşılmıştır. Bu sonuç satışlarının yaklaşık yarısını ihraç eden bir sektör için oldukça düşündürücüdür. Çünkü ihracat yapan işletmelerin sürekli olarak kur riski ile karşı karşıya oldukları göz önünde bulundurulduğunda, işletmelerin neredeyse tamamının bu konuda bir önlem almaması büyük bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

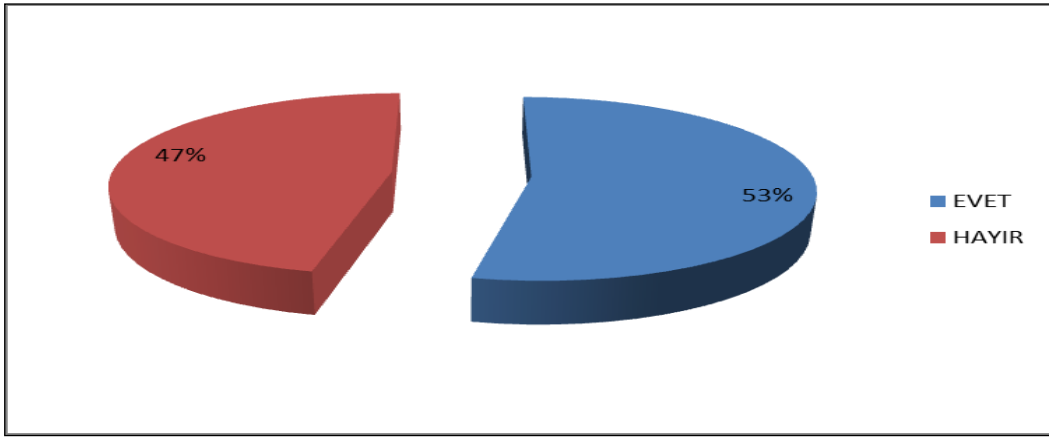
Grafik-54: Nakit Fazlasını Değerlendirme Yöntemi

Bir başka soruda işletmelerin zaman zaman sahip oldukları nakit fazlalarını nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Bu soruya %45 oranında hammadde veya stoklara yatırım ve %32 oranında ise borçları erken ödeme cevabı verilmiştir.

Grafik-55: Yetersiz veya Aşırı Stok Oluşma Nedenleri

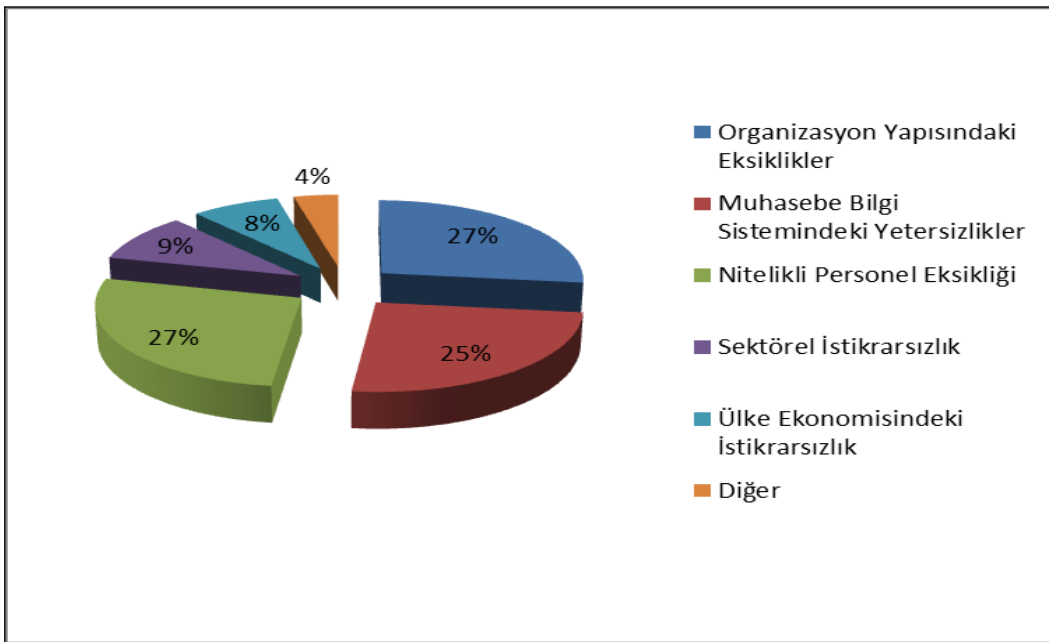
Sektördeki işletmelerin zaman zaman stok yetersizliği veya aşırı stok oluşma durumları ile karşılaştıkları bilinmektedir. Bu yönde elde edilen bulgulara göre; işletmelerde aşırı stok oluşumunun %48 oranında talep yetersizliğinden kaynaklı olarak ortaya çıktığı görülürken, bu durumun tam tersi şekilde stok yetersizliğinin ise %26 oranında talep fazlalığından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar birbiriyle çelişen ancak iyi irdelenmesi gereken bulgulardır. Sektördeki işletmelerin bir bölümü ürünleri yeterli talep görmediği için stoklarında yığılma yaşarken, bir bölümü ise tam tersi aşırı talepten dolayı yetersiz stokla çalışmak durumunda kalmaktadır.

Grafik-56: Finansal Planlama (Bütçe) Yapıyor musunuz?

İşletmelerin finansal planlama (bütçe) yapıp yapmadıkları sorusuna %53 oranında evet yanıtı alınmıştır. Bununla birlikte %47 oranında ise hayır cevabı alınmıştır. Bu sonuç ile bağlantılı olarak finansal planlama yapmama nedenlerine ilişkin bulgular aşağıdaki grafikte görülmektedir.

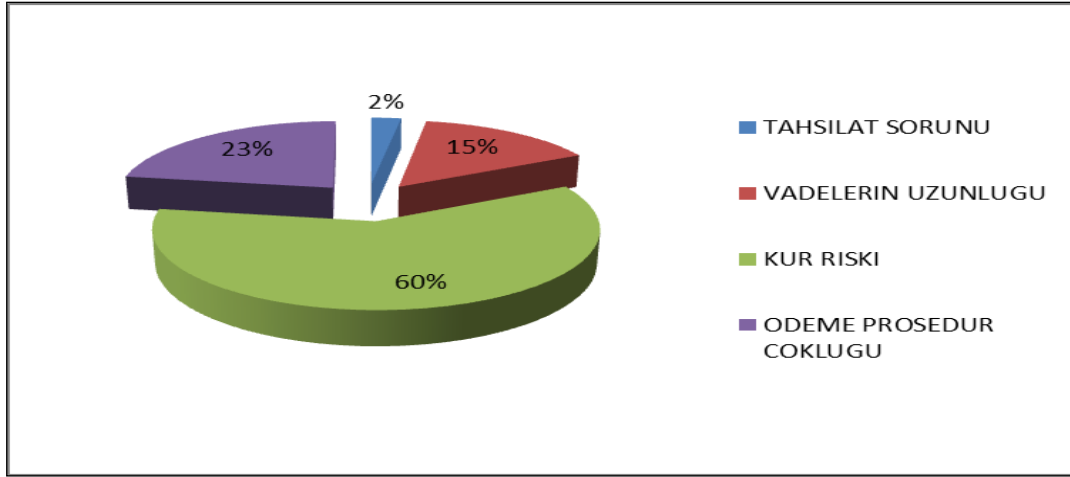
Grafik-57: Finansal Planlama (Bütçe) Yapmamama Nedeni

Grafikte görüldüğü üzere finansal planlama yapamamanın en önemli nedeni %27 oranında işletmenin organizasyon yapısının yetersiz olması ve işletmede bu konuda nitelikli personelin bulunmamasıdır. Ardından işletmedeki muhasebe bilgi sisteminin yetersiz olması da %25 oranında diğer bir önemli neden olarak görülmektedir.

Son olarak işletmelere eğer ihracat yapıyorlar ise, ihracatta karşılaştıkları en önemli finansal sorunlar nedir sorusu yöneltilmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Grafik-58: İhracatta Karşılaşılan Finansal Sorunlar

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere işletmelerin %60'ı ihracatta kur riski sorunu ile karşılaştıklarını belirtmektedirler. Bu sonuç işletmelerin tamamına yakınının kur riskini önlemek için herhangi bir finansal araçtan yararlanmaması bulgusu ile birlikte değerlendirildiğinde işletmeler açısından önemli bir eksiklik ve farkındalık oluşturulması gereken nokta olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Burdur ili mermer sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin muhasebe ve finansman sorunlarının tespiti ve nihayetinde de bu sorunlara çözüm önerileri geliştirmeye yönelik yürütülen araştırma kapsamında sektördeki işletmelerin tamamına yakınına bizzat ulaşılmıştır. Her işletme ile yüz yüze görüşme şeklinde yapılan anketlerden sektördeki işletmelerin genel yapısı hakkındaki bilgilerin yanı sıra, muhasebe ve finansman yapılarıyla ilgili de önemli bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında ulaşılan çok sayıda bulgudan öne çıkanlar şu şekildedir.

Sektördeki işletmeler ürünlerinin %47'sini ihraç etmektedirler ve ortalama %16 kar marjı ile çalışmaktadırlar. Diğer yandan sektördeki ortalama kapasite kullanım oranı ise %64 düzeyindedir ve tam kapasite ile çalışmama nedeninin büyük oranda işgücü yetersizliğine bağlı olduğunu düşünmektedirler.

Araştırmaya katılan işletmelerin neredeyse tamamı muhasebe finans kararları ile ilgili olarak profesyonel bir danışmanlık hizmeti almayı, bu hizmeti daha çok yasal zorunluluk gereği anlaşmalı oldukları SMMM veya YMM'lerden almayı tercih etmektedirler.

Sektördeki işletmelerin %80'inin yasal defterleri işletme dışındaki mali müşavirlerce tutulurken sadece %20'si kendi bünyesinde mali müşavir istihdam etmektedir. Ayrıca işletmelerin büyük bölümünde muhasebe departmanında çalışan personel arasında herhangi bir görev dağılımı bile yapılmamış olup, ortalama yarısında ise işletmenin kendine özel bir hesap planı ile belirlenmiş bir belge akış düzeni bile bulunmamaktadır.

Diğer taraftan sektördeki işletmelerin çoğunluğunda sağlıklı bir maliyet hesaplama sistemi oluşturabilmelerinin temel koşullarından olan Gider Yeri ve Türü ayırımının yapılmamış olduğu ve üretim birimlerine yapılan hammadde ve yardımcı malzeme sevkiyatlarının herhangi bir form ile kayıt altına alınmadığı görülmüştür. İlaveten yine işletmelerin büyük bölümünde üretim aşamaları içerisindeki ürün hareketleri ile işçilik ve makine çalışma sürelerinin kayıt edilmediği tespit edilmiştir. Yine işletmelerin %70'inde maliyet hesaplama ile ilgili ne bağımsız bir birim nede görevlendirilmiş bir personel dahi bulunmamaktadır. Söz konusu işletmelerin çoğunluğunun üretim takip ve kayıt sistemlerinin yetersiz oluşunu birim maliyetlerini doğru bir şekilde hesaplayamama nedeni olarak gördükleri belirlenmiştir.

İşletmelerin üretim maliyetlerinin dağılımında ise en büyük oran hammadde maliyetlerinden oluşurken, onu işçilik ve enerji giderleri izlemektedir. Toplam maliyetlerin %41'ine ulaşan hammadde maliyetlerinde ise fire ve bozuk/hatalı mamul oranlarının önemli rol oynadığı görülmüştür. Öyle ki fire ve bozuk mamullerin oranı %40 dolaylarındadır. Bu oran işletmelerin hammadde maliyetlerinin yüksek oluşunda değer yaratmayan maliyetlerden fire maliyetlerinin önemli ölçüde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

İşletmelerin muhasebe yapılarına yönelik bir başka önemli bulgu ise; sektördeki işletmelerin yaklaşık yarısında muhasebe ve finans konularında üst yönetime düzenli rapor verilmediği ve verilen raporları da değerlendirmeye yönelik zaman zaman toplantıların yapılmamasıdır. Bu sonuç sektördeki işletmelerin önemli bölümünün işletme faaliyetlerini değerlendirip denetlemede ve karar almada muhasebe verilerinden yararlanmadıklarını ortaya koymaktadır.

İşletmelerin finansman yapılarıyla ilgili öne çıkan bulgular ise şöyledir. İlk olarak sektördeki işletmelerin finansal yapılarının güçlü olduğu tespit edilmiştir. Çünkü finansman kaynaklarının dağılımında özkaynakların %74 payı oluşturduğu görülmektedir. Diğer yandan işletmelerin borçlanmada çoğunlukla 2 yıldan daha kısa vadeleri tercih ettikleri, en önemli finansal sorunları olarak düşük kar marjlarını gördükleri tespit edilmiştir. Yine finansman sorunlarının en önemli sebebi olarak ta maliyetlerin yüksek oluşunu gördükleri belirlenmiştir.

İşletmelerin borçlanmada en çok kullandıkları finansman kaynağı taksitli ticari banka kredileri olup, borçlanma kararlarında en önemli belirleyicinin faiz oranları olduğu görülmüştür. Kredi kullanımı sırasında teminat olarak işletmeler çoğunlukla gayrimenkul ipotegini, dönen varlıklarının finansmanında kısa vadeli TL kredilerini, duran varlıklarının finansmanında ise orta ve uzun vadeli TL kredileri kullanmaktadırlar.

Sektördeki işletmelerin mali yapılarının güçlü olduğu tespitini destekler nitelikteki bir başka bulgu ise işletmelerin borç-alacak dengeleri ile ilgilidir. Öyleki araştırmaya katılan işletmelerin büyük bölümü alacaklarının borçlarından fazla olduğunu belirtmişlerdir.

İşletmelerin önemli finansal sorunlarından bir diğeri ise alacaklarını zamanında tahsil edememe sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar işletmelerin alacaklarının yaklaşık %25'ini zamanında tahsil edemediğini ortaya koymaktadır. Tahsilatında en çok sorun yaşanan alacak türü ise açık hesap alacaklar ile çek karşılığı alacaklardan oluşmaktadır.

Sektördeki işletmelerin yaklaşık yarısı döviz cinsi borç ve alacaklarından dolayı bazen zarar ettiklerini belirtirken, bu işletmelerin neredeyse tamamının kur riskini önlemek için herhangi bir finansal araçtan yararlanmadığı tespit edilmiştir. Bu hususla ilişkili olarak yine işletmelerin ihracatta karşılaştıkları en önemli finansal sorunların başında kur riski gelmektedir.

Son olarak işletmelerin yaklaşık yarısının hiçbir şekilde finansal planlama yapmadığı ve yapmama nedeni olarak ta organizasyon yapılarının yetersiz oluşu ile nitelikli personellerinin bulunmaması ve muhasebe bilgi sistemlerinin yetersiz oluşunu gördükleri tespit edilmiştir.

Yukarıda ana hatlarıyla özetlenen mermer sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin muhasebe ve finansman yapıları ve sorunlarına yönelik bu tespitler doğrultusunda işletmelere şu önerileri sunmak uygun olacaktır:

- Öncelikle işletmelerin kendi bünyelerinde bağımsız bir muhasebe ve finans departmanı oluşturulmalı ve hatta orta ve büyük ölçekli işletmelerde bu departmanlar birbirinden ayrılmalıdır.
- İşletme bünyesinde mutlaka bir mali müşavir istihdam edilerek yasal defterler işletme bünyesinde tutulmalı ve bu kişiye muhasebe departmanının sorumluluğu yüklenmelidir.
- Sektördeki kapasite kullanım oranlarının düşük olmasından dolayı birim başına sabit giderlerin yüksek olacağı göz önünde bulundurularak atıl kapasiteyi ortadan kaldırmamanın yolları aranmalıdır.
- Muhasebe ve finans verilerinin yönetim kararlarına destek olma ve işletme faaliyetlerindeki etkinliğin değerlendirilmesi açısından çok önemli olduğu göz önünde bulundurularak bu konularda mutlaka profesyonel danışmanlık desteği alınmalıdır.
- İşletme içerisinde etkin işleyen bir muhasebe bilgi sistemi oluşturabilmek için, gider yerleri ve gider türleri bazında detaylandırılmış ayrıntılı bir hesap planı tasarlanmalı, muhasebeye sağlıklı veri akışını sağlayacak bir belge akış düzeni oluşturulmalıdır.
- Gerek ön muhasebe işlemlerinin gerekse maliyet muhasebesi işlemlerinin kolay ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi ve ayrıca tüm işletme operasyonlarının etkin bir şekilde izlenip denetlenebilmesi için işletme bünyesinde bir ERP (Kurumsal Kaynak Planlama) sistemi oluşturma çalışmaları hızla başlatılmalıdır.
- Doğru maliyet bilgilerini elde edebilmek için; üretim süreci içerisinde öncelikle her bir işlem safhası veya gider yerleri belirlenmeli, bu gider yerlerinin her birinde oluşan işlemler gerek hammadde tüketimleri bazında gerekse oluşan işçilik ve makine süreleri ile enerji tüketimleri gibi maliyet unsurları bazında kayıt altına alınmalıdır.

- Sektörün en önemli sorunu olarak gördüğü yüksek üretim maliyetlerini daha etkin yönetebilmesi için işletmeler mutlaka bir maliyet muhasebesi birimi oluşturulmalı veya en azından maliyet muhasebesi çalışmaları yürütmek üzere görevlendirilmiş uzman bir personeli istihdam etmelidir.
- Üretim maliyetlerini ürünlerle doğru bir şekilde ilişkilendirerek daha sağlıklı maliyet bilgilerine ulaşabilmek için işletme içerisinde oluşan giderler ait oldukları gider yerlerine gider türleri bazında ayrıştırılarak kayıt edilmelidir.
- Özellikle mermer ocaklarında kış ve yaz ayları arasında ortaya çıkan maliyet farklılıklarının maliyetler üzerinde yanıltıcı etki doğurmaması için genel üretim maliyetlerinin yılın 12 ayına eşit şekilde dağıtılmasına özen gösterilmelidir.
- Maliyetlerin olması gereken ölçülerde olup olmadığını değerlendirebilmek için üretilen her bir ürün için standart maliyetler önceden belirlenmeli, gerçekleşen maliyetler ile standart maliyetler arasındaki sapmalar sürekli olarak sorgulanmalıdır.
- Üretim maliyetlerinin yüksek olmasına ve aynı zamanda doğal kaynakların israfına neden olan yüksek fire oranlarının düşürülmesi için gerekli Ar-Ge çalışmaları yapılmalı ve hatta mümkünse işletme bünyesinde üretim hatalarını azaltma, fire oranlarını ve maliyetleri düşürme, yeni ürün geliştirme gibi çok çeşitli konularda çalışmalar yapacak bir Ar-Ge birimi oluşturulmalıdır.
- İşletme içerisindeki tüm departmanların sorumluluk muhasebesinin gereği olarak düzenli bir şekilde faaliyetleri ile ilgili üst yönetime rapor vermesi sağlanmalı ve hatta işletme kültürünün bir parçası haline getirilmelidir.
- Üst yöneticiler departman yöneticileri ile verdikleri raporlar üzerine değerlendirme toplantıları yaparak hem birim yöneticilerine sorumluluklarını aşılmalı hem de ilgili departmanın faaliyet sonuçlarını denetlemelidir.
- İşletmelerin en önemli finansal sorun olarak gördükleri düşük kar marjları ve yüksek maliyet sorununa çözüm üretebilmek için işletme içerisindeki tüm çalışanlara maliyet bilinci sürekli olarak aşılmalı ve maliyetleri doğru bir şekilde hesaplayarak düşürecek önlemleri alabilmek için nitelikli personele yatırım yapılmalıdır.
- Sektördeki işletmelerin satışlarının yaklaşık yarısını ihraç ettikleri göz önünde bulundurulduğunda finansman ihtiyaçlarını klasik ticari banka kredilerinden çok ihracatçılara çok daha cazip koşullarda finansman alternatifini sağlayan Eximbank kredilerinden yararlanmaları gerekmektedir.
- Kredi kullanırken karşılaşılan teminat sorunlarına çözüm olarak Kredi Garanti Fonu olanaklarının araştırılması ve yararlanılması gerekmektedir.
- Yeni finansman tekniklerinden nasıl yararlanılabileceği hususunda bilgi edinilerek bu teknikler işletme yararına olacak şekilde kullanılmalıdır.
- Zamanında tahsil edilemeyen alacaklardan kaynaklanan sorunları ortadan kaldırmak için işletme içerisinde bir alacak tahsilat departmanı oluşturulmalı yada en azında alacak tahsilatı konusunda uzman bir personel görevlendirilmelidir.

- Yurt dışı alacakların tahsil edilememe riskini ortadan kaldırmak için İhracat Kredi Sigortası veya İhracat Alacak Sigortası gibi finansman yöntemlerinden yararlanılmalıdır.
- Alacak tutarlarının sürekli artmasına önlemek için, sektördeki müşteri alışkanlıklarından kaynaklanan uzun vadeli satış yerine müşterileri daha kısa vadeli ve peşin alışlara teşvik edecek pazarlama stratejileri geliştirilmelidir.
- Alacakların vadesini belirlerken işletmenin alacaklara bağladığı kaynakların maliyeti (faiz) mutlaka göz önünde bulundurularak karar verilmelidir.
- Döviz cinsi alacak veya borçlardan kaynaklanan kur riskini önlemek için, herhangi bir aracı kurum ile anlaşma yapılarak, Vadeli İşlem Borsasında işlem gören gelecek sözleşmelerinden yararlanılmalıdır.
- İşletmenin genel olarak finansal başarısı ile işletme departmanlarının performanslarını değerlendirmek ve denetlemek ve tüm işletme çalışanları ile yöneticilerine bir hedef tayin etmek amacıyla finansal planlama (bütçe) çalışmaları eksik bile olsa mutlaka yapılmalıdır.
- Hazırlanan bütçelerde yer alan gelir ve gider hedefleri ile gerçekleşen gelir ve giderler dönem sonlarında karşılaştırılarak ortaya çıkan sapmalar sorgulanmalı ve gerekli önlemler alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- ARAS, G. (2001) “KOBİ’lerin Sermaye Piyasası Yoluyla Fon Sağlama Olanakları: Tezgahüstü Piyasalar Ve Risk Sermayesi Finansman Modeli”, ”, 1. Orta Anadolu Kongresi “KOBİ’lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları”, Nevşehir.
- Burdur Ticaret ve Sanayi Odası (BUTSO), “Burdur İli Doğaltaş ve Mermercilik Sektörü Raporu”, Burdur.
- ÇELİK A. ve AKGEMCİ T. (1998) “Girişimcilik Kültürü ve KOBİ’ler”, Ankara, Nobel Yayın-Dağıtım.
- Ekonomi Bakanlığı (2016), “Doğaltaş Sektör Raporu”.
- ERASLAN, H. vd. (2008), “Bilecik Bölgesi Mermer Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi: Sektörel Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(10).
- ERKEK, D. ve ÖZDEMİR, S. (2011) “Mermer ve Traverten Sektörüne Küresel ve Bölgesel Yaklaşım”, “Güney Ege Kalkınma Ajansı(GEKA).
- ERTAŞ, F. C. vd. (2011) “Tokat İli Mermer Endüstrisi Sektör Araştırması ve Rekabetçilik Analizi”, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı(OKA) Doğrudan Faaliyet Desteği,.
- GÜRSOY, S. (2005) “Muğla İlinde Mermercilik Sektörünün Gelişimi ve il Ekonomisine Katkıları”, İçişleri Bakanlığı Uzmanlık Tezi.
- MÜSLÜMOV, A. (2002) “21. Yüzyılda Türkiye’de KOBİ’ler Sorunlar, Fırsatlar ve Öneriler”, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- NAKİP M. vd. (2002) “Açıklamalı İngilizce Karşılıklarıyla İşletme Terimleri Sözlüğü”, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- ÖCAL, E. (2001) Muğla Ekonomisinde Mermerciliğin Yeri, Önemi ve Beklenen Gelişmeler, Muğla.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), İhracat Rakamları.
- Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) Burdur İl Müdürlüğü.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) (2016), “Sanayi Envanteri Veri Tabanı 2016”.